

Brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Videnstransfer fra øst til vest?

Et komparativt studie af herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning ca. 950-970

Engsbro, Sigga

DOI (link to publication from Publisher):
[10.54337/aau456346073](https://doi.org/10.54337/aau456346073)

Publication date:
2021

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Engsbro, S. (2021). *Brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Videnstransfer fra øst til vest? Et komparativt studie af herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning ca. 950-970*. Aalborg Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

BRUD OG UDVIKLINGER I 900-TALLETS ØSTFRANKISKE HISTORIESKRIVNING. VIDENSTRANSFER FRA ØST TIL VEST?

ET KOMPARATIVT STUDIE AF HERSKERKONSTRUKTION I
BYZANTINSK OG ØSTFRANKISK HISTORIESKRIVNING
CA. 950-970.

**AF
SIGGA ENGSBRO**

PH.D. AFHANDLING 2021

AALBORG UNIVERSITET

Brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Videnstransfer fra øst til vest?

Et komparativt studie af herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning ca. 950-970.

Af Sigga Engsbro

Ph.d. indleveret: 15 juli 2021

Ph.d. vejleder: Torben Kjersgaard Nielsen, lektor, ph.d.
Institut for Politik og Samfund,
Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Aalborg Universitet

Ph.d. bedømmelsesudvalg: Professor mso Iben Fonnesberg-Schmidt (formand)
Aalborg Universitet

Lektor Erik Niblaeus
Cambridge University

Lektor Barbara Crostini
Uppsala University

Ph.d. serie: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet

ISSN (online): 2246-1256

ISBN (online): 978-87-7210-971-8

Udgivet af:
Aalborg Universitetsforlag
Kroghstræde 3
9220 Aalborg Ø
Tlf. 9940 7140
aauf@forlag.aau.dk
forlag.aau.dk

Ph.d.-afhandling
Aalborg Universitet, Institut for Politik og Samfund, 1. juli 2017-15.7 2021.
Finansieret af Professionshøjskolen Absalon

© Copyrigh Sigga Engsbro

Trykt i Danmark af Rosendahls, 2021

Indhold

Forord	iii
English Abstract	v
Dansk resumé	xi
1. Indledning	1
1.1. Moralsk vejledning og rådgivende tekster i nært forbundne riger	1
1.2. Problemstilling.....	8
2. Kontekstualisering	11
2.1. Historiske narrativer i deres historiske og teksthistoriske kontekst i Byzans	11
2.1.1. Samfundet: Den sekulære og gejstlige øvrigheds embedsførelse i Byzans i 800- og 900-tallet	11
2.1.2. Den teksthistoriske kontekst i Byzans: Brud og udviklinger i historieskrivningen	14
2.2. Historiske narrativer i deres historiske og teksthistoriske kontekst i det østfrankiske rige	17
2.2.1. Samfundet i det østfrankiske rige: Den sekulære og gejstlige øvrigheds embedsførelse ..	17
2.2.2. Den teksthistoriske kontekst i det østfrankiske rige: Brud og udviklinger i historieskrivningen	20
2.3. Guddommelig indgriben: Kausalitetsforestillinger i historiske narrativer i Byzans og de frankiske riger i 900-tallet	22
2.4. Videnstransfer fra byzantinske til østfrankiske lærdomsmiljøer	23
3. Forskningsoverblik og diskussion	27
3.1. Komparation af 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning	27
3.2. Stilstand, genopblomstring og udviklinger i østfrankisk og byzantinsk historieskrivning.....	29
3.2.1. Stilstand i historieskrivningen i Byzans.....	30
3.2.2. Stilstand i historieskrivningen i det østfrankiske rige.....	32
3.2.3. Historieskrivningens genopblomstring i Byzans.....	34
3.2.4. Historieskrivningens genopblomstring i det østfrankiske rige.....	35
3.2.5. Udviklinger i historieskrivningen i Byzans	37
3.2.6. Udviklinger i historieskrivningen i det østfrankiske rige	39
3.3. Herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning: Den forbilledlige hersker (og hans modbillede).....	41
4. Teoretiske tilgange, undersøgelsesmetoder og undersøgelsesdesign	45
4.1. Forestillingens magt i et forandringsperspektiv: Vekselvirkning mellem dominerende forestillinger og forfatternes skrivehandlinger i et socialt og tekstuel rum	45
4.2. Forfatterintention, kommunikation og transfer af viden om forfatterpraksis	50
4.3. Sammenfatning: Tolkning af forfatterintention og -praksis.....	53
4.3.1. Strategi: Teksten i en teksthistorisk og historisk kontekst.....	54

4.4. Komparation som undersøgelsesmetode	54
4.5. Udfordringer i undersøgelsen og komparationen.....	58
4.5.1. At vælge undersøgelsesgenstand: Hvad er realistisk at sammenligne?	59
4.5.2. Begrebsafklaring: Hvad er historieskrivning? Hvilke historiske genrer eksisterer?	60
5. Præsentation af kilder	65
5.1. Udvalgelseskriterier	65
5.2. Nogle betragtninger om overlevering	66
5.3. Forfatterne, værkerne og deres overlevering.....	67
5.3.1. Byzantinske historiske narrativer og deres forfattere	67
5.3.2. Østfrankiske historiske narrativer og deres forfattere.....	69
5.3.3. <i>De administrando imperio</i> og <i>Praeloquia</i>	70
6. Kobling mellem intentioner med de fire artikler og deres resultater	73
6.1. Artiklernes fokus og afsæt.....	73
6.2. Herskeren som indbegrebet af dyd i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning.....	79
6.2.1. Dyder og genealogi.....	80
6.2.2. Herskerens dydstræning	82
6.2.3. Herskerens efterlevelse af kardinaldyderne i civile og militære arbejdsopgaver	84
6.2.4. Sandhedskravet i historieskrivningen	88
6.2.5. Forfatternes tekstlige autoriteter	89
6.2.6. Konklusion og implikationer	90
6.3. Refleksioner over årsager til brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning ..	92
7. Konklusion	97
Litteraturliste	103
Græske og latinske tekster før år 900	103
Græske og latinske tekster fra 900-tallet:.....	104
Forskningslitteratur:.....	105
Appendiks: Græske citater i artikel 2: Dydsmønsteret kejser Basileios I: Legitimeringen af illegitim hersker	127
Oversigt over artiklernes rækkefølge	131

Forord

Allerede i 2009 begyndte min lange rejse udi middelalderens lærdomsmiljøer i det latinske Europa, det græske Byzans og det arabiske Mellemøsten. Rejsen startede ved Syddansk Universitet og sluttede ved Aalborg Universitet.

Tak til alle tålmodige mennesker, som på hver deres måde har hjulpet mig i denne lange proces.

Tak til familie og venner for at lytte i opturs- og nedtursperioder.

Tak til min tidligere leder Finn Sørensen ved Professionshøjskolen Absalon for tiltro til mine evner og for at støtte finansieringen af dette projekt.

Tak til min vejleder Torben Kjersgaard Nielsen for hans vedvarende støtte og evne til at guide mig til at blive opmærksom på udfordringer på alle undersøgelsens niveauer fra afgrænsning til formidling helt ned i den sproglige detalje.

Tak til min tidligere vejleder Kurt Villads Jensen for hans entusiasme og tro på projektet helt fra begyndelsen og gennemsyn af mine oversættelser af latinske citater.

Tak til Christian Høgel for hans vedvarende interesse for projektet og gennemsyn af mine oversættelser af græske citater.

Tak til mine kollegaer Lene Kofoed og Jens Pietras, som har gennemlæst flere artikeludgaver med et åbent sind og bidraget til nye indsigter.

Tak til redaktører på *Historisk Tidsskrift*, *Kulturstudier* og *Temp - tidsskrift for historie* for velvilligt at læse flere artikeludgaver og hjælpe mig videre i min skriveproces.

Tak til min veninde Christina Boel Kjær for trofast at læse korrektur på alt mit skriftlige output.

English Abstract

Ruptures and developments in 10th century East Frankish historiography. Knowledge transfer from East to West? A comparative study of ruler representation in 10th century Byzantine and East Frankish history writing.

In this article-based PhD thesis, I discuss and compare parallel ruptures and developments in 10th century Byzantine and East Frankish history writing from a historical and text-historical perspective. Based on the comparison, I explore possible causes for standstill, resurgence as well as developments in 10th century East Frankish history writing with specific focus on ruler representation. Contrary to earlier scholarship, I examine whether transfer of Byzantine author practice was a substantial reason for the resurgence of history writing and developments in East Frankish history writing c. 958-970. In my study, I therefore compare and discuss similar Byzantine and East Frankish author statements and practices in their historical and text-historical context. Hereby I seek to establish evidence for transfer from authors in 10th century Byzantium to authors in East Francia.

The traditional divide between research in either the Greek Byzantine or Latin European Middle Ages means that historians seem to overlook similarities in near simultaneous parallel ruptures and developments in 10th century history writing in the two Christian empires which ruled in Greek Byzantium and Latin Frankish Europe.

However, there are several parallels to be found. In the early 10th century history writing about past rulers and realms excelled by its absence for a longer period in Byzantium as well as in Frankish Europe. Then history writing resurged in the 950ies during the rule of the Macedonian emperor Constantine VII (r. 913-920/945-959). In the new history writing the authors propagated the story of the first Macedonian ruler Basil I (r. 867-886) as a role model. Roughly a decade later, history writing began to abound in the East Frankish kingdom during the rule of Otto I (r. 936-973), the future emperor in Frankish Europe. With Otto I the new Ottonian dynasty asserted its position of power in Frankish Europe while the previously powerful Carolingian dynasty increasingly lost its hold over central Frankish territories. The heroes in the new historical narratives (c. 958-970) are the first rulers in the Ottonian dynasty, Henry I (r. 919-936) and his son Otto I. Contrary to earlier, midtenth century Byzantine and East Frankish authors alike preferred to write narrative history writing rather than the

previously popular annalistic history writing. Thus, 10th century authors focused on the analysis and interpretation of the lives and actions of individuals rather than documenting the events of each year.

The authors in midtenth century Byzantium and East Francia were shaped by earlier authoritative Christian authors' views on history writing and historical interpretation. Since the beginning of Christianity, history writing served a moral-didactic purpose and should instruct the reader in becoming a good human being. Early Christian authors interpreted historical processes based on a belief in divine justice. God rewarded a good ruler with success while an evil ruler was punished with failure and ultimately death. Thus, authors in both Byzantium and East Francia were connected through shared views on history writing and traditions for historical interpretation.

I therefore have developed the hypothesis that the authors of the East Frankish kingdom were inspired by 10th century Byzantine author practice as they viewed the successful Christian Macedonian dynasty as a role model for their own rulers due to the historical context. That is, East Frankish authors lived in times of political instability after the dissolution of the Carolingian empire in Frankish Europe. Further, I believed that the East Frankish authors' positive relations to the new Ottonian ruling family spurred on interest in history writing legitimizing new Christian dynasties. East Frankish authors were thus interested in giving their readers the recipe for successful conduct of royal office as well as promoting the Ottonian dynasty.

There are several goals with this PhD thesis. First, I wish to underline the common heritage and connectedness between Judeo-Christian cultures, here specifically Greek Byzantium and Latin Europe. Thus, I argue that common Greek ecclesiastical authorities and Judeo-Christian beliefs were significant preconditions for the transfer of knowledge from Byzantine to East Frankish environments of learning. Furthermore, I wish to emphasize the usefulness of comparative studies to substantiate hypotheses of transfer in early periods when the source material is sparse and does not give direct evidence of transfer. Besides, I specifically wish to contribute to research in East Frankish history writing by demonstrating the complexity of the background for ruptures and developments in 10th century history writing. Medievalists frequently explain ruptures and developments within 10th century East Frankish history writing focusing either primarily on the historical context or the text-historical context. This approach often results in a superficial treatment of either 10th century conventions for

historical writing or of the period the author lived in and wrote about. In addition, the same medievalists tend to focus on the internal historical or text-historical context of East Francia or Frankish Europe in their explanations. On the other hand, 10th century East Frankish authors' possible reception of Byzantine author practice remains unexamined. This is the case even though, several central authors and authorities evidently were interested in the language and knowledge of the Byzantines. Also, I wish to emphasize the necessity of acknowledging the dominating belief in divine justice in the interpretations of the authors' choices and actions. The purpose is to avoid anachronistic interpretations as far as possible.

Based on my study of 10th century sources, I have concluded that ruptures and developments in 10th century East Frankish history writing were caused by many interrelated factors.

My study of author statements and practices have demonstrated that there was a clear connection between conventions of author practice and history writing as well as the period the author wrote in and about. Here the dominating belief in divine justice probably had consequences for the author's opportunities to write as well as his choices and actions as an author.

There were several challenges for potential authors in the early 10th century which may have effected the standstill of history writing. Firstly, it seems that an author in the early 10th century should be successful and possess a high social status. If not, the readers would not give his words credence and potential patrons would abstain from supporting the costly writing project. Secondly, the traditional moral-didactic purpose of history writing probably meant that potential authors until the 950ies probably viewed 10th century rulers as unworthy of being remembered - e.g. because the ruler had failed as a leader of the realm, was immoral or did not belong to the Carolingian dynasty. Thirdly, an author should preferably write about something new and thus not write about periods already described. Fourthly, it was not necessary to write new works. The amount of reading materials was so abundant that readers were not able to read it all anyway. Anyhow, it was apparently common knowledge that readers received the best moral education from classical philosophy and history writing.

Change came in 958 when the deacon and later bishop or Liudprand of Cremona (r. 961-972) began to write and effectively broke the 50-year silence of East Frankish history writing with *Antapodosis* (retribution). This happened a few years after Otto I had vanquished the inner and outer enemies of the realm and began to strive for the rule over Italy but before Otto was installed in imperial office.

My research shows that Liudprand in *Antapodosis* probably was inspired to write by two contemporaries, namely the Lothringian aristocrat and bishop Rather of Verona (r. 934-936/) as well as the anonymous author of the historical narrative *Theophanes Continuatus I* (c. 958).

Liudprand himself specifically praised Rather's moral treatise, *Praeloquia* (prologues) c. 936-939. Rather of Verona paved the way for future authors. Now rank no longer served as an all-decisive qualification for an author as he could legitimize the value of his work by referring to a higher social authority. Furthermore Rather demonstrated that future authors could be innovative by simply following the advice of ecclesiastical authorities as well as imitating their use of classical texts. There are several signs of Liudprand's reception of *Praeloquia* – e.g. in Liudprand's defense for his author practise and his use of classical satire in representations of immoral rulers.

Liudprand travelled to the Macedonian court during the rule of Constantine VII and may, on one of his journeys, have met the author of *Theophanes Continuatus I*. In *Theophanes Continuatus I* an apparently new view on suitable content in Byzantine history writing emerged. In *Theophanes Continuatus I*, the author showed Liudprand how descriptions of immoral rulers could be justified and included in historical narratives. Liudprand's reception of this changed view on suitable content in history writing can partly explain why Liudprand began to write. There are several signs that indicate reception of *Theophanes Continuatus I* in *Antapodosis* e.g. Liudprand defended the inclusion of immoral rulers in a similar manner. In *Antapodosis* Liudprand further interpreted good, evil and problematic rulers' lives and actions in a way very similar to *Theophanes Continuatus I* - e.g., by angling the interpretation of the death of a ruler to fit the author's moral judgment of this specific ruler.

Furthermore pro-Macedonian authors in *Vita Basilii* and *Theophanes Continuatus I*, showed Liudprand and his contemporaries how they could legitimize the Ottonians' right to rule by presenting the new dynasts as paragons of virtue. Liudprand lived in exile at the Ottonian court in the 950ies and, to improve his situation, might have chosen to imitate Byzantine authors in his legitimation of the new Ottonian dynasty.

However, is also quite possible that Liudprand as well as other later authors began to write historical narratives during the latter part of the reign of Otto I because they viewed Otto I as a ruler worthy of committing to memory. For God himself had rewarded Otto I with victories such as over the heathen Hungarians in 955 and in 962 even with the imperial office.

Developments in ruler representation in 10th century East Frankish history writing are difficult to pinpoint based on this study. However, Liudprand's defense for the inclusion of immoral rulers in *Antapodosis* indicate that he broke with contemporary conventions for suitable content in history writing. Further, it seems that Liudprand's description of the sudden and violent end of good rulers was uncommon and probably deviated from earlier East Frankish practice in that respect.

Another development in East Frankish history writing was seemingly the more nuanced portrayal of rulers and was also similar to 10th century Byzantine practice. Now Byzantine and East Frankish authors use and/or discuss historical knowledge of the ruler's life and actions which does not comply with the author's view on the morality of the ruler.

A third more general development in East Frankish history writing seems to be the representation of the legitimate ruler. The comparison of representations of the Macedonian Basil I and the Ottonian rulers Henry I and Otto I made it probable that East Frankish authors imitated Byzantine author practice in their legitimation of Ottonian kings' right to rule. However, my study of *Praeloquia* also showed that Rather of Verona was another probable role model for East Frankish authors' ruler legitimation. Rather himself took Greek church fathers as role models and advisors. Further studies are therefore called for to establish the nature of developments in ruler representation in East Frankish history writing and whether and to what extent Rather was inspired by Byzantine author practices.

Dansk resumé

Brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Videnstransfer fra øst til vest? Et komparativt studie af herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning ca. 950-970.

I denne artikelbaserede ph.d.-afhandling diskuterer og sammenligner jeg parallelle brud og udviklinger i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning ud fra en historisk og teksthistorisk kontekst. Her udforsker jeg med afsæt i komparationen mulige årsager til stilstand, genopblomstring og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning med særligt fokus på herskerrepræsentation. Til forskel fra tidligere forskning undersøger jeg betydningen af transfer af byzantinsk forfatterpraksis som en væsentlig årsag til genopblomstring af og udviklinger i østfrankisk historieskrivning ca. 958-970. I min undersøgelse tolker og sammenligner jeg derfor lignende byzantinske og østfrankiske forfatterudsagn og praksisser ud fra den konkrete historiske og teksthistoriske kontekst og lokaliserer på den baggrund sandsynlige belæg for transfer fra forfattere i 900-tallets Byzans til det østfrankiske rige.

Traditionen for blokopdelt forskning i enten latinsk eller græsk middelalder betyder, at forskere overser lighedstræk i de nærsimultane parallelle brud og udviklinger i historieskrivningen i 900-tallets to kristne kejserriger i det græske Byzans og det latinske frankiske Europa.

Der kan dog etableres flere paralleller. I det tidlige 900-tal glimrede historieskrivning om herskeren og rigets fortid ved sit fravær i en længere periode i Byzans og det frankiske Europa, men så blomstrede historieskrivningen op i Byzans i 950'erne under den makedonske kejser Konstantin VII. I den nye byzantinske historieskrivning formidlede forfatterne fortællingen om den første makedonske kejser, Basileios I, som forbillede. Og omtrent et årti senere tog historieskrivningen også fart i det østfrankiske rige under kong Otto I (r. 936-973) og den kommende kejser i det frankiske Europa. Med Otto I cementerede det nye ottonske dynasti sin magtposition i det frankiske Europa, hvorimod det tidligere magtfulde karolingiske dynasti efterhånden mistede sit overherredømme over centrale frankiske områder. Heltene i de nye østfrankiske narrativer (ca. 958-970) er de første herskere i det ottonske dynasti, Henrik I (r. 919-936) og hans søn Otto I. Både byzantinske og

østfrankiske forfattere foretrak nu at skrive *fortællende* historieskrivning frem for den tidligere populære *tællende historieskrivning*. Nu var fokus i historieskrivningen på analyse og tolkning af individers liv og handlinger snarere end dokumentation af årets begivenheder.

Forfattere i Byzans og det østfrankiske rige var forbundet qua fælles forestillinger om historieskrivning og traditioner for historisk tolkning. Forfattere i 900-tallets Byzans og det østfrankiske rige byggede på tidligere autoritative kristne forfatteres forestillinger om historieskrivning og praksis for historisk tolkning. Historieskrivningen tjente fra den tidligste kristendom et moralsk-didaktisk formål og skulle danne læseren til at blive et godt menneske. Tidlige kristne forfattere tolkede historiske forløb ud fra en forestilling om guddommelig retfærdighed. En god hersker blev således belønnet af Gud for sine moralske handlinger med succes, mens en ond hersker blev straffet med død og ødelæggelse.

Jeg udviklede derfor den hypotese, at forfattere i det østfrankiske rige lod sig inspirere af byzantinsk forfatterpraksis, fordi de i det makedonske dynasti så et succesrigt forbillede for deres egne herskere grundet den historiske kontekst. De østfrankiske forfattere levede nemlig i en tid med politisk ustabilitet efter opløsningen af det karolingiske kejserrige. Derudover mente jeg, at forfatternes positive tilhørsforhold til den nye ottonske herskerslægt ansporede interessen for historieskrivning, som legitimerede nye kristne dynastier. Forfatterne var således både interesserede i at give deres læsere opskriften på succesrig embedsførelse og at promovere det ottonske dynasti.

Der er flere mål med denne afhandling. Først og fremmest vil jeg med min undersøgelse understrege forbundetheden mellem det græske Byzans og det latinske Europa. Således argumenterer jeg for, at fælles græske kirkelige autoriteter såvel som fælles judæo-kristne forestillinger udgjorde en væsentlig forudsætning for videnstransfer fra byzantinske til frankiske lærdomsmiljøer.

Derudover vil jeg understrege brugbarheden af komparative studier til at underbygge hypoteser om transfer i tidsperioder, hvor det grundet kildemæssige udfordringer er vanskeligt at finde direkte belæg for transfer.

Desuden ønsker jeg konkret at bidrage til forskningen i østfrankisk historieskrivning ved at demonstrere kompleksiteten i baggrunden for brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Middelalderhistorikere forklarer nemlig ofte brud og udviklinger i 900-tallets historieskrivning med afsæt i en primært historisk eller teksthistorisk kontekst. Dette resulterer ofte i en overfladisk behandling af enten 900-tallets

konventioner for historisk fremstilling eller den tid, forfatteren skrev i og om. Samtidig hermed ønsker jeg at understrege nødvendigheden af at forholde sig til 900-tallets dominerende forestillinger om guddommelig retfærdighed i tolkninger af forfatteres valg og handlinger. Formålet hermed er i videst muligt omfang at undgå anakronistiske tolkninger.

Tillige har flere middelalderhistorikere tendens til at forklare brud og udviklinger i historieskrivningen med den interne historiske eller teksthistoriske kontekst, dvs. med udgangspunkt i det østfrankiske rige eller frankiske Europa. Derimod forbliver østfrankiske forfatteres mulige reception af byzantinsk forfatterpraksis i 900-tallet uundersøgt trods belæg for flere centrale gejstlige forfatteres og autoriteters interesse for græsk sprog og viden.

På baggrund af min undersøgelse konkluderer jeg, at brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning skyldtes en lang række indbyrdes forbundne faktorer. Undersøgelsen af forfatterudsagn viste, at der var en tydelig sammenhæng mellem konventioner for forfatterpraksis, historisk fremstilling og den tid forfatteren skrev om og i. Her havde den samtidige udbredte diskurs om guddommelig retfærdighed konsekvenser for forfatterens muligheder for at skrive såvel som valg og handlinger som forfatter.

Der var flere udfordringer for potentielle forfattere, som kan have bevirket stilstanden i historieskrivningen. For det første tyder det på, at en forfatter i det tidlige 900-tal skulle være succesrig og besidde en høj samfundsmæssig status ellers ville læsere forkaste hans ord og potentielle mæcener undlade at støtte dennes skriveprojekt. For det andet betød det traditionelle moralsk-didaktiske formål med historisk fremstilling, at potentielle forfattere indtil 950'erne sandsynligvis anså 900-tallets herskere for uværdige til at blive erindret. Fx fordi herskeren havde fejlet som rigets leder, var amoralsk eller ikke tilhørte det karolingiske dynasti. For det tredje burde en forfatter helst skrive noget nyt og dermed ikke skrive om allerede beskrevne perioder. For det fjerde var det angiveligt ganske unødvendigt at skrive mere. Kritiske røster ytrede tilsyneladende, at der allerede var en overflod af læsestof. Og flere mente åbenbart, at læsere modtog den bedste moralske dannelse fra antik filosofi og historieskrivning.

Forandring kom i 958, da Liudprand af Cremona med påbegyndelsen af sit værk *Antapodosis* brød den 50-årige stilhed i den østfrankiske historieskrivning. Dette skete få år efter, at Otto I havde besejret rigets indre og ydre fjender, men før han erhvervede kejserværdigheden.

Mine undersøgelser viser, at Liudprand af Cremona sandsynligvis både var inspireret af den lothringiske aristokrat og biskop, Rather af Veronas *Praeloquia* og det makedonske historiske narrativ *Theophanes Continuatus I*.

Rather af Verona viste kommende forfattere vejen frem. Rather viste nemlig, at rang ikke længere var altafgørende for en kommende forfatter. Denne kunne nemlig legitimere værdien af sit værk ved at henvise til en højere autoritet. Derudover argumenterede Rather for værdien af at lade sig vejlede af og imitere gejstlige autoriteter, primært biskopper. Her viste Rather, hvordan kommende forfattere kunne være nyskabende, nemlig ved at imitere gejstlige autoriteters brug af antikke tekster. Der er flere tegn på Liudprands reception af *Praeloquia* fx i Liudprands forsvar for sin praksis som forfatter og brug af antik satire i repræsentationer af amoralske herskere.

Liudprand rejste til det makedonske hof i løbet af Konstantin VII's regeringstid og det er muligt, at han under en af sine rejser, mødte forfatteren af *Theophanes Continuatus I*. I *Theophanes Continuatus I* fremkom tilsyneladende et nyt syn på passende indhold i byzantinsk historieskrivning.

Her viste forfatteren, hvorledes Liudprand kunne retfærdiggøre beskrivelser af amoralske herskere samt inkludere disse i et historisk narrativ. Receptionen af dette ændrede syn på passende indhold kunne være en anden forklaring på, hvorfor Liudprand valgte at skrive. Der er flere indikatorer på receptionen af *Theophanes Continuatus I* i *Antapodosis*. Fx forsvarede Liudprand inklusionen af amoralske herskere på en lignende måde. Derudover tolkede Liudprand gode, onde og problematiske herskere liv og handlinger meget lig *Theophanes Continuatus I*. Fx vinklede Liudprand sin tolkning af gode, onde såvel som problematiske herskeres døds måde, så den stemte overens med hans vurdering af den specifikke herskers moral.

Derudover viste de promakedonske forfattere i *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I*, hvorledes Liudprand og hans samtidige kunne legitimere de ottonske kongers ret til at herske ved at iscenesætte de nye dynaster som indbegrebet af dyd. Liudprand levede i eksil ved det ottonske hof i 950'erne og kunne for at forbedre sin situation have valgt at imitere byzantinske forfattere i sin legitimering af det nye ottonske dynasti.

Det er også meget muligt, at Liudprand såvel som flere senere forfattere begyndte at skrive, fordi de i Otto I så en hersker som var værd at erindre, da Gud både belønnede ham med sejre fx over de hedenske ungare i 955 og endda med kejserembedet i 962.

Udviklinger i herskerrepræsentation i 900-tallets østfrankiske historieskrivning er vanskelige at pinpointe ud fra nærværende undersøgelse. Liudprand viste qua sit forsvar for inklusion af amoralske herskere i *Antapodosis*, at han brød med tidens forestillinger om passende indhold i historieskrivningen. Derudover tyder det på, at Liudprands beskrivelse af gode herskeres pludselige og voldelige endeligt var atypisk på skrivetidspunktet i det frankiske Europa og sandsynligvis afveg fra tidligere praksis.

En anden udvikling i historieskrivningen er tilsyneladende som i Byzans den mere nuancerede skildring af herskeren qua forfatterens brug og diskussion af historisk viden om herskerens liv og handlinger (empiri), som ikke stemte overens med dennes syn på herskerens moral.

En tredje mere generel udvikling i østfrankisk historieskrivning kan muligvis ses i selve repræsentationen af den legitime hersker. Komparationen af positive herskerrepræsentationer af makedonske og ottonske herskere sandsynliggjorde nemlig, at østfrankiske forfattere imiterede byzantinsk forfatterpraksis i deres legitimering af ottonske kongers ret til embede. Dog viste min undersøgelse også, at Rather af Verona var et andet sandsynligt forbillede for forfatternes herskerlegitimation i det østfrankiske rige. Rather tog selv græske kirkefædre som sine forbilleder og vejledere. Yderligere undersøgelser er nødvendige for at afdække udviklinger i herskerrepræsentation i 900-tallets østfrankiske historieskrivning samt hvorvidt og i en hvilken grad Rather af Verona var inspireret af byzantinsk forfatterpraksis.

1. Indledning

1.1. Moralsk vejledning og rådgivende tekster i nært forbundne riger

Formålet med denne afhandling er at bidrage til eksisterende årsagsforklaringer på brud og udviklinger¹ i 900-tallets østfrankiske historieskrivning² samt at anskueliggøre perspektiver i komparative undersøgelser af herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning.³ Min hypotese var i al sin enkelhed, at forfattere i det østfrankiske rige i Otto I's regeringstid (r. 936-973) i et vist omfang lod sig inspirere af nærsamtidig forfatterpraksis i lærdomsmiljøet ved det byzantinske hof under kejser Konstantin VII (r. 913-920/945-959). Jeg mente, at de nærsimultane parallelle brud og udviklinger i 900-tallets byzantinske og østfrankiske sekulære historieskrivning kunne forstås som tegn på transfer af forfatterpraksis, dvs. østfrankiske forfatters viden om og reception af byzantinsk historieskrivning.⁴ I Byzans blev fra sidste halvdel af 800-tallet indtil ca. 950 tilsyneladende kun skrevet ganske få historiske værker om rigets og dets herskeres fortid. Og i tidsrummet 921-950 undlod potentielle forfattere i Byzans helt at skrive sådanne historiske narrativer. Til gengæld skrev flere forfattere på Konstantins foranledning tre historiske værker om rigets herskere indenfor en relativt kort periode, ca. 950-958.⁵ Simultant hermed i det østfrankiske rige var der også en markant nedgang i produktionen af historiske narrativer fra slutningen af 800-tallet, og perioden 908-958 er karakteriseret ved et markant fravær af historiske narrativer om riget og herskernes fortid. Og med en mindre tidforskydning forfattedes her, også indenfor en kortere periode, ca. 958-970, fem sekulære historiske narrativer.⁶

¹ Her menes udviklinger i 900-tallets historieskrivning sammenlignet med praksis i 800-tallet.

² Historieskrivning forstås her som "reflektierter Umgang mit der Vergangenheit". Jf. Schmale 1985, s. 55 ff. Goetz gengiver Schmale 2013b, s. 25. Jeg skelner mellem sekulær og gejstlig historieskrivning primært baseret på en middelalderhistorisk tradition. Jf. fx Schmale 1985, s. 111 f.; Her anses narrativer med sekulære såvel som gejstlige øvrighedspersoner (konge, kejser, biskop og abbed, abbedisse) eller deres ansvarsområde/territorium (rige/bispedømme, kloster) for historieskrivning. En rollemodel for kristen latinsk såvel som græsk historieskrivning, biskoppen Eusebios af Cæsarea (r. 313-339), skelnedede netop ml. sekulær og kirkelig historie i *Historia Ecclesiastica*, bog 5, prolog. Jeg refererer således til bispebiografier som historieskrivning i modstrid med gængs praksis inden for byzantinistik, hvor de omtales som helgenbiografier. Jf. fx <https://www.doaks.org/research/byzantine/resources/hagiography> (besøgt 05/05 2020). Jf. også diskussion afsnit 4.5.2.

³ Det østfrankiske rige bestod i det tidlige 900-tal geografisk af nuværende tyske, schweiziske, østrigske, belgiske og hollandske områder. Jf. kort hos Reuter 1991, s. 329 ff. Byzans bestod geografisk bl.a. af nuværende tyrkiske, græske og italienske områder. Jf. kort hos Shepard 2008a, s. 494 samt Nemeth 2018, s. 46, 127.

⁴ Jf. vidensbegreb i kapitel 4.1.

⁵ Jf. fx Treadgold 2013, s. 121, 153, 165; Markopoulos 2003, s. 183; Efthymiadis 2013, s. 69; Magdalino 2012, s. 218.

⁶ Karpf 1985, s. 2; Keller & Althoff 2008, s. 31-38. Bagge 2002, s. 24. Jf. også Engsbro 2019, s. 174, fodnote 13; Engsbro 2020, s. 125, fodnote 20.

I 2012 i publikationen ”Knotenpunkt Byzanz” fremhæver byzantinisten Andreas Speer, at Byzans er blevet glemt i forskningen og italesætter dette som udtryk for *L'héritage oublié*. Samtidig fremhæver Speer Byzans’ position som *Knotenpunkt in einem Beziehungsgeflecht kultureller und politischer Austauschbeziehungen* og som en akse for videnstransfer og kultur i middelalderen, i de fleste tilfælde som *giver*, dvs. her som formidler af viden.⁷ Og netop Byzans’ position som *giver* synes også udforsket i forskning i østfrankisk historieskrivning. Der er blevet forsket en del i kontaktflader mellem Byzans og det østfrankiske rige, særligt de diplomatiske forbindelser mellem de to rigers herskere.⁸ Det er også veldokumenteret, at flere fremtrædende lærde med nær tilknytning til Otto I eller gejstlige medlemmer af det ottonske dynasti (919-1024) udviste interesse for græsk sprog og viden.⁹ Alligevel forbliver den mulige transfer af byzantinsk forfatterpraksis uundersøgt, selvom en af Ottos diplomatiske udsendinge, den senere biskop Liudprand af Cremona (r. 961-972), med sit værk med den græske titel *Antapodosis (gengældelse)* brød den 50-årige tavshed i østfrankisk historieskrivning efter flere rejser til Byzans. Endda er samme Liudprand kendt for sin originalitet og fornyelse af den historiske genre.¹⁰

Det var en væsentlig udfordring for min undersøgelse af mulig transfer af forfatterpraksis, at forskerne har holdt sig til deres ’egen’ forskningstradition og det traditionelt behandlede geografiske område. Allerede i 1984 påpegede byzantinisten Alexander Kazhdan manglen på sammenligninger af Byzans ”with other medieval civilizations, such as those of the Arabs or of the Latin West: what features are common to all and what is specific to one?”¹¹

Jeg har indtryk af, at sådanne komparative studier stadig er fåtallige. Dette gør sig om ikke andet gældende for synkrone komparative studier af brud og udviklinger i 900-tallets historieskrivning.¹² I min undersøgelse var det derfor nødvendigt først at dokumentere parallelle brud og udviklinger i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning. Med henblik på at sandsynliggøre min hypotese om transfer af forfatterpraksis i historieskrivningen fra lærdomsmiljøet ved Konstantins hof til gejstlige forfattere i det

⁷ Speer 2012, s. xv-xx. Jf. også Cameron 2019, s. 6 f. For at øge transparensen i min afhandling refererer jeg til forskere/historikere med speciale i kristne riger i det ”latinsktalende” Europa som middelalderhistorikere, forskere med speciale i det kristne græsktalende Byzans som byzantinister og forskere med speciale i muslimske riger i den islamiske verden som arabister.

⁸ Jf. fx Shepard 2008b, s. 541-549. Jf. også afsnit 2.4.

⁹ Jf. for overblik Berschin 1980, s. 158-243.

¹⁰ Jf. fx Leonardi 1999, s. 206 f.; Huschner 2003, s. 550 ff., 596 ff.

¹¹ Kazhdan 1984, s. 19. Begrebet middelalder bruges traditionelt om vesteuropæisk historie i perioden 500-1500. Flere forskere referer også generelt til perioden som middelalder uafhængigt af geografi. Jeg anvender begrebet middelalder som reference til tidsrummet 500-1500.

¹² Jf. for forskningsoverblik og diskussion afsnit 3.1 samt Flüchter 2015, s. 18 f.

østfrankiske rige påviser og diskuterer jeg derfor nærsimultane parallelle brud og udviklinger samt lighedstræk i herskerpræsentationer i 900-tallets byzantinske og østfrankiske sekulære historieskrivning.

Imidlertid var min oprindelige erkendelsesinteresse en ganske anden. I undersøgelsens første fase ønskede jeg at påvise og diskutere baggrunden for lighedstræk i receptionen af den antikke arv i Vesteuropa og det islamiske Mellemøsten qua den fælles romerske og judæo-kristne arv. Konteksten herfor var den daværende mediediskurs, hvori tv-journalister, efter min opfattelse ganske unuanceret, fremstillede normer og værdier i Vesten som markant anderledes end i det islamiske Mellemøsten. Med det formål at vise den kristne og islamiske kulturkreds' historiske og kulturelle forbundethed valgte jeg at sammenligne lærdomselitens reception af antikke dannelsesidealer i centrale byzantinske, frankiske og abbasidiske lærdomsmiljøer ca. 900-1100.¹³ Derudover undersøgte jeg forudsætninger for transfer af antikke dannelsesidealer mellem disse lærdomsmiljøer i Byzans, det abbasidiske kalifat og de frankiske riger. Jeg måtte dog opgive dette forehavende grundet projektets omfang, heterogent kildemateriale og divergerende forskningsstraditioner.

I undersøgelsens anden fase ønskede jeg at undersøge transfer af viden om og reception af antik dydsetik i 900-tallet i den kristne og islamiske kulturkreds. Jeg undrede mig nemlig over den tilsyneladende stigende og nærsimultane interesse for antik latinsk og/eller græsk moralfilosofi¹⁴ fra ca. 950 i lærdomsmiljøerne i det østfrankiske rige og det abbasidiske kalifat.¹⁵ Jeg udviklede efterhånden den hypotese, at de lærdes stigende interesse for antik moralfilosofi, særligt dydsetik, i både det østfrankiske rige og det abbasidiske kalifat til dels kunne skyldes videnstransfer fra og interaktion med byzantinske lærdomsmiljøer. I Byzans var studiet af græsk antik moralfilosofi nemlig tilsyneladende allerede accepteret og udbredt i

¹³ Jeg forstår kulturer som dynamiske og foranderlige, men ofte har begrebet "kultur" andre konnotationer og kan fx forstås som en statisk enhed. Jeg refererer derfor til specifikke personer, persongrupper i riger og geografiske områder i en specifik periode og ikke til kulturer/civilisationer. Jeg bruger her begrebet kristen og islamisk kulturkreds for at signalere, at religiøse tilhørsforhold var vigtigere end "nationale" og sproglige grænser for de lærde i det enkelte rige. Jf. for kulturbegreb Flüchter 2015, s. 10-15. Jf. for relation ml. kulturbegreb og "Kulturtransferansatz" Lüsebrink 2013, s. 37-47. Med begrebet antik referer jeg til latinsk- og græksprogede værker fra perioden 750 f.Kr.-600 e.Kr. af forfattere, som ikke bekendte sig til en monoteistisk judæo-kristen tro og som i kristen og islamisk middelalder blev betragtet som "hedninge".

¹⁴ Jf. for definition af moralfilosofi og dens fokus på dydsetik i latinsk middelalder Stammkötter 2020, kolonne 827-829. I forskningen refereres ofte til hhv. moralfilosofi eller politisk filosofi. I middelalderkontekst er det dog mere meningsfuldt at anskue politisk filosofi som en underkategori inden for moralfilosofi. I en platonisk tradition er god regeringsudøvelse nært forbundet med udøvelse af dyder jf. fx Platons værk *Staten*. Herfor Deveroux 2011, s. 96-111 og for politisk teori som del af praktisk moralfilosofi i middelalderen jf. Coleman 2011, s. 184.

¹⁵ Jaeger 1994, s. 2-4, 42-49, s. 118-124; McKitterick & Marenbon 1998, s. 104 ff.; Kraemer 1986, s. 3-11; McGinnis 2018, s. 83-92.

det tidlige 900-tal under det nye sejrige og langvarige makedonske dynasti (867-1056).¹⁶ Fx udtalte den indflydelsesrige lærde og senere biskop Arethas af Cæsarea (r. 902/903- efter 932) i 902 i en tale til kejser Leo VI (r. 886-912) sig positivt om Platon og citerede fra Platons *Staten*. Arethas udtalte, at Platon viste, at det var til nytte for alle mennesker, når filosoffer regerer og konger filosoferer samt at dette blev udlagt viist og systematisk af Platon.¹⁷ Jeg mente således, at de lærdes stigende interesse for antik dydsetik, i hhv. det østfrankiske rige og det abbasidiske kalifat, kunne begrundes med deres interesse for den gode (moraliske) og dermed succesrige hersker i en politisk brydningstid, da det ville stemme overens med middelalderens dominerende kausalitetsforestillinger. I alle tre riger var det nemlig en udbredt forestilling, at Gud belønnede den gode hersker med succes og straffede den onde.¹⁸ Med afsæt i datidens kausalitetsforestillinger kunne historiens forløb tolkes således, at karolingiske og abbasidiske herskere efterhånden mistede overherredømmet over hhv. det frankiske Europa¹⁹ og den islamiske verden²⁰ i 900-tallet, fordi disse herskere var onde eller amoralske og derfor ikke længere besad Guds velvilje. I 911 uddøde det karolingiske herskerdynasti i det østfrankiske rige og først i løbet af 950'erne anerkendte stormændene det nye ottonske herskerdynasti (r. 919-1024) ret til at herske.²¹ Det abbasidiske kalifat mistede i løbet af 900-tallet sin forrangsposition i den islamiske kulturkreds, da to andre konkurrerende kalifater opstod i 909 og 929, og fra al-Muqtadirs regeringstid (r. 908-932) udhuledes kaliffens magtbeføjelser også internt i det abbasidiske kalifat.²² Jeg mente derfor, at det var sandsynligt, at de lærde i både det østfrankiske og det abbasidiske kalifat var optaget af opskriften på en succesrig hersker. Således anså jeg det for muligt, at fremtrædende byzantinske lærdes tolkning af forudsætninger for det makedonske dynastis overtagelse og bibeholdelse af magten i Byzans fungerede som forbillede for indflydelsesrige lærde i det østfrankiske rige såvel som det abbasidiske kalifat.

Efterhånden erkendte jeg, at det var urealistisk at gennemføre denne undersøgelse i et ph.d.-forløb. Det var der flere årsager til. For det første er der væsentlige

¹⁶ Neméth 2018, s. 21.

¹⁷ Engsbro 2011, s. 119. For Arethas' værdsættelse af Platon jf. også Wilson 1983, s. 121-123, 128. For Arethas' relation til Leo VI's søn, Konstantin VII, jf. Lemerle 1986, s. 239-280, s. 323-332.

¹⁸ Jf. fx Hunger 1978, s. 259, 262 f.; Goetz 2011, s. 77 ff., 103-105, 133-141; Rosenthal 1962, s. 36-39; Robinson 2003, s. 129-134. Jf. også afsnit 2.3.

¹⁹ Det frankiske Europa under karolingerne omfattede store dele af Vest- og Centraleuropa jf. Reuter 1991, s. 21 ff., 326 ff.

²⁰ Den islamiske verden i 800- og 900-tallet dækkede geografisk over store dele af Mellemøsten fx Iran, Irak, Egypten, Syrien, Palæstina og i Vesteuropa dele af Spanien og Portugal. Jf. Kennedy 2013, s. 13-14; Kennedy 2005, s. 62-65; Neméth 2018, s. 46.

²¹ Reuter 1991, s. 135-137; Keller & Althoff 2008, s. 69, 73-85, 115-208.

²² Kennedy 2005, s. 64 f.; Kennedy 2013, s. 39-47.

forskelle på erkendelsesinteresser i studier af receptionen af antik moralfilosofi såvel som videnstransfer inden for de respektive forskningstraditioner.²³ For det andet er det vanskeligt at undersøge videnstransfer mellem lærdomsmiljøerne ud fra de eksisterende 900-tals kilder.²⁴ For det tredje synes komparative studier af receptionen af antik moralfilosofi i 900-tallet ikke-eksisterende.²⁵ Derudover er byzantinsk filosofi/moralfilosofi underrepræsenteret i publikationer om middelalderfilosofi.²⁶ De eksisterende forskningsresultater var således ikke umiddelbart brugbare i en komparation. Derfor nødvendiggjorde min oprindelige erkendelsesinteresse både grundforskning i og en komparativ undersøgelse af de lærdes reception af antik moralfilosofi. Derudover måtte jeg også erkende, at forskelle i den historiske såvel som teksthistoriske kontekst²⁷ for denne reception ville nødvendiggøre større forskningsdiskussioner relateret til hver forskningstradition, før jeg kunne begynde at sammenligne. Fx blev det relevant at diskutere, hvem 900-tallets kristne og muslimske lærde betragtede som autoritative bærere af viden og hvad disse forfattere betød for 900-tallets lærdes reception af antik moralfilosofi. Allerede i 300-400-tallet tilpassede græsk- og latinsksprogede kristne forfattere i 300-400-tallet nemlig brugen af antikke værker til en kristen kontekst. I deres skrifter omtalte og citerede disse forfattere udvalgte græksprogede og/eller latinsksprogede antikke filosoffer og deres dydsetik. Flere af disse kirkelige forfattere fungerede som kirkelige autoriteter (kirkefædre) i Byzans og det østfrankiske rige i 800- og 900-tallet.²⁸ I den tidlige islam eksisterede derimod ingen lignende muslimsk autoritet med samme profil og ærinde som de tidlige kristne kirkelige forfattere. Derudover manifesterede interessen for antik græksproget filosofi sig først tydeligt fra 850 i den islamiske kulturkreds.²⁹

Den største hurdle bestod dog i at lokalisere et tilgængeligt, sammenligneligt og tilnærmelsesvist homogent kildegrundlag.³⁰ De lærdes interesse for antik

²³ Jf. fx Gutas 1998, s. 175-186; Gutas 2017, s. 84-88; Lemerle 1986, s. 26 ff; Marenbon 1998, s. 1-9; Williams 2018, s. 1-6.

²⁴ Jf. for den kildemæssige udfordring i middelalderen Flüchter 2015, s. 19 samt for den manglende udnyttelse af de forhåndenværende kilder i forskningen s. 19, fodnote 88.

²⁵ De forskellige kulturkredse/geografiske områder behandles typisk adskilt. Denne tendens kan ses i flere oversigtsværker om middelalderfilosofi fx i Routledge Medieval Philosophy 1998 og *Cambridge Companion to Medieval Ethics* 2018.

²⁶ Marenbon 1998, s. 1-9; Williams 2018, s. 1-6. Jf. også Gutas & Siniosoglou 2017, s. 271 f.

²⁷ I dag besidder begrebet "litteratur" konnotationer, som er i uoverensstemmelse med med middelalderlig brug. Jeg refererer derfor til *teksthistorisk* i stedet for *litteraturhistorisk*. Jf. fx Tyler & Balzaretto 2006, s. 5 ff. I

²⁸ Kaldellis 2007, s. 133 f., 158-165; Ierodiakonou 2002, s. 4; McKitterick & Marenbon 1998, s. 98. De græske fædre både blev betragtet som autoriteter i det østfrankiske rige og Byzans. De latinske fædre havde derimod ikke status som kirkelige autoriteter i Byzans. Jf. oversigt over kirkefædre ca. 720 i det latinske Europa hos White 2015, s. 471.

²⁹ Gutas 1998, s. 186.

³⁰ Jf. også afsnit 4.4.

moralfilosofi/dydsetik manifesterede sig nemlig på forskellig vis i de tre riger i 900-tallet. Her iagttog jeg flere markante forskelle på forfatterpraksis, læsning af antik litteratur og kopivirksomhed. Fællesnævneren bestod tilsyneladende først og fremmest interessen for moralsk vejledning i lærdomsmiljøerne. Her var der en vis kontinuitet fra 800-tallet. Fx skrev forfattere i alle tre riger rådgivende tekster i 800-tallet i form af fyrstespejle og historiske narrativer.³¹ Samtidig hermed kopierede og læste flere lærde i Byzans samt det abbasidiske kalifat udvalgt antik græsk filosofi, mens man i de frankiske riger kopierede og læste antik græsk såvel som latinsk filosofi.³² Tilsyneladende havde de lærde i Byzans og det østfrankiske rige i 800- og 900-tallet en fælles forkærlighed for antikke værker, som omhandlede dyder og dermed ifølge den græske kirkefader, biskoppen Basileios af Cæsarea (ca. 329-379) var værd at læse.³³ Fx læste og kopierede de lærde i Byzans og det frankiske Europa hhv. antikke værker eller uddrag fra græsk og/eller latinsk antik moralfilosofi, poesi og historieskrivning.³⁴ Her adskilte kristen praksis sig væsentligt fra islamisk, for selvom flere lærde i det abbasidiske kalifat under den såkaldte ”græsk-arabiske oversættelsesbevægelse” ca. 750-1000 oversatte græsk antik moralfilosofi, så undlod man at oversætte antik historieskrivning og poesi.³⁵ I hvert enkelt rige kopierede og læste de lærde således antikke tekster om dyder, men i Byzans læste de lærde tilsyneladende kun græsk, mens de lærde i det abbasidiske kalifat primært læste arabiske oversættelser fra græsk eller sekundært græsk. I de frankiske riger læste man til gengæld primært latin og sekundært græsk eller oversættelser heraf. Endog fravalgtes i det abbasidiske kalifat tilsyneladende bestemte genrer. Og fra sidste halvdel af 800-tallet var der endnu større forskel på forfatterpraksis i hhv. de to kristne riger og det abbasidiske kalifat. I Byzans og det østfrankiske rige skete nemlig flere brud i produktionen af rådgivende tekster fx i historieskrivningen. Forfattere skrev tilsyneladende heller ikke fyrstespejle i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallet. Samtidig var etisk-

³¹ For Byzans og definition af fyrstespejl jf. Hunger 1978, s.157-165. For det latinske Europa og definition jf. Anton 1968, s. 132; Anton 2006, s. 3-6; for det abbasidiske kalifat Bosworth 1990, s. 165 ff. Jf. fx Bak & Jurković 2013 for et generelt overblik over historiske værker indtil år 900.

³² Jf. Wilson 1983, s. 87,115, 121 ff.; Marenbon & McKitterick 1998, s. 97-104; Gutas 1998, s. 186.

³³ Lemerle 1986, s. 44 f. Jf. også Kaldellis 2007, s. 133 f., s. 163 ff. Jf. Ierodiakonou 2002, s. 9 for kirkefaderen Basileios’ positive indstilling til antik filosofi. Jf. mere overordnet for reception af ”Ad Adolescentes” i Byzans og det latinske Europa Schucan 1973, s. 42-53. Jf. Marenbon & McKitterick 1998, s. 103 f. Jf. også Ruotgers, *Vita Brunonis*, kap. 5, s. 188, linje 10-11. I dette kapitel alluderes muligvis til Basileios anbefalinger om at læse digtere, historikere, filosoffer og oratorer. Jf. *Ad Adolescentes*, kap. 2, s. 384 og kap. 5, s. 392

³⁴ Wilson 1983, s. 130-140; Leonardi 1999, s. 187- 188; Jaeger 1994, s. 3, 48-49, s. 118-120. Jf. *Ad adolescentes*, kap. 5, s. 392.

³⁵ Gutas 1998, s. 194; Rosenthal 1992, s. 10, 15, 255 f.; Rosenthal 1968, s. 75; Etman 2008, s. 142, 45 f., s. 149 f.; Kraemer 1986, s. 4.

filosofiske, asketiske, dogmatiske og exegetiske antologier (florilegier) helt fraværende.³⁶ I det abbasidiske kalifat skete derimod hverken et tydeligt brud i produktionen af fyrstespejle eller historiskrivning.³⁷ Desuden formulerede flere lærde i det abbasidiske kalifat egne moralfilosofiske værker i 900-tallet. De lærde refererede her til og byggede i udstrakt grad på antikke græske moralfilosofiske værker såsom Platons *Staten* og *Lovene* samt Aristoteles' *Nikomækaiske etik*.³⁸ Til forskel herfra formulerede de lærde i Byzans og det frankiske Europa i 900-tallet ikke værker, som forskere i dag ville definere som moralfilosofiske værker eller endsige filosofiske værker.³⁹

I studiets tredje fase fravalgte jeg grundet de mange udfordringer at undersøge videnstransfer om og reception af antik dydsetik, men bibeholdt mit fokus på rådgivende tekster samt moral- og dydsforestillinger. Sluttelig valgte jeg at fokusere på historieskrivning som undersøgelsesgenstand. Denne kildetype var udbredt i det senere 900-tal og relativt velundersøgt. Og derudover skete der ca. 950 noget nyt i historieskrivningen i alle tre riger. Her var der igen flest lighedspunkter mellem udviklinger i Byzans og det østfrankiske rige. Forfatterne byggede nu ofte deres narrativ op om herskeren/herskernes liv og handlinger og fravalgte tilsyneladende den annalistiske struktur. Der var et tydeligt moralsk budskab, da forfatterne brugte skildringen af herskerens liv og handlinger til at formidle positive eller negative moralske lektioner.⁴⁰ Nogle forfattere i såvel Byzans som det østfrankiske rige lod sig tilsyneladende inspirere af antik forfatterpraksis. Fx Plutarchs historiske værker i Byzans og Sallusts i det østfrankiske rige.⁴¹ Det er tankevækkende, at flere forfattere i to forskellige riger efter en længere pause i historieskrivningen nærmest simultant valgte at sætte fokus på individet og og derudover tilsyneladende valgte at imitere antik forfatterpraksis i værker, hvori særligt kejserens handlinger og livsførelse udgjorde narrativets omdrejningspunkt.⁴² I det abbasidiske kalifat skete tilsyneladende også flere kvalitative ændringer i

³⁶ Magdalino 2011, s. 143 f.; Schieffer 1998, s. 348; Anton 2006, s. 6; Smalley 1983, s. 44-46. Keller & Althoff, s. 110 f.

³⁷ Bosworth 1990, s. 165-167; Humphreys 1999, s. 129-131; Robinson 2003, s. xiv-xv. Jf. Khalidi 1994 for en tematisk gennemgang af forfattere af historiske værker i perioden 750-1258; Humphreys 1999, s. 129-131.

³⁸ Fakhry 1991, s. 78-85, s. 100-130;

³⁹ For problematikker i studiet af "byzantinsk filosofi" jf. Gutas & Siniosoglou 2017, s. 271-295; Býden & Ierodiakonou 2012, s. 29 f.. For et (traditionelt) overblik over byzantinske filosoffer i 800- og 900-tallet og definition af et filosofisk værk hos Ierodiakonou 2002, s. 4-8. For et overblik over problematikker såvel som overblik over "filosoffer" i de frankiske riger 800-900-tallet jf. Marenbon & McKitterick 1998, s. 96 f.; Marenbon 2002, s. 80, 84 ff.

⁴⁰ Markopoulos 2003, s. 184; Magdalino 2012, s. 218-223; Staubach 1989/1990, s. 468 f.; Schieffer 1998, s. 358-360; Keller & Althoff 2008, s. 34 ff.

⁴¹ Jenkins 1954, s. 15 ff., 22-23; Lemerle 1986, s. 318; Markopoulos 2009, s. 699; Beumann 1950, s. 94-106; Berschin 1999, IV/1, s. 71, 80-81; Nelson 1999, s. 96.

⁴² Jf. for Sallust og Plutarch Mehl 2014a, s. 84-94 og 183-191. for kejseren i historieskrivningen i det imperiale Rom jf. Mehl 2014b, s. 261 ff.

historieskrivningen ca. 950. Her begyndte flere forfattere i stigende grad at bruge historieskrivningen til at formidle moralske budskaber og udvikle en ny historisk genre med fokus på enkelte dynastier.⁴³ Det er ret usandsynligt, at forfattere i det abbasiske kalifat direkte imiterede antik historieskrivning. Til gengæld er det muligt, at flere forfattere lod sig inspirere af kristen græksproget historieskrivning, fx biskoppen Eusebios af Cæsareas værker.⁴⁴

Jeg mente således, at parallelle brud og udviklinger i den sekulære historieskrivning såvel som lighedstræk i forfatternes herskerrepræsentation i et vist omfang kunne være et tegn på transfer af konventioner for historisk fremstilling og forestillinger om den retmæssige og uretmæssige hersker fra det makedonske hof til forfattere i det østfrankiske rige og det abbasidiske kalifat. Samtidig var det også muligt, at parallelle brud og udviklinger samt lighedstræk i herskerrepræsentation hverken var så lig, som jeg forestillede mig, eller alternativt kunne forklares uafhængigt af hinanden med afsæt i den specifikke historiske og/eller teksthistoriske kontekst i hvert enkelt rige. Omdrejningspunktet for min undersøgelse blev derfor brud og udviklinger i historisk fremstilling med særligt fokus på herskerrepræsentation. Imidlertid måtte jeg efterhånden sande, at en yderligere begrænsning af min undersøgelse var nødvendig, bl.a. fordi arabisters undersøgelser af udviklinger i historieskrivningen i det abbasidiske kalifat i 900-tallet såvel som baggrunden herfor var præget af andre erkendelsesinteresser end i de to andre forskningstraditioner.⁴⁵ Jeg valgte som følge heraf at fokusere på byzantinsk og østfrankisk historieskrivning. Her ønskede jeg at undersøge paralleller og lighedstræk i både sekulær og gejstlig historieskrivning. Imidlertid afveg erkendelsesinteresser også inden for byzantinistik og mediaevistik, således var der markante forskelle på mængden af studier såvel som på dybden og foci i studier af hhv. byzantinsk og østfrankisk gejstlig historieskrivning i de to forskningstraditioner.⁴⁶ Undersøgelsens omdrejningspunkt blev derfor sekulær historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige.

1.2. Problemstilling

Mine ovenstående overvejelser om brud og udviklinger i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning førte til nedenstående overordnede forskningsspørgsmål.

⁴³ Humphreys 1999, s. 130 f. Jf. fx om Masudi hos Khalidi 1994, s. 131-136.

⁴⁴ Rosenthal 1968, s. 75-81; Robinson 2003, s. 135.

⁴⁵ Jf. afsnit 4.5.1.

⁴⁶ Jf. afsnit 4.5.1.

Hvorfor begyndte flere forfattere efter en 50-årig stilstandsperiode at skrive sekulære historiske narrativer i det østfrankiske rige i perioden 958-970? Hvilke herskere valgte forfatterne at skrive om og hvorfor? Hvordan repræsenterede forfatterne disse herskere og hvorfor på den måde? I hvilket omfang er det sandsynligt, at forfatterne i deres herskerrepræsentation lod sig inspirere af praksis i 900-tallets byzantinske historieskrivning?

For at besvare disse spørgsmål og dermed sandsynliggøre eller afkræfte min hypotese om transfer af forfatterpraksis fra det makedonske lærdomsmiljø ved Konstantin VII's hof til forfattere i det østfrankiske rige undersøger jeg de østfrankiske forfatteres intentioner med deres værk samt hvorvidt og i hvilken grad forfatterne reciperede mulige samtidige østfrankiske eller byzantinske rollemodellers forfatterpraksis. Til dette formål sammenligner jeg forfatterudsagn om intention og egen praksis såvel som indhold og praksis hos de østfrankiske forfattere og deres mulige samtidige rollemodeller.⁴⁷

⁴⁷ Jf. også kapitel 4, primært afsnit 4.3-4.4.

2. Kontekstualisering

Med henblik på at undersøge ligheder og forskelle i parallelle brud og udviklinger samt lighedstræk i forfatterens herskerrepræsentation i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning satte jeg mig ind i den bredere historiske kontekst med fokus på det samfund, som forfatterne levede i og de øvrighedspersoner, som de skrev om og ofte for. Derudover placerede jeg forfatternes værker i en smal såvel som bred teksthistorisk kontekst, dvs. jeg forholdt mig til den forfatterpraksis, som forfatterne enten implicit eller eksplicit skrev sig ind eller tog stilling til såvel som historieskrivningens placering i en bredere teksthistorisk kontekst. Desuden informerede jeg mig om guds- og kausalitetsforestillinger i tidlig kristen fortidsformidling og dermed forfatterens tekstuelle grundlag for tolkning af individers moral- og amoral. Herudover orienterede jeg mig om tegn på og muligheder for videnstransfer fra Byzans til det østfrankiske rige, dvs. mulige kontaktflader mellem forfattere i de to riger. I de følgende afsnit gør jeg således rede for væsentlige begivenheder i 800- og 900-tallets samfund med fokus på samfundsmæssige ændringer, særligt religiøse og politiske udfordringer af betydning for verdslige og gejstlige øvrighedspersoners embedsførelse. Herefter beskriver jeg 800- og 900-tallets historieskrivning i en teksthistorisk kontekst med fokus på brud og udviklinger i genre, indhold og tekstproduktion. Dernæst skitserer jeg dominerede guds- og kausalitetsforestillinger i historiske narrativer i 900-tallet og mulige forbilleder herfor. Sluttelig vil jeg beskrive muligheder for videnstransfer fra byzantinske til østfrankiske lærdomsmiljøer.

2.1. Historiske narrativer i deres historiske og teksthistoriske kontekst i Byzans

2.1.1. *Samfundet: Den sekulære og gejstlige øvrigheds embedsførelse i Byzans i 800- og 900-tallet*

900-tallets historieskrivning omhandler temaer, der var centrale for verdslige og gejstlige øvrighedspersoners embedsførelse i Byzans i 800-tallet og 900-tallet. Fx påviste eller diskuterede forfatterne kejseren eller patriarkens korrekte/ukorrekte trosudøvelse, retmæssige/uretmæssige overtagelse af embede, retmæssige/uretmæssige afsættelse fra embede samt korrekte/ukorrekte varetagelse af embede.⁴⁸ I historieskrivningen forholdt

⁴⁸ For temaer se fx Tinnefeld 1971, s. 79-107 samt Kazhdan 2006, s. 97-111, 137-144. For temaer i den sekulære historieskrivning se fx *Vita Basilii*, *Theophanes Continuatus I*, *Regum libri Quattuor* såvel som den gejstlige fx

forfatterne sig enten implicit eller eksplicit til religiøse og politiske stridsspørgsmål og begivenheder af betydning for kejsere og patriarker i 800- og 900-tallet.

Centralt i flere narrativer står striden mellem ikonodule og ikonoklaster. Religiøs splittelse prægede nemlig Byzans i perioden 730-843, da verdslige og gejstlige autoriteter stredes om brugen af ikoner i liturgien. Fortalerne for brugen af ikoner var ikonodule, mens modstanderne heraf var ikonoklaster. Både ikonodule og ikonoklaster var periodevis genstand for forfølgelser. Striden tog sin begyndelse i 730, da Leo III (r. 717-741) bød, at ikonerne skulle fjernes fra kirkerne. Hermed startede Leo den første ikonoklastiske periode, som varede indtil 787. Herefter var der en mellemliggende periode med ikonodule kejsere (787-813). Det ikonodule overherredømme ophørte, da Leo V afsatte den ikonodule Michael I (811-813) i 813 og overtog tronen. Leo V fik herefter Michael I sendt i eksil med sin familie og kastrede hans sønner. Heriblandt var også Michaels søn, den senere patriark Ignatios (r. 847-858/867-877). Ignatios var kendt som forkæmper for ikoner og blev udråbt til helgen kort efter sin død. Leo V (r. 813-820) indledte den anden ikonoklasme, da han genindførte forbuddet mod ikondyrkelse i 815. Striden om ikoner blev tilendebragt i 843 under regenten kejserinde Theodora og hendes 3-årige søn Michael III (r. 842-867) med de ikonodule som stridens vindere.⁴⁹

Michael III's efterfølger, Basilios I (r. 867-887), og hans efterkommere i det makedonske dynasti (867-1056) iscenesatte sig selv som overbeviste ikonodule. Tilsyneladende tjente denne iscenesættelse som en måde at legitimere de makedonske kejseres ret til kejserligt embede. Ikonoklasterne genvandt til gengæld aldrig deres indflydelse efter genindførelsen af ortodoksien, således stred ikonoklasternes religiøse overbevisning mod de fremherskende forestillinger om korrekt gudsyndelse i 900-tallet.⁵⁰

I 800-tallet såvel som 900-tallet var grundlaget for kejserens legitime adkomst til embede til diskussion. I 866 banede Michael III vejen for et dynastiskifte, da han adopterede Basileios I, den første kejser i det makedonske dynasti, og kronede ham til sin medkejser. I Byzans styrkede det nemlig kejserens legitimitet at være forbundet med

Vita Ignatii og Vita Euthymii. I forskningen er der tradition for at referere til byzantinske værkers titel i latinske oversættelser. Jeg refererer derfor til byzantinske værker med anførelse af den latinske titel. Jf. Treadgold 2013, s. xiv. Valget af latinske titler bygger på kildeudgaverne.

⁴⁹ Jeg refererer til den gængse datering af de to ikonoklastiske perioder. For overblik over ikonoklasmen jf. Brubaker & Haldon 2011, s. 3-7; Auzépy 2008, s. 253 f., s. 276-291; Dagron 2003, s. 6 f. For afsættelse af Michael I jf. Treadgold 1997, s. 431 f. For Ignatios' afstamning og helgenstatus jf. Chadwick 2003, s. 120 f. og 180 f.

⁵⁰ Dagron 2003, s. 6 f., 194, 218 f.; Németh 2018, s. 34.

slægtsbånd til den foregående kejser i embedet.⁵¹ Michael III blev myrdet i 867 og herefter overtog Basileios I kejserembedet. Flere i såvel sam- som eftertid kritiserede dog omstændighederne for Basileios' magtovertagelse. Her mente man, at Basileios bevirkede mordet på Michael III og dermed uretmæssigt tilranede sig tronen.⁵² Således stillede kritikere spørgsmålstegn ved den makedonske slægts ret til at herske.

Makedonernes greb om magten var igen under pres i det tidlige 900-tal bl.a. som følge af manglen på legitime arvinger. Basileios' søn, Leo VI efterlod sig nemlig ved sin død i 912 kun to arvinger til den makedonske trone, sin 6-årige søn Konstantin VII og broderen Alexander I (r. 912-913). Alexander blev seniorkejser og regent, men døde efter kun et år. I 913 var Konstantin for ung til selv at regere, og hans krav på tronen var usikkert, da mange fremtrædende gejstlige anså ham for at være illegitim. Konstantin oplevede da også som 14-årig at blive tilsidesat af sin hærfører Romanos Lekapenos I (r. 920-944). Romanos blev Konstantins stedfar, svigerfar og medkejser og var fra 920 den reelle magthaver i Byzans. Romanos bibeholdt dog kun sin magtposition indtil 944, hvor hans egne sønner afsatte ham, og Romanos måtte drage i eksil. Først året efter fungerede Konstantin VII igen som kejser.⁵³

Også grundlaget for kirkens overhoveds, patriarkens, legitime adkomst til embede var til diskussion i 800-tallet såvel som 900-tallet. Patriarken blev meget magtfuld i den ikonodule mellempperiode (787-813), men efter ortodoksiens endegyldige genindførelse i 843 forrykkede balancen mellem kirkens og rigets overhoved sig efterhånden. Her tilsidesatte flere ikonodule kejsere hidtidige regler for indsættelse og afsættelse af patriarken flere gange, således oplevede forskellige patriarker at blive afsat og til tider genindsat af den regerende ikonodule kejser.⁵⁴ Flere patriarker var stærkt involveret i diskussioner om retmæssig adkomst til kejserligt embede og kritiserede forskellige kejsers uretmæssige adfærd. Konsekvensen blev som regel, at kejseren fik den pågældende patriark afsat. Fx beskyldte Michael III's slægtning, patriarken Photios (r. 858-867/877-886) Basileios I for at være både røver og morder og nægtede ham derfor at deltage i den hellige nadver. Basileios valgte derfor at afsætte Photios fra patriarkembedet og genindsatte i stedet Michael I's søn Ignatios som patriark i 867.⁵⁵ Selvsamme Ignatios var i 858 blevet afsat fra sit embede som patriark, fordi

⁵¹ Treadgold 1997, s. 453 ff. Kejsere i det isauriske (717-802) og amoriske dynasti (820-867) støttede netop den dynastiske tanke og dermed forestillingen om kejserembedets arvelighed. Fx kronede de deres ældste sønner som medkejsere. Jf. Auzéphy 2008, s. 274-275.

⁵² Dagron 2003, s. 198; Tougher 1997, s. 28; Chadwick 2003, s. 162 f.

⁵³ Treadgold 1997, s. 466 ff., 471, 475 f., 486 f.; Shepard 2008b, s. 505-511.

⁵⁴ Dagron 2003, s. 225- 235. Jf. fx om patriarkerne Ignatios og Photios Chadwick 2003, s. 120-192.

⁵⁵ Tougher 1997, s. 69 f; Chadwick 2003, s. 162 ff. Jf. oversættelse af Symeon Logothetens *Chronographia*, kap. 132 § 5, hos Walgreen 2019, s. 196.

han vakte Michael III samt onklen Bardas, hans nærmeste rådgiver, mishag. Ignatios nægtede nemlig Bardas at deltage i nadveren i Hagia Sophia grundet usædelig opførsel.⁵⁶ Efter Ignatios død i 877 valgte Basileios at genindsætte Photios som patriark. Photios blev dog allerede afsat i 886, da Basileios' søn Leo VI overtog magten i riget.⁵⁷ Ignatios og Photios er eksempler på patriarker, som oplevede at blive afsat såvel som genindsat i embede i 800-tallet. Der er også eksempler på afsatte patriarker fra 900-tallet fx Nikolaos Mystikos (r. 901-907/912-925) og Euthymios (r. 907-912). Leo VI afsatte Nikolaos, da han ikke ville godkende ægteskabet mellem Leo og Zoe. Zoe var Leos elskerinde og mor til Konstantin VII, Leos eneste søn. I stedet fik Leo VI indsat Euthymios som patriark. Euthymios godkendte det omstridte ægteskab og styrkede dermed Konstantin VII's krav på tronen. Til gengæld afsatte kejser Alexander (r. 912-913) i 912 Euthymios og genindsatte Nikolaos Mystikos og svækkede vel således Konstantins krav på tronen.⁵⁸

Korrekt religionsudøvelse såvel som legitim adkomst til kejserligt såvel som biskoppeligt embede var således væsentlige temaer for verdslige såvel som gejstlige øvrighedspersoner i 800- og 900-tallet. Fx omtaltes også i 900-tallet indvendinger mod Basileios I's legitime adkomst til tronen. Og dermed var Konstantins VII's ret til tronen som efterkommer af en tyrann også til diskussion. Allerede fra fødslen var Konstantins krav på tronen usikkert, og det makedonske dynastis videre eksistens blev truet yderligere, da Romanos I tilsidesatte Konstantin i 920. Konstantin igangsatte netop kort efter sin genvundne magtposition i 945 produktionen af sekulære historiske narrativer.⁵⁹ Heri portrætterede forfatterne den første makedonske kejser, Basileios I, som helt, mens de ikonoklastiske kejsere såvel som den ikonodule Michael III modtog en stærkt negativ behandling.⁶⁰

2.1.2. Den teksthistoriske kontekst i Byzans: Brud og udviklinger i historieskrivningen

I 800-tallet var annalistisk opbyggede sekulære historiske narrativer populære i Byzans. Her skildrede forfatterne den nære såvel som den fjerne fortid. Forfatterpraksis ændrede sig imidlertid i sidste halvdel af 900-tallet. Nu fokuserede flere forfattere i deres narrativer på kejserens liv og handlinger og berettede ikke længere om den fjerne fortid, men om en

⁵⁶ Tougher 1997, s. 69; Chadwick 2003, s. 124 f. jf. også *Vita Ignatii*, kap. 17.

⁵⁷ Tougher 1997, s. 68; Chadwick 2003, s. 173 f., 182 f.

⁵⁸ Jf. for Leo VI's ægteskaber Karlin-Hayter 1981, kap. XVI, s. 59-101; Tougher 1997, s. 133-163. Jf. for kejser Alexander Tougher 1997, s. 219-232. For kejser Alexander og Euthymios jf. Treadgold 1997, s. 471.

⁵⁹ Treadgold 2013, s. 153 f.; Kazhdan 2006, s. 133-152.

⁶⁰ Kazhdan 2006 s. 137-144. Tinnefeld 1971, s. 89-91.

specifik afgrænset periode.⁶¹ Der skete muligvis også en ændring i forfatternes indholdsvalg. Fra sidste halvdel af 800-tallet indtil midten af 900-tallet herskede stilhed om størstedelen af 800-tallet i den sekulære historieskrivning.⁶²

I 800-tallet beskrev kun to fremtrædende ikonodule forfattere tilsyneladende ikonoklastiske kejsere. Aristokraten Theophanes Bekenderen (ca. 760-818) skrev *Chronographia* (ca. 813-815). Han begyndte sit annalistiske værk med den romerske kejser Diokletian i 284 og sluttede værket med Leo V's magtovertagelse, således inkluderede Theophanes ikke Leo V's genindførelse af ikonoklasmen.⁶³ Herefter var der et spænd på 30 eller 60 år, hvor ikonodule forfattere tilsyneladende ikke skildrede ikonoklastiske kejsere. Munken Georgios færdiggjorde *Chronicon Syntomon* 843/871. Georgios begyndte med skabelsen og beskrev perioden til og med reetableringen af ortodoksien i 843. Heri skildrede Georgios de ikonoklastiske kejsere 813-842 langt mere overfladisk end Theophanes Bekenderen.⁶⁴ Georgios inkorporerede heller ikke Michael III's regeringstid i sit værk.⁶⁵ I lighed hermed skildrede forfatteren af et nu tabt annalistisk opbygget historisk værk fra 913 om kejser Basileios I og Leo VI tilsyneladende kun Michael III's regeringstid perifert og omtalte kun de dele af Michael III's regeringstid, som omhandlede Basileios I's vej til magten.⁶⁶

I perioden 921-950 skrev potentielle forfattere ikke sekulære historiske værker, indtil Konstantin VII foranledigede produktionen af tre historiske narrativer. Heri beskrev forfatterne kejsere i perioden 811/813-886 og dermed både kejsere under den anden ikonoklasme såvel som ikonodule kejsere. Her begyndte to af forfatterne deres narrativ dér, hvor Theophanes Bekenderen afsluttede *Chronographia*. Forfatterne skildrede dermed som det første Leo V's regeringstid og omstændighederne for hans magtovertagelse. Forfatterne skildrede fem kejsere indgående i de tre narrativer. Tre af de skildrede kejsere var ikonoklaster: Leo V, Michael II, Theophilos I. De to andre var ikonodule kejsere: Michael III og Basileios I. I både *Theophanes Continuatus I* og *Regum libri quattuor* viede forfatterne tre bøger til skildringen af de tre ikonoklastiske kejsere.⁶⁷ Derudover indgår beretningen om den

⁶¹ Markopoulos 2003, s. 183 f. Jf. gennemgang af 800-tallets værker hos Treadgold 2013, s. 38-126.

⁶² Brubaker & Haldon 2001, s. 167; Magdalino 2012, s. 218; Markopoulos 2003, s. 183.

⁶³ Treadgold 2013, s. 63-77; Neville 2018, s. 61; Magdalino 2012, s. 218.

⁶⁴ Tinnefeld 1971, s. 85; Markopoulos 2003, fodnote 2, s. 184; Treadgold 2013, s. 115; Neville 2018, s. 87; Kaldellis 2012, s. 213; Magdalino 2012, s. 218. Kaldellis og Neville anfører i modsætning til Treadgold og Magdalino, at Georgios slutter med 842. Dateringen af Georgios' værk er omdebatteret.

⁶⁵ Treadgold 2013, s. 114 ff., s. 180. Treadgold mener, at Georgios muligvis omtalte Michael III, men erkender, at der i så fald er meget få oplysninger.

⁶⁶ Treadgold 2013, s. 126-132.

⁶⁷ Treadgold 2013, s. 169-175, 185-188, 190-195; Neville 2018, s. 95, 101.

ikonodule kejser Michael I som en sidefortælling i bogen om Leo V i såvel *Theophanes Continuatus I* som *Regum libri quattuor*.⁶⁸ I *Regum libri quattuor* skildrede forfatteren Michael III og Basileios I's regeringstid samlet i en bog, mens forfatteren i *Theophanes Continuatus I* skildrede Michael III's regeringstid som helhed i én bog. Heri inkorporerede forfatteren af *Theophanes Continuatus I* dog flere fortællinger om Basileios I.⁶⁹ I *Vita Basilii* skildrede forfatteren Basileios I's liv og handlinger, mens beretninger om Michael III indgår som sidefortælling.⁷⁰ I bøger om den enkelte kejser indgår skildringer af kejserens endeligt og herunder også afsættelse ved kup og mord såvel som den nye kejsers magtovertagelse.⁷¹

Konstantin VII iværksatte således produktionen af sekulære historiske narrativer med et mere biografisk tilsnit. I narrativerne benyttede forfatterne sig af et kompleks af *exempla*.⁷² I narrativerne indgår som noget nyt derudover flere implicitte eller eksplicitte referencer til antikke værker fx til Homers digte, Plutarchs historiske værker og/eller Platons moralfilosofiske værker.⁷³ Konstantin VII fremmede dog i det hele taget produktionen af nye værker. Og her kom Konstantins interesse for historieskrivningens generelle moralske vejledende funktion til udtryk.⁷⁴ Fx igangsatte Konstantin VII et monumentalt værk med et didaktisk formål, nemlig *Excerpta Constantiniana*. Heri brugte forfatterne eksempler fra mindst 26 antikke og byzantinske forfattere af historiske værker. Og i kapitlet *De virtutibus et vitiis* brugte forfatterne uddrag fra forskellige forfattere af historiske værker til at illustrere dyder eller laster.⁷⁵ I et andet værk *De administrando imperio* vejledte Konstantin VII sin søn i regeringskunst, og igen benyttede Konstantin VII sig af historiske eksempler til at belyse den bedst mulige måde at regere på.⁷⁶

Det er muligt, at Konstantin VII og dermed forfattere i hans tjeneste var inspireret af antik græsk historieskrivning i deres fokus på og brug af individskildringer.⁷⁷ Det er også muligt, at Konstantin VII samtidig var inspireret af praksis inden for gejstlig

⁶⁸ Jf. *Regum libri quattuor*, bog 1, kap. 1-3, 5; *Theophanes Continuatus I*, bog 1, fortale, kap. 4-6, 8-11.

⁶⁹ Treadgold 2013, s. 185-187, 191-196; Neville 2018, s. 95-96; Featherstone & Signes-Codoñer 2015, s. 4

⁷⁰ Treadgold 2013, s. 169-176; Neville 2018, s. 101-103.

⁷¹ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 25-26; bog 2, kap. 28, bog 3, kap. 40-41, bog 4, kap. 44; *Vita Basilii*, kap. 102; *Regum libri quattuor*, bog 1, kap. 19-21, bog 2, 15, bog 3, 18, 22, bog 4, kap. 20, kap. 28.

⁷² Markopoulos 2003, s. 186.

⁷³ Jenkins 1954, s. 13, 15-16; Kaldellis 1998, s. 6, fodnote 9; s. 149.

⁷⁴ Németh 2018, s. 13; Lemerle 1986, s. 317-332; Magdalino 2011, s. 150 f.

⁷⁵ Németh 2018, s. 4-11, 270 f.; Magdalino 2011, s. 150 f. Magdalino refererer til 30 historikere. Herefter refererer jeg til værket som *Excerpta*.

⁷⁶ Treadgold 2013, s. 156; fodnote 12, s. 156; Jenkins & Moravcsik 1962, s. 11f.; Ševčenko 1992, s. 188; Kazhdan 2006, s. 135 f.

⁷⁷ Jenkins 1954, s. 22 ff.; Markopoulos 2003, s. 185.

historieskrivning fx forfatternes brug af antik praksis i repræsentationen af øvrighedspersoner som negative eller positive moralske eksempler.⁷⁸

I den foregående periode med stilstand i den sekulære historieskrivning producerede flere forfattere nemlig gejstlig historieskrivning. Og her var den biografiske genre populær. Fx formulerede flere forfattere i det tidlige 900-tal patriarkbiografier.⁷⁹ Forfattere skildrede her omstridte og afsatte patriarker og forsvarede patriarkernes ret til embede over for læseren fx i *Vita Ignatii* (ca. 906-910)⁸⁰ om patriarken Ignatios og *Vita Euthymii* (ca. 920-925) om patriarken Euthymios. Her forsvarede forfatteren i *Vita Ignatii* Ignatios over for Photios og stiliserede denne som antihelt, mens forfatteren i *Vita Euthymii* stiliserede Euthymios som helt over for antiheltene patriarken Nikolaos Mystikos og kejser Alexander.⁸¹ Og i lighed hermed fremstillede forfatterne netop Basileios I som helt over for antihelten Michael III i 900-tallets makedonske sekulære historieskrivning.⁸²

2.2 Historiske narrativer i deres historiske og teksthistoriske kontekst i det østfrankiske rige

2.2.1. Samfundet i det østfrankiske rige: Den sekulære og gejstlige øvrigheds embedsførelse

900-tallets østfrankiske sekulære og gejstlige historieskrivning omhandler centrale temaer for den verdslige såvel som den gejstlige øvrighed i det frankiske Europa fx retmæssig/uretmæssig overtagelse samt korrekt/ukorrekt udøvelse af embede. I forbindelse med beskrivelser af kongen eller kejserens embedsførelse viede forfatterne særligt herskerens sejre eller nederlag i kamp mod hedenske folkeslag en del plads, særligt kampe mod de ”hedenske” ungarer.⁸³

Her spejler historieskrivningen sandsynligvis øvrighedspersoners udfordringer. Fra det sene 800-tal og langt op i 900-tallet var den politiske situation ustabil for både den

⁷⁸ Alexander 1940, s. 197-203; Kazhdan 2006, s. 140 f. Det er vanskeligt at udtale sig overordnet om gejstlig historieskrivning i Byzans, da dateringen er meget usikker for de fleste værkers vedkommende. Jf. fx det ca. 100-årige spænd for dateringen af patriarken Methodios’ (r. 843-847) vita i Dumbarton Oaks Hagiography database fra 847-950(<https://www.doaks.org/research/byzantine/resources/hagiography/database/dohp.asp?cmd=SShow&key=20>) besøgt 27.11 2020.

⁷⁹ Beck, 1959, s. 271; Kazhdan 2006, s. 98 f.

⁸⁰ Jenkins 1965, s. 244-247.

⁸¹ Kazhdan 2006, s. 98 ff. 103 ff. Dateringen af de to værker debatteres.

⁸² Kazhdan 2006, s. 139-141.

⁸³ Karpf 1985, s. 3 f., 12-38, 66-70, 79-81, 118-123, 158-171; Bagge 2002, s. 24, 27-29; Lees 2004, s. 13-24; Homeyer 1973, s. 283-284; Hoffmann; Jaeger 1994, s. 45; Lotter 1958, s. 115.

verdslige og gejstlige øvrighed i det frankiske Europa. I perioden 751-887 herskede det karolingiske dynasti ubestridt i det frankiske Europa.⁸⁴ Det var i denne periode en selvfølge, at en konge i dette område skulle nedstamme fra karolingerne. En central ændring indtraf, da den politiske elite afsatte den karolingiske kejser Karl d. Tykke (r. 881-887) i 887, og det karolingiske kejserrige dernæst blev opsplittet i flere riger. Herefter var karolingernes magt og betydning aftagende i det frankiske Europa. Det var nu ikke længere muligt at besætte alle kongelige embeder i de frankiske riger med legitimt fødte karolingere, og nye stormandsslægter strede om magten.⁸⁵ Samtidig måtte øvrighedspersoner i flere frankiske riger forholde sig til eksterne trusler mod riget, særligt ”hedenske ” folkeslags angreb, herunder ungarene. Fx blev flere kirkelige institutioner angrebet og plyndret for rigdomme.⁸⁶

I det østfrankiske rige blev den illegitimt fødte karolinger, Arnulf af Kärnten, konge i 887 og ved hans død blev hans søn, Ludvig Barnet (r. 900-911), et 6-årigt barn konge.⁸⁷ Efter den sidste karolingiske konge Ludvig Barnets død i 911 var der hverken legitime eller illegitime karolingere tilbage i det østfrankiske rige. Nu blev den første ikke-karolinger konge, Konrad I (r. 911-918), men først da rigets stormænd valgte den sachsiske Henrik I (r. 919-936) til konge, kom det næste længerevarende dynasti, ottonerne, til magten.⁸⁸ Henriks søn, Otto I (r. 919-936) nedkæmpede ungarene i slaget ved Lechfeld i 955 og denne sejr styrkede dynastiets magtposition i det frankiske Europa. Ottonernes forrangposition blandt herskere i de frankiske riger blev yderligere cementeret, da Otto erobrede Italien fra Berengar II (r. 950-962), som via kvindelinjen var den karolingiske kejser Ludvig d. Frommes (r. 814-840) barnebarn. Dermed var vejen banet for, at Otto som den første ikke-karolinger opnåede kejserembedet, dvs. den højeste verdslige værdighed i det frankiske Europa ligesom den første og mest fejrede karolingiske kejser, Karl d. Store (r. 768-814).⁸⁹

I de første ottonske kongers regeringstid var retmæssig udøvelse af kongeligt og biskoppeligt embede til diskussion. Stormændene satte eksempelvis spørgsmålstegn ved Henrik I's og Otto I's ret til at herske i kongernes tidlige regeringstid.⁹⁰ Fx måtte Otto I

⁸⁴ Det frankiske Europa under karolingerne omfattede store dele af Vest- og Centraleuropa jf. Reuter 1991, s. 21 ff.

⁸⁵ Reuter 1991, s. 119-122; MacLean 2003, s. 2 f., 231-45. Keller & Althoff 2008, s. 45-53.

⁸⁶ Jf. for disse angreb fx Reuter 1991, s. 127-31, 134, 142-144; Keller & Althoff 2008, s. 99-105, 131-137.

⁸⁷ Reuter 1991, s. 22-23, 119 ff.

⁸⁸ Reuter 1991, s. 135; Keller & Althoff 2008, s. 69-98, 115 f.

⁸⁹ Reuter 1991, s. 161, 170-172; Keller & Althoff 2008, s. 200-202; Bernhardt 2006, s. 142; Beumann 1984, s. 50 f. jf. for Berengars afstamning Delogu 1995, s. 316.

⁹⁰ Reuter 1991, s. 137-142, 148-154; Keller & Althoff 2008, s. 115 ff.; s. 148 ff.

nedkæmpe flere oprør anført af familiemedlemmer og andre stormænd for at sikre sin magtposition.⁹¹ Otto I involverede sin bror ærkebiskoppen Bruno af Køl n (r. 953-965) i sin bekæmpelse af oprøret i Lothringen i 953-954. Bruno blev ærkebiskop af Køl n i 953 og besad dermed jurisdiktion i det lothringiske område af riget. I 954 udnævnte Otto I Bruno til forvalter og ærkehertug over det lothringiske område.⁹² Bruno udnævnte, som en af sine første handlinger som biskop, den anerkendte lærde og lothringiske aristokrat, biskop Rather af Verona (931-934/946-948/961-968) til biskop af Liége i Lothringen. Rather stod på dette tidspunkt uden embede, da Berengar II med voldstrusler tvang Rather til at forlade Verona. Med Rather fik Bruno og Otto I en loyal støtte i Lothringen.⁹³ Rather var tilmed sandsynligvis involveret i at opstille en plan for Otto I's opnåelse af kejserembedet.⁹⁴

I Brunos samtid var meningerne om dennes handlinger som biskop delte; de gejstlige stillede spørgsmål stegn ved, hvorvidt det var legitimt for en biskop at udøve verdslig magt samt deltage i krigsførelse.⁹⁵ Også Brunos indsættelse af Rather af Verona som biskop i Liége mødte stor kritik, og allerede i 954 blev Rather fordrevet fra sit nye embede. Men Bruno støttede stadig Rather, og i 961 opnåede Rather derfor at blive genindsat i bispeembedet i Verona, men mistede endegyldigt sit embede i 968.⁹⁶ Ligesom i Byzans oplevede en del biskopper, herunder flere paver, i de frankiske riger i 900-tallet, at herskeren afsatte dem fra embedet. Enkelte biskopper opnåede som Rather af Verona at blive genindsat.⁹⁷

Få år efter Otto I's sejr over ungarene påbegyndte flere forfattere sekulære historiske værker i det østfrankiske rige. Her igangsatte Otto I dog ikke selv denne produktion af historiske værker. Derimod formulerede flere gejstlige med et nært og positivt tilhørsforhold til det ottonske dynasti disse værker og heri portrætterede forfatterne de ottonske konger som helte og flere fremstillede Otto I's konkurrent til herredømmet i Italien og kejserembedet Berengar II som modbillede til Otto I.⁹⁸

⁹¹ Reuter 1991, s. 148-160; Keller & Althoff 2008, s. 161-166, 186-200.

⁹² Reuter 1991, s. 155 ff.; Keller & Althoff 2008, s. 197.

⁹³ Mayr-Harting 2007, s. 12 f., 31 f; Reid 1991, s. 7. Rather blev biskop i Liége 23.9 953.

⁹⁴ Karpf 1985, s. 31-32, fodnote 162.

⁹⁵ Mayr-Harting 2007, s. 18-19, 26; Bagge 2002, s. 61; Hoffmann 1957, s. 31. Diskussionen af Brunos embedsførelse ses i flere narrativer fra 900-tallet. Biskoppers varetagelse af verdslige anliggender og deltagelse i krigsførelse var ellers velkendt praksis i 800-tallet jf. Goldberg, 2006, s. 215-220.

⁹⁶ Reid 1991, s. 7-10.

⁹⁷ Keller & Althoff 2008, s. 213-217; Reuter 1999, appendiks, s. 692.

⁹⁸ Karpf 1985, s. 2; Keller & Althoff 2008, s. 34-37; Staubach 1989/1990, s. 469 f.; Staubach 1991, s. 367; Schütze-Pflugk 1972, s. 94.

2.2.2. Den teksthistoriske kontekst i det østfrankiske rige: Brud og udviklinger i historieskrivningen

I det frankiske Europa benyttede forfatterne sig af forskellige historiske genrer i 800-tallet. Forfatterne skrev ofte annalistisk opbyggede historiske narrativer om rigets historie og beskrev den fjerne såvel som den nære fortid.⁹⁹ Og aristokraten Einhard (ca. 770-840) genoplivede tidligst 817/senest 830 den kejserlige biografi med *Vita Karoli* om Karl d. Store. Her brugte Einhard den antikke forfatter Sueton som sit forlæg.¹⁰⁰ I 800-tallet skrev andre forfattere i det østfrankiske rige også værker af biografisk karakter (*vita/gesta*) fx om Karl d. Store og Ludvig d. Fromme. Karakteristisk for disse kejserbiografier er deres beskrivelse af disse sejrige karolingiske kejsere som forbilleder (*exempla*).¹⁰¹ Til gengæld forblev herskernes fortid i det østfrankiske rige ubeskrevet i og for perioden 908-958. Herefter førte flere forfattere i det østfrankiske rige ca. 958-970 historieskrivningen op til deres egen samtid.¹⁰²

Chronica (tidsforløb) er det sidste værk før den 50-årige stilstandsperiode i den sekulære historieskrivning i det østfrankiske rige. Abbeden Regino af Prüm (r. 892-899) afsluttede *Chronica* i 908. *Chronica* er annalistisk i sin opbygning og begynder med den fjerne fortid, dvs. med inkarnationen af Jesus. Værket afsluttes med begivenheder i 906 og dermed Ludvig Barnets regeringstid, den sidste karolingiske konge i det østfrankiske rige.¹⁰³ Liudprand beskrev som den første forfatter efter stilstandsperioden de østfrankiske herskere i den politisk ustabile periode i riget efter den sidste karolingiske herskers død, da han berettede om frankiske kejsere og kongers liv og handlinger i perioden i den nære fortid ca. 888-950.¹⁰⁴

I de andre historiske narrativer skildrede forfatterne også den første ottonske herskers magtovertagelse i 919, men kun Liudprand beskæftigede sig indgående med østfrankiske konger og kejseres embedsførelse før Henrik I's magtovertagelse. Særligt for Liudprand er derudover dennes skildringer af byzantinske kejsere i 800- og 900-tallet.¹⁰⁵

⁹⁹ Innes & McKitterick 1994, s. 199-217.

¹⁰⁰ Innes & McKitterick 1994, s. 203 ff., Berschin 1991, s. 211-214.

¹⁰¹ Berschin 1991, III, s. 199-237; McKitterick & Innes 1994, s. 203-210; McKitterick 2004, s. 29 f.

¹⁰² Reuter 1991, s. 2-3; Karpf 1985, s. 1-4; Keller & Althoff 2008, s. 34 ff.

¹⁰³ McLean 2009, s. 9 ff.

¹⁰⁴ Berschin, 1980, s. 215. Muligvis begyndte Liudprand sit værk med begivenhederne 888, fordi han kendte Erchemberts uafsluttede *Historia Langobardorum Beneventanorum ca. 888-890, som afsluttes med året 889*. Jf. for Erchemberts værk Brunhölzl 1992, s. 389-391; Valtorta 2006, s. 97.

¹⁰⁵ Berschin 1980, s. 214-220; Leyser, s. 131-133; Karpf 1985, s. 5, 12.

I det østfrankiske rige efter 958 dominerede narrativer om herskeres liv og handlinger i den nære fortid, og i de få annalistiske narrativer skildrede forfatteren ikke længere den fjerne fortid, men fortsatte tilsyneladende fra det år, hvormed tidligere forfattere ophørte deres narrativ.¹⁰⁶ I de personbårne narrativer udtrykte forfatteren en tydelig moralsk intention.¹⁰⁷ Fx benyttede Liudprand i *Antapodosis* positive moralske eksempler til at repræsentere den gode hersker og negative moralske eksempler til at repræsentere de fejlende amoralske herskere.¹⁰⁸ Et andet fællestræk ved sekulære historiske narrativer i perioden 958-970 er flere implicitte eller direkte referencer til antikke forfattere såsom Vergil, Terents, Sallust og Cicero.¹⁰⁹

Genopblomstringen af den sekulære historieskrivning bør ses i en bredere teksthistorisk kontekst, da potentielle forfattere tilsyneladende slet ikke skrev biografiske værker fra 920-960 og dermed hverken om sekulære eller gejstlige øvrighedspersoner i denne periode.¹¹⁰ Det stemmer overens med det generelle billede af tekstproduktionen i det frankiske Europa. Tekstproduktionen var markant lavere i 900-tallet end i 800-tallet. Til gengæld øgedes tekstproduktionen markant i det østfrankiske rige i de sidste årtier af Otto I's regeringstid.¹¹¹

Rather af Veronas opus danner en påfaldende kontrast til denne trend, da han var en af de mest produktive forfattere i 900-tallet med hele 66 værker.¹¹² Rather var desuden nært knyttet til flere medlemmer i den ottonske herskerslægt, og adskillige samtidige forfattere anerkendte hans lærdom. Flere forfattere i det østfrankiske rige lod sig endda muligvis inspirere af ham.¹¹³ Rather skrev som sit første selvstændige værk moraltraktaten, *Praeloquia* (*fortaler*) ca. 934-936. Her benyttede Rather sig gentagne gange af negative såvel som positive historiske eksempler til at illustrere moralske pointer.¹¹⁴ Det er muligt, at flere forfattere af historiske narrativer i perioden 950-970 lod sig inspirere af Rathers *Praeloquia* og/eller hans senere værk *Phrenesis* (*galskab*) 955-956, herunder netop Liudprand i *Antapodosis*.¹¹⁵ Liudprand kunne dog samtidig være inspireret af byzantinsk forfatterpraksis i

¹⁰⁶ Berschin 1999, s. vii, 59-62. Jf. fx Adalbert af Magdeburgs *Continuatio*.

¹⁰⁷ Karpf 1985, s. 4; Schieffer 1998, s. 358-361.

¹⁰⁸ Staubach 1989/1990, s. 468 ff. jf. også Sutherland 1988, s. 56 f.

¹⁰⁹ Jf. fx Staubach 1989/1990, s. 481, fodnote 74: Beumann 1950, s. 94-106.; Berschin 1999, IV/1, s. 71, 80-81.

¹¹⁰ Berschin 1999, s. 5 ff.

¹¹¹ Buringh 2011, s. 329-348; Berschin 1999, s. vii f., s. 5 ff.; Leonardi 1999, s. 186; Keller & Althoff 2008, s. 31-34.

¹¹² Jf. oversigt hos Reid 1991. Valtorta refererer til 64 værker. Jf. Valtorta 2006, s. 241-267.

¹¹³ Reid 1991, s. 6-9; Renswoude 2010, s. 230; Staubach 1989/1990, s. 470-484 Staubach 1991, s. 354-356, 358-367; Huschner 2003, s. 594 ff., 599 f. 608 f.

¹¹⁴ Staubach 1989/1990, s. 477 f., 481 f.; Misch 1955, s. 541-549.

¹¹⁵ Staubach 1989/1990, s. 470-484; Staubach 1991, s. 358-367.

Antapodosis.¹¹⁶ Endda fungerede Liudprand selv muligvis som forbillede for senere forfattere af historiske værker i 900-tallet.¹¹⁷

2.3. Guddommelig indgriben: Kausalitetsforestillinger i historiske narrativer i Byzans og de frankiske riger i 900-tallet

Forfatterne i 900-tallets Byzans såvel som i det frankiske Europa udviste stor interesse for sammenhænge mellem begivenheders årsager og konsekvenser. Forfattere i 900-tallet fortolkede udfaldet af fortidige begivenheder som udtryk for Guds vilje og dermed guddommelig retfærdighed. Individets succes eller nederlag viste her, om individets handlinger førte til guddommelig belønning eller straf. Den historiske erfaring (empiri) gav på denne vis forfatterne indsigt i, hvem der ifølge Gud var et godt eller ondt menneske. Fx tolkede forfattere i Byzans og det frankiske Europa det enkelte menneskes ulykke såsom hans voldelige eller uværdige død som tegn på enten Guds straf for onde handlinger eller intentioner. Enkelte steder præsenterede forfatterne dog også menneskelig ulykke som tegn på Guds velvilje, nemlig som en prøvelse. Ifølge denne forestilling var djævelen den egentlige årsag til menneskets lidelser. Individets succes tolkede forfatterne typisk som tegn på Guds velvilje, dvs. efter devisen Gud beskytter den hersker, han elsker.¹¹⁸

Forfatternes fremstilling af personers liv og handlinger i historieskrivningen i Byzans og det frankiske Europa byggede her på en antik såvel som en bibelsk og tidlig kristen arv.¹¹⁹ I 900-tallet byggede forfatternes kausalitetsforestillinger på anerkendte kristne kirkelige autoriteter i deres samtid såvel som deres brug af forfattere, som var aktive i 300-400-tallet. Biskoppen Eusebios af Cæsarea (r. 313-339), lagde grundstenen til kausalitetstolkninger i historieskrivningen i både Byzans og i det frankiske Europa. Eusebios var her én af de mest fremtrædende rollemodeller for forfattere af historiske værker i eftertiden i Byzans såvel som de frankiske riger i 800-900-tallet.¹²⁰ Andre fremtrædende rollemodeller var Hieronymus' latinske oversættelse og fortsættelse af Eusebios' *Pantodapē*

¹¹⁶ Hunger 1997, s. 199.

¹¹⁷ Huschner 2003, s. 608 f.

¹¹⁸ Ljubarskij 1998, s. 13; Hoof 2002, s. 172 f. Mere overordnet og med eksempler fra 800- og 900-tallet jf. Hunger 1978, s. 258-270. Staubach 1989/1990, s. 480 f, s. 484 f.; Sutherland 1975, s. 392.; Goetz 2011, s. 111 f., s. 117-122; Schütze-Pflugk 1972, s. 67 ff. Mere overordnet og med eksempler fra 800-tallet jf. Goetz 2011, s. 77 ff., 103-105, 133-141.

¹¹⁹ Treadgold 2007, s. 1-22; s. 45-46; Innes & McKitterick 1994, s. 194 ff.; Allen 2003, s. 20-23.

¹²⁰ Treadgold 2007, s. 45-46; Wahlgren 2019, s.2; Innes & McKitterick 1994, s. 194 ff., 216; Sot 2003, s. 90. Jeg undlader at diskutere betydningen af fordømmelsen af Eusebios ved det 7. nikæiske koncil i 787.

Historia i *Chronicon* såvel som Augustins *De Civitate Dei*.¹²¹ Heri brugte Eusebios såvel som Augustin individskildringer til at illustrere årsagsforklaringer. Eusebios og Augustin syntetiserede ligesom andre græsk- og latinsksprogede kristne forfattere i 300-400-tallet bibelske og antikke og kausalitetsforestillinger. I Bibelen tjener biografiske skildringer til at illustrere, hvorvidt det enkelte menneske efterlever Guds vilje. Guddommelig belønning er udtryk for Guds velvilje og god moralsk opførsel. Amorske mennesker, som forbryder sig mod Gud, modtager derimod en timelig straf.¹²² I det kejserlige Rom brugte antikke græsk-såvel som latinsk-sprogede forfattere fortællinger om individers handlinger til at formidle positive eller negative moralske budskaber. Her fremstillede forfatterne kejseren som eksemplarisk forbillede, når hans handlinger førte til politisk succes. Individets manglende succes tjente derimod til at illustrere, at man skulle undgå at imitere pågældende kejser.¹²³ 900-tallets forfattere havde således qua kristne autoriters syntese af bibelske og antikke kausalitetsforestillinger lignende forudsætninger for at tolke historiske forløb.

2.4. Videnstransfer fra byzantinske til østfrankiske lærdomsmiljøer

Der er flere eksempler på tætte kontakter mellem lærdomsmiljøer såvel som verdslige øvrighedspersoner i Byzans og de frankiske riger. Det gælder særligt det område, som geografisk dækker det nuværende Italien. Italien var i 900-tallet opdelt mellem den byzantinske kejser og frankiske herskere. Syditalien var nominelt om ikke de facto under byzantinsk styre. I Syditalien var det talte sprog primært græsk, og i Napoli oversattes græsk historieskrivning, primært om græske kirkefædre, biskopper og helgener til latin fra 800-tallet indtil ca. 950.¹²⁴ I Norditalien og generelt de latinsk-sprogede lærdomsmiljøer var man opmærksom på oversættelsesaktiviteten i Napoli.¹²⁵ Det er således tænkeligt, at interessen for græsk historieskrivning bredte sig herfra til frankiske lærdomsmiljøer. Flere gejstlige medlemmer af den ottonske herskerslægt værdsatte græstalende lærde og græsk viden.¹²⁶ Biskop Bruno af Kölns niece, Gerberga, abbedisse af Gandersheim (r. 956-1001), var som

¹²¹ Goetz 2011, s. 59-64, 97 ff.; Allen 2003 s. 23-39. Om augustinsk-gregorianisk historiesyn i 900-tallet og hos Liudpand Sutherland 1988, s. 56-59. Jf. også Jessen 1921, s. 14-19.

¹²² Heffernan 2003, s. 115 ff.; Van Seters 1983, s. 222-237, 292-306.

¹²³ Mehl 2014b, s. 263-268.

¹²⁴ Leonardi 1999, s. 192 f. Jf. eksempler på oversat græsk sekulær og græsk historieskrivning, primært bispebiografier, hos Valtorta 2006, s. 4, 19, 35-37, 164-165, 231, 274-275 ; Németh 2018, s. 19-20. Med hagiografi refererer Leonardi sandsynligvis også til gejstlige biografier, dvs. gejstlig historieskrivning.

¹²⁵ Leonardi 1999, s. 192 f.

¹²⁶ Mayr-Harting 2007, s. 11, 53, 56-59.; Berschin 1980, s. 211-243, Berschin 1999, s. 72, fodnote 252; Staubach 1991, s. 353-367.

Bruno grækofil.¹²⁷ Gerbergas undergivne, kanonissen Hrotsvit (ca. 940-1001), formulerede endda en række legender om græske helgener. Herunder en legende om en periode i den græske kirkefader Basileios' liv. Hun baserede sin legende på en episode i den populære latinske oversættelse af den græske biografi, som var blevet oversat i Italien 858-868.¹²⁸ Det tyder således på, at der var et link mellem oversættelsesbevægelsen i Syditalien og de ottonske lærdomsmiljøer samt at den græske kirkefader Basileios af Cæsarea havde en høj status her.¹²⁹

Der var også andre mere direkte kontaktflader mellem lærde ved de frankiske hoffer og de lærde ved det byzantinske hof. I 900-tallet fungerede flere byzantinske og frankiske lærde som diplomatiske udsendinge for verdslige øvrighedspersoner. Der var her mulighed for interaktion mellem frankiske og byzantinske lærde ved Hugo af Arles hof og Otto I's hof i kraft af ægteskabsforhandlinger. Fx forhandlede Hugo af Arles og Romanos I et giftemål på plads mellem deres slægter. I 944 giftede Hugos illegitime datter Bertha (Eudokia) sig med Romanos' sønnesøn, dvs. Konstantin VII's søn, den senere kejser Romanos II (r. 959-963).¹³⁰ Bertha døde imidlertid i 949, og omkring 951 anmodede Konstantin VII Otto I om, at Romanos II kunne få Ottos niece, Hadwig til hustru.¹³¹ Ægteskabet blev dog ikke til noget. Til gengæld forhandlede Otto I efterhånden et ægteskab på plads mellem sin søn Otto II og den byzantinske prinsesse Theophanu. Giftermålet fandt sted i 972.¹³²

Ved Hugo af Arles' hof i Pavia var der altså rig mulighed for interaktion med græsktalende lærde. Og efter Berengar II kom til magten i 950 rejste flere lærde fra Norditalien til det østfrankiske rige, heriblandt Rather af Verona og Liudprand af Cremona. Begge demonstrerede deres græskkundskaber i deres forfatterskaber og kendte sandsynligvis hinanden. Rather såvel som Liudprand opholdt sig i den kongelige hovedstad Pavia og var først tilknyttet Hugo af Arles og senere Otto I, tidligst 951 og senest 956.¹³³ Liudprand havde endda selv været i Byzans indtil flere gange, først i Berengar II's tjeneste i 949-950 og senere i Ottos tjeneste i hhv. 960 og 968-969.¹³⁴ Der er også andre eksempler på mulige kontakter mellem lærde i Byzans og det østfrankiske rige. Fx var Bruno af Kølne i tæt kontakt med

¹²⁷ Mayr-Harting 2007, s. 11, 53, 56-59; Berschin 2001, s. vii; Staubach 1991, s. 353-356.

¹²⁸ Classen 2016, s. 51 samt fodnote 3. Homeyer 1973, s. 141-142; Valtorta 2006, s. 36, 274-275.

¹²⁹ Jf. for Basileios af Cæsareas status Engsbro 2019, s. 181 f.

¹³⁰ Shepard 1999, s. 609 f.

¹³¹ Shepard 1999, s. 610.

¹³² Müller-Mertens 1999, s. 254; Sergi 1999, s. 360.

¹³³ For Pavia jf. Bougard 2002, s. 39, 44 ff. Jf. for Liudprand afsnit 5.3.2.

¹³⁴ Leyser 1994, s. 126; Sutherland 1988, s. 5-8, 11, 96-97.

græsktalende lærde ved sit hof. Desværre er det uklart, hvem de lærde var og hvor de kom fra. Det tyder dog på, at græsktalendes viden havde en høj status ved det ottonske hof.¹³⁵

¹³⁵ Mayr-Harting 2007, s. 11, 53, 56-59; Berschin 2001, s. vii.

3. Forskningsoverblik og diskussion

I følgende afsnit giver jeg først et overblik over eksisterende komparative studier af byzantinsk og østfrankisk historieskrivning i 900-tallet. Her fokuserer jeg min diskussion på lighedstræk, da lighedstræk sandsynliggør transfer. Herefter diskuterer jeg eksisterende studier i hhv. byzantinsk og østfrankisk historieskrivning med udgangspunkt i de paralleller og lighedstræk mellem 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning, som jeg adresserede i indledningen, dvs. stilstand, genopblomstring, udviklinger og herskerrepræsentation.

3.1. Komparation af 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning

Interessen for det komparative aspekt i en global kontekst synes generelt at tiltage. I hvert fald publiceres flere antologier, hvori parallelle artikler om historieskrivning i flere riger og geografiske områder indgår, herunder Byzans og det frankiske Europa.¹³⁶ Karakteristisk for artiklerne er imidlertid ofte deres heterogene fokus. Fx beskæftiger forfatterne sig enten ikke med den samme tidsperiode og/eller har forskellige erkendelsesinteresser afhængigt af forskningstraditionen inden for deres ekspertisefelt. Der forekommer heller ingen egentlig komparation, dvs. i antologierne indgår typisk hverken sammenfattende diskussioner af ligheder eller forskelle i historiskrivningen på tværs af rigerne/de geografiske områder. I *Oxford History of Historical Writing* er der dog publiceret enkelte artikler med et komparativt fokus, hvori 900-tallets historieskrivning i Byzans og det frankiske Europa inddrages. Forfatterne har her fokus på specifikke temaer og foretager snarere asynkrone end synkrone sammenligninger.¹³⁷ Der er således endnu ikke gennemført nogen omfattende komparative undersøgelser af byzantinsk og østfrankisk historieskrivning i 900-tallet. Et sådant studie kunne danne grobund for en mere nuanceret diskussion af årsager til ligheder og forskelle i såvel stilstand, genopblomstring og udviklinger i historieskrivningen i 900-tallet. Enkelte middelalderhistorikere og byzantinister omtaler nemlig væsentlige lighedstræk mellem historieskrivningen i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallet. Fx har Berschin udtalt, at fortællingen om kejser Romanos I's løvejagt i *Antapodosis* er tidstypisk for både

¹³⁶ Jf. fx Papaconstantinou, Debié & Kennedy 2010; Praesenjit, Murthy, & Sartori 2014; Enderwitz & Schamoni 2009.

¹³⁷ Jf. fx Innes 2012, s. 539-575; West 2012, s. 496-516.

herskerrepræsentation i Byzans, Vesten og andre lande i 900-tallet.¹³⁸ I det efterfølgende afsnit anfører Berschin endda, at de ottonske og makedonske herskere lignede hinanden meget: "Die sächsischen Herrscher im Westen und die makedonischen im Osten waren sich im Grunde sehr nahe: Kriegerische, ernste, von ihrer religiösen Sendung erfüllte Geschlechter waren in Ost und West zur Herrschaft gekommen".¹³⁹ Berschin forklarer desværre ikke, hvad han bygger sit udsagn på. Jeg formoder, at Berschin her refererer til repræsentationen af herskeren i historieskrivningen. Berschin beskæftiger sig netop med Liudprands historiske narrativer i det foregående afsnit, men skelner her ikke mellem forfatterens repræsentation af herskeren og den faktiske historiske person. Berschin anfører specifikt, at norditalienske lærde fulgte Otto I "um jenseits der Alpen die Studien zu verbessern". Her fremhæver Berschin Liudprand af Cremona som enestående. Han beretter også om Liudprands forbindelse til det byzantinske og ottonske hof og omtaler fx Liudprands ophold i Byzans som udsending i Berengar II's såvel som Otto I's tjeneste, Liudprands spektakulære græskkundskaber samt skildringer af byzantinske kejsere i *Antapodosis*.¹⁴⁰ Berschin går dog ikke ind i en diskussion af, hvilken betydning Liudprands ophold i Byzanz kunne have haft for Liudprands forfatterskab.

Byzantinisten Herbert Hunger omtaler til gengæld specifikke lighedstræk mellem Liudprand af Cremonas værker med byzantinsk historieskrivning. Her anfører Hunger Liudprands brug af beretninger om det sensationelle såsom opsigtsvækkende vold og sex som lighedstræk med byzantinsk historieskrivning. Her nævner Hunger som en mulighed, at sådanne afsnit kan føres tilbage til byzantinske krøniker som forbillede. Hunger refererer her fortrinsvis til passager i *Antapodosis*, men desværre præciserer han ikke, hvilke byzantinske krøniker Liudprand kunne være inspireret af eller definerer, hvad han mener med krønike.¹⁴¹ Ydermere nævner Hunger, at Liudprand i *Legatio* (ca. 969) benyttede sig af retorisk manipulation i sine personskildringer via det, han betegner som *Somato-Psykogramme*. Hermed mener Hunger formelagtige referencer til fremtrædende personers karakter og fysik. Som eksempler refererer Hunger fx til tapperhed og styrke eller en uforskammet tunge og snuhed. Brugen af *Somato-Psykogramme* er ifølge Hunger udbredt i byzantinsk historieskrivning og har været det siden 500-tallet. Hunger foretager netop en sammenligning af Liudprands brug af sådanne formelagtige referencer med den byzantinske forfatter Leo

¹³⁸ Berschin 1980 s. 216-218.

¹³⁹ Berschin 1980, s. 218-222.

¹⁴⁰ Berschin 1980, s. 213-220.

¹⁴¹ Hunger 1997, s. 199 f.

Diakonens senere historiske narrativ *Historia* fra ca. 995.¹⁴² Selvom Hunger påpeger flere lighedstræk ml. byzantinske krøniker, forbliver det uklart, hvilket eller hvilke byzantinske værker Liudprand kunne være inspireret af. Mit bud ville være samtidig byzantinsk historieskrivning, primært *Theophanes Continuatus I*.

Byzantinisten Romilly Jenkins påpeger som et væsentligt fællestræk mellem karolingisk og byzantinsk historieskrivning, at forfatterne anvendte kejser Augustus som det kejserlige forbillede i såvel Einhards *Vita Karoli* (817/830) som i *Vita Basilii*. Jenkins påpeger her som en forskel, at forfatterne hver især var inspireret af hhv. antikke latinske eller græske tekster.¹⁴³ Jenkins foretager en asynkron parallel mellem latinsk og byzantinsk historieskrivning. Noget taler for, at Suetons skildring af Augustus også i 900-tallet fungerede som forbillede i østfrankisk historieskrivning eller snarere direkte *Vita Karoli*. Middelalderhistorikeren Beumann påviser, hvorledes Widukind var inspireret af *Vita Karoli* i skildringen af Otto I.¹⁴⁴ Derudover anfører Beumann, at Widukind lod sig inspirere af den romerske tankeverden om kejserkulten, som eksisterede siden Augustus. Dette underbygger Beumann ved at påvise lighedstræk mellem Widukinds citat om Otto I med et prædikat om Konstantin I.¹⁴⁵ Flere forskere hæfter sig således ved lighedstræk i herskerrepræsentationen i byzantinsk og karolingisk/østfrankisk historieskrivning. Disse lighedstræk påvises primært, om end årsager til lighedstræk til tider også berøres overfladisk. Som oftest referer forskerne i deres forklaringer til enten fælles antikke eller tidlige kristne forbilleder.

De færreste forskere forholder sig således til ligheder i brud og udviklinger i historieskrivningen i 900-tallet i hhv. Byzans og det østfrankiske rige. I følgende afsnit giver jeg derfor et overblik over status quo i forskningen i hhv. byzantinsk og østfrankisk historieskrivning med fokus på lighedstræk, dvs. stilstand, genopblomstring, udviklinger samt herskerrepræsentation.

3.2. Stilstand, genopblomstring og udviklinger i østfrankisk og byzantinsk historieskrivning

Der er stor forskel på erkendelsesinteresser inden for de forskellige forskningstraditioner og dermed også, hvordan middelalderhistorikere og byzantinister italesætter og forklarer stilstand, genopblomstring og udviklinger i østfrankisk og byzantinsk historieskrivning i 900-tallet.

¹⁴² Hunger 1997, s. 201 ff.

¹⁴³ Jenkins 1954, s. 24. For *Vita Karoli* jf. fodnote 101.

¹⁴⁴ Beumann 1950, s. 109. Jf. evt. Bagge 2002, s. 23 f., fodnote 2, s. 23.

¹⁴⁵ Beumann 1950, s. 252 f. Jf. for en lignende observation for Hrotsvit også Schütze-Pflugk 1972, s. 65 ff.

3.2.1. Stilstand i historieskrivningen i Byzans

I en byzantinsk forskningstradition hersker der nogen uenighed om, hvorvidt man overhovedet kan tale om stilstand i historieskrivningen i hvert fald i forholdsmæssige tal. Her refererer forskerne tilsyneladende udelukkende til sekulære historiske narrativer.

Markopoulos påpeger manglen på værker fra sidste halvdel af 800-tallet indtil Konstantin VII's regeringstid.¹⁴⁶ Treadgold anerkender, at historieskrivningen i perioden 875-900 var "briefly interrupted" og at der ikke blev formuleret historiske værker 921-950.¹⁴⁷ Treadgold indvender dog, at historieskrivningen ikke var hensygnende i det tidlige 900-tal. Her anfører Treadgold som argument, at antallet af historiske værker hverken var høj i perioden 820-920 eller i de foregående 100 år (720-820).¹⁴⁸ Treadgold forklarer desværre ikke, hvorfor han ansætter disse 100-årige skel.

Auzépy samt Brubaker og Haldon skelner mellem historieskrivning skrevet før og efter ikonoklasmen hhv. 700-850 og 680-843/850.¹⁴⁹ Det er et mere meningsfuldt skel, da det er vanskeligt at udtale sig om antallet af historiske værker fra den ikonoklastiske periode, da flere værker muligvis blev destrueret. Det er almindeligt anerkendt, at størstedelen af 800-tallets historie (813-886) blev skrevet i 900-tallet samt at alle overleverede beretninger om den ikonoklastiske periode er skrevet af ikonodule.¹⁵⁰ Endda mener Auzépy, at de to første ikonoklastiske kejsere Leo III (r. 717-747) og Konstantin V (r. 741-775) på det nærmeste var genstand for *damnatio memoriae* og således fordømt ved fravær af erindringen, idet alle vidnesbyrd om deres eksistens nærmest blev fjernet i eftertiden.¹⁵¹

Det er påfaldende, at ingen ikonoklastiske historiske værker er overleveret.¹⁵² Muligvis blev alle værker skrevet af ikonoklaster destrueret i den umiddelbare eftertid efter ortodoksiens genindførelse i 843. Og dermed var disse ikonoklastiske forfattere genstand for *damnatio memoriae*, fordi de blev anset for skadelige. En arabisk kilde fortalte i 900-tallet, at en byzantinsk kejser fortalte vesiren Yahya ibn Khalid (d. 805), at han spærrede antikke græske bøger inde, fordi han mente, at byzantinerne ville fjerne sig fra kristendommen og

¹⁴⁶ Markopoulos 2003, s. 183. Jf. også Magdalino 2012, s. 218.

¹⁴⁷ Treadgold 2013, s. 121, s. 153, 165.

¹⁴⁸ Treadgold 2013, s. 142.

¹⁴⁹ Auzépy 2008, s. 253-254; Brubaker & Haldon 2001, s. xxviii, 166-167.

¹⁵⁰ Brubaker & Haldon 2001, s. 166-167. Hunger omtaler også 600- og 700-tallet som "dunkle Jahrhunderte", fordi der er få historiske kilder til perioden. Hunger 1978, s. 331.

¹⁵¹ Auzépy 2008, s. 251-254.

¹⁵² Brubaker & Haldon 2001, s. 166-167.

blive hedninge, hvis de læste dem, og det ville være ødelæggende for hans imperium. En anden 900-tals arabisk kilde omtalte også afbrænding af bøger om antik filosofi i Byzans og nævnte et forbud mod at omtale alt i filosofi, som stred mod profetisk lov.¹⁵³ Brubaker og Haldon påpeger da også, at ikonodule forfattere i 800-tallet såsom Theophanes Bekenderen omskrev kilder om ikonoklastiske elementer, så de udviste en mere negativ og fjendtlig holdning til ikonoklaster, deres handlinger og tro.¹⁵⁴ Men det forbliver underbelyst, hvorfor fx Georgios Munken tilsyneladende undlod at benytte sig af ikonoklastiske kilder og baserede det meste af sin skildring af 600- og 700-tallet på Theophanes Bekenderens *Chronographia*.¹⁵⁵ Også et andet element er fraværende fra diskussionen, nemlig hvorfor ikonodule forfattere i en længere periode, åbenbart fravalgte at beskrive nogle kejsere og hvem disse fravalgte kejsere var. Det kunne jo være, at fraværet af skildringer af skildringer om visse kejsere var udtryk for *damnatio memoriae*. Fx er det påfaldende, at forfattere angiveligt først skildrede de ikonoklastiske kejsere i perioden 813-842 detaljeret i Konstantin VII's regeringstid. Det er også tankevækkende, at Michael III og Basileios I's regeringstid tilsyneladende allertidligst skildredes i 913. Treadgold forklarer fraværet af historieskrivning ca. 875-900 med, at historikerne i Leo VI's regeringstid var usikre på, hvorledes de skulle skildre Basileios I og Michael III. Årsagen er ifølge Treadgold, at Basileios I havde myrdet Michael III, på trods af at Michael III havde adopteret ham. Og derudover, at Leo VI mente, han var søn af Michael III, men måtte foregive at være Basileios I's søn. Desuden anfører Treadgold, at historikere ikke beskrev Leo VI's regeringstid, fordi hans regeringstid var omstridt såvel som uden succes.¹⁵⁶ Treadgold uddyber dog ikke, hvorfor disse forhold skulle have hindret forfattere i at skrive. Og videre er det uklart, hvorfor forfattere på det grundlag skulle have fravalgt at skrive om Michael III i Basileios I's regeringstid. Treadgold mener muligvis, at det var angsten for repressalier, som holdt de potentielle forfattere tilbage. Han anfører nemlig andetsteds, at potentielle forfattere typisk afventede kejserens død, før de skrev. I samme afsnit forklarer Treadgold fraværet af historieskrivning i Romanos I's regeringstid med, at historikerne i Romanos I's regeringstid risikerede dennes mishag, hvis de skrev for positivt eller for negativt om Konstantin VII og hans dynasti samt hvis de skrev noget, som mindede læserne om Romanos' tvivlsomme situation. Treadgold anfører videre, at først i 945 i Konstantins regeringstid vidste kommende forfatterne, hvor de stod.¹⁵⁷ Imidlertid

¹⁵³ Gutas 1998, s. 156 f.; al-Nadims *al-Fihrist* oversat af Dodge 1970, s. 579-581, 585.

¹⁵⁴ Brubaker & Haldon 2001, s. 166.

¹⁵⁵ Hunger 1978, s. 347-349; Brubaker & Haldon 2001, s. 172 f.; Neville 2018, s. 88 f.

¹⁵⁶ Treadgold 2013, s. 121, 126 ff.

¹⁵⁷ Treadgold 2013, s. 153.

begrunder Treadgold ikke sin udlægning yderligere. Det kan meget vel være en god delforklaring på fraværet af historieskrivning, at potentielle forfattere frygtede repressalier. Men i sin forklaring tager Treadgold ikke højde for de traditionelle formål med historiske narrativer siden antikken og i den tidlige kristendom, nemlig at historiske narrativer tjente både et opbyggeligt såvel som et erindringsmæssigt formål.¹⁵⁸ I overensstemmelse hermed forholder Treadgold sig ikke til forfatterens referencer til moral og erindring i indledningen i *Theophanes Continuatus I*, selvom Treadgold netop gengiver disse dele af indledningen.¹⁵⁹ I sin indledning forsvarede forfatteren nytten ved at skildre onde kejsere. Implicit heri ligger en indikation af, at potentielle forfattere tidligere fravalgte skildringer af onde kejsere. Her signalerede forfatteren i *Theophanes Continuatus I* vel et muligt skift i anskuelsen af nyttig historie. Lemerle påpeger netop, at Konstantin VII anså al historie for nyttig og ikke kun udvalgte dele. Lemerle diskuterer dog ikke, hvorfor synet på fortiden ændrede sig under Konstantin VII, dvs. Lemerle nævner det som en konsekvens af ”the vision of the Roman Empire” som evigt og uforanderligt uden at uddybe videre.¹⁶⁰

3.2.2. Stilstand i historieskrivningen i det østfrankiske rige

Middelalderhistorikere stiller ikke spørgsmålstegn ved, hvorvidt historieskrivningen stod stille i det østfrankiske rige. Middelalderhistorikeres udlægning af stilstandsperiodens præcise længde divergerer dog lidt. I nyere forskning refereres til perioden 908-958/960/962. Flertallet henviser her både til værker indenfor sekulær og gejstlig historieskrivning.¹⁶¹ Bagge anfører, at produktionen af historiske narrativer såvel som alle andre tekster var nedadgående fra sidste halvdel af 800-tallet med opløsningen af det karolingiske kejserrige.¹⁶² I forskningen forklares stilstand i historieskrivningen i det østfrankiske rige hyppigt med materielle og andre ydre omstændigheder. Forklaringen har typisk en mere overordnet karakter og stilstanden i historieskrivningen ansues som del af en generel trend. Fx henviser flere forskere til den usikre tilstand i klostrene etc. som årsag til manglen på manuskriptproduktion på grund af manglende adgang til materialer o.l. Årsagerne hertil begrundes i denne tradition med den politiske ustabilitet i de frankiske riger fra det sene 800-tal fx betinget af den karolingiske kejsers Karl d. Tykkes afsættelse i 887, vikingeangreb samt

¹⁵⁸ Lake 2013, s. xi ff.; jf. også for Byzans Magdalino 2012, s. 219.

¹⁵⁹ Treadgold 2013, s. 190 f.

¹⁶⁰ Lemerle 1986, s. 323.

¹⁶¹ Reuter 1991, s. 2-3. Berschin 1999, s. 5. Keller & Althoff 2008, s. 34 ff.; Karpf 1985, s. 2 f.

¹⁶² Bagge 2002, s. 24.

ungarere og saraceneres invasioner. Andre nævner, at der var mangel på opdraggivere og publikum.¹⁶³ Berschin antyder dog, at der også kan være andre ”innere Gründe” til krisen, dvs. den manglende tekstproduktion. Berschin oplyser her fx, at klostret Skt. Gallen ikke led nævneværdigt under de ungarske angreb. Alle munke samt abbed Engelbert (r. 925-933) havde forladt klostret, og kun den tilbageblevne eremit Wiborada døde som følge af angrebet i 926. Til gengæld ophørte Sankt Gallens glansperiode og der berettes ikke mere om abbed Engelbert i Sankt Gallens annalistik efter år 926. Berschin uddyber desværre ikke nærmere, hvad han mener med indre årsager.¹⁶⁴

Giese forklarer fraværet af historieskrivningen lidt anderledes, idet hun tager udgangspunkt i relationen mellem forfatter og modtager. Her påpeger hun, at de tidlige ottonske kongers manglende læsefærdigheder betød, at disse ikke evnede at værdsætte historieskrivning. Giese anfører derfor som mulighed, at flere forfattere først formulerede historiske værker, da Otto I havde lært at læse.¹⁶⁵ Herimod kan indvendes, at de tidlige ottonske konger kunne få læst værket op, som det var praksis i karolingisk tid. Derudover tager Giese ikke højde for, at Liudprand af Cremona henvendte *Antapodosis* til en spansk biskop og altså ikke direkte til det ottonske hof. Hun forholder sig heller ikke til, at kun få sekulære historiske værker blev produceret i den politisk ustabile periode i 900-tallet i hele det frankiske Europa. Tilsyneladende skrev forfattere kun om karolingiske herskere samt i riger, hvor herskeren var af karolingisk afstamning.¹⁶⁶

Middelalderhistorikere diskuterer tilsyneladende ikke baggrunden for, at netop den sidste karolingiske konge i det østfrankiske rige, Ludvig Barnet, var den sidst skildrede konge før stilstandsperioden i historieskrivningen og at tavsheden først ophørte, da det næste længerevarende dynasti med Otto I etablerede sig som magtfaktor i det østfrankiske rige. Et spørgsmål, man kunne stille sig i lyset af historiske narrativers erindringsmæssige¹⁶⁷ formål, er hvorvidt og hvorfor potentielle forfattere i en 50-årig periode anså visse konger for at være uværdige til at blive erindret.¹⁶⁸ Flere middelalderhistorikere har beskæftiget sig indgående med Liudprand af Cremonas indledning til *Antapodosis*, men på trods heraf har det ikke været genstand for videre diskussion, hvorfor Liudprand forsvarede sin værdi som forfatter og sit

¹⁶³ Grundmann 1965, s. 55. Jf. gengivelse hos Riché 1989, s. 119-122; Berschin 1999, s. 5 f.; Buringh 2011, s. 330-331; Leonardi 1999, s. 186-187.

¹⁶⁴ Berschin 1999, s. 5 ff.

¹⁶⁵ Giese 2006, s. 22-23. Her er hun måske inspireret af Karpf 1985, s. 3.

¹⁶⁶ Roberts 2019, s. 2-3. Undtagelser er *Gesta Berengarii* samt Flodoards annaler, som omhandler karolingiske herskere.

¹⁶⁷ Jf. fx for erindring Geary 1994, s. 9 ff

¹⁶⁸ Jf. fx min artikel: Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel. Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning, s. 18-21. Herefter omtalt som artikel 4.

værks berettigelse på flere planer. Endda forsvarede Liudprand sin skildring af forbryderiske, svage såvel som samtidige konger.¹⁶⁹ Liudprand forholdt sig muligvis til samtidige konventioner for forfatterpraksis, herunder også historiske værkers erindringsmæssige og moralske formål. Muligvis signalerede Liudprand ligesom forfatteren i *Theophanes Continuatus I*, at han havde et andet syn på nyttig fortid end sine samtidige læsere.

3.2.3. *Historieskrivningens genopblomstring i Byzans*

Byzantinister anskuer forfatterne af historiske narrativer som Konstantin VII's talerør. Her tolker man typisk Konstantins promovning af historieskrivningen som udtryk for dennes behov for at legitimere sin egen og det makedonske dynastis magtposition.¹⁷⁰ Således har man argumenteret for, at forfatterne fremstillede Basileios I som helt med det formål at styrke det makedonske dynasti.¹⁷¹ De færreste forklarer Konstantins intentioner på anden vis. Dog udgør Lemerle en undtagelse, da han udtaler, at Konstantins generelle interesse for indsamling af historisk viden ligger til grund for og er karakteristisk for flere af Konstantins værker, bl.a. *Vita Basilii* og *De administrando imperio*. Her anfører Lemerle som karakteristisk, at den negative forestilling om fortiden afvises til fordel for en forestilling om kontinuitet i forsynets plan. Desværre konkretiserer Lemerle ikke, hvad han mener eller forklarer, hvorvidt negative forestillinger om fortiden var udbredte i Konstantins samtid. I samme afsnit anfører Lemerle også: "Knowledge of the past becomes a kind of action, indeed the precondition on which just and efficacious action depends."¹⁷² Andetsteds forklarer Lemerle, at Konstantin VII med *Excerpta* ønskede at opdrage til god moral ved hjælp af historiske eksempler.¹⁷³ Således antyder Lemerle, at en af årsagerne til den store tekstproduktion i Konstantins levetid var dennes generelle interesse for fortiden som grundlag for moralske handlinger. Németh indvender dog mod Lemerles udsagn om *Excerpta*, at: "the scope of the 53 topics went beyond moral concerns".¹⁷⁴ Németh uddyber ikke, hvori problemet består, men muligvis mener han, at alle emner ikke drejede sig om moral. Ifølge Lemerle omtales det moralske formål dog i fortalerne til hvert enkelt emne.¹⁷⁵ Lemerles udsagn om *Excerpta* er lidt upræcist, men jeg mener, at hans forklaring er plausibel i en 900-tals kontekst. Især når vi får at vide, at

¹⁶⁹ Jf. fx Staubach 1989/1990, s. 466-469; Balzaretto 2002, s. 17 f.; Leyser 1994, s. 125, 130 f.

¹⁷⁰ Markopoulos 2009 s. 698, 702; Featherstone 2012, s. 125 f.; Hoof s. 180-183.

¹⁷¹ Jenkins 1954, s. 23-24; Markopoulos 1994, s. 160.

¹⁷² Lemerle 1986, s. 323.

¹⁷³ Lemerle 1986, s. 326.

¹⁷⁴ Németh 2018, s. 14.

¹⁷⁵ Lemerle 1986, s. 325 ff.

læser bliver præsenteret for historiske eksempler om alle 53 emner, så er læser informeret om mulige handlemuligheder og kan selv vurdere, hvilke handlinger er (moralsk) korrekte. Konstantins interesse for fortiden og promovering af historieskrivningen kunne således også skyldes dennes ønske om at yde moralsk vejledning.¹⁷⁶

3.2.4. Historieskrivningens genopblomstring i det østfrankiske rige

Middelalderhistorikere forklarer som oftest historieskrivningens genopblomstring ud fra den historiske kontekst med afsæt i ydre realpolitiske faktorer. Her påpeges det tidlige sammenfald mellem genopblomstringen af historieskrivningen og etableringen af det ottonske dynastis magtposition under Otto I. Herbert Grundmann har formuleret en af de mest indflydelsesrige forklaringer på genopblomstringen af historieskrivningen i det østfrankiske rige.¹⁷⁷ ”Erst als ... Otto I. die schweren inneren Krisen und äußeren Rückschläge seiner Anfänge seit der Lechfeldschlacht von 955 siegreich überwunden und 962 in Rom die Kaiserkrone erhalten, das seit zwei Menschenaltern erloschene Imperium wieder hergestellt hatte, blüht fast plötzlich in seinem Umkreis, von ihm belebt, eine neue Geschichtschreibung auf....” I nyere forskning har man afvist eller nuanceret, at de ottonske konger var direkte involveret i historieskrivningens genopblomstring. Fx refererer Walter Berschin til og afviser Grundmanns forestilling om, at kong Ottos berømte sejr over ungarene i 955 var udslagsgivende for historieskrivningens tilvækst i 960’erne. Berschin anfører som modargument, at forfatteren besad en indre motivation samt at der ikke var behov for konger til at fremme biografien. Berschin udfolder dog ikke, hvorfor flere forfatterne var motiverede til at skrive biografier.¹⁷⁸ Timothy Reuter angiver som forklaring på den stigende produktion af historiske værker, at forfatterne blev inspireret af Otto I’s berømmelse og velstand.¹⁷⁹ Heltene i Liudprands og de andre historiske værker var da også alle medlemmer af den ottonske herskerslægt.¹⁸⁰ Reuter giver således en sandsynlig om end overfladisk delforklaring på forfatternes interesse for Otto I og hans slægt.

I diskussioner af baggrunden for genopblomstringen og herunder forfatternes intention tager de fleste moderne middelalderhistorikere tilsyneladende ikke forfatternes egne udsagn om deres metodik alvorligt, selvom flere forfatterne i 900-tallet forholdt sig til krav til

¹⁷⁶ Mere generelt om det moralske formål med historieskrivning jf. Magdalino 2012, s. 219.

¹⁷⁷ Grundmann 1965, s. 55 ff.

¹⁷⁸ Berschin 1999, s. 59. Berschin citerer her Grundmann 1965, s. 55.

¹⁷⁹ Reuter 1991, s. 2.

¹⁸⁰ Schütze-Pflugk 1972, s. 65-73; Bagge 2002, s. 30 ff.; Karpf 1985, s. 25-27, 66.

den historiske genre i prologen.¹⁸¹ Fx forholder flere middelalderhistorikere sig ikke til det iboende krav i den historiske genre om sandhed, men primært til den historiske kontekst. Eksempelvis anser Althoff Hrotsvit af Gandersheims *Gesta Ottonis* for at være en advarsel til Otto I om ikke at glemme klostret Gandersheim, som er ved at miste terræn over for Quedlinburg. Althoff anfører som et argument, at Hrotsvit fokuserede på, hvordan Gud reddede Otto ud af svære situationer snarere end Ottos egne handlinger. ”Ottos Handlungen” er primært ”eine detaillierte Beschreibung der Machtkämpfe innerhalb der Königssippe”. Her fremhæver Althoff, at Hrotsvit også skildrede modstanderne, især sønnen Liudolf, positivt.¹⁸² Althoffs iagttagelser er interessante, men kan også forklares på anden vis. I sin prolog fremhævede Hrotsvit sandhed som værdi, således tilstræbte hun vel troværdighed i overensstemmelse med krav til den historiske genre og berettede derfor udførligt om de magtkampe, som fandt sted i Otto I’s regeringstid. Og det kan ikke undre, at Hrotsvit omtalte Otto I’s søn positivt, nok ud fra en betragtning om, at sønnens fejl falder tilbage på faderen eller slægten. Hrotsvit forklarede jo netop, at *Gesta Ottonis* var en hyldest til Otto I og derudover tilhørte hendes abbedisse også den ottonske slægt.¹⁸³ David Warner anfører da også i overensstemmelse med min observation, at moderne fortolkninger af middelalderens historieskrivning tenderer til at ignorere forfatterens anførte intentioner og netop forklarer dem som topos, ”the stock room of classical and medieval rhetoric”.¹⁸⁴

I nyere forskning i 900-tallets vestfrankiske historieskrivning lægges ofte større vægt på forfatterens egne udsagn til at forklare årsager til, hvorfor en forfatter vælger at skrive.¹⁸⁵ Her påpeger Justin Lake forfatterens prolog som en vigtig ledetråd til at forstå forfatterens intention.¹⁸⁶ Han anfører dog, at det ikke er uproblematisk at tage afsæt i prologen, for man må forholde sig til forfatterens brug af topoi og i hvert enkelt tilfælde vurdere den enkelte topos for at kunne sortere mellem faktisk værdi og retorisk værdi. Lake understreger dog også faren ved at undlade at inddrage forfatterens udsagn: ”Yet there is an accompanying danger that, by disregarding what medieval authors actually tell us, we become too free to read into their work whatever motivations we choose”.¹⁸⁷ Andetsteds skriver Lake også: ”The question of why medieval historians wrote, and what they were hoping to

¹⁸¹ Jf. generelt for sandhedskriterium Lake 2015, s. 90 f. jf. fx *Gesta Ottonis*, s. 273-274.

¹⁸² Althoff 1991, s. 137-142. Jf. også Althoff 2008, s. 380 ff. samt Althoff 2003, s. 102; Se evt. Lees, som bygger på Althoff. Lees 2013, s. 209 ff. Jf. Schütze-Pflugk for modsat tolkning af Althoff. Schütze-Pflugk 1972, s. 63 f.

¹⁸³ *Gesta Ottonis*, s. 73. Jf. også Schütze-Pflugk 1972, s. 64 f.

¹⁸⁴ Warner 2009, s. 84.

¹⁸⁵ Lake 2014 s. 350-351; Lake 2013b, s. 30-80; Roberts 2019, s. 4, 92-101. Jf. også mere generelt vedr. årsager til at skrive ”biografier” Berschin 2004, s. 74-80.

¹⁸⁶ Lake 2014 s. 345; Lake 2013b, s. 30-31.

¹⁸⁷ Lake 2013b, s. 31

accomplish, cannot be divorced from the subject of genre, since the form that a historical work took is an obvious and important clue to the intentions of its author.”¹⁸⁸ Samtidig med påpeger Lake vigtigheden af at forholde sig til forfatterens intention i den givne politiske kontekst; man skal blot være forsigtig med at tolke den enkelte tekst som politisk propaganda.¹⁸⁹ Ifølge Lake er det i det hele taget et meget komplekst foretagende at undersøge forfatterens intention i middelalderens historiografi fyldestgørende: ”The best assessments of authorial intention today are multifaceted, including critical reading of prologues, attention to the form of the text and its possible audience, analysis of plot and themes, source criticism, study of manuscripts, and careful scrutiny of the social and political context of individual works and their authors.”¹⁹⁰ Lakes argumentation og overvejelser om analyser af forfatterintention er meget overbevisende. Jeg vil blot tilføje, at man i tolkninger af middelalderens historiografi også bør forholde sig til forfatterens ontologi og særligt hans guds- og kausalitetsforestillinger for i videst muligt omfang at undgå præsentisme.¹⁹¹

3.2.5. Udviklinger i historieskrivningen i Byzans

Byzantinister er meget opmærksomme på, at historieskrivningen ændrede sig i 900-tallet, nærmere bestemt i Konstantin VII's regeringstid. Allerede i 1940 påpegede Alexander som særligt for *Vita Basilii*, at der her er tale om den første sekulære biografi siden Eusebios' kejserbiografi *Vita Constantini*. Samtidig påpeger Alexander hagiografiske træk i *Vita Basilii*, særligt lighedspunkterne med patriarkbiografien *Vita Ignatii*. Mango mener i lighed med Hoof, at forfatteren i *Vita Basilii* ikke overholdt gængs standard for historisk beretning, men at værket er en krydsning mellem biografi, hagiografi og ”logos basilikos”¹⁹²

Andre har interesseret sig mere for *Theophanes Continuatus I* og Genesios' *Regum libri quattuor*. Her fokuserer forskerne på forskelle i narrativerne.¹⁹³ Markopoulos påpeger mere overordnet som et fællestræk for de tre narrativer, at der skete et skift i den foretrukne historiske genre, da den biografiske historieskrivning vandt frem på bekostning af den annalistiske krønike.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Lake 2014, s. 345.

¹⁸⁹ Lake 2014, s. 352-354.

¹⁹⁰ Lake 2014, s. 353.

¹⁹¹ Jf. fx Goetz 2011, s. 14 f.

¹⁹² Alexander 1940, s. 194-203; Mango 2011, s. 4. Jf. også Hoof 2002, s. 179 f. For forskningsoverblik jf. Codeso 2015, s.173-179.

¹⁹³ Ljubarskij 1998, s. 13; Featherstone 2012, s. 125 ff.

¹⁹⁴ Markopoulos 2009, s. 699 ff.; jf. også Magdalino 2012, s. 218.

Markopoulos er her også opmærksom på generelle ændringer i forfatterens herskerrepræsentation. Markopoulos anfører fx, at forfattere fra Konstantin VII's tid netop begyndte at benytte sig af et kompleks af moralske eksempler i historieskrivningen og at personskildringerne er nuancerede.¹⁹⁵ Her stemmer Markopoulos' observationer overens med iagttagelser i tidligere forskning på området. Flere har netop påpeget, at skildringer af ikonoklastiske kejsere i 900-tallet er mere nuancerede end i 800-tallet.¹⁹⁶ Jenkins anfører eksempelvis, at kejserne fra enten at være engle eller dæmoner hos Theophanes Bekenderen blev langt mere nuanceret beskrevet i samleværket *Theophanes Continuatus*. Her fulgte forfatteren ifølge Jenkins antikke forbilleder såsom Plutarch og Xenophon. Jenkins begrundet forfatternes interesse for Plutarch og Xenophon med, at den empiriske historiker vandt frem i Konstantins tid og at netop dette er årsagen til forfatternes interesse for Plutarch og Xenophon hos hvem netop handlinger og karakter er i fokus.¹⁹⁷ Jenkins forklarer dog ikke, hvorfor denne interesse for at skildre individet og hans handlinger opstod i Konstantins regeringstid. Det kan skyldes, at Jenkins primært interesserer sig for de antikke træk i historieskrivningen. Jenkins begrundet således udelukkende udviklinger i herskerrepræsentationen i historieskrivningen med forfatterens imitation af antikken. Forfatternes interesse for historisk erfaring (empiri) kunne dog også forklares ganske anderledes, nemlig som affødt af samtidens fremherskende forestilling om, at man kunne fortolke hændelser i fortiden som tegn på Guds straf og belønning. Årsager til udviklinger i historieskrivningen forklarer Markopolous med, at det kejserlige hof i midten af 900-tallet var i en sådan position, at hoffet kunne bestemme, hvad historiske værker skulle indeholde såvel som hvordan de skulle skrives. Markopoulos diskuterer ikke mulige bagvedliggende årsager hertil.¹⁹⁸ Hverken Markopoulos eller Jenkins forholder sig til, hvorfor indholdet i de historiske narrativer fra Konstantin VII's regeringstid var nyt. Flere ikonodule forfattere skrev jo netop om størstedelen af 800-tallets kejsere i Konstantin VII's regeringstid. Således diskuterer hverken Markopoulos eller Jenkins, hvorvidt udviklinger i herskerrepræsentationer kunne forklares med udgangspunkt i Konstantins/forfatternes ændrede syn på nyttig historie/historieskrivning, selvom Lemerle pointerede, at Konstantin VII afviste tidligere tiders negative syn på fortiden.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Markopoulos 2003, s. 186.

¹⁹⁶ Tinnefeld 1971, 89-91, 191; Ljubarskij 1992, s. 184-186.

¹⁹⁷ Jenkins 1954 s. 14.

¹⁹⁸ Markopoulos 2003, s. 189-190.

¹⁹⁹ Jf. afsnit 3.2.1.

Flere byzantinister er opmærksomme på, at byzantinske forfattere generelt angav deres metodiske overvejelser i prologen.²⁰⁰ Og nogle byzantinister gengiver og diskuterer dele af prologen i *Theophanes Continuatus I*.²⁰¹ Alligevel har det ikke været genstand for videre diskussion, hvorfor forfatteren i *Theophanes Continuatus I* i sin prolog anførte, at han også ville skildre onde kejsere og forsvarede det nyttige ved dette indholdsvalg. I forskningen på området sammenholder man således typisk ikke forfatterens indholdsvalg med hans angivne intention. Det kunne ellers netop være et tegn på en ny udvikling, at flere forfattere (eller Konstantin VII) nu mente, at de onde kejseres liv og handlinger, som tidligere ikke var blevet beskrevet, skulle have en fremtrædende plads i historieskrivningen, fordi man også kunne lære noget af negative moralske eksempler. Og i *Excerpta* brugte forfatterne uddrag fra antikke og byzantinske historikere til at illustrere både dyder og laster. Det onde, lasterne, fik altså både en plads i Konstantin VII's historieskrivning såvel som i *Excerpta*.

3.2.6. Udviklinger i historieskrivningen i det østfrankiske rige

Middelalderhistorikere har til forskel fra byzantinister ikke behandlet udviklinger i historieskrivningen videre indgående. Flere anfører, at verdenskrøniken med sit fjerne tidsperspektiv forsvinder.²⁰² Og andre oplyser, at den "karolingische Reichschronistik" forsvinder samt at den annalistiske historieskrivning generelt mister sin betydning efter 950. Endda mener Althoff og Keller, at historieskrivningens former efter 950 ikke umiddelbart kan føres tilbage til karolingiske forbilleder, men uddyber dog ikke det særlige ved historieskrivningens nye form.²⁰³ Til gengæld har Walter Berschin påpeget, at biografien blev den førende genre fra 960. Berschin nævner her to særlige karakteristika ved biografien i det østfrankiske rige 960-1070; biografiens nærsamtidighed med den skildrede person og biografiens åbning mod historiografien med et rigshistorisk perspektiv. Berschins iagttagelser om biografien i det østfrankiske rige er interessante, fordi han herved indikerer den store og vedvarende interesse for nærsamtidige individskildringer i historieskrivningen efter 960.²⁰⁴ Andre har påpeget det nye og nyskabende ved flere forfatters (historiske værker) i 900-

²⁰⁰ Jf. fx Magdalino 2012, s. 219.

²⁰¹ Treadgold 2013, s. 190-191; Mango 2011, s. 5-7; Featherstone 2012, s. 124.

²⁰² Jacobsen 1991, s. 931 f.; Hofmann 1991, s. 898; Brunhölzl 1992, s. 20.

²⁰³ Keller & Althoff 2008, s. 34-37; Bagge 2002, s. 24.

²⁰⁴ Berschin 1999, s. vii, 59-62. Berschin inkluderer genrer som *vita*, *gesta* og *historia* i sin definition af biografi, dvs. genrer som i en middelalderhistorisk tradition anses for historiske genrer. 1985, s. 110 ff. og Guenée 1980, s. 203 ff.

tallet.²⁰⁵ Imidlertid søger langt de fleste middelalderhistorikere hverken at påvise eller begrunde udviklinger i historieskrivningen som genre. Nikolaus Staubach er en af de få middelalderhistorikere, som forholder sig til genremæssige udviklinger i 900-tallets historieskrivning. Han forsøger at påvise, at Liudprand var meget genrebevidst og som noget nyt inkorporerede satire i sin skildring af amoralske herskere. Staubach tager her afsæt i Liudprands angivne intention i prologen og demonstrerer, hvorledes Liudprand i sit værk efterlevede, hvad han forelagde i prologen som sit program.²⁰⁶ Her argumenterer Staubach overbevisende for, at Rather af Verona var Liudprands umiddelbare forbillede. Fx anvendte Liudprand i lighed med Rather samme latinske antikke og kristne forbilleder og var som Rather velbevandret i antik satire.²⁰⁷ Staubach anerkender Liudprand såvel som Rathers interesse for græsk, men diskuterer ikke, hvorvidt Liudprand også kunne være inspireret af nærsamtidige strømninger i byzantinsk historieskrivning fx netop stiliseringen af forbilleder via panegyrik og modbilleder via invektiv.²⁰⁸ Staubach og flere andre middelalderhistorikere refererer til Liudprands prolog, men forklarer ikke, hvorfor Liudprand åbenbart mente, at det var nødvendigt at forsvare sin skildring af onde herskere.²⁰⁹ Spørgsmålet melder sig, hvorvidt det var acceptabel praksis at skildre onde herskere i et historisk værk i Liudprands samtid. Endda kan Liudprands udsagn ses som indikator for, at Liudprand kunne være inspireret af byzantinsk forfatterpraksis. Det er jo velkendt, at Liudprand opholdt sig ved det makedonske hof gentagne gange og havde kendskab til byzantinsk historie. Staubach undlader at diskutere betydningen af Liudprands tilknytning til Hugo af Arles og hoffet i Pavia, selvom Liudprand også her havde rig mulighed for at interagere med byzantinske lærde. Linket til det græske er ellers tydelig, selve titlen på værket, *Antapodosis*, er græsk, og Liudprand benyttede heri 357 græske ord.²¹⁰ Endda nævner Staubach, at Liudprand ligesom Rather plejede sin interesse for græsk.²¹¹ Flere fremtrædende lærde og forfattere i 900-tallet med tilknytning til det ottonske hof var også modtagelige for græsk byzantinsk påvirkning. Ifølge Mayr-Harting var Bruno af Köln særligt interesseret i græsk viden og lod sig danne af græske lærde. Endda var Otto's niece og Hrotsvits abbedisse, Gerberga også grækofil. Selvom det er omdiskuteret i

²⁰⁵ Staubach 1989/1990, 462 ff. og fodnote 6, s. 463; Berschin 1999, s. 62 ff.; Misch 1955, s. 520 ff. Leonardi 2008, s. 205 ff. Jacobsen 1991, s. 917 ff., 934 ff., 937, 946.

²⁰⁶ Staubach 1989/1990, s. 466-470.

²⁰⁷ Staubach 1989/1990, s. 470-484.

²⁰⁸ Staubach 1989/1990, s. 469, fodnote 28, 481; Staubach 1991, s. 367. Jf. for byzantinsk praksis Kazhdan 2006, s. 97, 140-141.

²⁰⁹ Jf. fx Staubach 1989/1990, s. 466-469; Balzaretto 2002, s. 17 f.; Leyser 1994, s. 125, 130 f.

²¹⁰ Hunger 1997, s. 198.

²¹¹ Staubach 1991, s. 354.

forskningen, hvilket geografisk område de græske lærde stammede fra, så er der bred enighed om ottonernes positive indstilling til græsktalendes viden.²¹²

Sammenfatning:

Byzantinister og middelalderhistorikere fokuserer i deres årsagsforklaringer af stilstand, genopblomstring såvel som udviklinger i 900-tallets historieskrivning på forhold inden for det enkelte rige eller det geografiske område, dvs. fokus er på interne magtforhold eller tekstuelle praksisser i hhv. en græsk byzantinsk eller latinsk frankisk tradition. Årsagsforklaringer på stilstand, genopblomstring og udviklinger i historieskrivningen er overvejende overfladiske og diskuterer som oftest ikke bagvedliggende forestillinger om passende indhold i historiske værker eller hvorvidt brud og udviklinger i historieskrivningen kunne forklares med udgangspunkt i forfatterens metodiske overvejelser. En mulig sammenhæng mellem stilstand, genopblomstring og udviklinger i byzantinsk historieskrivning og østfrankisk historieskrivning forbliver uundersøgt, selv om Liudprand af Cremonas *Antapodosis* ville danne et muligt afsæt herfor.

3.3. Herskerkonstruktion i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning: Den forbilledlige hersker (og hans modbillede)

I forskningen har flere beskæftiget sig med herskerrepræsentation i 900-tallets historieskrivning. Her er der væsentlige forskelle i byzantinisters og middelalderhistorikeres fokus. Det skyldes muligvis det historiske indhold i 900-tallets historieskrivning. Negative repræsentationer af herskere er mere hyppigt forekommende i byzantinsk end i østfrankisk historieskrivning. Flere byzantinister beskæftiger sig derfor naturligt nok med den negative repræsentation af herskeren, mens middelalderhistorikere fortrinsvis beskæftiger sig med forfatterens positive repræsentation af herskeren. Byzantinisten Tinnefeld beskæftiger sig fx med forfatteres kejserkritik i historieskrivningen over tid og behandler således forfatteres fremstilling af ikonoklastiske kejsere. Tinnefeld fremhæver, hvorledes forfatterens ikonodule syn på de ikonoklastiske kejsere kom til udtryk i historieskrivningen, men samtidig påpeger han, at forfatterens skildring af de ikonoklastiske kejsere egentlig er ret nuanceret i 900-tallet i forhold til tidligere.²¹³ Ljubarskij fremhæver lighedspunkter mellem Theophanes Bekenderens skildring af ikonoklastiske kejsere og andre kejsere med *Theophanes Continuatus I*.²¹⁴ Flere

²¹² Mayr-Harting 2007, s. 11, 53, 56 ff.; Staubach 1991, s. 353, 356 ff.

²¹³ Tinnefeld 1971, s. 89-91

²¹⁴ Ljubarskij 1992, s. 184-186.

byzantinister beskæftiger sig med stiliseringen af Michael III som antihelt i 900-tallets historieskrivning. Fx fremhæver Kazhdan, at Michael III portrætteres som fuld af laster, mens Jenkins påpeger, at Michael III er beskrevet i lighed med Antonius hos Plutarch.²¹⁵

En del byzantinister beskæftiger sig også med positiv herskerrepræsentation. Fx påviser flere, hvorledes makedonske herskere på forskellig vis tog den bibelske kong David og/eller Konstantin I som forbillede og derigennem legitimerede deres magt som herskere.²¹⁶ Dagron viser, hvordan Basileios I og hans efterkommere brugte paralleller til den bibelske David til at vise Basileios' og hans efterkommeres forbilledlighed.²¹⁷ Markopoulos demonstrerer fx, hvorledes forfattere i 900-tallet brugte Konstantin I som forbillede og stilerede Basileios I som lig David.²¹⁸ Og Jenkins udtaler, at den første romerske kejser Augustus tjente som et forbillede for skildringen af Basileios I i *Vita Basilii*.²¹⁹ I forskningen fokuserer nogle byzantinister således på kristne og bibelske forbilleder, mens andre lægger vægt på antikke romerske forbilleder.

Middelalderhistorikeren Staubach beskæftiger sig i nogen grad med negativ herskerrepræsentation hos Liudprand og refererer til Liudprands brug af negative moralske eksempler og brug af invektiv. Schütze-Pflugk demonstrerer også, hvordan Hrotsvit fremstillede Berengar II som Otto I's modbillede.²²⁰

Langt flere middelalderhistorikere fokuserer dog på forfatternes positive repræsentation af herskeren i østfrankisk historieskrivning.²²¹ Her har middelalderhistorikere Beumanns tilgang til 900-tallets historieskrivning været indflydelsesrig. Beumann bruger de historiegrafiske kilder som afsæt for en diskussion af "die Ideengeschichte des Königtums".²²² Særligt Beumanns værk *Widukind von Korvei* har haft stor betydning.²²³ Beumann fokuserer i dette værk på en enkelt forfatter, Widukind. Beumann demonstrerer, hvorledes Widukind støttede sig til personskildringen hos den antikke forfatter Sallust.²²⁴ Senere forskere har dog

²¹⁵ Kazhdan 2006, s. 140; Jenkins 1954, s. 23; Tinnefeld 1971, s. 100-101. Jf. også Codeso 2009: *Miguel III (842-867). Construcción histórica y literaria de un reinado*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas Madrid.

²¹⁶ Brubaker 1994, s. 142-157; Dagron 2003, s. 199-201.

²¹⁷ Dagron 2003, s. 199-201, 219.

²¹⁸ Markopoulos, 1994, s. 159-164. For beskrivelsen af Konstantin I i anden byzantinsk historieskrivning jf. Scott 2017, s. 8-32.

²¹⁹ Jenkins 1954, s. 23 f. jf. også Németh 2018, s. 34.

²²⁰ Staubach 1989/1990, s. 469 og fodnote 28 s. 469, 478 f., 481; Staubach 1991, s. 367; Schütze-Pflugk 1972, s. 89-94.

²²¹ Beumann 1950, s. 107-154; Schütze-Pflugk 1972, s. 65-102. For de historiske værker som kilde til „Ideengeschichte des Königtums” jf. Hagen & Keller 2008, s. 37-38.

²²² Beuman 1955, s. 449-456.

²²³ Bagge 2002, s. 26.

²²⁴ Beumann 1950, s. 107-154. Jf. mere generelt for Sallusts indflydelse på værkets komposition s. 94-100

nuanceret Beumanns forskning og påviser, at Widukind også trækker på individskildringer i Bibelen.²²⁵

Schütze-Pflugk beskæftiger sig ligeledes med repræsentationen af herskeren hos en enkelt forfatter, nemlig Hrotsvit. Hun diskuterer herskerens personkarakteristik på baggrund af dennes dyder. I referencer til herskerens dyder lægger hun primært vægt på Hrotsvits kristne arv og henviser til Bibelen og Augustin.²²⁶ Schütze-Pflugk og andre påviser ligeledes, hvorledes Hrotsvit brugte den bibelske kong David som forbillede i sin fremstilling af Otto I.²²⁷ Bagge fremfører, at Widukind modellerede sin skildring af Otto I efter Einhards fremstilling af Karl d. Store.²²⁸

Der er således forskel på, hvem middelalderhistorikere mener, at forfatteren anvendte som primære forbilleder for herskerrepræsentation i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Nogle tillægger antikke forbilleder størst værdi, mens andre understreger betydningen af kristne idealer. Bagge anfører da også mere generaliserende, at ottonernes ideer om kongemagt og kongelig regering var afledt af karolingernes syntese af kristne og romerske elementer samt at Karl. d. Store var den primære model for konger i middelalderen.²²⁹ John W. Bernhardt påviser mere generelt byzantinsk indflydelse på ottonernes selvrepræsentation og viser, at ottonske herskere iscenesatte sig selv i stil med byzantinske kejsere fra Otto I's tid og frem.²³⁰ Sandsynligvis gælder det, som Bernhardt anfører også for repræsentationen af herskeren i historieskrivningen, at der er tale om et "murky mix" af kirkelige, frankiske, romerske og byzantinske traditioner.²³¹

Flere har påpeget, at forfatterne iscenesatte enten den makedonske eller ottonske hersker som forbillede eller helt i hhv. 900-tallets historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige. Her hersker stor enighed om betydningen af dyder for forfatterens repræsentationen af den forbilledlige hersker i 900-tallet. Imidlertid behandler forskningen kardinaldyderne, dvs. de traditionelle herskerdyder forskelligt. I en byzantinsk forskningstradition accepterer man simpelthen kardinaldydernes position som primære dyder, mens man i en middelalderhistorisk tradition snarere negligerer deres betydning i 900-tallet.²³² Fælles for de to forskningstraditioner er generelt en manglende stillingtagen til

²²⁵ Jf. fx Bagge 2002, s. 88 f.; Bornscheuer 1968, s. 16-41; Karpf 1985, s. 155-168.

²²⁶ Schütze-Pflugk 1972, s. 71 ff., 76-86.

²²⁷ Schütze-Pflugk, s. 67, 71, 76, 82; Karpf 1985, s. 124-126; Lees 2013, s. 213 ff.

²²⁸ Bagge 2002, s. 23, 57-59.

²²⁹ Bagge 2002, s. 23-24.

²³⁰ Bernhardt 2006, s. 148 ff.

²³¹ Bernhardt 2006, s. 154.

²³² Jf. fx Varona Kodeso 2015, s. 183; Kazhdan 2006, s. 139; Bejczy 2002, s. 269; Beumann 1950, s. 139; Schütze-Pflugk 1972, s. 68-69; Fichtenau 1984, s. 233-234.; Lees 2013, s. 217.

mulige ændringer i dyders betydning over tid, dvs. hvad de forskellige dyder betød i 900-tallet, trods enighed om dydernes centrale betydning i repræsentationer af idealherskeren.²³³

²³³ Jf. Engsbro, "Vita Basilii: Legitimeringen af en illegitim hersker", s. 3 f.. Denne upublicerede artikel refereres herefter til som artikel 2. Jf. også Engsbro 2020, s. 125 ff.

4. Teoretiske tilgange, undersøgelsesmetoder og undersøgelsesdesign

4.1. Forestillingens magt i et forandringsperspektiv: Vekselvirkning mellem dominerende forestillinger og forfatternes skrivehandlinger i et socialt og tekstuel rum

I denne undersøgelse er jeg inspireret af flere historiefaglige tilgange. Styrken herved ligger i de forskellige tilganges komplementerende karakter. Denne undersøgelse er inspireret af og baserer sig på middelalderhistorikeren Hans-Werner Goetz og den intellektuelle historiker Quentin Skinners teoretiske og metodiske overvejelser samt deres stillingtagen til strukturel mentalitetshistorie i Annales-Skolens tradition, angelsaksisk idéhistorie med fokus på individet og Kosellecks begrebshistorie.²³⁴ Herudover er jeg inspireret af praksis inden for det nye felt videnshistorie, hvor man til forskel fra Goetz og Skinner arbejder diskursanalytisk såvel som med videnstransfer.²³⁵ Videnshistoriker Philip Sarasin karakteriserer viden som et semantisk indhold, som kommer til udtryk i tegnsystemer såvel som diskurser. Denne viden cirkulerer mellem individer og grupper. Viden opfattes her som et historisk fænomen og således foranderlig.²³⁶ Inden for videnshistorie beskæftiger man sig ifølge Sarasin med ”...wie, wann und gegebenenfalls warum ein bestimmtes Wissen auftaucht – und wieder verschwindet. Ferner: welche Effekte es hat, in welchen Zusammenhängen es funktioniert, wer seine Träger sind, in welchen Formen es erscheint.“²³⁷

Mit udgangspunkt for undersøgelsen var oprindeligt Hans-Werner Goetz. Goetz præsenterede i en artikel i 1982 en ny historisk disciplin, *Vorstellungsgeschichte*, som han videreudviklede i senere publikationer.²³⁸ Forestillingshistorie beskriver Goetz som en tredje dimension af historiefaglige tilgange ved siden af begivenhedshistorie og strukturhistorie. Fokus er hos Goetz ikke kun på de store tænkere, men også ”gennemsnitlige forfattere”. Goetz distancerer sig således fra en ældre tysk og angelsaksisk tradition med fokus på store tænkere og placerer sig i en nyere tysk idéhistorisk tradition. Her fremhæver han særligt Helmut Beumanns betydning for udviklingen af konceptet forestillingshistorie. Ifølge Goetz

²³⁴ Goetz 2011, s. 15-19. Jf. fodnote 11, s. 16 for Beumanns forfatterskab. Jf. også Goetz 2007a, s. 4-15; Skinner 2002, s. 1-7, 57-89, 177-187.

²³⁵ Simonsen & Skouvig 2019, s. 7-9; Sarasin 2011, s. 164 ff. jf. også Lässig 2016.

²³⁶ Sarasin 2011, s. 164 ff.

²³⁷ Sarasin, 2011, s. 167 f.

²³⁸ Jf. Goetz 2007a for genoptryk af artiklen: „Vorstellungsgeschichte: Menschliche Vorstellungen und Meinungen als Dimension der Vergangenheit. Bemerkungen zu einem jüngeren Arbeitsfeld der Geschichtswissenschaft.“ Jf. fx Goetz 2011, s. 15-30; Goetz 2013a, s. 7-13.

avancerede historieskrivernes tankeverden til undersøgelsesgenstand i historievidenskaben med Beumann.²³⁹

Goetz definerer forestillinger som ”...den weiter gefaßten Begriff, der gezielt auch die hinter den explizit geäußerten Meinungen und hinter der vielleicht bewußt konstruierten Darstellung stehenden, in weiten Teilen oft gar nicht bewußten Denksysteme einschließen.“²⁴⁰

I sin afgrænsning af forestillinger fra mentaliteter anfører Goetz fem karakteristika ved forestillinger.

- ”Vorstellungen sind konkret benennbar”.
- ”Vorstellungen sind zunächst individuell (und erst in einer gewissen Summe zeitspezifisch“.
- ”Vorstellungen werden dem Menschen zumindest teilweise bewusst.“
- ”Vorstellungen zielen sich auf die Denk-inhalte.“
- ”Vorstellungen beschränken sich auf die geistige Sphäre.“²⁴¹

Inden for forestillingshistorie beskæftiger man sig med brud og kontinuitet i menneskers bevidsthed. Goetz anfører her, at forandringer i menneskets bevidsthed afspejler en stor del af forandringer i faktiske *Gegebenheiten*, dvs. historisk udvikling.²⁴² Videre udtaler han, at menneskers forestillinger om virkeligheden leder og styrer tanker, opførsel og handlinger (og dermed også historien i sig selv).²⁴³ I Goetz’ forståelse er der dermed en direkte forbindelse mellem forfatterens mentale forestillinger og den fysiske virkelighed i et bagudrettet såvel som i et fremadrettet perspektiv. Forandringer i menneskers forestillinger kan således forstås som udtryk for samfundsmæssig forandring samtidig med, at forestillinger ligger til grund for menneskelig handling.

En måde hvorpå man ifølge Goetz kan få indblik i ændringer i menneskets bevidsthed er ved at foretage sammenligninger over tid.²⁴⁴ Med denne fremgangsmåde mener han, at det tidstypiske for en periode kan udledes.²⁴⁵ Goetz anfører begrebshistoriske undersøgelser som et vigtigt delelement i forestillingshistorie. I sin brug af diakrone sammenligninger fx i *Gott und die Welt* bygger Goetz på Reinhart Koselleck. Koselleck

²³⁹ Goetz 2007a, s. 4-15; 2011, s. 15-19.; Goetz 2013a, s. 9, fodnote 22. Jf. for Beumanns forfatterskab Goetz 2011, fodnote 11, s. 16.

²⁴⁰ Goetz 2011, s. 22.

²⁴¹ Goetz 2011, s. 23.

²⁴² Goetz 2007a, s. 12.

²⁴³ Goetz 2011, s. 20. Jf. også s. 13 samt Goetz 2007a, s. 14 ff.

²⁴⁴ Goetz 2007b, s. 22, fodnote 15. jf. også Goetz 2011, s. 21 f.

²⁴⁵ Goetz 2011, s. 22.

udviklede i 1960'erne den begrebshistoriske disciplin.²⁴⁶ Goetz diskuterer dog ikke udfordringerne ved Kosellecks begrebshistoriske tilgang, selvom de intellektuelle historikere Pocock og Skinner kritiserer Koselleck for at prioritere den diakrone analyse på bekostning af den synkrone. Her anføres det som problematisk, at Koselleck undlader at tage højde for begrebernes nære kontekst og dermed negligerer ophavssituationen og aktørernes brug af begreberne i en tekstuel og historisk kontekst. Pocock og Skinner lægger i modsætning til Koselleck op til synkrone undersøgelser.²⁴⁷ Skinner understreger værdien af aktørperspektivet og kritiserer Koselleck for hans manglende stillingtagen til de enkelte aktørers begrebsbrug. Skinner anfører fx ”there can be no histories of concepts; there can only be histories of their uses in argument.”²⁴⁸ Skinner mener således, at man ikke kan skrive historier om begreber, men kun skrive historier om deres brug. Her er det centrale undersøgelsen af begrebers brug i den konkrete lingvistiske og historiske kontekst.

Som modsvar til sine kritikere pointerer Koselleck, at det synkrone og diakrone perspektiv er uadskilleligt. Enhver forfatter må forholde sig til tidligere forståelser af et begreb for at kunne bruge det selv og udtaler: ”Every word and every concept thus has a diachronic thrust against which anyone seeking to add a new meaning must work”.²⁴⁹ Med samme argument afviser Koselleck, at begrebshistorie kan reduceres til individuelle *speech acts* (talehandlinger).²⁵⁰

Skinner udtaler senere, at han til forskel fra Koselleck interesserer sig for ”sudden conceptual shifts”. Skinner forklarer her, hvorfor han ikke som Koselleck beskæftiger sig med ”broader chronologies”. Skinners eksempler viser nemlig, at ”shifting vocabularies are little more than indexes or reflections of deeper transformations in social life”. Derudover har Skinner ikke selv en generel teori om mekanismer for social transformation og er mistænksom overfor dem, som har såvel som overfor teorier, hvori ”Time itself appears as an agent of change”.²⁵¹

Skinner har også i samme værk erkendt værdien af Kosellecks tilgang samt at hans egen og Kosellecks tilgang er kompatible.²⁵² Flere forskere foreslår netop en kobling af

²⁴⁶ Goetz 2007b, s. 10 samt fodnote 38; Goetz 2011, s. 21. Jf. for Kosellecks diakrone tilgang Koselleck 1979, s. 25-27.

²⁴⁷ Pocock 1996, s. 51-58. Min diskussion af Koselleck og hans kritikere er i et vist omfang inspireret af Vilstrup 2017, s. 33 f.

²⁴⁸ Skinner 1988, s. 283.

²⁴⁹ Koselleck 1996, s. 63.

²⁵⁰ Koselleck 1996, s. 62.

²⁵¹ Skinner 2002, s. 180.

²⁵² Skinner 2002, s. 181 f., 186 f.

Kosellecks begrebshistorie med Skinners tilgang.²⁵³ Med Koselleck mener jeg netop også, at det synkrone og diakrone perspektiv er uadskilleligt fra forståelsen af begreber. Ifølge Koselleck trækker enhver forfatter bevidst eller ubevidst på tidligere forståelser i konventionel brug såvel som i nyudviklingen af begreber.²⁵⁴ Til gengæld mener jeg, at Skinners fokus på talehandlinger i en synkron historisk kontekst er velegnet til at afdække skift i betydningen af konkrete begreber og de bagvedliggende forestillinger i en politisk brydningstid. Jeg refererer dog til forskel fra Skinner til skrivehandlinger for at understrege betydningen af det skriftlige aspekt i en 900-tals kontekst dels grundet skrifers monologiske og blivende karakter men også manuskripterets høje materielle værdi i perioden.²⁵⁵ Studiet af forfatteres skrivehandlinger i deres historiske og tekstuelle kontekst kan netop indikere, hvad forfatteren mente, når han karakteriserede herskeren. Endvidere kan studiet af forfatterens skrivehandlinger afsløre, hvornår noget nyt er på spil, dvs. ændringer af forestillinger om socialt acceptabel opførsel og handlinger. Skinner udtaler netop: "all innovating ideologists may be said to face a hard but obvious rhetorical task. Their goal is to legitimise questionable forms of social behaviour." Og disse ideologer opnår ifølge Skinner succes i deres foretagende gennem deres sprogbrug fx ved at rose og anerkende eller fordømme og kritisere motiver og handlinger. Her refererer Skinner til talehandlinger, som delegitimerer eller legitimerer en social handling qua vurderende deskriptiv sprogbrug.²⁵⁶ Jeg anser Skinners betragtninger som et væsentligt supplement til Goetz. Goetz er interesseret i at påvise tidstypiske forestillinger og påviser snarere end forklarer tegn på ændringer i forestillinger.²⁵⁷ I lighed med Goetz mener Skinner, at faktisk forandring, dvs. *social forandring* udvirker en ændring i forestillinger (beliefs). Skinner viser derudover, hvordan analyser af forfatterens talehandlinger i deres historiske og tekstuelle kontekst, dvs. det synkrone øjebliksbillede, kan bruges til at påvise konkret, hvornår forandringen i begreber finder sted.²⁵⁸

Fælles for Goetz og Skinner er derudover, at de lægger vægt på en historisk empatisk tilgang i tolkningen af fortidige kilder. Goetz understreger fx betydningen af forfatterens forestillingsverden for den historievidenskabelige fortolkning af kilderne. Goetz understreger, at hvis man undlader at tage tidens tanke- og værdimønstre i betragtning, så vil

²⁵³ Ifversen 2007, s. 101, fodnote 15; Richter 1996, s. 17.

²⁵⁴ Koselleck 1996, s. 63.

²⁵⁵ Skinner tager afsæt i Austin og Searle. Talehandlingsteorien har udviklet sig siden jf. fx Halliday 2003, s. 78 ff. Jf. fx Fairclough 2008, s. 339 ff. for sammenhæng ml. udsagnskraft og talehandling. Jf. Fairclough 2015, s. 166-168 for definition af talehandlinger. Jf. Halliday 1977/2002, s. 44-64 vedr. teksters natur.

²⁵⁶ Citat fra Skinner 2002, s. 149. Jf. også Skinner 2002, s. 148-149, 182-183; Skinner 2001, s. 24-33; Eriksen & Kjærgaard 2001, s. 17 f.

²⁵⁷ Jf. fx Goetz 2011, s. 284-299.

²⁵⁸ Skinner 2002, s. 180-181.

man underligge værdi- og tankemønstre fra sin egen tid. Det er således ikke nok at se på tendensen i det enkelte værk, men man må inddrage forfatteren og samtidens forestillingsverden, da den danner baggrunden for indholdet, ordlyden, betydningen og funktionen af den overleverede kilde.²⁵⁹ Skinner lægger også vægt på vigtigheden af at se fortiden med datidens øjne. Han understreger, at det er vigtigt for enhver med interesse i at forstå forestillinger (beliefs) i fremmede eller tidligere samfund at overveje, hvad vores forståelse af forestillingernes sandhed betyder for den måde, vi forklarer forestillinger. Skinner forklarer sit synspunkt med flere eksempler og udtaler, at hvis vi tager udgangspunkt i den politisk filosof Jean Bodins forestillinger om hekse, så giver vi os selv et godt afsæt til at forklare strukturen i dennes tanker i en "sympathetic and non-anachronistic form". En forestilling kan nemlig godt være sand og rationel for aktører i tidligere historiske epoker, selvom den ikke er det for den (moderne) historiker.²⁶⁰ Videre er vi ifølge Skinner nødt til at antage en "convention of truthfulness" blandt de folk, hvis forestillinger, vi søger at forklare. Skinner pointerer, at forestillinger normalt kun vil forekomme i de tekster og ytringer, disse har efterladt sig. For det første skal vi identificere, hvad de troede. For det andet skal vi tage alle deres udsagn også dem, der forekommer bizarre, seriøst. For det tredje er det nødvendigt at sætte det specifikke udsagn ind i en intellektuel kontekst.²⁶¹ Det er således ifølge Goetz og Skinner nødvendigt at sætte sig ind i forfatterens og samtidens forestillingsverden for at tolke fortidige tekster og undgå anakronistiske tolkninger.

Kritikere af begrebshistorie fremhæver diskurser som nødvendige sproglige kontekster for begreber.²⁶² Og et andet forslag er, at begrebshistorie kombineres med diskursanalyse.²⁶³ Goetz afviser dog diskursbegrebets brugbarhed. Han mener, at begrebet er diffust og litteraturvidenskabeligt med sit fokus på menneskets tekst snarere end tanke og negerer den diskursanalytiske tilganges berettigelse i "Geschichtswissenschaft".²⁶⁴ Skinner synes mindre afvisende over for diskursanalyse og mener jo også, at man skal analysere talehandlinger ud fra deres lingvistiske, tekstuelle og socialhistoriske kontekst. Begreberne "Vorstellung" og "belief" hos hhv. Goetz og Skinner er nært semantisk beslægtede og kan oversættes med forestillinger. Jeg vil mene, at disse begreber er forenelige med diskursbegrebet hos Norman Fairclough. Fairclough definerer diskurs (sprogbrug) som en

²⁵⁹ Goetz 2011, s. 14 f.

²⁶⁰ Skinner 2002, s. 1 f., s. 27-32.

²⁶¹ Skinner 2002, 41-42. Intellektuel kontekst defineres ikke.

²⁶² Ifversen 2007, s. 101, fodnote 13.

²⁶³ Ifversen 2007, s. 101, fodnote 15.

²⁶⁴ Goetz 2011, s. 22-23. Jf. også Goetz 2013a, s. 9, note 22.

form for social praksis. Ifølge Fairclough er ”diskurs både en måde at handle på, en form, hvori folk kan agere i forhold til verden og særligt i forhold til hinanden.” Fairclough påpeger her det dialektiske forhold mellem diskurs og sociale handlinger samt diskurs og sociale strukturer. Under sociale strukturer nævner han bl.a. normer og konventioner af diskursiv og ikke-diskursiv art.²⁶⁵ Forandring i diskursiv praksis/diskursive begivenheder skyldes ifølge Fairclough ændrede konventioner for producenter (forfattere) og fortolkere.²⁶⁶ I min undersøgelse forsøger jeg at forklare ændringer i forfatterpraksis og forestillinger om den retmæssige hersker, men hverken Goetz eller Skinner beskæftiger sig videre med konventioner for forfatterpraksis i et forandringsperspektiv, dvs. sammenhængen ml. intention, genrevalg, indhold, skrivehandling og vurderende deskriptiv sprogbrug i den enkelte tekst og konventioner for tekstfremstilling.²⁶⁷ Netop Faircloughs diskursanalytiske tilgang til tekster kan bruges til at åbne op for en diskussion af sammenhænge mellem ændringer i konventioner for forfatterpraksis og herskerrepræsentation i historieskrivningen. Fairclough præsenterer her en brugbar analysemodel med tre dimensioner: Tekst, diskursiv praksis og social praksis.²⁶⁸ I min undersøgelse søger jeg derfor at operationalisere Faircloughs model ved at forholde mig til samspillet mellem de tre niveauer.²⁶⁹

4.2. Forfatterintention, kommunikation og transfer af viden om forfatterpraksis

Hos Goetz såvel som Skinner står forfatterens intention centralt i tolkningen af den enkelte tekst. Ifølge Goetz skal fortællende kilder forstås som ”Selbstinterpretation des Zeitalters”.²⁷⁰ Historieskrivning opfattes her som en konstruktion på linje med alle andre udsagn.²⁷¹ Goetz påpeger, at historiografiske fremstillinger i middelalderen lå under for bestemte (metodiske) regler. Her anfører han som underliggende principper: ”Die „Faktizität“ (res gestae) des Berichteten, Zeit und Chronologie als Struktursystem, der Wahrheitsanspruch als Grundsatz und die Memorabilität als Auswahlkriterium.”²⁷² Her påpeger han, at forfatterens intention

²⁶⁵ Fairclough 2008, s. 17.

²⁶⁶ Fairclough 2008, s. 57.

²⁶⁷ Ændringer i forfatterpraksis står centralt i to artikler, Engsbro 2019 samt artikel 4. Se fx Engsbro 2019 s. 185, 190 f. og artikel 4, s. 18-26. Forestillinger om den retmæssige hersker står centralt i to artikler, Engsbro 2020 og artikel 2. Jf. fx Engsbro 2020, s. 126-131 og artikel 2, s. 1, 5-11.

²⁶⁸ Fairclough 2008, s. 29 ff.

²⁶⁹ Jf. fx indledninger i mine artikler. Her forholder jeg mig til tekstens/teksters udsagn om forfatterpraksis og/eller herskerpraksis i en teksthistorisk og historisk kontekst. Jf. fx Engsbro 2019, s. 172-177; artikel 4, s. 1-5; artikel 2, s. 1-6; Engsbro 2020, s. 122-127.

²⁷⁰ Goetz 2007a, s. 4; Goetz 2011, s. 17-18.

²⁷¹ Goetz 2007b, s. 22-23; Goetz 2011, s. 18.

²⁷² Goetz 2007b, s. 22, fodnote 15. Jf. også Goetz 2011, s. 27; Goetz 2013b, s. 25 ff.

med værket afslører den bagvedstående (bevidste) forestillingsverden og tolkning af begivenhederne. Således påviser Goetz betydningen af det teksthistoriske aspekt for tolkningen af den enkelte tekst, netop konventioner inden for hver genre såvel som sprog og fortællemønstre, tilvalg og fravalg, intentioner og funktioner, erindring og glemsel, forståelse, tolkning og vurdering.²⁷³ Skinner lægger ligeledes vægt på forfatterens intention med teksten, men til forskel fra Goetz lægger han mere vægt på teksters kommunikative karakter. En tekst er ifølge Skinner ”an intended act of communication”. For at forstå en given tekst må vi ifølge Skinner stille os det spørgsmål, hvad forfatteren havde til hensigt at kommunikere til det tiltænkte publikum via de ytringer, forfatteren kom med. Først skal den lingvistiske kontekst afdækkes og herefter tjener den sociale kontekst som ramme for at forstå, hvad forfatteren muligvis kunne have tænkt sig at kommunikere.²⁷⁴ Forfatterens intention står således centralt for at forstå meningen med teksten som helhed.²⁷⁵ Skinner argumenterer for, at forfatterens intention med at skrive i et vist omfang er til stede i teksten. Her anfører han, at det er nødvendigt at forstå forfatterens illokutionære handlinger, dvs. ”what they intended in writing in a certain way” for at forstå meningen med det forfatteren skrev.²⁷⁶ Endda mener Skinner, at forfatterens illokutionære intentioner kan bruges til at karakterisere dennes værk.²⁷⁷ For at forstå en given tekst er vi således nødt til både at stille os spørgsmålet om, hvad forfatteren gør, når han skriver på en bestemt måde og hvad han siger.²⁷⁸ Skinner mener derudover, at den enkelte talehandling bør analyseres ud fra den relevante (historiske) kontekst såvel som ytringens indhold (subjekt matter) og dens forekomst i en argumenterende kontekst for at afgøre, hvordan de forbinder sig til eller relaterer sig til andre ytringer med samme indhold.²⁷⁹ Skinner mener dog ikke, at det er nødvendigt at forholde sig til teksters reception for at afgøre, hvad en forfatter har ment med en tekst.²⁸⁰ Det er til gengæld i en undersøgelse som foreliggende nødvendigt at forholde sig til teksters reception for at kunne diskutere en mulig transfer af forfatterens forestillinger og deres gennemslagskraft i sam- og eftertid.

For at imødekomme denne udfordring har jeg ladet mig inspireret af udviklinger inden for videnshistorie. I videnshistorie står transfer af viden centralt, i og med der er stor interesse for vilkår for videnscirkulation og dermed også reception af tekster.

²⁷³ Goetz 2011, s. 27-29.

²⁷⁴ Skinner 2002, s. 86 f. jf. også s. 101 ff.

²⁷⁵ Skinner 2002, s. 96-98.

²⁷⁶ Skinner 2002, s. 98 f. jf. s. 103-114 for diskussion af talehandlingsteori og mening. En illokutionær handling kan fx være et løfte, en advarsel, information

²⁷⁷ Skinner 2002, s. 79,82 f.

²⁷⁸ Skinner 2002, s. 83-86.

²⁷⁹ Skinner 2002, s. 116.

²⁸⁰ Skinner 2002, s. 103-114.

Videnshistorikere er i de senere år blevet opmærksom på videnskabshistorikerens James Secords tilgang til videnscirkulation. Skandinaviske videnshistorikere påviser flere lighedstræk ml. Sarasin og Secords erkendelsesinteresser.²⁸¹ Fx stiller Secord spørgsmål som ”How and why does knowledge circulate?”²⁸²

Secord argumenterer for, at man i tilgangen til tekster både bør være opmærksom på kommunikativ praksis og konventioner for cirkulation.²⁸³ Ifølge Secord skal enhver tekst ses som en kommunikativ handling. ”This means thinking always about every text, image, action, and object as the trace of an act of communication, with receivers, producers, and modes and conventions of transmission.”²⁸⁴

Secord anviser, hvorledes man kan arbejde med tekster som udtryk for kommunikation og transfer af forestillinger mellem afsender og modtager. Her demonstrerer Secord, at forfatteren hele tiden har en modtager i tankerne og målretter sin tekst denne modtager. Modtageren af teksten omsætter dog ikke nødvendigvis teksten, som afsenderen har tænkt den. Og netop i receptionen kan man se tegn på, hvad modtager har taget til sig. Således demonstrerer Secord, at det faktum, at modtager læser en tekst ikke i sig selv betyder, at læseren reciperer den én til én. For det andet udtaler han, at forfatteren i sin tekst viser sine forventninger til læser.²⁸⁵ Imidlertid konkretiserer Secord ikke, hvordan man skal tilgå tekster, når man er interesseret i at kortlægge og begrunde forandring i forfatterpraksis på basis af tekster. Her kan Skinner og Faircloughs tilgange supplere Secord. Skinner pointerer forfatterens legitimerende talehandlinger som en måde at pinpointe forandring. Således arbejder Skinner såvel som Secord med det dialektiske aspekt af kommunikation i tekster. Imidlertid forholder Skinner sig hverken til læserens reception af tekster eller den enkelte teksts intertekstuelle karakter. Fairclough forholder sig som Skinner til talehandlinger og deres udsagnskraft i tekster.²⁸⁶ Derudover forholder Fairclough sig som Secord til modtagerens tekstreception. Fairclough pointerer som Secord ligeledes, at en tekst ikke nødvendigvis bliver modtaget i den ånd, den er tænkt.²⁸⁷ Her fremhæver Fairclough, at det intertekstuelle perspektiv er nyttigt, fordi man herved kan udforske de netværk, tekster bevæger sig i og den måde tekster bliver fortolket på. Fairclough definerer intertekstualitet som den grundlæggende egenskab ved tekster, at de er fulde af fragmenter af andre tekster,

²⁸¹ Jf. Östling et al. 2018, s. 18 ff.

²⁸² Secord 2004, s. 655. Jf. for Sarasin afsnit 4.1.

²⁸³ Secord 2004, s. 667-668.

²⁸⁴ Secord 2004, s. 661.

²⁸⁵ Secord 2004, s. 661. Jf. også Secord 2000, s. 126.

²⁸⁶ Fairclough, 2008, s. 32, 39 ff.

²⁸⁷ Fairclough 2008, s. 31.

enten explicit eller implicit. Tekster udgør derudover altid tillæg til eksisterende ”kæder af talekommunikation. Tekster omformer fortiden, eksisterende konventioner og tidligere tekster til nutid.”²⁸⁸ Samtidig bør man overveje teksters fysiske tilgængelighed for læsere såvel som deres status i samtiden for at afgøre forfatteres mulige reception heraf, viden herom og tekstens gennemslagskraft.²⁸⁹

4.3. Sammenfatning: Tolkning af forfatterintention og -praksis

I min undersøgelse arbejder jeg ud fra den opfattelse, at indsigt i tidens fremherskende forestillinger/diskurser udgør en afgørende forudsætning for at forstå, hvorfor forfattere handler, som de gør i en given historisk kontekst.²⁹⁰ Jeg mener således, at der er en vekselvirkning mellem dominerende forestillinger/diskurser, samfundsmæssige forandringer og forfatterpraksis. Det er derfor essentielt at beskæftige sig med forfatterens forestillingsverden og dermed dominerende forestillinger/diskurser om forfatterpraksis og den retmæssige og uretmæssige hersker i den pågældende historiske og teksthistoriske kontekst for at nærme sig en forståelse af mulige årsager til brud og udviklinger i den sekulære historieskrivning. Jeg prøver således at tage højde for, at forfattere skrev sig ind i en skriftlig tradition, en genre og dermed forholdt sig explicit eller implicit til tidligere forfatterpraksis. Skift i den foretrukne historiske genre, indholdsvalg og formidling i historiske værker kan ses som indikatorer på ændringer i forestillinger om god forfatterpraksis. Årsager til brud og udviklinger i forfatterpraksis kan i en vis udstrækning afkodes ved at sammenholde forfatterens forsvarende og forklarende skrivehandlinger om egen praksis med dennes intention, indhold og vurderende deskriptivt ordvalg i formidlingen af indholdet. Qua sine forsvarende og forklarende forfatterudsagn forholdt forfatteren sig til læserens forventninger til den pågældende genre, dens indhold og dermed til forfatterpraksis såvel som herskerrepræsentation. For at forstå ændringer i forfatterens repræsentation og dermed konstruktionen af herskeren i historieskrivningen, er det nødvendigt at indhente viden om den samtidige historiske kontekst såvel som den fortid forfatteren behandlede, den konkrete ophavssituation, samtidig og tidligere forfatterpraksis i historieskrivningen samt dominerende diskurser/forestillinger om forfatterpraksis og den retmæssige/uretmæssige hersker.

²⁸⁸ Fairclough 2008, s. 43-44.

²⁸⁹ Jf. fx Sarasin s. 167 f.

²⁹⁰ Jeg omtaler forestillinger/diskursers indflydelse på forfatterens handlinger/skrivehandlinger i alle artikler. Jf. fx Engsbro 2019, s. 178-180; Engsbro 2020, s. 128-131; artikel 2, s. 8-11; artikel 4, s. 5-11.

4.3.1. Strategi: Teksten i en teksthistorisk og historisk kontekst

Jeg placerer forfatteren, dennes værk og indhold i såvel en historisk som teksthistorisk kontekst. På teksthistorisk niveau forholder jeg mig til forfatterens intention, indholdsvalg, de enkelte skrives handlingers udsagnskraft og vurderende deskriptivt ordvalg i repræsentationen af herskeren. Derudover er jeg opmærksom på betydningen af forfatterens implicite og eksplicite stillingtagen til dominerende diskurser/forestillinger om forfatterskab, den retmæssige og uretmæssige hersker samt den materielle og immaterielle verdens beskaffenhed (ontologi) i 900-tallet. Jeg anskuer således teksterne som øjebliksbilleder, der bør tolkes ud fra en historisk og teksthistorisk kontekst. Den enkelte tekst såvel som dens reception er udtryk for en kommunikativ handling mellem forfatter og (forventet) læser. Forfatterens angivne intention og metodiske overvejelser er væsentlige for at forstå hans formidlingsmæssige valg i herskerrepræsentationen. Forfatterens forsvarende og forklarende skrives handlinger er indikatorer på det nye og/eller omstridte i dennes forfatterpraksis såvel som dennes stillingtagen til dominerende diskurser i samtiden. Det er væsentligt at sætte sig ind i teksten som helhed for at kunne tolke den enkelte skrives handling. Forfatterens vurderende deskriptive begrebsbrug i repræsentation af herskeren bør tolkes ud fra en lingvistisk, teksthistorisk og historisk kontekst samt de dominerende diskurser i samtiden. Intertekstualitet er et væsentligt kendetegn ved tekster, således vil i en synkron analyse altid indgå et diakront aspekt, da tekster indeholder fragmenter af andre tekster, som forfatteren enten eksplicit eller implicit forholder sig til. Det er her væsentligt at forholde sig til teksters status i perioden for at sandsynliggøre reception heraf.

4.4. Komparation som undersøgelsesmetode

I min undersøgelse analyserer jeg enkeltkilderne med henblik på sammenligning. Ved historisk sammenligning forstår man ifølge socialhistorikeren Hartmut Kaelble typisk en eksplicit og systematisk sammenligning af to eller flere samfund med det formål at undersøge ligheder og forskelle såvel som processer for "Annäherungen und Auseinanderentwicklung".²⁹¹ Den mest udbredte komparative tilgang var tidligere

²⁹¹ Kaelble 1999 s. 12, Kaelble 2012b, s. 1. Kaelble definerer ikke nærmere, hvad han forstår ved "Annäherungen und Auseinanderentwicklung". Jeg forstår det som processer, hvor man fx enten nærmer sig hidtil anderledes praksisser/normer (Annäherung) i et andet samfund eller også udvikler/har udviklet sig henimod anderledes praksisser/normer end i det andet samfund (Auseinanderentwicklung).

afsøgning af forskelle, men efterhånden kommer flere nye studier til med fokus på ligheder særligt inden for globalhistorie.²⁹²

Det fremtrædende medlem af Annales-Skolen, middelalderhistorikeren Marc Bloch, har haft stor indvirkning på udviklingen af komparative studier og plæderede allerede i 1925 for vigtigheden af både at foretage undersøgelser med fokus på forskelle og ligheder.²⁹³ Bloch har udtalt, at historie var en helhed samt at ingen periode eller emne kan forstås uden relation til andre perioder og emner.²⁹⁴

I foreliggende undersøgelse vil jeg foretage en synkron komparation for at kortlægge ligheder og forskelle i forfatterpraksis i Byzans og det østfrankiske rige og dermed på et mere kvalificeret grundlag vurdere årsagerne til brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. I min brug af komparativ metode er jeg inspireret af flere middelalderhistorikere i nyere tid.²⁹⁵ Herunder særligt middelalderhistorikeren Wickhams overvejelser om den komparative metodes berettigelse og udfordringer. Wickham mener, at sammenligning er essentielt, når vi gør historie.²⁹⁶ Wickham anfører, at historikere er vant til at arbejde komparativt, når de studerer forandring over tid, for historikere er nødt til at forholde sig til et før såvel som efter.²⁹⁷ Et eksempel herpå er Goetz' diakrone sammenligninger af gudsforestillinger over tid.²⁹⁸ For Wickham derimod er det afgørende at sammenligne geografisk og undersøge: "why things happen differently in different places."²⁹⁹

Ifølge Wickham er der to væsentlige årsager til at benytte sig af komparation. Den første er kulturel solipsisme. Hvis man undlader at sammenligne, så ender det med, at man tror, at én udvikling er normal, normativ, og at enhver anden er en afvigelse. Ifølge Wickham vil folk, som ikke sammenligner næsten altid kun studere deres eget lands historie og deres fokus skaber et Europa – en verden - af øer uden forbindelse til hinanden. Faren herved kan ifølge Wickham være, at man styrker sin egen nationale selvforståelse og skaber en forståelse af sin egen nation som noget særligt og måske endda bedre end andre.³⁰⁰ Den anden årsag er ifølge Wickham, at sammenligning er det tætteste en historiker kan komme på

²⁹² Kaelble 1999, s. 2, Kaelble 2012b, s. 1 f.; Flüchter 2015, s. 4, fodnote 15.

²⁹³ Kaelble 1999, s. 26 ff.; Sewell 1967, s. 208-211.

²⁹⁴ Bloch 1954, s. ix f.. For komparativ metode jf. Bloch 1953b, s. 494-521.

²⁹⁵ Jf. Jaeger 1985;1994; Drews, Flüchter et al. 2015; Goetz 2011; Borgolte 2006; Wickham 2005.

²⁹⁶ Wickham 2009, s. 6

²⁹⁷ Wickham 2009, s. 6.

²⁹⁸ Jf. Goetz 2011.

²⁹⁹ Wickham 2009, s. 7.

³⁰⁰ Wickham 2009, s. 6.

at teste, dvs. at prøve at falcificere sin egen forklaring, for historiske sammenligninger modbeviser hypoteser.³⁰¹

Imidlertid er det også vanskeligt at foretage sammenlignende undersøgelser. Wickham påpeger flere udfordringer. Han anfører som en overordnet problematik, at det er vanskeligt at behandle mere end en ting ad gangen og være lige overbevisende inden for to geografiske områder på samme tid.³⁰² Wickham udpeger derudover tre specifikke problemer og angiver delvise løsningsmuligheder.

Problem 1: Hvis kildematerialet er for forskelligartet, kan det være vanskeligt at identificere nedslagspunkter for sammenligningen.

Problem 2: Der er forskellige forskningstraditioner inden for de geografiske områder. Forskningen i andre geografiske områder behandler ikke nødvendigvis de samme problemer, som man selv er interesseret i. Og derudover kan forskere i andre geografiske områder anvende helt anderledes årsagsforklaringen end dem, man kender til på ens eget primære forskningsfelt.

Problem 3: Det er vanskeligt at pinpointe, hvad der både er væsentligt at sammenligne og faktisk sammenligneligt, for ”...you need to compare like with like.”³⁰³

Wickham foreslår ud fra de anførte tre problematikker mulige fremgangsmåder, men desværre anfører han ikke konkret, hvordan man kan løse den første udfordring med forskelligartet empiri. Altså, hvordan udvælger man sammenlignelige kilder og operationaliserer undersøgelsen, når der ikke eksisterer et homogent kildegrundlag? Til gengæld tvinger den anden udfordring os ifølge Wickham til to ting. For det første skal vi gå direkte til kilderne og mistro forskningen, for kilderne kan muligvis give os de komparative data, som forskningen nægter os. Derudover skal vi sætte os ind i den empiriske basis for enhver lokal debat og samtidig hermed forholde og kritisk til forklaringen fra den større syntese. Desuden skal man prøve at forstå, hvorfor historikerne argumenterer, som de gør, hvad de har udvalgt som væsentlige emner og hvad de emner har betydet for historikere over tid. Man er også nødt til at forholde sig til, hvordan historikernes narrativer passer ind i den nationale fortælling og hvorfor de har undladt at studere visse ting.³⁰⁴ For at løse den tredje udfordring anbefaler Wickham, at man udvælger enkeltelementer og benytter sig af et såkaldt spionhul, dvs. en form for linse, man kan bruge til at foretage undersøgelsen gennem. Her

³⁰¹ Wickham 2009, s. 7.

³⁰² Wickham 2009, s. 7; jf. også Flüchter 2015, s. 21.

³⁰³ Wickham 2009, s. 8-12. Jf. for citat s. 11.

³⁰⁴ Wickham 2009, s. 9.

fremhæver Wickham Timothy Reuters fokus på biskoppelig magt som et velegnet spionhul. Wickham begrundet det med, at biskoppelig magt er analogt overalt på grund af kirkens transnationale grundregler og samtidig væsensforskelligt på forskellige områder.³⁰⁵

Der er dog flere udfordringer ved komparativ metode, som Wickham ikke går ind i, muligvis grundet hans primære interesse for afsøgning af forskelle. I de seneste årtier er komparativ historie nemlig blevet kritiseret for svage årsagsforklaringer. Fx anfører Kaelble, at mange komparative studier begrænser sig til at kontrastere samfund i stedet for at beskæftige sig med relationerne mellem de sammenlignede samfund og forklare deres betydning for de påviste forskelle og ligheder.³⁰⁶ Flere mener desuden, at transfer-studier er langt mere nyttige end den klassiske sammenligning af ligheder og forskelle. Transfer-studier undersøger tydeligere end komparative studier historiske forandringer. Alle ligheder i moderne tid er ifølge denne udlægning kommet i stand via transfer mellem nabolande såvel fjerntliggende lande og civilisationer.³⁰⁷ Andre forholder sig mere kritisk til transferundersøgelser.³⁰⁸ Kaelble er fortalende for en kombination af undersøgelser af sammenligning og transfer. Ifølge Kaelble udgør sammenligningen en væsentlig forudsætning for transfer-undersøgelser.

”... Um den Transfer wirklich zu verstehen, muss man wissen, wie tief die Unterschiede zwischen Ausgangs- und Ankunfts-gesellschaften waren und wie viel an Unterschieden und Fremdheit der Transfer zu überbrücken hatte, wie weit der Transfer wirklich eine große oder nur eine minimale Veränderung bedeutete. Das kann man nur durch den Vergleich herausfinden...”³⁰⁹

At diskutere transfer og forbindelser på tværs af de i forskningen veletablerede og anerkendte kulturgrænser i middelalderen er dog vanskeligt blandt andet grundet kildemæssige udfordringer såvel som blok opdelt forskning. Middelalderhistoriker Antje Flüchter påpeger da også, at undersøgelser af transfer i en global kontekst er et underbelyst element i en førmoderne kontekst og peger på, at transkulturelle sammenligninger er væsentlige, idet de kan bruges til at styrke diskussionen af kontakter og transfer i en global kontekst.³¹⁰ Min

³⁰⁵ Wickham 2009, s. 12-14. Jf. evt. også måden, hvorpå valg af undersøgelsesgenstand begrundes hos Flüchter 2015, s. 23-27.

³⁰⁶ Kaelble 1999, s. 19.

³⁰⁷ Kaelble 2003, s. 474 ff.; Kaelble 1999, s. 19-24.

³⁰⁸ Kaelble 2003, s. 473 f.

³⁰⁹ Kaelble 2003, s. 478. Jf. for gennemgang af de forskellige positioner også Kaelble 2012a, s. 33-38.

³¹⁰ Flüchter 2015, s. 3, 9, 17-20. Jf. også vedr. ”Kulturtransfer” Siegrist 2003, s. 315 ff.

hypotese er, at parallelle brud og udviklinger i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning til dels kan forklares ved transfer af forestillinger om forfatterpraksis. Foreliggende undersøgelse er derfor konciperet som en transkulturel sammenligning med fokus på stilstand, genopblomstringer og udviklinger i historieskrivningen som et specifikt sammenligneligt fænomen med henblik på afdækning af tegn på og muligheder for transfer mellem 900-tallets forfattere i Byzans og det østfrankiske rige. Her tilstræber jeg at læse forskningen med åbent sind og forholder mig kritisk til fremherskende årsagsforklaringer i forskningen i min kildelæsning.

4.5. Udfordringer i undersøgelsen og komparationen

Der er en række udfordringer ved komparative undersøgelser, som i et vist omfang også gør sig gældende ved andre historiske undersøgelser.

For det første er det en udfordring at skabe sig et overblik over den eksisterende forskning på området. I foreliggende undersøgelse øges denne problematik af, at 900-tallets forfatterpraksis i Byzans og det frankiske Europa behandles separat i forskningen. Traditionen for at studere enten (græsk) byzantinsk eller (latinsk) frankisk fortid i opdelte blokke gør det vanskeligt at sammenligne og samtidig tilgodese og diskutere tidligere forskningsresultater fyldestgørende i enkeltartikler. Det skyldes bl.a. forskellige erkendelsesinteresser. Nogle områder er mere velundersøgt blandt byzantinister end middelalderhistorikere og omvendt.

For det andet vanskeliggør og begrænser forskellige forskningstraditioner valget af undersøgelsesgenstand. Den valgte undersøgelsesgenstand bør både være realistisk og meningsfuld at sammenligne under hensyntagen til artikelformatets begrænsninger.

For det tredje er det nødvendigt at overveje, hvordan man qua komparationen skaber det bedst mulige afsæt for diskussion af videnstransfer. Det drejer sig således om udvælgelsen af sammenlignelige undersøgelsesparametre og nedslag.

For det fjerde er det nødvendigt at være bevidst om begrebsbrug i de to forskningstraditioner. I denne undersøgelse udgør definitionen af historieskrivning en særlig problematik.

For det femte udgør det i enhver historisk undersøgelse en sproglig såvel som indlevelsesmæssig udfordring at sammenligne samt tilstræbe at tolke kildeudsagn på fortidens præmisser. I komparative undersøgelser som foreliggende er behovet for sproglig bevidsthed endnu tydeligere, for i denne undersøgelse tolkes forfatterudsagn både internt i det enkelte rige og på tværs af sproggrænser.

En sjette udfordring for middelalderhistorikere og byzantinister er generelt datering. I det hele taget er det en udfordring at datere den enkelte forfatter og dennes værk. Her er der væsentlige forskelle på forskningsområderne. De latinsk-sprogede østfrankiske tekster er generelt mere gennemdiskuterede og veldaterede, mens de græsk-sprogede byzantinske tekster er mindre præcist daterede, bl.a. fordi det er uklart, hvem forfatteren var. Der er derudover en påfaldende uigennemsigthed i grundlaget for dateringen af øvrighedspersoner, og det er særligt problematisk, når der ikke hersker konsensus om deres datering.³¹¹

I følgende vil jeg beskrive de to udfordringer, som særligt har defineret foreliggende undersøgelse. Nemlig valget af en meningsfuld og realistisk undersøgelsesgenstand og forskelligartet begrebsbrug inden for de to forskningstraditioner.

4.5.1. At vælge undersøgelsesgenstand: Hvad er realistisk at sammenligne?

Det var yderst vanskeligt at vælge en både meningsfuld og realistisk undersøgelsesgenstand. Selv efter min første afgrænsning til 900-tallets historieskrivning viste det sig efterhånden at være for omfattende og komplekst at forholde sig til forskningen i historieskrivning i Byzans, det østfrankiske rige og det abbasidiske kalifat. Der var flere afvigelser i erkendelsesinteresser på forskningsområdet, der gjorde det nødvendigt at undersøge og diskutere karakteristika ved 900-tallets historieskrivning for at kunne sammenligne og diskutere brud og udviklinger i de tre riger. Derfor reducerede jeg efterhånden undersøgelsens fokus til byzantinsk og østfrankisk historieskrivning. Baggrunden for dette valg beroede på kildegrundlagets større homogenitet, eksisterende forskningsresultater såvel som egne sproglige kompetencer. Derudover divergerede arabisters erkendelsesinteresser fra de to andre forskningstraditioner. I forskning i 900-tallets arabiske historieskrivning er fokus på receptionen af arabiske/persiske og/eller islamiske praksisser, således forholder arabister sig til forskel fra middelalderhistorikere og byzantinister som oftest hverken til betydningen af receptionen af bibelske, antikke eller kristne traditioner. Desuden fik jeg den opfattelse, at flere arabiske forfattere i det sene 800-tal ligeledes fokuserede på individet i historieskrivningen, men jeg kunne hverken lokalisere substantiel forskningslitteratur om disse forfattere eller oversættelser af de relevante værker på et sprog, jeg beherskede. Således blev det en uoverkommelig opgave.

³¹¹ Jf. fx datering af Hugo af Arles hos Vignodelli 2016, s. 210; Reuter 1991, s. 168 f.

Jeg ønskede også at sammenligne forfatterpraksis i byzantinsk gejstlig og sekulær historieskrivning. Her ville jeg sammenholde repræsentationen af den verdslige øvrighedsperson (kongen/kejseren) med den gejstlige øvrighedsperson (biskoppen) i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning for at underbygge min tese om transfer qua ændringer i forestillinger om den retmæssige hersker. Jeg mente nemlig, at repræsentationen af Ignatios i *Vita Ignatii* muligvis fungerede som rollemodel for 900-tallets lærde og kunne give ny indsigt i udviklinger i bispe- og herskerideal i Byzans og det østfrankiske rige. Min intention var at få mulighed for at diskutere ligheder og forskelle i fremstillingen af disse øvrighedspersoners dyder og dermed måden hvorpå forfatterne argumenterede for dennes ret til at varetage sit embede. Nogle byzantinister refererer nemlig til lighedstræk i skildringen af kardinaldyderne i *Vita Ignatii* og *Vita Basilii* som tegn på, at forfatteren i *Vita Basilii* lod sig inspirere af *Vita Ignatii*. Derudover var forfatteren af *Vita Ignatii* en anerkendt lærd ved det makedonske hof og hans lærer, Arethas, kommenterede på *Vita Ignatii*. Arethas selv var nært knyttet til både Leo VI og Konstantin VII, mulig forfatter til *Theophanes Continuatus I* og dermed en af Liudprands mulige inspirationskilder. Jeg valgte dog at afgrænse min undersøgelse til repræsentationen af kejseren/kongen i sekulær historieskrivning grundet divergenser i forskningen i gejstlig historieskrivning og bispeideal. Middelalderhistorikere har fx længe beskæftiget sig med repræsentationen af biskopper i 900-tallets gejstlige historieskrivning som udtryk for fremkomsten af et nyt bispeideal. Derimod er det særlige for bispeidealet i 900-tallets Byzans nærmest uundersøgt og byzantinister har ikke udvist samme interesse for studier af bispebiografier.³¹² I begge forskningstraditioner eksisterer til gengæld omfattende studier af 900-tallets sekulære historieskrivning og derudover er herskerrepræsentationer i sekulær historieskrivning ret velundersøgt. Således er det mere realistisk at foretage en komparativ undersøgelse af herskerrepræsentationer i sekulær historieskrivning.

4.5.2. Begrebsafklaring: Hvad er historieskrivning? Hvilke historiske genrer eksisterer?

Indenfor den middelalderhistoriske forskningstradition hersker der overvejende enighed om, at historieskrivning er ”reflektierter Umgang mit der Vergangenheit” og byggede på datidens

³¹² Jf. fx Jaeger 1985 & 1994; Dagron 2003, s. 233-247. Hos Jaeger står ændringer i 900-tallets bispeideal centralt i begge værker, men hos Dagron står der næsten intet om patriarker i 900-tallet selv i kapitlet som omhandler patriarker fra 700-1000-tallet.

principper og kriterier for fortidsformidling.³¹³ Men hvad forstås ved historieskrivning som overordnet genre og hvordan inddeles den i subgenrer i henholdsvis en byzantinsk og middelalderhistorisk forskningstradition? Dette spørgsmål måtte jeg snart stille mig selv. Jeg opdagede nemlig, at middelalderhistorikere og byzanister definerede og afgrænsede historieskrivning på forskellig vis. Endda var der uoverensstemmelser i definitioner af enkelte historiske genrer. Derudover var der samtidig opstået et definitionsvirvar inden for den enkelte forskningstradition, særligt udtalt i en middelalderhistorisk forskningstradition.

Byzantinister og middelalderhistorikere taler tilsyneladende ikke om helt det samme, når de refererer til historieskrivning. Fx omtaler middelalderhistorikere ofte bispebiografier som historieskrivning, mens byzantinister typisk refererer til bispebiografier som hagiografi.³¹⁴ Tilsyneladende definerer byzantinister genren ud fra værkets genstandsfelt. Hvis værket omhandler en/eller flere kejseres embedsførelse i en historisk kontekst, betegnes værket som historieskrivning/kejserbiografi. Derimod defineres værker med biskoppen som genstandsfelt som enten hagiografi/biografi. Bispebiografier inddrages ikke i oversigtsværker om byzantinsk historieskrivning. De fleste byzantinister referer ikke til biografi (*bios*) som historieskrivning med undtagelse af kejserbiografien.³¹⁵ Historiske værker med flere verdslige herskere som genstandsfelt betegnes derimod typisk som historieskrivning. Men også her er der væsentlige forskelle i definitionen heraf.

Det er en udfordring i sig selv at danne sig et overblik over definitioner af historiografiske genrer inden for den enkelte forskningstradition. Og forvirringen øges af, at der inden for hver forskningstradition benyttes et utal af genrer og definitioner, som til tider bliver så præcise, at det er vanskeligt at gennemskue, hvilke historiografiske værker det er meningsfuldt at sammenligne inden for det enkelte rige såvel som på tværs. Det gør sig særligt gældende i en middelalderhistorisk kontekst, hvor begreber som dynastisk historie, lokalhistorie, institutionshistorie forekommer.³¹⁶ Samtidig hermed definerer den enkelte forsker desværre ikke altid, hvad denne mener med sin begrebsbrug. Det er specielt problematisk med begreber som krønike og biografi. Fx refererer begrebet krønike ofte til forskellige genrer i hhv. en byzantinsk og middelalderhistorisk tradition. Forskere i byzantinsk historieskrivning skelner som oftest mellem to historiske genrer, nemlig

³¹³ Goetz 2013b, s. 25-32. Definition baseret på Schmale 1985 s. 55 ff.

³¹⁴ Karpf 1985, s. 2, 62 ff.; Schmale 1985, s. 109; Ljubarskij 1993, s. 133; Beck 1959, s. 271; Krueger 2009, s. 13 ff.; Magdalino 2012, s. 218; Kaldellis er her en undtagelse. jf. Kaldellis 2012, s. 203, 211; Kazhdan er også kritisk jf. Kazhdan 1993, s. 4-7.

³¹⁵ Jf. fx Treadgold 2013; Neville 2018 samt Hunger 1978. s. 243-504; Kazhdan 2006, s. 97 ff., 137 f. jf. også Krueger 2009, s. 13-20. Han skelner mellem hagiografi (biografi) og gejstlig historieskrivning

³¹⁶ Jf. fx kapiteloverskrifterne i *The Oxford History of Historical Writing*, 2012.

xronografia/xronikon (krønike) og *istoria* (historie/fortællende historieskrivning).³¹⁷ Begrebet krønike i en byzantinsk kontekst dækker ifølge Herbert Hunger over historieskrivning med annalistisk struktur. Værket begynder typisk med Adam og rækker ind i den pågældende forfatters samtid. Sprogligt benytter krøniken sig af et folkeligt og talesprogsagtigt sprog og afholder sig fra brug af retorik og lærde reminiscenser til dels i stil med koine i det nye testamente.³¹⁸ Karakteristisk for ”Geschichtswerke” (*istoria*) er derimod ifølge Hunger et bevidst valgt begrænset og afgrænset afsnit af den byzantinske historieskrivning med brug af højt sprog, efterligning af antikke historikere både i faglig og sproglig henseende med stærke retoriske og atticistiske tendenser.³¹⁹ Markopoulus introducerer et nyt begreb, ”historical biography”, historisk biografi. Hermed understreger han til forskel fra Hunger det biografiske element i *istoria* i en 900-tals-kontekst.³²⁰

Billedet er endnu mere broget i en middelalderhistorisk kontekst. Flere middelalderhistorikere skelner nemlig på meget forskellig vis mellem hele fire historiske genrer: Historieskrivning (*historia*) annaler (*annales*), krønike (*chronicon/chronica*) og biografi (*gesta/vita*).³²¹ Guenée skelner mellem to overordnede historiske genrer *historia* og *chronicon*. Han mener, at man kan sætte lighedstegn mellem *gesta* og *historia* og ligestiller nærmest annaler og krønike. Til gengæld mener Guenée ikke, at biografien (*vita*) er en historisk genre.³²² Schmale skelner mellem *zählende* og *erzählende* historieskrivning. Han mener, at nogle krøniker tilhører genren fortællende historieskrivning og anser biografien for en underordnet genre i den fortællende historieskrivning.³²³ Geary derimod refererer kun til to genrer som historieskrivning, nemlig annaler og krøniker. Her anser han de individbaserede narrativer såsom *gesta* og *vita* for at høre til genren krønike.³²⁴ Berschin refererer til gengæld til *historia*, *gesta* og *vita* som biografiske genrer, men skelner samtidig mellem biografi og historieskrivning.³²⁵

Problematikken består således for det første i en mangfoldighed af definitioner af historiske genrer. Men derudover stemmer den generaliserende terminologi ikke altid

³¹⁷ Hunger, 1978, s. 252 f.; Ljubarskij 1998, s. 11 ff.; Magdalino 2012, s. 222 f. Kaldellis skelner dog som en undtagelse ml. genrerne universalkrønike og biografi. jf. Kaldellis 2012, s. 201 f.

³¹⁸ Hunger 1978, s. 252 ff. Jf. også Beck 1972, s. 186; Ljubarskij 1993, s. 133; Ljubarskij 1998, s. 11-12. Ljubarskij 1992, s. 177-178; Kazhdan 1993, s. 1-7.

³¹⁹ Hunger 1978, s. 252 ff. jf. også Magdalino 2012, s. 222 f. Hunger refererer til ”Geschichtswerke”, vel grundet det vanskelige i at oversætte det flertydige *historia*.

³²⁰ Markopoulos 2009, s. 699 ff..

³²¹ Guenée 1980, s. 203-211; Deliyannis, s. 3-9.; McLean 2009, s. 10 ff.

³²² Guenée 1980, s. 203 ff.;

³²³ Schmale 1985, s. 109.

³²⁴ Geary 2013, s. 13 ff.

³²⁵ Berschin 1999, s. 59-60.

overens hverken generelt eller med praksis i 900-tallets historieskrivning; grænserne er mere flydende.³²⁶

Med henblik på at kvalificere mit valg af kilder til komparationen af 900-tallets historieskrivning valgte jeg at opdele historieskrivning i subgenrerne *tællende* og *fortællende* historieskrivning og herefter underinddele efter genstandsfelt, dvs. i gejstlig eller sekulær historieskrivning.³²⁷ Jeg lod mig her inspirere af byzantinister og middelhistorikeres definition af forskellige historiske genrer, særligt Schmale, Guenée, Berschin, Markopoulos, Magdalino og Hunger. Jeg mener derudover, at Eusebios' definition og praksis i historieskrivningen kan give indsigt i byzantinsk og østfrankisk forfatterpraksis i 900-tallet.³²⁸ Samtidig anser jeg Isidors definition og praksis i historieskrivningen for indsigtsgivende i østfrankisk forfatterpraksis i 900-tallet.³²⁹

³²⁶ Jf. fx Hunger 1978, s. 253 f.; Neville 2018, s. 89; Kazhdan 1993, s. 2-3,6; Schmale 1985, s. 106 f., 119-123; MacLean 2009, s. 12.; Staubach 1989/1990, s. 364 f.

³²⁷ Jf. definitioner af historieskrivning fx Engsbro 2019, s. 173; Engsbro 2020, s. 125 og artikel 4, s. 1 f.

³²⁸ Kaldellis 2012, s. 210; Wahlgren 2019, s. 2; Guenée 1973, s. 1000-1001. Foot 2012, s. 350; Innes & McKitterick 1994, s. 194 ff.

³²⁹ Jf. for Isidors definition og udbredelse Deliyannis 2003, s. 3 ff. samt Barney et al. 2006, s. 24-26.

5. Præsentation af kilder

5.1. Udvalgelseskriterier

Jeg nedsatte flere udvalgelseskriterier for mit valg af kilder med følgende formål. For det første ville jeg foretage en synkron sammenligning af herskerrepræsentation i historiske narrativer på tværs af de to riger. Formålet hermed var at undersøge ligheder og forskelle i forfatterens herskerrepræsentation ud fra den historiske kontekst for på den baggrund at be- eller afkræfte min hypotese om betydningen af dynastiskiftet for genopblomstringen af historieskrivningen i det østfrankiske rige. For det andet ville jeg undersøge og sammenligne årsagerne til stilstand, genopblomstring samt udviklinger i historieskrivningen i en teksthistorisk og historisk kontekst og dermed også på denne måde afprøve min hypotese om transfer af forestillinger mellem de to riger.

Jeg anvendte følgende kriterier i mit valg af historiske narrativer:

- Nærsamtidighed af de historiske narrativer i de to riger, således at det var muligt at foretage en synkron sammenligning og opnå et øjebliksbillede.
- Geografisk rum og dermed afgrænsning til forfattere, som var aktive i Byzans eller det østfrankiske rige under hhv. det makedonske eller ottonske dynasti i 900-tallet.
- Forfatterens positive tilhørsforhold til den makedonske eller ottonske herskerslægt.
- Narrativer forfattet umiddelbart efter genopblomstringen af historieskrivningen i hhv. Konstantin VII og Otto I's regeringstid.
- Samme genstandsfelt og genre i de historiske narrativer.
- Positiv repræsentation af hhv. makedonske eller ottonske herskere.

Baseret på middelalderhistorikeres og byzantinisters forklaringer af udviklinger i den sekulære historieskrivning inden for hvert rige valgte jeg at undersøge to andre værkers betydning for udviklinger i den nærsamtidige historieskrivning. Nemlig, Rather af Veronas *Praeloquia* som middel til at få indsigt i 900-tallets dydsforestillinger og som mulig inspirationskilde til herskerrepræsentation i 900-tallets østfrankiske historieskrivning såvel som forfatterpraksis generelt. Derudover udvalgte jeg repræsentationen af patriarken Ignatios i *Vita Ignatii* som middel til at få indsigt i 900-tallets dydsforestillinger og som mulig inspirationskilde til

herskerrepræsentation i byzantinsk historieskrivning. Jeg anvendte desuden *De administrando imperio* som middel til at få indsigt i Konstantin VII's syn på herskerens forpligtelser.

5.2. Nogle betragtninger om overlevering

Der er flere kildemæssige udfordringer i min undersøgelse. Jeg kan for det første kun undersøge de kilder, som er overleveret til i dag. Og det er muligt, at flere forfattere skrev historiske værker i 900-tallet end dem, vi kender til i dag. For Byzans gælder, at flere værker fra 900-tallet ikke er overleveret til i dag. Fx tyder det på, at et historisk værk fra 913 er gået tabt.³³⁰

En anden udfordring består i, at der flere steder er lakunae eller ulæselige ord og afsnit i såvel byzantinske som østfrankiske tekster, hvorfor fortolkningen af disse tekstafsnit og til dels værket som helhed er usikker.³³¹ Derudover er det muligt, at senere kopister har redigeret eller indføjet nyt i den oprindelige tekst.³³²

En tredje udfordring beror på usikker datering af teksterne og manglende forfatterkendskab. Problematikken gælder fortrinsvis de byzantinske kilder. De østfrankiske tekster er langt mere velundersøgte for så vidt angår forfatterens baggrund, levetid samt datering af det enkelte værk. En af årsagerne til det ringe kendskab til de byzantinske forfattere er, at denne enten ikke præsenterede sig selv ved navn og/eller samtidig kun gav ganske få oplysninger om sig selv. I østfrankiske værker anførte forfatteren sit navn, og flere fortalte mere om dem selv og deres livssituation.

I min undersøgelse er det mindre relevant at forholde sig til, hvor mange kopier det enkelte værk er blevet overleveret i i eftertiden, da fokus er på forfatterpraksis i 900-tallet og ikke eftertidens reception af 900-tallets historieskrivning. Jeg vil dog alligevel komme med et par betragtninger. I Byzans var overleveringsbetingelserne for kildematerialet mere udfordrede end i det østfrankiske rige. For Byzans vedkommende er kun få udgaver af 900-tallets tekster overleveret til i dag. Muligvis blev der aldrig udfærdiget mange kopier, men det kan evt. også skyldes, at manuskripterne er blevet destrueret på et givent tidspunkt. Evt. som udtryk for *damnatio memoriae* efter det makedonske dynasti mistede sin magtposition i 1056, og den byzantinske kejser få årtier senere led nederlag ved Manzikert i 1071 og mistede flere provinser i Italien og herefter efterhånden mistede sin forrangspostition i middelhavsområdet.

³³⁰ Markopoulos 2003, s. 183 Treadgold 2013, s. 126 ff. Jf. også Magdalino 2012, s. 218 f.

³³¹ Jf. fx Vita Basilii, kap. 72; Berschin 1999, s. 68.

³³² Jf. fx Németh 2018, s. 130, note 36; Rau 1977, s. 7 f.

Alternativt kan manuskripterne også være gået tabt efter osmannernes erobring af Byzans i 1453.

5.3. Forfatterne, værkerne og deres overlevering

I følgende afsnit vil jeg kort omtale de 900-tals kilder, som udgør det primære grundlag for min komparative undersøgelse og dermed også for mine artikler.

I forarbejdet til artikel 1, ”Den bedste konge - kongen som indbegrebet af dyd. En undersøgelse af herskerrepræsentationer i det ottonske rige i 900-tallet”, indgik en undersøgelse af Rather af Veronas *Praeloquia*, Liudprand af Veronas *Antapodosis* samt *Historia Ottonis*, Hrotsvit af Gandersheims *Gesta Ottonis*, Widukind af Corveys *Res Gestae Saxonicae* og Ruotger af Skt. Pantaleons *Vita Brunonis*.

I forarbejdet til artikel 2, ”Dydsmonsteret Basileios I: Legitimeringen af en illegitim hersker”, indgik en undersøgelse af Niketas David Paphlagon *Vita Ignatii*, Josef Genesios’ *Regum libri quattuor*, Konstantin VII’s *De administrando imperio* samt de ukendte forfatteres *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I*.

I forarbejdet til artikel 3, ”Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere”, indgik en undersøgelse af Rather af Veronas *Praeloquia*, Liudprand af Cremonas *Antapodosis* såvel som *Theophanes Continuatus I*.

I forarbejdet til artikel 4, ”Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning”, indgik en undersøgelse af Josef Genesios’ *Regum libri quattuor*, *Vita Basilii*, *Theophanes Continuatus I*, *De administrando imperio*, Liudprands *Antapodosis* og Widukinds *Res Gestae Saxonicae* samt Hrotsvits *Gesta Ottonis*.

På baggrund af peer review, redaktørkommentarer såvel som udfordringer ved komparationen i artikelformat valgte jeg i flere tilfælde enten helt at undlade eller kun overfladisk at inddrage flere undersøgte kilder i den pågældende artikel. I de kommende afsnit præsenterer jeg de anvendte 900-tals kilder.

5.3.1. Byzantinske historiske narrativer og deres forfattere

Det er usikkert, hvem forfatteren af *Regum libri quattuor* var. Der hersker dog overvejende enighed om, at forfatteren tilhørte hofkredsen ved Konstantin VII’s hof. Her mener flere, at forfatteren sandsynligvis var Josef Genesios’, embedsmand ved hoffet (*kanikleios*) og

efterkommer af den armenske aristokrat Konstantin Maniakes, som var tilknyttet Theophilos III's hof.³³³ Dateringen af *Regum libri quattuor* er omdiskuteret. Der hersker dog enighed om, at værket kan dateres til Konstantin VII's regeringstid samt at forfatteren færdiggjorde værket i perioden 945-959. Langt de fleste mener, at Genesios skrev sit værk i perioden 945-959. Det er dog ifølge Kaldellis muligt, at Genesios allerede påbegyndte sit værk i perioden 915-930. Treadgold afviser dog denne forestilling og mener, at *Vita Basilii* blev skrevet først (ca. 950).³³⁴ Kun en enkelt kopi af Genesios' manuskript er overleveret og stammer fra 1000-tallet.³³⁵

Der hersker enighed om, at *Theophanus Continuatus I* og *Vita Basilii* blev forfattet i Konstantin VII's regeringstid i perioden 944-959. Forfatterne tilhørte hofkredsen ved Konstantins hof, men det er uvist, hvem forfatterne var. I dag mener de fleste, at *Vita Basilii* fortrinsvist blev forfattet af en ghostwriter, mens Konstantin VII muligvis skrev prologen. Forfatteren af *Theophanes Continuatus I* og ghostwriteren i *Vita Basilii* i samleværket *Theophanes Continuatus* er ukendt. Dog mener Treadgold, at forfatteren af begge værker kan være Theodoros Daphnopates. Featherstone og Signes-Codoñer antyder, at det er muligt, at biskoppen Arethas af Cæsarea skrev *Theophanes Continuatus I*. De argumenterer også overbevisende for, at *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I* bør anskues som en helhed. *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I* er overleveret sammen i et enkelt manuskript fra 1000-tallet.³³⁶

Der hersker overvejende enighed om, at Niketas, også kendt som David Paphlagon skrev *Vita Ignatii*. Niketas David Paphlagons onkel Paul var højtrangerende gejstlig i Skt. Phokas kloster i Konstantinopel. I en periode var Niketas Arethas' af Cæsareas elev. Niketas blev senere lærer og endte sine dage som munk. Niketas blev fængslet af Leo VI grundet sin kritiske indstilling til Leo VI's ægteskab med Zoe, men opnåede senere Leos tilgivelse. Der er uenighed om dateringen af Niketas. Treadgold mener fx, at Niketas blev født ca. 860, mens andre mener, at han blev født ca. 885. I nyere forskning er man nået frem til en datering af

³³³ Lesmüller-Werner & Thurn 1978, s. xi; Kaldellis 1998, s. xv-xx; Neville, 2018, s. 97-98; Signes-Codoñer: 2014, s. 112-113; Treadgold 2013, s.180-182.

³³⁴ Kaldellis 1998, s. ix-xiv; Lesmüller-Werner & Thurn 1978, s. xi f.; Neville 2018, s. 96-97; Treadgold 2013, s. 180-182 og s. 180, fodnote 103; Mango 2011, s. 8,10.

³³⁵ Lesmüller-Werner & Thurn 1978, s. xi.

³³⁶ Neville 2018, s. 104-105; Treadgold 2013, s.188-191; Mango 2011, s. 11. Ševčenko 2011, s. 14-31; Featherstone & Juan Signes- Codoñer 2015, s. 4-7, s. 14-16; Signes-Codoñer 2017, s. 25 f. Lemerle 1986, s. 239 ff.

Vita Ignatii til ca. 907/910-920.³³⁷ Det ældste overleverede manuskript stammer fra 1300-tallet. Der er 11 overleverede manuskripter, størstedelen fra 1500-tallet.³³⁸

5.3.2. Østfrankiske historiske narrativer og deres forfattere

Liudprand af Cremona (ca. 920-972) tilhørte det norditalienske aristokrati. Hans slægt var nært knyttet til italienske kongeslægter og tjente som diplomatiske udsendinge til Byzans indtil Berengar II's regeringstid. Liudprand stod i opposition til Berengar II og drog i eksil til Otto I's hof ml. 951-956 og tjente herefter Otto I, bl.a. som udsending til Byzans.³³⁹ Liudprand opnåede med Otto I's støtte bispeembedet i Cremona 961.³⁴⁰ Liudprand skrev angiveligt *Antapodosis* på opfordring af den spanske biskop Recemund (r. 958-efter 994). *Antapodosis* blev påbegyndt i Frankfurt i 958, men dele heraf skrev Liudprand på Paxos, muligvis i forbindelse med en diplomatisk mission til Byzans. Liudprand afsluttede *Antapodosis* i 962 eller kort herefter.³⁴¹ Det ældste eksisterende manuskript er en kopi fra slutningen af 900-tallet fra biskop Abrahams (r. 957-994) bibliotek i Freising. *Antapodosis* er overleveret i 18/19 hele eller delvise udgaver fra perioden før år 1300.³⁴² Liudprands *Historia Ottonis* er skrevet ca. 964-965. Værket er ikke overleveret i sin helhed og forekommer kun sammen med *Antapodosis* i 7/9 udgaver. Det ældste eksisterende manuskript er en samtidig ufuldstændig kopi uden titel. I middelalderlige bibliotekskataloger omtales værket som *Historia Ottonis*.³⁴³

Widukind blev født ind i en sachsisk aristokratisk slægt og var munk i det kejserlige kloster Corvey i Sachsen. Tidspunktet for Widukinds fødsel og død er ukendt. Han indtrådte sandsynligvis som munk i klostret som 15-årig under abbed Folkmar (r. 916-942). Det er sandsynligt, at Widukind var beslægtet med den sachsiske hertugslægt og dermed Henrik I's hustru dronning Mathilde.³⁴⁴ Widukind henvendte *Res Gestae Saxonicae* til Otto I's datter, Mathilde, abbedisse af Quedlinburg (r. 966-999). I en ældre forskningstradition mente man, at Widukind allerede påbegyndte og afsluttede værket ca. 957-958. Beumanns studier har ført til en overvejende konsensus om, at Widukind færdiggjorde første udgave af sit værk ca. 967-

³³⁷ Duffy 2013, s. xi ff.; Treadgold 2013, s. 141-146; Kazhdan 2006, s. 91-98; Jenkins 1965, s. 241-247.

³³⁸ Jf. Duffy 2013, s. xiii-xxxi for diskussion af overlevering.

³³⁹ Sutherland 1988, s. 4-11; Staubach 1991, s. 364 f.; Huschner 2003, s. 546-551; Karpf 1985, s. 6-12. Karpf stiller spørgsmålstegn ved, hvorvidt Liudprand var i Otto I's tjeneste ved påbegyndelsen af *Antapodosis*.

³⁴⁰ Sutherland 1988, s. 78; Huschner 2003, s. 552; Bauer & Rau 1977, s. 235.

³⁴¹ Leyser 1994, s. 127 f, 132.; Berschin 1980, s. 215; Sutherland 1988, s. 10-11.

³⁴² Leyser 1994, s. 129; Tischler 2001 s. 59 ff.; Chiesa 1998, s. xix-xxxix;

³⁴³ Squatiri 2007, s. 24 f.; Chiesa 1998, s. xix-xxxix; Bauer & Rau 1977, s. 238 f.; Huschner 2003, s. 553.

³⁴⁴ Bauer & Rau 1977, s. 3-5; Beumann 1950, s. 1-3; Bagge 2002, s. 25.

968. Efter Otto I's død i 973 tilføjede Widukind muligvis selv 7 kapitler i 3. bog og berettede heri bl.a. om omstændighederne for Otto I's død. Der er delte meninger om, hvorvidt Widukind eller en anden tilføjede de sidste kapitler.³⁴⁵ Det ældste eksisterende manuskript er skrevet før 1050. *Res Gestae Saxonicae* er overleveret i 5 kopier, men et stort antal senere forfattere anvendte værket. Det kunne tyde på, at langt flere manuskripter cirkulerede i middelalderen.³⁴⁶

Hrotsvit tilhørte sandsynligvis det sachsiske aristokrati og var kanonisse i klostret Gandersheim. Klostret var grundlagt af et medlem af den ottonske herskerslægt. Hrotsvit skrev *Gesta Ottonis* på foranledning af klostrets syvende abbedisse, Otto I's niece, Gerberga. Hrotsvit skrev ifølge Berschin sandsynligvis værket i perioden 965-968. *Gesta Ottonis* er i sin mest fuldstændige udgave overleveret i et enkelt manuskript fra 900-tallet.³⁴⁷

Ruotgers afstamning er ukendt. Ruotger var munk i klostret Sankt Pantaleon i Köln, som Bruno af Köln grundlagde 955/964. Ruotger skrev *Vita Brunonis* på foranledning af ærkebiskop Folkmar af Köln (r. 965-969) i perioden 965-969. Mayr-Harting mener, at Ruotger allerede påbegyndte *Vita Brunonis* i 967. Ruotgers oprindelige manuskript er gået tabt. De eksisterende ni kopier er baseret på to tabte kopier fra 900-tallet. Kun få forfattere synes at have benyttet sig af Ruotgers værk i middelalderen. Dog blev en ny udgave af *Vita Brunonis* formuleret i 1100-tallet, hvor første del af værket er baseret på Ruotgers værk.³⁴⁸

5.3.3. *De administrando imperio* og *Praeloquia*

De administrando imperio er et didaktisk værk om administration af riget dedikeret til Romanos II. Der hersker enighed om, at *De administrando imperio* blev færdiggjort i 952, mens starttidspunktet ansættes til efter 944 eller 948. I en ældre forskningstradition menes, at Konstantin VII var værkets forfatter, mens i nyere forskning menes, at Konstantin VII's ghostwriter forfattede værket. Evt. superviserede Romanos I's uægte søn og Romanos II's tutor, Basileios Lekapenos, *De administrando imperio*. Det ældste manuskript er en kopi af

³⁴⁵ Bagge 2002, s. 25; Bauer & Rau 1977, s. 7 f. og fodnote 16; Beumann 1970, s. 858-859; Althoff [1977]-1999), kolonne 76-78.

³⁴⁶ Bagge 2002, s. 25; Beumann 1950, s. 178-204; Bauer & Rau 1977, s. 8 f.

³⁴⁷ Berschin 2013, s. 23-30; Berschin 1999, s. 62 f., 65-68; Homeyer 1973, s. 23, 29.

³⁴⁸ Buchner 1973, s. 171-176, Mayr-Harting 2007, s.xx; Lotter 1958, s. 111.

det oprindelige og sandsynligvis kopieret fra paladsbiblioteket i slutningen af 1000-tallet. Værket er overleveret i tre hele og et delvist manuskript.³⁴⁹

Praeloquia er en moraltraktat forfattet af biskoppen Rather af Verona. Rather fødtes ind i en aristokratisk slægt i Liège i Lothringen i de sene 880'ere. Rathers familie gav ham som oblat i klostret Lobbes Lothringen, hvor han senere blev munk. I 926 rejste han med sin abbed, Hugo af Arles' slægtning Hilduin til Italien. Rather blev her biskop af Verona i 934. Rather skrev *Praeloquia* i perioden 934-936 i Pavia, mens han var fængslet for højforræderi mod kong Hugo. Rather sendte op til syv hele eller delvise kopier af *Praeloquia* til lærde og højtrangerende gejstlige i sin samtid, herunder Otto I's bror, Bruno af Køln. *Praeloquia* er overleveret i et enkelt manuskript i klostret Lobbes skrevet ml. 990-1048.³⁵⁰

³⁴⁹ Moravcik & Jenkins 1967, s. 11, 15-23; Németh 2018, s. 130-137.; Lemerle 1986, s. 320 f. Németh og Lemerle referer kun til et overleveret manuskript uvist hvorfor.

³⁵⁰ Reid 1984, s. vii-ix; Reid 1991, s. 3-13. Valtorta 2006, s. 261; Engsbro 2019, s. 179.

6. Kobling mellem intentioner med de fire artikler og deres resultater

6.1. Artiklernes fokus og afsæt

På basis af min undersøgelse skrev jeg fire artikler. I artiklerne undersøger jeg mulige årsager til tilstanden i og genopblomstringen af 900-tallets historieskrivning samt udviklinger i byzantinske og østfrankiske forfatteres herskerrepræsentation umiddelbart efter stilstandsperioden. Derudover undersøger jeg de byzantinske forfatteres repræsentation af Basileios I samt de østfrankiske forfatteres repræsentation af de ottonske herskere i den sekulære fortællende historieskrivning. Formålet med artiklerne er at bidrage til en nuancering af eksisterende forskning i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning samt at sandsynliggøre min hypotese om transfer af forestillinger om forfatterpraksis og forestillinger om den retmæssige hersker/ herskerideal fra det makedonske hof til forfattere i det østfrankiske rige.

Jeg arbejder med flere forskellige temaer i artiklerne. Mit afsæt er legitimering af forfatterpraksis og herskerens legitimitet i en teksthistorisk og historisk kontekst. Samtidig forholder jeg mig til betydningen af guds- og kausalitetsforestillinger i såvel legitimering af forfatterpraksis som herskerrepræsentation. Temaer er angivet nedenfor.

- Konventioner for tekstproduktion i det østfrankiske rige
- Legitimering af forfatterskab i det østfrankiske rige
- Konventioner for historisk fremstilling i Byzans og det østfrankiske rige
- Legitimering af indholdsvalg i den fortællende historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige
- Legitimering af herskeren i den fortællende historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige
- Herskerrepræsentationer i den fortællende historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige
- Fortidsbrug som moralsk vejledning i forbilledlig embedsførelse i den fortællende historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige
- Tegn på og forudsætninger for transfer og reception af forestillinger om forfatterpraksis fra Byzans til det østfrankiske rige

I artiklerne forholder jeg mig til middelalderhistorikeres og byzantinisters forskning i 900-tallets historieskrivning.³⁵¹ Jeg skrev to artikler med det formål at kunne anvende dem i en komparation af forestillinger om den retmæssige hersker og herskeridealet i den fortællende historieskrivning i hhv. Byzans og det østfrankiske rige. Dermed ville jeg skabe et grundlag for at diskutere ligheder i forfatternes iscenesættelse af nye herskerdynastier og således mulige tegn på transfer af forestillinger om den retmæssige hersker og den gode hersker i forfatterpraksis.³⁵² I disse to artikler tager jeg udgangspunkt i byzantinske og østfrankiske forfatters positive repræsentationer af herskere i hhv. det nye makedonske og ottonske dynasti i den fortællende historieskrivning, mens Konstantin VII og Otto I var ved magten. Dette valg beroede på parallelle observationer i forskningen. Byzantinister pointerer, at forfattere i Konstantins tjeneste fremstillede Basileios I som helt og middelalderhistorikere påpeger ligeledes, at forfattere i Ottos regeringstid præsenterede ham og dennes far Henrik I som helte. Jeg valgte specifikt at undersøge fremstillingen af herskerens forbilledlighed med fokus på italesættelse og eksemplificering af Basileios' såvel som Henriks og Ottos dyder. Mit valg var bl.a. betinget af, at flere byzantinister tolker fremstillingen af Basileios' forbilledlighed og herunder dyder som udtryk for Konstantins politiske propaganda. Formålet med denne propaganda var at legitimere den makedonske herskerslægts ret til kejserligt embede.³⁵³ I en middelalderhistorisk kontekst var det også meningsfuldt at undersøge forfatternes fremstilling af de ottonske herskeres forbilledlighed som udtryk for forfatternes eller ottonernes legitimeringsforehavende. Middelalderhistorikere observerer nemlig i lighed med byzantinister en sammenhæng mellem dynastiskiftet i 900-tallet og historieskrivningens genopblomstring i Otto I's regeringstid i det østfrankiske rige. Og nogle påpeger, at denne historieskrivning tjente til at legitimere herskere i det ottonske dynasti.³⁵⁴

Byzantinister såvel som middelalderhistorikere anerkender netop dyders betydning for herskeridealet i 900-tallets historieskrivning. Indenfor de to forskningsområder synes der som oftest på ordniveau at herske konsensus om, hvilke dyder den enkelte forfatter henviste til. Det er dog problematisk, at forskere kun sjældent forklarer, hvad den enkelte dyd betød i 900-tallet eller placerer denne i et dydshierarki.³⁵⁵ Det græske og latinske vokabular om dyder, særligt kardinaldyderne, udgør et velegnet udgangspunkt for en komparativ analyse. Latinsksprogede autoritative antikke og kristne forfattere byggede nemlig på græske

³⁵¹ Jf. fx Engsbro 2019, s. 174-176; Engsbro 2020, s. 125-127, 129 f.; artikel 2, s. 3 ff.; artikel 4, s. 1-7, 18.

³⁵² Engsbro 2020 og artikel 2.

³⁵³ Jf. artikel 2, s. 3 f.

³⁵⁴ Engsbro 2019, s. 174; Engsbro 2020, s. 130.

³⁵⁵ Jf. Engsbro 2020, s. 125-127; artikel 2, s. 3 f.

forlæg. I begge artikler fokuserer jeg derfor på forfatterens iscenesættelse af herskeren som forbillede med udgangspunkt i dennes dyder og diskuterer betydningen af forfatterens ordvalg i referencer og eksemplificering af herskerens kardinaldyder.³⁵⁶

Flere byzantinister mener, at forfatterne skildrede herskerens karaktertræk mere nuanceret i 900-tallet end tidligere, og Treadgold anfører, at *Vita Basiliis* forherligende fremstilling af Basileios I i et stort omfang byggede på historiske belæg. Goetz påpeger, at forestillinger ikke kan udledes af begreber, men fra den tekstlige kontekst begreberne indgår i.³⁵⁷ Jeg undersøger derfor også, hvordan forfatterne brugte historiske belæg til at underbygge udsagn om herskerens dyder. Jeg diskuterer derudover betydningen af forfatterens mindre flatterende udsagn om herskeren samt evt. undladelser af dyder i karakteristikken for at vise, hvorledes forfatteren befandt sig i et spændingsfelt mellem sine egne eller opdragsgiverens politiske intentioner og tekstkonventioner for historieskrivning, specifikt sandhedskravet i den historiske genre.³⁵⁸ I de to artikler forsøger jeg således at afkode 900-tallets herskerideal, hvornår forfatterne refererede til dyder og hvad den enkelte dyd betød i 900-tallets herskerrepræsentationer og hvordan og i hvilket omfang den enkelte forfatter brugte fortiden til at illustrere herskerens dyder og dermed forbilledlighed og mulige forklaringer herpå.

Grundet forskellige forskningstraditioner og -resultater samt kildernes beskaffenhed afveg mit afsæt i hver artikel. Fx anerkender byzantinister typisk, at kardinaldyderne indgår i herskeridealet i 900-tallets historieskrivning, mens middelalderhistorikere snarere negligerer kardinaldyderne og deres position i diskussioner af herskeridealer i 900-tallets historieskrivning. Middelalderhistorikere anvender ofte 900-tallets historieskrivning til at undersøge forfatterens eller tidens herskerideal baseret på fremstillingen af den enkelte konge eller biskop. Denne praksis synes ikke så udbredt inden for byzantinistik. Derudover diskuterer middelalderhistorikere årsagerne til den stigende interesse for dyder i katedralskolerne fra 950 og frem, mens byzantinister hverken beskæftiger sig med 900- og 1000-tallets dydsetik i samme grad eller undersøger, hvorvidt der var en stigende interesse for dyder i 900-tallets lærdomsmiljøer og følgelig ikke diskuterer mulige årsager hertil.

³⁵⁶ Jf. fx Engsbro 2020, s. 126 f., 128-140; artikel 2, s. 7 f., 16-22.

³⁵⁷ Jf. fx artikel 2, s. 3 f.; Engsbro 2020, s. 127, fodnote 35.

³⁵⁸ Engsbro 2020; artikel 2.

I artiklen med fokus på Byzans³⁵⁹ valgte jeg at tage udgangspunkt i *Vita Basilli*, hvori den byzantinske forfatter som den eneste både skildrede den første makedonske kejsers livs- og embedsførelse udførligt og refererede til kardinaldyderne som enhed. Desuden fremhæver flere byzantinister netop *Vita Basilii* som et tydeligt eksempel på Konstantins propaganda.

I artiklen med fokus på det østfrankiske rige³⁶⁰ vurderede jeg, at det var nødvendigt at undersøge og forklare kardinaldydernes position i 900-tallet, da kardinaldydernes position som herskerdyder kunne diskuteres. Med dette formål for øje tog jeg afsæt i Rather af Veronas *Praeloquia*. Flere samtidige gejstlige forfattere i det østfrankiske rige anerkendte nemlig Rathers lærdom, og muligvis opnåede Rather ottonernes gunst vha. *Praeloquia*. Derudover roste Liudprand af Cremona *Praeloquia* i *Antapodosis*. Det var derfor sandsynligt, at gejstlige med tilknytning til det ottonske hof værdsatte *Praeloquia* og at indholdet af *Praeloquia*, om ikke læst, så var kendt blandt disse gejstlige. En anden årsag hertil var, at Rather i denne moraltraktat udtalte sig normativt om kongers forpligtelser samt placerede kardinaldyderne som centralt i udøvelsen af kongeligt embede. Endda definerede og diskuterede Rather tilsyneladende som den eneste forfatter i 900-tallet kardinaldydernes beskaffenhed. Jeg valgte derfor at sammenholde Rathers fremstilling af dyder, med særligt fokus på kardinaldyderne med herskerrepræsentationer i fire ottonske historiske narrativer for at få indsigt i, hvorvidt Rathers forestillinger om dyder kunne bruges som nøgle til dydsforestillinger i historieskrivningen.³⁶¹

Som forarbejde til begge artikler undersøgte og sammenlignede jeg repræsentationer af kejserens/kongens dyder med patriarken/biskoppens dyder. I artiklen med fokus på det østfrankiske rige³⁶² inddrog jeg oprindeligt fremstillingen af Bruno af Køln i *Vita Brunonis*. Her var jeg interesseret i at se, hvorvidt fremstillingen af kardinaldyderne i *Vita Brunonis* udviste lighedstræk med Rathers fremstilling af biskoppens dyder såvel som fremstillingen af kongens kardinaldyder i den sekulære historieskrivning. Derudover var jeg interesseret i at se, hvorvidt fremstillingen af Bruno udviste lighedstræk med fremstillingen af Ignatios i *Vita Ignatii*. Efter modtagelsen af peer review valgte jeg dog at udelade diskussioner og sammenstillinger af kongen og biskoppens dyder i artiklen. Artiklen ville blive for kompleks og omfangsrig, hvis jeg forfulgte denne ambition.

³⁵⁹ Artikel 2.

³⁶⁰ Engsbro 2020.

³⁶¹ Jf. fx Engsbro 2020, s. 128-140.

³⁶² Engsbro 2020.

I to andre artikler diskuterer jeg mulige årsager til historieskrivningens stilstand, genopblomstring og udviklinger i det østfrankiske rige.³⁶³ Her forholder jeg mig til konventioner for historisk fremstilling og tager afsæt i mulige tegn på afvigelser fra 900-tallets konventioner for historisk fremstilling. I disse artikler tager jeg udgangspunkt i legitimerende udsagn i Liudprands prolog i *Antapodosis* for at sammenholde og diskutere lighedspunkter mellem Liudprands forsvar for egen forfatterpraksis i *Antapodosis* med prologer fra mulige inspirationskilder, én østfrankisk og én byzantinsk. I den første artikel beskæftiger jeg mig med de mulige årsager til, at Liudprand af Cremona som den første forfatter i det østfrankiske rige valgte at skrive et historisk værk efter en 50-årig stilstandsperiode. Jeg påviser desuden udviklinger i *Antapodosis* og diskuterer Liudprands mulige inspirationskilder. Her sætter jeg fokus på Rather af Verona og hans *Praeloquia* som muligt forbillede og inddrager sekundært paralleller til *Theophanes Continuatus I*.³⁶⁴

Baggrunden for mit valg af *Praeloquia* er inspireret af Staubachs forskning. Ifølge Staubach var Liudprand inspireret af Rather af Veronas forfatterskab. Staubach undersøger lighedstræk i Rathers og Liudprands forfatterskaber mere bredt. Her påpeger Staubach bl.a. Liudprand og Rathers fælles interesse for antik satire samt Liudprands brug af satire i skildringer af amoralske herskere som særligt for *Antapodosis*. I *Antapodosis* fremhævede Liudprand som anført kun værdien af *Praeloquia*, hvorfor jeg valgte at undersøge, i hvilket omfang Liudprand lod sig inspirere af *Praeloquia*. En anden årsag til, at jeg valgte at sætte fokus på Rathers *Praeloquia*, er den bredere teksthistoriske kontekst. *Praeloquia* er angiveligt Rathers første selvstændige værk og besidder tilsyneladende en særstatus som den eneste moraltraktat i 900-tallet fra en periode, hvor tekstproduktionen næsten stod stille i det frankiske Europa.

Baggrunden for mit valg af *Theophanes Continuatus I* beror primært på, at Hunger påviser ligheder ml. Liudprands og byzantinske forfatteres historiske værker. Hunger anfører som mulighed, at Liudprand imiterede byzantinsk praksis, men undersøger og sammenligner ikke *Antapodosis* med de værker eller forfattere, som Liudprand kunne have mødt som udsending til Byzans. Jeg valgte at fokusere på *Theophanes Continuatus I* af flere årsager. For det første kunne Liudprand enten have mødt forfatteren under sit første eller andet ophold i Byzans. Derudover er der flere lighedstræk mellem de to værker. Fx i prologens forsvar for skildringen af onde herskere såvel som i forfatterens praksis såvel som skildringen af de ifølge forfatteren onde og amoralske herskere. Endda tolkede forfatterne

³⁶³ Engsbro 2019; artikel 4.

³⁶⁴ Jf. Engsbro 2019.

amoralske herskeres livsforløb meget lig hinanden. I denne artikel forsøger jeg således at påvise kompleksiteten i de bagvedliggende årsager til historieskrivningens fravær, genopblomstring og udviklinger i det østfrankiske rige samt at sandsynliggøre, at forestillinger om guddommelig retfærdighed er væsentlige at forholde sig til i en diskussion af brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning.

I den anden artikel anlægger jeg en mere tydelig komparativ vinkel.³⁶⁵ Her diskuterer jeg med afsæt i prologen hos Liudprand og hos forfattere i Konstantins VII's tjeneste, hvorvidt og i hvilket omfang ændringer i forfatternes indholdsvalg kan anskues som en fælles parallel udvikling i historiske narrativer i 900-tallet. Her diskuterer jeg mulige årsager til forfatternes til- og fravalg af beskrivelser af byzantinske og østfrankiske herskere i historiske narrativer ud fra en teksthistorisk og historisk kontekst. Formålet hermed er at sandsynliggøre, at en delforklaring på fravær såvel som genopblomstring af sekulær historieskrivning i begge riger kunne skyldes et brud i forestillinger om passende indhold. Nemlig, at forfattere i perioden 950-970 til forskel fra tidligere nu valgte at skildre de herskere, som deres samtidige anså for at være problematiske herskere fx amoralske, fejlende eller uretmæssige herskere. Og da der var tale om nærsimultane forskudte udviklinger, kunne jeg således underbygge min hypotese om transfer af forestillinger om forfatterpraksis fra Byzans til det østfrankiske rige, dvs. Liudprands reception af forfatterpraksis i byzantinsk historieskrivning.

Med henblik på yderligere at underbygge min hypotese om transfer valgte jeg i artiklen at undersøge sammenhænge ml. forfatterens vurdering af herskerens moral/amoral og dennes fortidsbrug i herskerrepræsentationer. Jeg sammenligner således eksempler på fremstillingen af gode, onde og fejlende herskeres død. Her var mit afsæt bl.a. inspireret af byzantinisten Jenkins. Han påpeger forskellige kendetegn ved *Theophanes Continuatus I* såsom interessen for historisk erfaring, kausalitetsforklaringer samt de mere nuancerede karakterskildringer af ikonoklastiske kejsere end hos 800-tallets Theophanes Bekenderen. Jeg valgte specifikt at diskutere forfatternes skildring af omstændighederne for herskerens død, fordi Konstantin VII eller en forfatter i hans tjeneste i *De administrando imperio* forklarede, hvordan man kunne udlede herskerens moral/amoral qua dennes endeligt.³⁶⁶ Derudover var jeg inspireret af Bornscheuer, som beskæftiger sig med betydningen af herskerens død for

³⁶⁵ Artikel 4.

³⁶⁶ Artikel 4, s. 12 f., 13, fodnote 61.

monarkiets ideelle og faktiske eksistens i østfrankiske historiske narrativer fra 900- og 1000-tallet og har undersøgt Widukinds repræsentation af krise- og dødserfaring.³⁶⁷

I artiklen argumenterer jeg for, at Liudprands interesse for byzantinsk historieskrivning kunne begrundes med hans egen livssituation såvel som dynastiskiftet i det østfrankiske rige.³⁶⁸ De byzantinske forfattere i Konstantins tjeneste beskrev netop, hvordan det nye sejrige makedonske dynasti kom til magten med Basileios I. Liudprand var i Otto I's tjeneste, i et nyt dynasti, og Otto drømte angiveligt ligesom Basileios om at blive kejser. Jeg valgte derfor at demonstrere Liudprands positive vurdering af det makedonske dynasti og interesse for makedonernes magtovertagelse og bibeholdelse af magten som argument for Liudprands reception af byzantinsk forfatterpraksis. Dette skete ud fra den betragtning, at en læser ved det ottonske hof kunne tolke Liudprands fremstilling af makedonernes succes som reference til deres forbilledlighed og dermed opskrift på et nyt dynastis og kejsers succes. Baggrunden for min brug af netop dette argument beror på middelalderhistorikeres observationer af Liudprands positive holdning til det makedonske dynasti såvel som parallelle observationer i de to forskningstraditioner. Byzantinister påpeger som tidligere anført de promakedonske forfatters fremstilling af Basileios I og Michael III som hhv. helt og antihelt, mens middelalderhistorikere i lighed hermed påviser østfrankiske forfatters fremstilling af Otto I som helt med Berengar II som modbillede.³⁶⁹

I det følgende vil jeg fremlægge og sammenligne konstruktionen af den retmæssige hersker i 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning ud fra mine resultater i artiklerne ”Dydsmonsteret kejser Basileios I: Legitimeringen af illegitim hersker” og ”Den bedste konge – kongen som indbegrebet af dyd”. Derefter vil jeg sammenfatte mine refleksioner over artiklerne ”Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere” og ”Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning”.

6.2. Herskeren som indbegrebet af dyd i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning

³⁶⁷ Bornscheuer 1968, s. 16-41. Jf. også Airlie, som behandler historier om kongers død i Regino af Prüm. Airlie 2006, s. 105-131.

³⁶⁸ Artikel 4, s. 25 ff.

³⁶⁹ Artikel 3, s. 25 ff.

Resultatet af min undersøgelse af positive herskerrepræsentationer førte til flere nye erkendelser. For det første skærpedes min opmærksomhed på betydningen af genealogi for herskerlegitimering, da forfatterne syntes at bruge dydsargumenter til at overtrumfe argumenter mod de nye dynasters problematiske herkomst. For det andet blev jeg opmærksom på forskelle i repræsentationen af den makedonske og de ottonske herskeres erhvervelse af dyder. For det tredje erkendte jeg, at selvom de østfrankiske forfattere eksemplificerede kardinaldyderne på næsten samme vis som i *Vita Basilii* og primært forholdt sig til herskerens kardinaldyder i dennes udførelse af civile og militære opgaver, så tillagde forfatterne i begge riger også efterlevelsen af andre kristne dyder og kvaliteter betydning. For det fjerde blev jeg overbevist om, at de østfrankiske forfattere ligesom i *Vita Basilii* tilsyneladende tog sandhedskravet i den historiske genre alvorligt, idet forfatterne typisk ikke skrev direkte "usandheder" om kejseren/kongen. For det femte blev jeg mere opmærksom på både ligheder og forskelle i vægtningen af græske og latinske tekstlige autoriteter i Byzans og det østfrankiske rige. Fx kunne ligheder i brugen af bibelske fortællinger om David og Saul tolkes som tegn på *Annäherungen* og brugen af *Visdommens bog* i det østfrankiske rige snarere end antik filosofi som tegn på *Auseinanderentwicklung*.³⁷⁰

I det følgende sammenfatter, sammenligner og diskuterer jeg mine resultater såvel som forbedringspotentialer i de to artikler baseret på disse fem punkter for slutteligt at konkludere og anføre implikationer.

6.2.1. Dyder og genealogi

I Byzans såvel som i det østfrankiske rige beskæftigede forfatterne sig med den foregående herskers direkte eller indirekte godkendelse af den hersker, som blev grundlæggeren af det nye dynasti. Her demonstrerede forfatterne den nye makedonske eller ottonske herskers ret til embede ved at fremhæve dennes dyder. I *Vita Basilii* indikerede forfatteren, at han med sit fokus på dyder afveg fra en tidligere praksis, nemlig omtale af profetiske tegn om kejserens komme. Profetiske tegn kunne nemlig ses som ren smiger og endda tolkes som udtryk for kejserens manglende dyder. Det var dog ikke til hinder for, at forfatteren adskillige gange anførte profetiske tegn på, at kejseren var Guds udvalgte.³⁷¹ I de østfrankiske narrativer forekommer ikke lignende udsagn om værdien af profetiske tegn og jeg har derfor undladt en

³⁷⁰ Jf. afsnit 4.4. for begreber.

³⁷¹ Artikel 2, s. 10 ff.

diskussion heraf. En diskussion kunne være frugtbar, da østfrankiske forfattere kun beskrev få profetiske tegn i gejstlig såvel som sekulær historieskrivning.

I *Vita Basilii* fremstår Basileios' succes som bevis for hans dyder. Basileios var Guds udvalgte, og Gud gav Basileios succes som kejser, fordi han var dydig og vedblev med at være dydig. Samtidig med forholdt forfatteren sig til Basileios' atypisk lave herkomst for en 800-tals kejser og forsvarede den. Forfatteren anerkendte på den ene side, at Basileios var opvokset under ydmyge forhold, men pointerede samtidig Basileios' ophøjede afstamning og omtalte både Basileios' tilhørsforhold til Konstantin d. Store samt armenske og parthiske dynastier. Her er det tankevækkende, at forfatteren også anførte, at Basileios' forfædre var fromme og dydige. Hvorfor er uvist. Endda oplyste forfatteren om, at Basileios qua sin ædle byrd var forpligtet til at udvise ædel adfærd. Således viste forfatteren, at aristokratisk herkomst alene ikke (længere) kvalificerede individer til kejserligt embede. Derimod var det afgørende, at kejseren var en from ortodoks kristen, overholdt Guds såvel som civile love, besad viden om og udøvede kardinaldyderne i militære såvel som civile anliggender. Her forholdt forfatteren sig sandsynligvis til den historiske kontekst.³⁷² For antihelten i *Vita Basilii*, Michael III, den ikonoklastiske kejser Theophilos søn, udviste lastefuld adfærd trods både aristokratiske aner og opvækst som ikonodul kejser. Og i *Vita Basilii* fremhæves netop, at Michael III fik et endeligt i overensstemmelse med hans skammelige og ødelæggende livsførelse for ham selv og riget.³⁷³ Jeg undlod her at diskutere betydningen af de ikonoklastiske kejseres herkomst, magtovertagelse og embedsførelse for 900-tallets ortodokse forfattere, som fordømte alle ikonoklastiske kejsere uanset aristokratisk herkomst og retmæssig magtovertagelse. Det er en større diskussion, men kunne muligvis give indblik i bagvedliggende årsager til, hvorfor forfatteren i *Vita Basilii* tillagde dydsargumentet så stor værdi.

Ligesom i *Vita Basilii* tolkede østfrankiske forfattere også herskerens succes som tegn på hans dyd.³⁷⁴ I de østfrankiske narrativer forekom forventeligt også en lignende stillingtagen til herskerens herkomst og/eller slægtsforhold som i *Vita Basilii*, omend i en anderledes historisk kontekst. Her var det som i Byzans åbenbart vigtigt at italesætte, at også herskernes forfædre var dydige. Hvorfor er ligeledes uvist. Der var flere forskelle i beskrivelserne af slægtsforhold

³⁷² Artikel 2, s. 7-11, s. 23 f.

³⁷³ Artikel 2, s. 9. f.

³⁷⁴ Engsbro 2020, s. 125 f.

i de østfrankiske narrativer. Jeg havde forventet, at alle forfatterne ville være interesserede i at pointere ottonernes bånd til karolingerne, men nogle forfattere påviste ottonernes direkte slægtsmæssige bånd til karolingerne, mens andre negligerede dette link. Fx omtalte Widukind Henrik I's forfædres høje rang såvel som deres dyder. Samtidig pointerede Widukind den ottonske herskerslægts egnethed til embede såvel som ægteskabelige forbindelser med den karolingiske herskerslægt. På denne vis foregreb Widukind muligvis læsernes forventede indvendinger mod kongens herkomst. Liudprand og Hrotsvit demonstrerede i lighed med Widukind vigtigheden af herskerens dyd som kvalifikation til herskerembedet. Hrotsvit og Liudprand undlod at nævne ottonernes slægtsmæssige link til karolingerne. I stedet fremhævede disse forfattere de ottonske kongers forbindelse til andre herskerslægter.³⁷⁵

I artiklen undlod jeg at diskutere årsager til forskelle i beskrivelser af slægtsforhold, selv om jeg herigennem kunne nuancere diskussionen af betydningen af karolingisk afstamning i 900-tallet yderligere.³⁷⁶ Muligvis kunne Hrotsvit og Liudprands udeladelse begrundes med 900-tallets guds- og kausalitetsforestillinger, dvs. at Liudprand og Hrotsvit til forskel fra Widukind ikke anerkendte karolingerne som retmæssige herskere i 900-tallet, da karolingerne på dette tidspunkt havde fejlet som dynasti i flere frankiske riger. Dermed viste de historiske begivenheder, at dynastiet ikke længere besad Guds velvilje. Evt. kunne Liudprands og Hrotsvits undladelse også skyldes realpolitiske hensyn, da Berengar II jo netop var i slægt med en karolingisk kejser. En yderligere nuancering af min diskussion af herkomst samt forbindelse til andre herskerslægter kunne potentielt bidrage til en øget forståelse af diskurser om den retmæssige hersker i det østfrankiske rige. Dermed ville jeg have været i stand til at kvalificere min sammenligning med *Vita Basilii* yderligere. Fravalget af denne diskussion skyldes dels pladshensyn og dels mit komparative sigte med artiklen. Jeg undlader således også at diskutere betydningen af Widukinds indledningsvise reference til det sachsiske folks makedonske forfædre og Liudprands referencer til makedonske kejsere, selvom jeg i en sådan diskussion qua forfatternes positive udsagn om makedonerne evt. kunne styrke min hypotese om videnstransfer yderligere.

6.2.2. Herskerens dydstræning

Der er stor forskel på referencer til herskerens dydstræning i byzantinske og østfrankiske historiske narrativer.

³⁷⁵ Engsbro 2020, s. 130 f.

³⁷⁶ Engsbro 2020, s. 130, fodnote 49.

I *Vita Basilii* oplyste forfatteren, at Basileios' far trænede ham i dyder og gode kvaliteter. Her demonstrerede forfatteren, at Basileios trods sin utraditionelle uddannelse fra barndommen forberedte sig på bedste vis til at varetage kejserligt embede. Forfatteren beskrev meget detaljeret, hvorledes Basileios uafsladeligt opsøgte viden om, hvordan han bedst kunne udføre sit embede. Fx lyttede han til historiske fortællinger, politiske forskrifter, etiske instruktioner såvel som kirkefædrenes åndelige formaninger og udlægninger. Endda får vi at vide, hvordan Basileios undersøgte feltherrer og kejseres karakter, liv, statsmandskunst og livsførelse og imiterede dem i egne handlinger. Samtidig studerede han de mænd, som ifølge Gud havde haft den bedste livsførelse og samtalede med hellige mænd, som havde fået en plads i himlen. I *Vita Basilii* synes forfatteren således at referere til studier af en række tekster som nyttige for herskerens kloge håndtering af offentlige anliggender. Det er uklart, præcist hvilke tekster der er tale om. Muligvis refererede forfatteren til Bibelen, kirkefædrenes tekster, antik moralfilosofi og kristen såvel som antik historieskrivning. Forfatteren beskrev historieskrivning mest udførligt og demonstrerede dermed historieskrivningens centrale rolle i herskerens uddannelse. Her understregede forfatteren værdien af Basileios historiske studier, da Basileios her valgte, hvem han ville imitere som sit forbillede.³⁷⁷

I de østfrankiske narrativer beskrev forfatterne ikke på samme vis, hvorledes kongen trænede sine dyder og kristne kvaliteter eller retfærdiggjorde dennes uddannelsesvej. Jeg går derfor ikke nærmere ind i denne diskussion i artiklen. Undladelsen kunne skyldes mange forskellige faktorer. Fx at Henrik I og Otto I simpelthen ikke var i stand til at læse og derfor ikke kunne studere trods forventninger til deres uddannelse. Alternativt kunne det også skyldes, at forfatterne anså herskerens boglige uddannelse for uvæsentlig. Otto I udvalgte dog selv den senere pave Gerbert af Aurillac (r. 999-103) som tutor for sin søn Otto II i 970.³⁷⁸

Det er dog sandsynligt, at forfatterne som i *Vita Basilii* anså studiet af historieskrivning for relevant i herskerens uddannelse. I hvert fald tyder det på, at forfatterne mente, at fortællinger om forbilledlige konger i Bibelen og kristen historieskrivning var særligt egnede til at instruere konger og kommende konger i god embedsførelse. Rather fremstillede jo netop den bibelske David som forbillede for konger, og flere samtidige forfattere sammenstillede David og kong Otto.³⁷⁹ Forfatterne forventede vel, at herskeren kendte de bibelske fortællinger om David. Liudprand mente tilsyneladende, at antik filosofi

³⁷⁷ Artikel 2, s. 11-16.

³⁷⁸ Lake 2013b, s. 49.

³⁷⁹ Engsbro 2020, s. 128 f.

var svært tilgængelig for de fleste og at antik historieskrivning kunne have en skadelig indvirkning på læseren. Og på dette grundlag promoverede han med *Antapodosis* kristen historieskrivning.³⁸⁰ Widukind såvel som Hrotsvit henvendte deres narrativer til medlemmer i den ottonske herskerslægt. Efter peer review fjernede jeg Rathers opfordring til Hugo i *Praeloquia* om, at kongen bør udvælge de forgangne konger, som er vise og retfærdige og imitere dem.³⁸¹ Hvis jeg havde bibeholdt denne oplysning, kunne jeg have tydeliggjort parallellen til *Vita Basilii*.

6.2.3. Herskerens efterlevelse af kardinaldyderne i civile og militære arbejdsopgaver

I *Vita Basilii* såvel som i de østfrankiske narrativer demonstrerede forfatterne, hvordan herskeren efterlevede kardinaldyderne, når han varetog civile og militære opgaver. I *Vita Basilii* omtalte forfatteren de fire kardinaldyder direkte som helhed, mens referencer til de ottonske kongers kardinaldyder er mere sporadiske i de østfrankiske narrativer. Det betyder dog ikke, at forfatterne nødvendigvis opfattede kardinaldyderne som mindre væsentlige i kongelig embedsførelse. Netop Rather af Verona demonstrerede vigtigheden af kardinaldyderne i kongeligt embede fx i sin karakteristisk af kong David, hvor han ligesom tidligere kirkelige autoriteter omtalte alle fire kardinaldyder.³⁸²

Der er flere lighedstræk i den måde, forfatterne i *Vita Basilii* og de østfrankiske historiske narrativer refererede til og eksemplificerede kardinaldyderne, og til tider i frekvensen og den fylde, den enkelte dyd gives i narrativet. Der er dog også væsentlige forskelle.

I *Vita Basilii* såvel som de østfrankiske narrativer fylder beretninger om mådehold mindre end de andre dyder. I *Vita Basilii* forekommer referencer til *sofrōsynē* såvel som *metriazō*.³⁸³ I de østfrankiske narrativer anvendte forfatterne tilsyneladende ikke de begreber, Rather anfører som synonyme, dvs. *temperantia*, *sobrietas* eller *modestia*, selvom forfatterne enkelte steder ligesom Rather omtaler herskerens evne til at modstå lidenskaber og drifter såvel som dennes selvkontrol (*moderamen*).³⁸⁴ I *Vita Basilii* og i de østfrankiske

³⁸⁰ Engsbro 2019, s. 188 ff.

³⁸¹ Rather, bog 4, kap. 34.

³⁸² Artikel 2, s. 12 ff.; Engsbro 2020, s. 131-135.

³⁸³ Artikel 2, s. 13 f., 18 f. Jf. her og efterfølgende appendiks for græsk tekst i *Vita Basilii*. Byzantinister angiver ikke baggrund og praksis i valg af translitteration. Min translitteration af græsk tekst er foretaget på baggrund af Smith 2016, s. 6 og justeret efter Christian Høgels anbefaling til i stedet for at translittere *ύ* i *σύνεσις* med "y" i stedet for u, da dette er en engelsk praksis og flere engelske byzantinister også translitterer med "y".

³⁸⁴ Engsbro 2020, s. 134, 138 f.

narrativer synes mådehold at betyde selvkontrol. I *Vita Basilii* nævnes kejserens mådehold (*metriazō*) i forbindelse med selvkontrol i domsafsigelser, mens mådehold i de østfrankiske narrativer også omtales som afholdenhed fra kropslige glæder. Min gennemgang af mådehold i de østfrankiske narrativer bør dog nuanceres yderligere. Fx er jeg upræcis i min gengivelse af Liudprands udsagn om Otto I og får ikke udfoldet, at Hrotsvits reference til Henrik I's håndtering af retlige anliggender kunne tjene som eksempel på mådehold.³⁸⁵

Beretninger om herskerens udøvelse af retfærdighed og tapperhed indtager derimod en central plads i både *Vita Basilii* og de østfrankiske narrativer. I *Vita Basilii* refererede forfatteren til herskerens retfærdighed på flere forskellige måder end i de østfrankiske narrativer fx som politisk lighed (*isotēs*) og det mere gængse retfærdighed (*dikaiosynē*).³⁸⁶ De østfrankiske forfattere brugte derimod begrebet retfærdighed (*iustitia*).³⁸⁷

Herskerens udøvelse af retfærdighed nævnes i forbindelse med domsafsigelser over oprørere mod herskeren i både *Vita Basilii* og i de østfrankiske narrativer. Her lagde forfatterne også vægt på en anden dyd mildhed (*philanthrōpia* / *clementia*) eller i østfrankiske narrativer barmhjertighed (*misericordia*) i herskerens domsafsigelser over fjender. Fx undlod Basileios I såvel som Otto I at dræbe oprørere. Jeg undersøgte desværre ikke baggrunden for forskelle i ordvalg. Forfatteren i *Vita Basilii* refererede til barmhjertighed (*eleos*) i forbindelse med de fattige og tilsyneladende kun til mildhed (*philanthrōpia*) over for oprørere. Widukind brugte tilsyneladende kun begrebet mildhed (*clementia*), men omtalte ikke herskernes omsorg for de fattige. Hrotsvit og Liudprand synes derimod udelukkende at bruge begrebet barmhjertighed (*misericordia*), men nævnte ikke i denne forbindelse herskerens omsorg for de fattige.³⁸⁸ Rather af Verona anførte netop dyden *misericordia* i afsnittet om kardinaldyder og endda som en af Davids dyder, da han dømte sin fjende Saul.³⁸⁹ Det er muligt, at denne bibelske fortælling om barmhjertighed/mildhed lå til grund for denne dyds værdi.

I *Vita Basilii* og i de østfrankiske narrativer eksemplificeres herskerens retfærdighed også med dennes varetagelse af kirkelig/guddommelig lov og civil lov. Forfatteren i *Vita Basilii* og Liudprand uddybede, hvorledes hhv. Basileios I og Otto I respekterede kirkelig lov og i forbindelse med hhv. indsættelse af patriark Ignatios og afsættelse af pave Johannes XII lod de rette kirkelige instanser varetage indsættelse og

³⁸⁵ Jf. Engsbro 2020, s. 139, fodnote 100 samt Hrotsvit, s. 276.

³⁸⁶ Artikel 2, s. 13 f., 16-19.

³⁸⁷ Engsbro 2020, s. 133 f., 137, 139.

³⁸⁸ Artikel 2, s. 18 f.; Engsbro 2020, s. 137.

³⁸⁹ Engsbro 2020, s. 131.

afsættelse af disse biskopper.³⁹⁰ Selv om forfatterne i *Vita Basilii* såvel som i de østfrankiske narrativer lagde vægt på herskerens udøvelse af retfærdighed, så er der visse forskelle. Skildringen af herskerens forpligtelser i *Vita Basilii* er meget omfattende og detaljeret, når det gælder kejserens udøvelse af retfærdighed. Denne beskrives i fem fortløbende kapitler. Fx nævnte forfatteren, at Basileios undersøgte embedsmænd før deres udnævnelse og beskyttede alles ejendomsret, fastlagde skatter, understøttede politisk lighed, afsagde domme i overensstemmelse med civil lov.³⁹¹ I de ottonske narrativer beskrev forfatteren hverken retfærdighed som politisk lighed eller benyttede sig af samme detaljerighed i skildringen af herskerens retfærdighed. Årsagerne til disse forskelle i forfatternes skildring af udøvelse af retfærdighed i *Vita Basilii* og de østfrankiske narrativer kan skyldes mange forskellige faktorer. Fx narrativernes forskelligartede opbygning, andre tekstlige forbilleder, forskelle i retssystemer såvel som en anderledes vægtning af militære og civile anliggender i herskerens embedsførelse. *Vita Basilii* er et narrativ om en enkelt kejser, mens de østfrankiske narrativer bortset fra *Historia Ottonis* omhandler flere kongers livs- og embedsførelse.

Forfatteren i *Vita Basilii* oplyste, at kejseren først varetog civile anliggender og dernæst kamphandlinger. Således signalerede forfatteren, at det var vigtigst at varetage civile anliggender. Det står dog i kontrast til, at beretninger om Basileios I's kamphandlinger fylder langt mere i narrativet end civile anliggender.³⁹² I de østfrankiske narrativer angav forfatterne desværre ikke, hvordan de vægtede kongens civile og militære opgaver i forhold til hinanden. Her fylder kongens deltagelse i kamp dog også mere end beretninger om varetagelse af retlige anliggender.³⁹³

I *Vita Basilii* og de østfrankiske narrativer nævnes herskerens udøvelse af tapperhed primært i forbindelse med militære anliggender. Her brugte forfatterne lignende begreber som reference til forfatterens tapperhed fx *aretē/virtus* såvel som tapperhed *andreia/fortitudo*. Årsagerne til disse lighedstræk i begrebsbrug er dog uklare.³⁹⁴ Fx kan brugen af *aretē/virtus* ikke bare henføres til *Visdommens bog*. I *Septuaginta* bruges begrebet *andreia* om tapperhed, mens i *Vulgata* står *virtus*.

Der er flere lighedstræk i beskrivelser af herskerens deltagelse i kamphandlinger. I *Vita Basilii* og i de østfrankiske narrativer figurerer kongens tapperhed og kloge beslutninger som en årsag til sejr. Fx demonstrerede forfatterne herskerens frygtløshed i

³⁹⁰ Artikel 2, s. 17 f.; Engsbro 2020, s. 137.

³⁹¹ Artikel 2, s. 16 ff.

³⁹² Artikel 2, s. 19 f. jf. også s. 7 f.

³⁹³ Engsbro 2020, s. 138.

³⁹⁴ Artikel 2, s. 20, fodnote 108; Engsbro 2020, s. 134 f. Jf. også Beumann vedr. *aretē/virtus* 1950, s. 123 f.

kamp, altså hvorledes herskeren som den første imødeså faren og vendte sig i kamp mod sine modstandere og var et forbillede for sine soldater.³⁹⁵ Samtidig fremkommer en anden opfattelse af tapperhed i Liudprands *Antapodosis*, som både synes at afvige fra fremstillinger hos Widukind, Hrotsvit og i *Vita Basilii*. Lig Rather refererede Liudprand nemlig til kongens sjælelige udholdenhed.³⁹⁶ I *Vita Basilii* refererede forfatteren både til kejserens tapperhed og udholdenhed, men i *Vita Basilii* er der sandsynligvis snarere tale om kropslig udholdenhed, da forfatteren netop omtalte Basileios' deltagelse i hårdt arbejde og kampe som forbillede for soldaterne.³⁹⁷

Referencer til kardinaldyden klogskab/visdom forekommer i såvel *Vita Basilii* som i de østfrankiske narrativer i skildringer af herskerens varetagelse af militære forpligtelser. Forfatteren i *Vita Basilii* omtalte her herskerens klogskab (*fronēsis*) og intelligens (*synesis*), men brugte ikke begrebet visdom (*sofia*).³⁹⁸ I de østfrankiske narrativer forekommer referencer til herskerens klogskab (*prudentia*) og visdom (*sapientia*), og muligvis anså forfatterne ligesom Rather disse begreber for synonyme.³⁹⁹ I artiklen burde jeg have diskuteret interne forskelle i østfrankisk begrebsbrug og baggrunde herfor. Widukind benyttede nemlig til forskel fra Hrotsvit og Liudprand udelukkende referencer til klogskab og benyttede sig også af begrebet intellekt (*ingenium*) lig intelligens (*synesis*) i *Vita Basilii*.⁴⁰⁰ En sådan diskussion kunne have styrket og nuanceret min sammenligning. Trods uoverensstemmelser på ordniveau fremhæves både i østfrankiske narrativer og i *Vita Basilii* herskerens kloge/vise militære beslutninger fx i forb. med træning af tropper og også som forudsætning for sejr.⁴⁰¹ Dog forbandt forfattere i de østfrankiske narrativer herskerens klogskab/visdom med at stræbe efter fred. Dette kan tolkes som en genklang af en augustinsk fredsforestilling.⁴⁰² Forfatteren i *Vita Basilii* forbandt til forskel herfra ikke tydeligt klogskab med fredsbestræbelser, selvom det at stræbe efter fred også i *Vita Basilii* fremstår som et gode.⁴⁰³ I østfrankiske narrativer omtales klogskab/visdom som en forudsætning for herskerens varetagelse af domsafsigelser. Dog karakteriseres begge ottonske konger ikke altid som kloge/vise heller ikke indenfor det enkelte narrativ.⁴⁰⁴ Der er således en del ligheder, men

³⁹⁵ Artikel 2, s. 20 f.

³⁹⁶ Engsbro 2020, s. 138.

³⁹⁷ Artikel 2, s. 20.

³⁹⁸ Artikel 2, s. 15, 21.

³⁹⁹ Engsbro 2020, s. 134-137.

⁴⁰⁰ Engsbro 2020, s. 136; artikel 2, s. 21.

⁴⁰¹ Artikel 2, s. 21; Engsbro 2020, s. 136.

⁴⁰² Engsbro 2020, s. 135 f. samt fodnote 82.

⁴⁰³ Artikel 2, s. 15.

⁴⁰⁴ Engsbro 2020, s. 135-137.

også forskelle både i italesættelse og eksemplificering af herskerens dyder i *Vita Basilii* og i de østfrankiske narrativer og endda også internt i de østfrankiske narrativer. Fælles er dog en udtalt interesse for herskerens efterlevelse af kardinaldyderne og tilsyneladende for barmhjertighed og/eller mildhed.

6.2.4. Sandhedskravet i historieskrivningen

I *Vita Basilii* såvel som i de østfrankiske narrativer anførte forfatterne også herskerens mangler eller deltagelse i begivenheder, som fremstår som mindre flatterende for herskeren. Det fremgår tydeligt i *Vita Basilii* og hos Widukind. Eksempelvis omtalte begge forfattere herskerens herkomst, problematiske håndtering af fjender og manglende skrivefærdigheder. I *Vita Basilii* beskrev forfatteren Basileios I's lave herkomst, overdrivelse af korporlige afstraffelser og dennes ubehjælpssomhed udi skrivekunsten.⁴⁰⁵ Widukind anførte Otto I's ikke-karolingiske herkomst og berettede, at Otto I's varetagelse af domshandlinger over oprørerne førte til ulykke. Widukind beskrev også Otto I's indsats for at lære at læse og skrive sent i livet.⁴⁰⁶ Widukind og forfatteren i *Vita Basilii* forholdt sig begge tydeligt til den historiske kontekst og forklarede og forsvarede herskerens problematiske retlige afgørelser. Således kan disse forklaringer og forsvar også tolkes som forfatterens foregribelse af læserens mulige kritik. I forsvaret af herskerens problematiske domshandlinger viste forfatteren, at hhv. Basileios I eller Otto I alligevel agerede som en god hersker. Fx understreges i *Vita Basilii*, at Basileios altid overholdt loven, og Widukind begrundede Ottos mangelfulde domme over oprørerne med dennes mildhed.⁴⁰⁷

De østfrankiske forfattere anførte desuden ikke altid alle kardinaldyder i deres karakteristik af de ottonske konger og karakteriserede heller ikke de ottonske konger ens inden for det enkelte narrativ. Der kan være flere forklaringer på, hvorfor forfatterne anførte herskerens mangler eller vægtede nogle dyder mere end andre i skildringen af den enkelte hersker. Det kunne fx være, at forfatterne søgte et efterleve sandhedskravet i den historiske genre og således kun beskrev de dyder, de mente, herskeren repræsenterede.⁴⁰⁸ Forfatterens efterlevelse af sandhedskravet i historieskrivningen var vigtigt af flere årsager. I 900-tallet dominerede diskursen om guddommelig retfærdighed, således tolkede de lærde udfaldet af

⁴⁰⁵ Artikel 2, s. 14, 17 ff.

⁴⁰⁶ Engsbro 2020, s. 130, 136 f., 139.

⁴⁰⁷ Artikel 2, s. 17; Engsbro 2020, s. 137.

⁴⁰⁸ Engsbro 2020, s. 139 ff. Muligvis overser jeg flere af forfatterens eksemplificeringer af kardinaldyderne grundet mit manglende kendskab til forfatterens mulige tekstuelle bibelske, antikke og kristne forbilleder

historiske forløb som tegn på individers moral eller amoral. Det var således qua historieskrivningens moralske formål af afgørende betydning, at forfatterne gengav den eksisterende historiske viden i overensstemmelse med sandheden. I modsat fald kunne forfatteren fx risikere, at læserne enten mistede tiltroen til forfatteren og dermed dennes repræsentation af herskeren eller alternativt fejltolkede det historiske forløb og dermed valgte at imitere amoralske handlinger. Det kunne også forklare, hvorfor forfatterne specifikt henviser til deres kvalifikationer og forudgående historiske studier.⁴⁰⁹ Alligevel var der sandsynligvis grænser for, hvor sandfærdig en forfatter i et dynastis tjeneste kunne være. Forfatteren i *Vita Basilii* nævnte fx mordet på Michael III, men omskrev Basileios' aktive rolle. I *Vita Basilii* fremstår Basileios I som en nærmest uskyldig tilskuer til mordet. En omtale af Basileios' deltagelse i et kejsermord ville underminere Basileios I's og hans slægts ret til kejserligt embede. Forfattere i Konstantin VII's tjeneste omtalte derfor Basileios' rolle i mordet på Michael III på ganske anden vis end fx den mere kritiske Symeon Logotheten eller Michael Psellos.⁴¹⁰

6.2.5. Forfatternes tekstlige autoriteter

I *Vita Basilii* og i de østfrankiske tekster forekommer både lighedstræk og forskelle i vurdering og brug af antikke, bibelske og kristne tekster. Det er uklart, hvem forfatteren i *Vita Basilii* brugte som kilde til referencer til kardinaldyderne, især da denne synes at benytte sig af synonymer i referencer til flere kardinaldyder. Fx er det muligt, at forfatteren byggede på Basileios af Cæsarea, Plutarch og Platon. *Vita Basilii*'s brug af isotēs kunne pege på, at forfatterne lod sig inspirere af Platons *Lovene* eller en senere diskussion heraf.⁴¹¹ I artiklen om *Vita Basilii* undlader jeg at diskutere *Visdommens bogs* status i 900-tallet, men Niketas David Paphlagon, forfatteren af *Vita Ignatii*, et af *Vita Basilii*'s mulige forbilleder, skrev faktisk kritisk om kong Salomon. For denne centrale forfatter var *Visdommens bog* muligvis ikke en vægtig autoritet, da 900-tallets lærde mente, at Salomon var forfatter til denne bog.⁴¹² Forfatteren i *Vita Basilii* benyttede sig dog af samme dydsbegreber som i *Visdommens bog*, hvorfor man vanskeligt kan afvise *Visdommens bog* som mulig autoritet for forfatteren af *Vita Basilii*.⁴¹³

⁴⁰⁹ Artikel 4, s. 7, 18 ff.; Engsbro 2019, s. 185.

⁴¹⁰ Artikel 2, s. 2. f.; Tougher 2018, s. 356 f.

⁴¹¹ Artikel 2, s. 12, fodnote 67.

⁴¹² Niketas David Paphlagon, Enkomion over Gregor af Naziansus, kap. 26.

⁴¹³ Artikel 2, s. 15.

I *Praeloquia* besidder *Visdommens bog* derimod tydeligvis en høj status og tilsyneladende også hos Liudprand og Hrotsvit, mens det er mere uklart, hvilken status *Visdommens bog* havde for Widukind. I *Praeloquia* ser vi også, at Rather syntes at anse flere bibelske, kristne og antikke skrifter for compatible, da han brugte dem i sin definition af kardinaldyderne. Fx forventede Rather af sine læsere, at de var velbevandrede i latinsk antik og kristen begrebsbrug. Til gengæld foregreb Rather med sin begrebsdiskussion, at hans læsere måske ikke var lige så bekendte med begrebsbrugen i *Visdommens bog* som hos Isidor og/eller Cicero. Og i *Praeloquia* understregede Rather løbende *Visdommens bogs* autoritet.⁴¹⁴ En diskussion af de dybereliggende årsager til Rathers behov for at forklare sin brug af *Visdommens bog* er undladt i artiklen, om end en sådan diskussion evt. kunne bruges til at argumentere for *Auseinanderentwicklung* qua forskelle i synet på autoritative forfattere i 900-tallets makedonske og ottonske lærdomsmiljøer.

I artiklen om *Vita Basilii* fravalgte jeg desuden at diskutere, hvordan, hvorfor og i hvilket omfang forfatteren brugte bibelske fortællinger om kong David og Saul til at iscenesætte Basileios I som forbillede over for den lastefulde Michael III. Dagron har nemlig allerede påpeget disse paralleller. Dog kunne en fokuseret undersøgelse af brugen af disse bibelske fortællinger med henblik på komparation af dydsforestillinger bidrage til en diskussion af yderligere lighedstræk mellem makedonske og ottonske herskeridealer, da Liudprand og Hrotsvit også tydeligt benyttede sig af paralleller til David i deres narrativer.⁴¹⁵ Således kunne en undersøgelse heraf tjene som et argument for *Annäherungen* og dermed transfer af forfatterpraksis.

6.2.6. Konklusion og implikationer

Nu har jeg påvist og diskuteret en række lighedstræk og forskelle i herskerrepræsentationer i *Vita Basilii* og østfrankiske narrativer såvel som mulige baggrunde herfor samt forbedringspotentialer i mine artikler. På basis af disse to artikler kan konkluderes, at forfatteren i *Vita Basilii* såvel som de østfrankiske forfattere synes at være enige om at repræsentere besiddelsen af dyder som primær kvalifikation til herskerembedet samt at nedtone betydningen af herskerens afstamning. Den retmæssige hersker (og gerne hans forfædre) var dydig og derfor Guds udvalgte. Forfatterne tolkede her herskerens succes som tegn på dennes dyd ud fra en fælles forestilling om guddommelig retfærdighed. Blandt

⁴¹⁴ Jf fx Engsbro 2020, s. 134-136.

⁴¹⁵ Engsbro 2020, s. 129.

forfatterne hersker ligeledes konsensus om kardinaldydernes centrale funktion for udøvelse af herskerembedet, om end det fremstår mere tydeligt i *Vita Basilii* end i de østfrankiske narrativer. Referencer til herskerens barmhjertighed og/eller mildhed indtager dog også en central plads i narrativerne. Der er dog også forskelle på hvordan forfatterne italesatte herskerens dyder til tider endda indenfor det enkelte narrativ. Derudover har forfatterne ofte, men tilsyneladende ikke altid samme opfattelse af den enkelte dyds karakteristika.

Forfatterne forholdt sig derudover tilsyneladende til sandhedskravet inhærent i den historiske genre og forholdt sig til den historiske hovedperson, således brød forfatterne i et vist omfang med tidens herskerideal.

Spørgsmålet forbliver: Er lighedstrækkene i forfatternes herskerrepræsentation tungtvejende nok til at sandsynliggøre transfer af forestillinger om den retmæssige hersker og dermed også byzantinsk forfatterpraksis? Skyldes lighedstræk i østfrankiske forfatternes udlægning af dyders betydning for erhvervelse og bibeholdelse af kongeligt embede primært udveksling med byzantinske forfattere? Eller var Rather af Verona toneangivende for østfrankiske forfattere? Rather af Verona anviste i *Praeloquia* jo netop også implicit i sin fremstilling og tolkning af kong Davids kvalifikationer som konge, hvorledes ikke-karolingiske konger såsom Henrik I og Otto I kunne demonstrere deres ret til embede på trods af manglende karolingisk herkomst. Min undersøgelse sandsynliggjorde som tidligere forskning, at Hrotsvit og Liudprand i et vist omfang lod sig inspirere af Rather af Verona, da disse tilsyneladende var enige i Rathers udlægning af dyders betydning for erhvervelsen af høje embeder og omtalte og tolkede kardinaldyderne lig *Praeloquia*. Alternativt tjente latinske kirkefædres fremstillinger af Davids dyder og omtale af dyder som en sandsynlig primær inspirationskilde for Rather såvel som andre forfattere i det østfrankiske rige. Men også i 800- og 900-tallets makedonske Byzans blev kong David betragtet som en forbilledlig hersker. Byggede disse byzantinere fremstilling af kong David direkte på Bibelen eller på græske kirkefædres udlægning?

Lighedstræk i fremstillingen af dyders betydning for erhvervelsen af herskerembedet i byzantinsk og østfrankisk historieskrivning ca. 950-970 kunne således også være en konsekvens af en fælles samtidig forestilling om den bibelske David som forbilledlig konge i både Byzans og det østfrankiske rige. Jeg kommer som sagt ikke ind på brugen af David i byzantinsk historieskrivning, men det kunne være relevant at diskutere hvor, hvornår, hvordan og hvorfor forfatterne reproducerede bibelske fortællinger om David i byzantinske og østfrankiske narrativer. Fx kunne man undersøge, i hvilke sammenhænge byzantinske

såvel som østfrankiske forfattere brugte bibelske fortællinger om David og Saul til at legitimere Basileios I eller Otto I's ret til kejserligt embede over for hhv. Michael III eller Berengar II. Det ville dog kræve undersøgelser af repræsentationer af David i Bibelen, hos græske såvel som latinske kirkefædre samt diakrone sammenligninger af byzantinsk og østfrankisk forfatterpraksis at nå frem til en konklusion.

6.3. Refleksioner over årsager til brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning

Mit ærinde i artiklen ”Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere”⁴¹⁶ var primært at diskutere, hvorfor Liudprand og hans samtidige begyndte at skrive historiske narrativer samt sandsynliggøre, at udviklinger i Liudprands i *Antapodosis* både var inspireret af Rather af Veronas *Praeloquia* og *Theophanes Continuatus I*. Mine resultater i denne artikel peger på kompleksiteten i årsagsforklaringer på stilstand, genopblomstring og udviklinger i østfrankisk historieskrivning. Derudover viser mine resultater, at fælles forestillinger om guddommelig retfærdighed tjener som et væsentligt argument for *Annäherung* og dermed transfer.⁴¹⁷

Rathers italesættelse af de græske kirkefædre Basileios af Cæsarea og Gregor af Nazianzus som forbilleder og vejledere er et sandsynligt tegn på transfer qua disse kirkefædres status i det makedonske Byzans.⁴¹⁸ Et andet muligt tegn på transfer er ekkoet af Sallust og Sueton i Liudprands herskerrepræsentation. Liudprand kunne være inspireret af *Theophanes Continuatus I*'s brug og adaption af antikke historiske værker.⁴¹⁹ Rathers og Liudprands primære brug af latinske tekster er derimod tegn på *Auseinanderentwicklung*.

Det forbliver ubesvaret, hvorfor forfatteren i *Theophanes Continuatus I* selv lod sig inspirere af antikke historiske værker. I artiklen fravalgte jeg at diskutere græske kirkefædres betydning for 900-tallets byzantinske forfatters valg af antikke tekster. Det ville nemlig kræve en større diskussion, da receptionen af kirkefædre i byzantinsk historieskrivning synes relativt uundersøgt. Det er dog min opfattelse, at de græske kirkefædre Gregor af Nazianzus og Basileios af Cæsarea fungerede som vejledere og forbilleder for tekstvalg og tekstbrug i det makedonske Byzans. Her fungerede Basileios af Cæsareas *Ad adolescentes* muligvis som en vejledende tekst.⁴²⁰

⁴¹⁶ Jf. Engsbro 2019.

⁴¹⁷ Engsbro 2019, s. 190 f.

⁴¹⁸ Engsbro 2019, s. 181 f.

⁴¹⁹ Engsbro 2019, s. 191.

⁴²⁰ Artikel 4, s. 11.

I min første udgave af artiklen ville jeg påvise, hvorledes Rather i lighed med Gregor d. Store skabte paralleller til den forbilledlige bibelske Job. Jobs genvordigheder var forårsaget af djævelen og dermed ikke en guddommelig straf. Her ville jeg for det første demonstrere Gregors status som forbillede ved at vise, hvorledes Rather drog paralleler til Gregors liv og handlinger samt imiterede Gregor i *Moralia* i sin argumentation for, at hans egen fængsling og tab af bispeembedet i Verona ikke var udtryk for en guddommelig straf. Og for det andet ville jeg demonstrere mere klart, hvordan Rather tolkede sin livssituation ud fra historiske forløb og argumenterede for sin moralske integritet trods sin ulykkelige situation. Med denne diskussion ønskede jeg derudover at danne et afsæt for en komparation med byzantinske forfatters lignende brug af Job i *Vita Ignatii* og *Theophanes Continuatus I*.

Efter feedback på første forfatterseminar i forbindelse med udgivelsen af temanummeret "Videnscirkulation" i *Kulturstudier*, hvori denne artikel indgår, valgte jeg dog at udelade denne diskussion med henblik på kompleksitetsreduktion.

I artiklen "Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning" undersøger jeg betydningen af forfatternes forsvar for skildringer af amoralske herskere i *Antapodosis* og *Theophanes Continuatus I* i en historisk og teksthistorisk kontekst. Jeg kommer frem til, at en anden mulig delforklaring på fravær af østfrankisk historieskrivning i det tidlige 900-tal var politisk ustabilitet. Det tyder nemlig på, at herskernes fiaskoer og dermed den politiske ustabilitet i det østfrankiske rige betød, at potentielle forfattere vurderede beskrivelsen af fejlene hos herskere som uegnet indhold qua historieskrivningens moralske formål. En sandsynlig delforklaring på genopblomstringen af østfrankisk historieskrivning er således, at forfatterne med Liudprand som foregangsmand ændrede syn på passende indhold i historieskrivningen. Og her fungerede byzantinsk forfatterpraksis som Liudprands forbillede.⁴²¹ Lighedstræk i forsvaret for indholdsvalg i *Antapodosis* og i *Theophanes Continuatus I* indikerer transfer. Liudprands syn på passende indhold kan nemlig tolkes som udtryk for *Annäherung* til byzantinsk forfatterpraksis og måske endda accept af samme kirkelige autoriteter. Det er sandsynligt, at østfrankiske og byzantinske forfattere forholdt sig til Basileios af Cæsareas udsagn om passende indhold i tekster i *Ad adolescentes*. Betydningen af *Ad adolescentes* for 800- og 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning er dog uundersøgt, hvorfor jeg undlod en diskussion af *Ad adolescentes* som en fælles rådgivende tekst. Derudover er det

⁴²¹ Artikel 4, s. 9-12., 18 ff.

vanskeligt ud fra denne undersøgelse at forklare de dybereliggende årsager til forfatterens skift i synet på passende indhold. Jeg formoder, at en del af forklaringen er et ændret syn på de forskellige kirkefædres status som vejledere og forbilleder. Således kunne en undersøgelse af betydningen af kirkelige autoriters forfatterpraksis og udsagn om såvel egen forfatterpraksis og tidligere eller samtidige kirkelige autoriteter for 900-tallets byzantinske og østrankiske forfattere sandsynligvis bidrage med væsentlige indsigter.

Andre tegn på transfer fremgår af Liudprands interesse for herskerens endeligt. Endda forklarede Liudprand selv, at han afveg fra tidligere praksis, da han omtalte den gode herskers Lamberts voldelige død. Her vinklede Liudprand fortællingen om Lamberts død således, at Lambert trods sit sørgelige endeligt fremstår som en god hersker.⁴²² Omtalen af og forklaringen af omstændighederne for denne herskers død er tegn på mulig transfer, da de byzantinske forfattere uden undtagelse berettede om alle herskeres død. Fx omtales Michael I's sørgelige endeligt i eksil i *Theophanes Continuatus I*, og forfatteren forklarede, hvorfor denne hersker trods sit endeligt var god.⁴²³

I artiklen afholder jeg mig fra at diskutere, hvorfor Liudprand aldrig afsluttede *Antapodosis*. En mulig forklaring kunne være, at han afventede Otto I's død, men selv døde først. En udfoldelse af mulige årsager til at *Antapodosis* forblev uafsluttet kunne underbygge vigtigheden af herskerens endeligt for de samtidige. Især set i lyset af, at den samtidige Widukind tilsyneladende selv ventede med at afslutte *Res Gestae Saxonicae* til Otto I's død.

I en tidligere udgave af artiklen anførte jeg forskelle mellem de byzantinske narrativers opbygning og Liudprands *Antapodosis*. Til forskel fra de byzantinske narrativer er Liudprands narrativ nemlig ikke så stringent udformet og omhandler langt flere herskere. Alle narrativerne er opbygget i bøger, og i hver bog beskrev de byzantinske forfattere typisk én kejsers regeringstid og maksimalt to. Hos Liudprand er fortællingerne om de forskellige frankiske konger og kejsere langt mere sammenflettede bl.a. som følge af Liudprands illustration af alliancer eller uoverensstemmelser mellem forskellige herskere på tværs af de frankiske riger. Jeg formoder, at Liudprand her imiterede opbygningen i en autoritativ latinsksproget fremstilling.

Jeg overvejer på baggrund af peer review at bryde artiklen op i flere artikler for at udfolde mine argumenter mere præcist og overbevisende. Min komparative undersøgelse af

⁴²² Artikel 4, s. 22.

⁴²³ Artikel 4, s. 15 f.

de historiske narrativer og inspiration fra den eksisterende forskning inden for de to forskningstraditioner førte til nye erkendelser. I artiklen anlægger jeg derfor vinkler på historieskrivningen, som til tider er undersøgt inden for den ene eller den anden forskningstradition eller slet ikke. Disse faktorer nødvendiggør en mere omfangsrig rammesætning af mine valgte nedslag i sammenligningen, før jeg kan begynde at diskutere resultaterne af min undersøgelse. Forcen ved komparative undersøgelser kan således være en ulempe, når man formidler resultater i et artikelformat. Og det kræver også, at forfatteren i modsætning til i denne artikel, vælger et mere afgrænset fokus.

7. Konklusion

Min undersøgelse understreger kompleksiteten i baggrunden for brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Derudover viser min synkrone komparative undersøgelse af herskerrepræsentation i østfrankisk og byzantinsk historieskrivning, at en sådan undersøgelse bidrager til nye erkendelser af baggrunden for forskelle og ligheder i forfatterpraksis og dermed nuancerer såvel som styrker eksisterende årsagsforklaringer på brud, udviklinger og herskerkonstruktion i 900-tallets østfrankiske historieskrivning.

Resultaterne af min undersøgelse af årsager til brud i 900-tallets historieskrivning tyder på, at der var mange samvirkende årsager til, at forfattere i 900-tallet enten fravalgte eller begyndte at skrive sekulære historiske narrativer i det østfrankiske rige. Dels skyldes det forfatterens egen livssituation og dels konventioner for historisk fremstilling samt generelt tekstfremstilling.

Sandsynlige delforklaringer på fraværet af østfrankisk historieskrivning 908-958 kunne være den enkelte potentielle forfatters aktive fravalg eller evt. manglende finansiell støtte. Det tyder på, at den udbredte og dominerende diskurs om guddommelig retfærdighed blandt gejstligheden enten foranledigede forfatterens fravalg eller rige (øvrigheds-)personers manglende støtte til skriveprojektet. En forfatter i 900-tallet burde åbenbart være moralsk uangribelig for at være sikker på at blive taget alvorligt af sine læsere og opnå støtte af mulige mæcener.⁴²⁴ Samtidig med burde forfattere anno 958 tilsyneladende ikke skrive om alle fortidige østfrankiske herskere i perioden 908-958, men kun om utvetydige moralske forbilleder.⁴²⁵ Diskursen om guddommelig retfærdighed betød, at en potentiel forfatter helst skulle være succesrig og i besiddelse af en høj samfundsposition samt at potentielle forfattere vurderede, at fejlende herskere i perioden 908-958 ikke var værd at beskrive.⁴²⁶ En væsentlig årsag til forfatterens fravalg var sandsynligvis herskerens sørgelige endeligt, for forfatteren og/eller hans samtidige anså som oftest død i eksil, død ved uværdig sygdom eller mord for at være tegn på Guds straf for amoralsk opførsel.⁴²⁷ Desuden beroede forfatterens fravalg på konventioner for historisk fremstilling, dvs. primært på historieskrivningens traditionelle

⁴²⁴ Engsbro 2019, s. 178 ff., 185.

⁴²⁵ Artikel 4, s. 18-21, 27 f.

⁴²⁶ Engsbro 2019, s. 179 f.; artikel 4, s. 18-21.

⁴²⁷ Artikel 4, s. 22-25, 27 f.

erindringsmæssige og moralske formål. Således mente forfatteren, at beskrivelsen af problematiske herskere kunne forlede læseren til at imitere amoralske handlinger.⁴²⁸

Der er dog også andre sandsynlige supplerende årsager til stilstanden i historieskrivningen. Det tyder nemlig på, at potentielle forfattere også forholdt sig til generelle konventioner for tekstfremstilling såvel som diskurser om den retmæssige hersker. Forfatterne skulle skrive om noget nyt og ubeskrevet.⁴²⁹ Alligevel mødte forfatterne ifølge Liudprand modstand, når de ville skrive om samtidige sejrige herskere og berømmelige hærførere.⁴³⁰ Først med Liudprands *Antapodosis* begyndte forfattere at skrive om de sejrige konger, som tilhørte den ottonske herskerslægt. Der kunne være flere årsager til, at tidligere potentielle forfattere fravalgte at skildre ottonske konger. Et argument mod beskrivelsen af ottonske konger fra et 900-tals perspektiv kunne være betinget af genealogi. Nemlig, at flere langt op i 950'erne anså ottonere for uretmæssige herskere grundet deres ikke-karolingiske herkomst og følgelig ikke værd at erindre. Det var nemlig alment accepteret, at karolingerne var forudbestemt til at herske. Kommende læsere skulle således ikke forledes til at imitere én (ifølge Gud?) uretmæssig hersker. Widukund viste fx betydningen af genealogi i 900-tallet, da han understregede sine ottonske heltes slægtsbånd til karolingerne.⁴³¹

Derudover tyder det på, at 900-tallets lærde anså antik filosofi og historieskrivning for at være de bedste kilder til moralsk dannelse. Liudprand advokerede netop for sin samtidige kristne historieskrivning som et bedre alternativ til Ciceros vanskeligt tilgængelige moralfilosofi og potentielt skadelig antik historieskrivning. Desuden florerede ifølge Liudprand en forestilling om, at alt allerede var blevet sagt. Dermed var det jo i det hele taget irrelevant at skrive, samtidig kristen historieskrivning inklusiv.⁴³²

Genopblomstringen af historieskrivningen 958-970 i det østfrankiske rige skyldtes sandsynligvis også forskellige samvirkende faktorer. Forfatterne ændrede til syneladende opfattelse af såvel forfatterkvalifikationer som passende indhold i historieskrivningen. Liudprand viste vejen for nye forfattere i det østfrankiske rige, da han skrev *Antapodosis*. Her forsvarede Liudprand sine kvalifikationer som forfatter af et historisk værk ved at henvise til biskoppelige autoriteter såsom biskop Recemunds anerkendelse af hans evner samt vise,

⁴²⁸ Artikel 4, s. 19 f., 24.

⁴²⁹ Engsbro 2019, s. 180 ff., 185 f., 188 f..

⁴³⁰ Engsbro 2019, s. 188 f.; artikel 4, s. 21.

⁴³¹ Engsbro 2020, s. 130. Jf. fx afsnit 2.2.1.

⁴³² Engsbro 2019, s. 185 f.

hvorledes han lod sig vejlede af Isidor af Sevilas anbefalinger.⁴³³ Derudover argumenterede Liudprand for værdien af at skrive om både samtidige berømmelige og fejlene amoralske herskere. Og det er meget muligt, at Liudprand som succesrig gejstlig ved det ottonske hof med biskoppelig autoritet inspirerede andre samtidige gejstlige forfattere til at skrive. Samtidig er det muligt, at flere forfattere lod sig inspirere til at skrive af Rather af Verona, i hvert fald før 968, da Rather endegyldigt mistede sin fremtrædende position efter tabet af sit bispeembede i Verona.⁴³⁴ Meget tyder på, at Liudprand selv begyndte at skrive *Antapodosis* inspireret af Rather af Veronas *Praeloquia* såvel som samtidige byzantinske forfattere ved det makedonske hof.

Rather anviste netop, hvordan én forfatter med en problematisk livssituation kunne legitimere sin egen status som forfatter og værkets værdi. Nemlig ved at bruge biskoppelige autoriteter som middel til at legitimere sin egen forfatterpraksis.⁴³⁵ Og muligvis er det derfor, at Liudprand henviste til, at han skrev *Antapodosis* på biskop Recemunds opfordring. Derudover viste Liudprand i sit valg og brug af antikke tekster, at han var enig i Rathers brug af kirkelige autoriteter som både vejledere og forbilleder.⁴³⁶

Det tyder samtidig på, at Liudprand i et vist omfang overtog byzantinske forfatters syn på passende indhold i historieskrivningen såvel som praksis for herskerkonstruktion. Fx er der mange lighedstræk mellem *Antapodosis* og *Theophanes Continuatus I* både i legitimerende forfatterudsagn om indholdsvalg såvel som vurderinger og skildringer af sammenhænge mellem den enkelte herskers handlinger og endeligt. Det er således sandsynligt, at Liudprand lod sig inspirere af forfatteren af *Theophanes Continuatus I*. Fx argumenterede forfatteren i lighed med Liuprand i sin fortale for, at det var acceptabelt at skildre alle herskere og beskrev alle kejsere i den valgte periode i et kontinuum. Endda brugte forfatteren som Liudprand sin diskussion af kejserens sørgelige endeligt som et greb til at vise læseren herskerens moral eller amoral.⁴³⁷

Der er flere grunde til, at Liudprand kunne mene, at *Theophanes Continuatus I* var kompatibel med forfatterpraksis i det frankiske Europa. Fx tolkes i *Theophanes Continuatus I* tegn på guddommelig retfærdighed lig de fremtrædende latinske kirkefædre Gregor d. Store og Augustin.⁴³⁸ Og der var muligvis også en anden årsag til, at Liudprand lod

⁴³³ Engsbro 2019, s. 185.

⁴³⁴ Engsbro 2019, s. 177, 180.

⁴³⁵ Engsbro 2019, s. 178 f., 182 f.

⁴³⁶ Engsbro 2019, s. 185-188.

⁴³⁷ Artikel 4, s. 13-16; Engsbro 2019, s. 190.

⁴³⁸ Engsbro 2019, s. 191.

sig inspirere af byzantinsk historieskrivning. Fx viste forfatterne både i *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I*, hvordan man kunne demonstrere den nye dynasts, Basileos I's, ret til embede og delegitimere den retmæssige hersker, Michael III. Byzantinske forfatters fremstilling af Basileos I kunne inspirere en forfatter i Otto I's tjeneste, som gerne ville forbedre sin livssituation. Særligt da Otto stod i en lignende situation som Basileos I, idet Otto var hersker i et nyt dynasti og aspirerede til at blive kejser. Derfor måtte Otto nedkæmpe kong Berengar II, som qua sin karolingiske afstamning vel for flere samtidige fremstod som en mere legitim kejseraspirant. Hvis Arethas af Cæserea skrev *Theophanes Continuatus I*, som nogle byzantinister foreslår, tjener det som et yderligere argument, da Liudprand således fulgte en biskoppelig autoritets forbillede.

En anden væsentlig faktor for genopblomstringen såvel som den positive fremstilling af ottonerne og deres slægt består vel i, at flere forfattere var af den opfattelse, at Otto I rent faktisk var værd at glorificere ud fra 900-tallets forestilling om guddommelig retfærdighed. Gud havde vist, at han stod på Ottos side. Otto havde demonstreret sin værdi som hersker ved at besejre ungarnene ved slaget ved Lechfeld i 955 og i det hele taget qua sine sejre inden for såvel som uden for det østfrankiske riges grænse.⁴³⁹

Min undersøgelse peger på, at der var flere udviklinger i østfrankisk historieskrivning 958-970, hvor praksis afveg fra 800-tallet såvel som det tidlige 900-tal. Disse udviklinger kan qua deres parallellitet tolkes som mulige tegn på transfer fra Byzans enten direkte eller indirekte. For det første foretrak forfatterne at skrive *fortællende historieskrivning* frem for den tidligere udbredte *tællende historieskrivning*. Fokus er nu på herskerens liv og handlinger. For det andet skrev forfatterne samtidshistorie snarere end om den fjerne fortid. For det tredje skrev flere forfattere om *alle herskere*, dvs. også om fejlene, amoralske såvel som ikke-karolingiske herskere.

I min komparation fokuserer jeg på udviklinger i herskerrepræsentation og søger her at påvise lighedstræk i byzantinske og østfrankiske forfatters herskerkonstruktion som belæg for transfer.

For det første påviser jeg, at synet på passende indhold i historieskrivningen sandsynligvis ændrede sig med Liudprands *Antapodosis*. *Antapodosis* adskiller sig nemlig på flere punkter i valg af indhold og beskrivelser af herskere fra 800-tallets østfrankiske fortællende historieskrivning. Liudprand beskrev fx ikke kun gode, men også amoralske og

⁴³⁹ Artikel 4, s. 21.

fejlende herskeres livsførelse udførligt. Og derudover skildrede Liudprand som den første efter stilstandsperioden ikke-karolingiske herskere.⁴⁴⁰

En anden udvikling i østfrankisk historieskrivning synes at være den mere nuancerede skildring af gode, onde og problematiske herskere. Liudprand viste fx qua sit forsvar for beskrivelsen af den gode hersker Lamberts sørgelige endeligt, at det åbenbart ikke var gængs praksis at skildre en god herskers voldsomme endeligt. Liudprand var således som sin samtidige Widukind optaget af, hvad en forfatter burde berette om gode herskeres liv og handlinger.⁴⁴¹ Østfrankiske forfatters interesse for herskerens død samt deres tilvalg og fravalg i skildringer af herskerens handlinger kan tolkes som tegn på transfer. I byzantinske narrativer anførte forfatteren nemlig altid omstændighederne for kejserens død. Under Konstantin VII blev herskerens sørgelige endeligt anset for tegn på ondskab, men i *Theophanes Continuatus I* argumenterede forfatteren for, at Michael I trods sit sørgelige endeligt var en god hersker.⁴⁴² Liudprand udviste i sit narrativ også interesse for frankiske såvel som byzantinske herskeres endeligt og vinklede som de byzantinske forfattere sin tolkning af herskerens sørgelige endeligt ud fra sit syn på herskerens moral.⁴⁴³ Derudover søgte alle forfattere i de østfrankiske historiske narrativer at efterleve sandhedskravet i den historiske genre i deres skildring af de ottonske konger. Forfatterne forholdt sig således som i *Vita Basilii* til idealforestillinger om kongelig embedsførelse og deres viden om kongen.⁴⁴⁴ Nu forekom tilsyneladende som i Byzans mere nuancerede beskrivelser af den enkelte hersker grundet forfatterens stillingtagen til og brug af historisk erfaring (empiri), som enten ikke stemte overens med forfatterens fortælling om den gode eller onde hersker. Yderligere undersøgelser er dog nødvendige for at afgøre, hvorvidt der er tale om en ny østfrankisk praksis.

En tredje udvikling synes at være de østfrankiske forfatters iscenesættelse af herskerens dyd som primær kvalifikation til herskerembedet snarere end dennes karolingiske afstamning. Her indikerer Bruno af Kølns promovning af studiet af dydsetik fra 950'erne et skift i forestillinger om dyders værdi blandt medlemmer i den ottonske herskerslægt. Det er sandsynligt, at Bruno promoverede studiet af dydsetik med Rather som sin vejleder.⁴⁴⁵ Det er også særdeles sandsynligt, at flere østfrankiske forfattere lod sig inspirere af Rather af

⁴⁴⁰ Engsbro 2019, s. 176; artikel 4, s. 21.

⁴⁴¹ Artikel 4, s. 22-24.

⁴⁴² Artikel 4, s. 15.

⁴⁴³ Artikel 4, s. 22-24.

⁴⁴⁴ Engsbro 2020, s. 139 f.; artikel 3, s. 23.

⁴⁴⁵ Engsbro 2020, s. 124, 129.

Veronas udlægning af dyders betydning i kongeligt embede.⁴⁴⁶ Forfatterne kunne dog samtidig være inspireret af byzantinsk praksis, for i *Vita Basili* legitimerede forfatteren Basileios I's ret til at herske på lignende vis. Det er fx påfaldende, at den forbilledlige hersker i det makedonske og det ottonske dynasti fremstilles som indbegrebet af dyd, mens betydningen af genealogi nedtones. Yderligere komparative studier af tidligere byzantinsk og østfrankisk praksis er dog nødvendige for at afgøre, i hvilket omfang der er tale om en ny praksis.

I det hele taget peger mine resultater på et behov for videre undersøgelser af 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning.

⁴⁴⁶ Engsbro 2020, s. 139.

Litteraturliste⁴⁴⁷

Græske og latinske tekster før år 900

- Ambrosius: "De Officiis": Ivor J. Davidson (overs. & red.) 2001/2004: *Ambrose: De Officiis*, bd. 1. Oxford University Press.
- Aristoteles: "Den nikomakæiske etik". H. Rackham (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 1934: *Aristotle. Nichomachean Ethics*. Loeb Classical Library. 2. udgave. Harvard University Press.
- Augustin: "De civitate Dei". William Green (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 1963: *Augustine City of God. Books 4-7*. Bd. 2. Loeb Classical Library. Harvard University Press.
- Basileios af Cæsarea: "Ad adolescentes". Roy Defferari (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 2005: *Basil. Letters 249-368. On Greek Literature*. Bd. 4. Loeb Classical Library. Harvard University Press, s. 378-435.
- Basileios af Cæsarea: Brev til Gregor af Nazianzus": Roy Defferari (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 2005: *Basil. Letters*. Bd. 1. Loeb Classical Library. Harvard University Press, s. 7-25.
- Boethius: "De consolatione philosophiae". S. J. Tester (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 1973: *Boethius. The Theological Tractates. The Consolation of Philosophy*. Loeb Classical Library. Harvard University Press, s. 130-435.
- Eusebios af Caesarea: "Historia ecclesiastica". Kirsopp Lake (overs.) & E. Schwartz (red.) 1980: *Eusebius the ecclesiastical History*. Bd. 1. Loeb Classical Library. Genoptryk af 1926-udgaven. William Heinemann & Putnam & Sons.
- Isidor af Sevilla: "Etymologiae". Wallace Lindsay (red.) 1911: *Isidori Hispalensis Episcopi: Etymologiarum Sive Originum Libri XX*. Bd. 1. Oxford University Press.
- Platon: "Loveene": Jeffrey Henderson (red.) og R.G. Bury (overs.): *Plato. Laws*. Bind. 1-2. Loeb Classical Library. Genoptryk af 1926-udgaven. Harvard University Press.
 - Staten: Paul Shorey (overs.) & Jeffrey Henderson (red.) 2006: *Plato. Republic*. Bind 1-2. Loeb Classical Library. Genoptryk af 1937-udgaven. Harvard University Press.
- *Visdommens bog i Septuaginta* <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible/text/bibel/text/lesen/stelle/2/200001/209999/ch/7defa14029f6e307b5663e720ead97b9/> (Besøgt 26.6 2019)

⁴⁴⁷ I litteraturlisten anføres anvendte tekster i afhandlingens kappe og artikler.

- *Visdommens bog i Vulgata*: <http://www.latinvulgate.com/lv/verse.aspx?t=0&b=25> (Besøgt 25.8 2020)

Græske og latinske tekster fra 900-tallet:

- "*De virtutibus et vitiis*" fra *Excerpta*. Theodor Büttner-Wobst (red.) 2003: *Excerpta de virtutibus et vitiis. Pars I*. Genoptryk af udgave fra 1906. Weidmannsche Verlagsbuchhandlung.
- Folcuin af Lobbes: "Gesta Abbatum Laubiensium". Georg Heinrich Pertz (red.): *Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici*. MGH SS 4. Hannover 1841, s. 54-74.
- Genesios, Josef: "Regum libri quattuor". Beck et al. (red.) 1978: *Iosephi Genesii. Regum Libri Quattuor*. De Gruyter.
- Hrotsvit: "Gesta Ottonis". Walter Berschin (red.) 2013: *Hrotsvit. Opera Omnia*. De Gruyter, s. 271-305.
- Konstantin VII Porphyrogenitus: "De administrando imperio". Romilly Jenkins (overs.) & Gyala Moravcsik (red.) 1967: *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*. 2. udgave. Washington: Dumbarton Oaks.
- Liudprand af Cremona: "Antapodosis". Paolo Chiesa (red.): *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 3-149.
 - "Historia Ottonis". Paolo Chiesa (red.): *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 169-183.
- Niketas David Paphlagon: "Vita Ignatii". A. Smithies (red og overs.) & J. Duffy (noter og introduktion) 2013: *The Life of Patriarch Ignatius*. Dumbarton Oaks.
 - 1976 "Enkomion over Gregor af Nazianzus": James John Rizzo (red. og overs.): *The Encomium of Gregory Nazianzen by Nicetas the Paphlagonian*. Société des Bollandistes.
- Rather af Verona: Brev 5 og 6. Fritz Weigle (red.) 1977: *Die Briefe des Bischofs Rather von Verona*. Genoptryk fra 1949. Monumenta Germaniae Historica, s. 29-33.
 - "Praeloquia". Peter L. D. Reid (red.) 1984: *Ratherii Veronensis. Praeloquiorum Libri VI. Phrenesis. Dialogus Confessionalis. Exhortatio Et Preces. Pauca De Vita Sancti Donatiani. Fragmenta Nuper Reperta Glossae*. Brepols, s. 3-196.
- Ruotger: "Vita Brunonis". Hatto Kalfelz (overs.) & Rudolf Buchner (red.) 1973: *Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 178-261.

- Souda: Suda On Line: Byzantine Lexicography.
<https://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-html/> (besøgt 26.6 2019)
- "Theophanes Continuatus I". Jeffrey Michael Featherstone & Juan Signes- Codoñer (red. og overs.) 2015: *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I-IV*. De Gruyter.
- Widukind: "Res Gestae Saxonicae". Albert Bauer & Reinhold Rau (oversættelse, indledning og kommentarer) samt Rudolf Buchner & Franz-Josef Schmale (red.)1977: *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*. 2. udgave Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 16-182.⁴⁴⁸

Forskningslitteratur:

- Airlie, Stuart 2006:""Sad Stories of the Death of Kings': Narrative Patterns and Structures of Authority in Regino of Prüm's Chronicle". Elizabeth Tyler & Ross Balzaretto (red.):*Narrative and History in the Early Medieval West*. Brepols, s. 105-131.
- Alexander, P. J. 1940: "Secular Biography at Byzantium". *Speculum* 15:2, s. 194-209.
- Allen, Michael 2003: "Universal History 300-1000: Origins and Western Developments." Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 17-42.
- Althoff, Gerd 1991: "Gandersheim und Quedlinburg. Ottonische Frauenklöster als Herrschafts- und Überlieferungszentren." Hagen Keller & Joachim Wollasch (red.): *Frühmittelalterliche Studien* 25. Walter de Gruyter. Berlin New York, s. 123-144.
 - [1977]-1999): "Widukind v. Corvey. *Lexikon des Mittelalters*. Bind 9. Stuttgart: Metzler, kolonne 76-78. *Brepols Medieval Encyclopaedias - Lexikon des Mittelalters Online*. Besøgt 5.4 2021.
 - 2001: "Geschichtsschreibung in einer oralen Gesellschaft". Bernd Schneidmüller & Stefan Weinfurter (red.). *Ottonische Neuanfänge. Symposium zur Ausstellung Otto der Grosse, Magdeburg und Europa*. Verlag Philipp von Zabern, s. 150-169.
 - 2003: "Causa scribendi und Darstellungsabsicht: Die Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde und andere Beispiele". Gerd Althoff (red.): *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 52-77.

⁴⁴⁸ Bauer og Rau døde før udgivelsen.

- Anastos, Milton 2001: "Byzantine Political Theory: Its Classical Precedents and Legal Embodiment". Speros Vryonis & Nicholas Godhue (red.): *Aspects of the Mind of Byzantium*. Genoptryk af artikel fra 1978. Ashgate. Variorum, kap. 1, s. 13-53.
- Anton, Hans Hubert 1968: *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. Ludwig Röhrscheid Verlag.
 - 2006: *Fürstenspiegel des frühen und hohen Mittelalters. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 45. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Auzépy, Marie-France: "State of Emergency (700-850)". Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge University Press 2008, s. 251-291.
- Bagge, Sverre 2002: *Kings, Politics, and the Right Order of the World in German Historiography c. 950-1150*. Brill. .
- Bak, János & Jurković, Ivan 2013: *Chronicon. Medieval Narrative Sources. A Chronological Guide with Introductory Essays*. Brepols.
- Balzaretto, Ross 2002: "Liutprand of Cremona's Sense of Humour". Guy Halsall (red.): *Humour, History and Politics in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Cambridge University Press, s. 114-128.
- Barney, Stephen A., Lewis, W. J., Beach, J. A. & Berghof, Oliver 2006: *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge University Press.
- Bauer, Albert & Rau, Reinhold 1977: "Einleitung". Rudolf Buchner & Franz- Josef Schmale (red.): *Quellen zur Geschichte der Sächsischen Kaiserzeit. Widukinds Sachsengeschichte. Adalberts Fortsetzung der Chronik Reginos. Liudprands Werke*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 3-10, 235-242.
- Beck, Hans-Georg 1959: *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
 - 1972: "Zur byzantinischen "Mönchschronik"". Hans-Georg Beck (red.): *Ideen und Realitäten in Byzanz. Gesammelte Aufsätze*. Genoptryk af artikel fra 1965. Variorum Reprints, kap. XVI, s. 188-197.
 - 1975: "Res Publica Romana. Vom Staatsdenken der Byzantiner". Herbert Hunger (red.): *Das Byzantinische Herrscherbild*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 379-414.
- Bejczy, István 2002: "Kings, Bishops and Political Ethics". *Medieval Studies* 64, s. 267-286.
 - 2011: *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought From the Fourth to the Fourteenth Century*. Brill.

- Bernhardt, John W. 2006: "Concepts and Practice of Empire in Ottonian Germany (950-1024)". Björn Weiler & Simon McLean (red.): *Representations of Power in Medieval Germany 800-1500*. Brepols, s. 141-163.
- Berschin, Walter 1980. *Griechisch-Lateinisches Mittelalter. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues*. Francke Verlag.
 - 1986: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter. Bind I. Von der Passio Perpetuae zu den Dialogi Gregors des Großen*. Anton Hiersemann Verlag.
 - 1991: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter. Bd. III. Karolingische Biographie 750-920 n. Chr.* Anton Hiersemann Verlag.
 - 1999: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter. Bd. IV/1. Ottonische Biographie. Das hohe Mittelalter 920-1220 n. Chr. Erster Halbband 920-1070 n. Chr.* Anton Hiersemann Verlag.
 - 2001: "Editoris Praefatio". Walter Berschin (red.): *Hrotsvit Opera Omnia*. De Gruyter, s. vii-xxiii.
 - 2004: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter. Bind V. Kleine Topik und Hermeneutik der mittellateinischen Biographie. Register zum Sammelwerk*. Anton Hiersemann Verlag.
 - 2013: "Hrotsvit and her Works". Phyllis R. Brown and Stephen L. Wailes (red.): *A Companion to Hrotsvit of Gandersheim (fl. 960): Contextual and Interpretive Approaches*. Brill, s. 23-34.
- Beumann, Helmut 1950: *Widukind von Korvei. Untersuchungen zur Geschichtsschreibung und Ideengeschichte des 10. Jahrhunderts*. Herman Böhlaus Nachfolger.
 - 1955: "Die Historiographie des Mittelalters als Quelle für die Ideengeschichte des Königtums". *Historische Zeitschrift* 180, s. 449-488.
 - 1970: "Historiographische Konzeption und politische Ziele Widukinds von Corvey.". *La Storiographia altomediovale*. Bd.2. Presso la sede del centro, Spoleto, s. 857-894.
 - 1984: "Otto der Große (936-973)". Beumann (red.): *Kaisergestalten des Mittelalters*. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, s. 50-72.
 - 1986: "Sachsen und Franken im werdenden Regnum Teutonicum". *Angli e sassoni al di qua e al di là del mare*. Bd. 2. Presso la sede del centro, s. 885-912.
- Bloch, Marc 1953: "Toward a Comparative History of European Societies". Frederic Lane & Jelle Riemersma (red.): *Enterprise and Secular Change. Readings in Economic History*. Oversat af Jelle Riemersma. Richard D. Irwin, Inc, s. 494-521.

- 1954: *The Historians Craft*. Oversat af Peter Putnam and introduktion af Joseph Strayer. Manchester University Press.
- Blum, Wilhelm 1981: *Byzantinische Fürstenspiegel. Agapetos, Theophylact von Ochrid, Thomas Magister*. Anton Hiersemann.
- Bornscheuer, Lothar 1968: *Miseriae regum. Untersuchungen zum Krisen- und Todesgedanken in den herrschaftstheologischen Vorstellungen der ottonisch-salischen Zeit*. Walter de Gruyter & Co.
- Borgolte, Michael 2006: *Christen, Juden, Muselmanen : Die Erben der Antike und der Aufstieg des Abendlandes 300 bis 1400 n. Chr.* Siedler Verlag.
- Bosworth, C. E.: "Administrative Literature". M. J. L. Young, J. D. Latham & R. B. Serjeant (red.): *Religion, learning and science in the 'Abbasid period*. Cambridge University Press, s. 155-167.
- Bougard, Francois 2002: "Public power and authority". Cristina la Rocca (red.): *Italy in the Early Middle Ages*, Oxford University Press, s. 34-58.
- Brown, Phyllis R. 2004: "Hrotsvith's Sapiaentia as a Foreign Woman". Phyllis Brown, Katharina M. Wilson & Linda McMillin (red.): *Hrotsvit of Gandersheim: Contexts, Identities, Affinities, and Performances*. University of Toronto Press, s. 160-176.
- Leslie Brubaker & John Haldon: 2001: *Byzantium in the Iconoclast Era (c. 680-850): The Sources*. Ashgate.
 - *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: A History*. Cambridge University Press 2011
- Brunhölzl, Franz 1992: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. Bd. 2. Wilhelm Fink Verlag.
- Buchner, Rudolf 1973: *Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Buringh, Eltjo 2011. *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database*. Leiden/Boston: Brill.
- Bydén, Börje & Ierodiakonou 2012: "Greek Philosophy." John Marenbon (red.): *The Oxford Handbook of Medieval Philosophy*. Oxford University Press, s. 29-57.
- Cain, Andrew 2013a: "Terence in Late Antiquity". Antony Augustakis & Arianna Traill (red.): *A Companion to Terence*. Wiley-Blackwell, s. 380-396.
 - 2013b: "Two Allusions to Terence, Eunuchus 579 in Jerome". *Classical Quarterly* 63:1, s. 407-412.

- Cameron, Averil 2019: "Byzantinists and Others". Daniëlle Slootjes & Mariëtte Verhoeven (red.): *Byzantium in Dialogue with the Mediterranean. History and Heritage*. Brill, s. 6-23.
- Chadwick, Henry 2003: *East and West: The Making of a Rift in the Church. From Apostolic Times until the Council of Florence*. Oxford University Press.
- Chiesa, Paulo 1998: *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*, Brepols.
- Classen, Albrecht 2016: *Reading Medieval European Women Writers*. Peter Lang GmbH.
- Codeso, Patricia Varona 2009: *Miguel III (842-867). Construcción histórica y literaria de un reinado*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas Madrid.
- 2015: "In search of a Byzantine narrative canon: the Vita Basilii as an uncanonical work*". *Byzantine and Modern Greek Studies* 39:2, s. 173–190.
- Coleman, Janet 2011: "Medieval Political Theory c. 1000-1500". George Klosko (red.): *The History of Political Philosophy*. Oxford University Press, s. 180-205.
- Dagron, Gilbert 1994: "Lawful Society and Legitimate Power". A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Harvard University Press, s. 27-51.
- 2003: *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*. Oversat af Jean Birrell. Cambridge University Press.
- Davidson, Ivor 2002/2004: *Ambrose: De Officiis*. bd. 2. Oxford University Press.
- Deliyannis, Deborah Mauskopf 2003: Introduction". Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 1-13.
- Delogu, Paulo 1995: "Lombard and Carolingian Italy". Rosamond McKitterick. *The New Cambridge Medieval History. Volume II c. 700-900*. Cambridge University Press, s. 290-319.
- Deun, van Peter & Macé, Caroline 2011: "Introduction". Peter van Deun & Caroline Macé (red.): *Encyclopedic Trends in Byzantium? Proceedings of the International Conference held in Leuven, 6-8 May 2009*. Peeters, s. xiii-xix.
- Devereux, Daniel 2011: "Classical Political Philosophy: Plato and Aristotle." George Klosko (red.): *The History of Political Philosophy*. Oxford University Press, s. 96-119.
- Dodge, Bayard 1970: *The Fihrist of al-Nadim*. Bd. 2. Columbia University Press.
- Dolbeau, François 2016. "Pour mieux lire les Praeloquia de Rathier". Cédric Giraud & Dominique Poirel (red.): *La rigueur et la passion. Mélanges en l'honneur de Pascale Bourgain*. Brepols, s. 133-151.
- 1985. "Rathieriana II. Enquete sur les sources des 'Praeloquia'". *Sacris Erudiri Jaarboek voor godsdienstwetenschappen* 28, s. 511-566.

- 1986 : "Ratheriana III. Notes sur la culture patristique de Rathier". *Sacris Erudiri. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen* 29, s. 151-165.
- Drews, Wolfram et al. 2015: *Monarchische Herrschaftsformen der Vormoderne in transkultureller Perspektive*. De Gruyter.
- Duffy, John 2013: "Introduction". John Duffy (red.): *The Life of Patriarch Ignatius*. Dumbarton Oaks. s. xi-xxv.
- Dvornik, Francis 1966: *Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background*. Bd. 2. The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.
- Efthymiadis, Stephanos 2013: "Byzantine History-Writers and their Representation of History". János M. Bak & Ivan Jurković (red.): *Chronicon. Medieval Narrative Sources. A chronological guide with introductory essays*. Brepols, s. 69-79
- Enderwitz, Susanne & Schamoni, Wolfgang (red.) 2009: *Biographie als Weltliteratur*. Mattes Verlag.
- Engsbro, Sigga 2011: "Dannelse og humanistisk etik i øst og vest 900-1100. En komparativ tilgang". *Temp- tidsskrift for historie* 2:3, s. 108-129.
 - 2019: "Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere ". *Kulturstudier* 10:2, s. 172-197.
 - 2020: "Den bedste konge- kongen som indbegrebet af dyd. En undersøgelse af herskerrepræsentationer i det ottonske rige i 900-tallet". *Kulturstudier* 11:2, s. 122-125.
 - "Dydsmønsteret Basileios I: Legitimeringen af en illegitim hersker, s. 1-30. Upubliceret, indsendt til *Temp- tidsskrift for historie*.
 - "Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning, s. 1-28. Upubliceret, indsendt til *Historisk Tidsskrift*.
- Eriksen, Tore & Kjærgaard, Peter C. 2001: "Quentin Skinner – fra idéhistorie til intellektuel historie." Quentin Skinner og intellektuel historie. *Slagmark - tidsskrift for idéhistorie* 33, s. 11-22.
- Etman, Ahmed 2008: "Translation at the Intersection of Traditions: The Arab Reception of the Classics". Lorna Hardwick & Christopher Stray (red.): *A Companion to Classical Receptions*. Blackwell Publishing, s. 141-152.
- Fairclough, Norman 1995: *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. Longman

- 2008: *Kritisk diskursanalyse. En tekstsamling*. red. og oversat af Elsebeth Halskov Jensen. Hans Reitzels Forlag.
- 2012: “*Critical discourse Analysis*”. James Paul Gee & Michael Handford. Routledge Handbook of Discourse Analysis. Routledge, s. 9-20.
- 2015: *Language and Power*. 3. udgave Routledge.
- Fakhry, Majid 1991: *Ethical Theories in Islam*. Brill.
- Featherstone, Jeffrey Michael 2012: “Theophanes Continuatus: a History for the Palace”. P. Odorico (red.): *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat*. Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, s. 123-135.
- 2014: ”Basileios Nothos as Compiler: the De Ceremoniis and Theophanes Continuatus.” J. Signes-Codoñer & I. Pérez Martín (red.): *Textual Transmission in Byzantium: between Textual Criticism and Quellenforschung*. Brepols, s. 353-372.
- Featherstone, Jeffrey Michael & Signes-Codoñer, Juan 2015: ”Prolegomena“. Featherstone M. & J. Signes-Codoñer (red.): *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur I-IV*. De Gruyter 2015, s. 3-36.
- Fichtenau, Heinrich 1957: *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Verlag Hermann Böhlaus Nachf.
- Fichtenau, Heinrich 1984: *Lebensordnungen des 10. Jahrhunderts. Studien über Denkart und Existenz im einstigen Karolingerreich*. Bd.1. Anton Hiersemann.
- Flüchter, Antje 2015: ”Einleitung: Der transkulturelle Vergleich zwischen Komparatistik und Transkulturalität.“ Wolfram Drews et al.: *Monarchische Herrschaftsformen der Vormoderne in transkultureller Perspektive*. De Gruyter, s. 1-31.
- Foot, Sarah 2012: ”Annals and Chronicles in Western Europe”. Sarah Foot & Chase Robinson (red.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 2: 400-1400*. Oxford University Press, s. 346-367.
- Franko, George Fredric 2013: ”Terence and the Traditions of New Roman Comedy“. Antony Augustakis & Arianna Traill (red.): *A Companion to Terence*. Wiley-Blackwell, s. 33-51.
- Geary, Patrick 1994: *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millenium*. Princeton University Press.
- 2002: ”Oblivion Between Orality and Textuality in the Tenth Century”. Gerd Althoff, Johannes Fried & Patrick J. Geary (red.): *Medieval Concepts of the Past*. Cambridge University Press, s. 111-122.

- 2013: "Chronicles, annals and other forms of memoria". János M. Bak & Ivan Jurković (red.): *Chronicon. Medieval Narrative Sources. A chronological guide with introductory essays*. Brepols, s. 13-23.
- Goldberg, Eric 2006: *Struggle for Empire. Kingship and Conflict under Louis the German, 817-876*. Cornell University Press.
- Goetz, Hans-Werner 2007a: "„Vorstellungsgeschichte“: Menschliche Vorstellungen und Meinungen als Dimension der Vergangenheit. Bemerkungen zu einem jüngeren Arbeitsfeld der Geschichtswissenschaft als Beitrag zu einer Methodik der Quellenauswertung.“
Genoptryk af artikel fra 1982. Anna Aurast et al. (red.): *Vorstellungsgeschichte. Gesammelte Schriften zu Wahrnehmungen, Deutungen und Vorstellungen im Mittelalter*. Verlag Dr. Dieter Winkler, s. 3-17.
- 2007b: "Wahrnehmungs- und Deutungsmuster als methodisches Problem der Geschichtswissenschaft". Genoptryk af artikel fra 2003 i Aurast et al. (red.): *Vorstellungsgeschichte. Gesammelte Schriften zu Wahrnehmungen, Deutungen und Vorstellungen im Mittelalter*. Verlag Dr. Dieter Winkler, s. 19-29.
- 2011: *Gott und die Welt. Religiöse Vorstellungen des frühen und hohen Mittelalters*. Bind 1. Akademie Verlag.
- 2013a: *Die Wahrnehmung anderer Religionen und christlich-abendländisches Selbstverständnis im frühen und hohen Mittelalter 85.-12. Jahrhundert*). Bd. 1. Akademie Verlag.
- 2013b: "The Methodology of Medieval Chroniclers". János M. Bak & Ivan Jurković (red.): *Chronicon. Medieval Narrative Sources. A chronological guide with introductory essays*. Brepols, s. 25-33.
- Grundmann, Herbert 1967: *Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Guenée, Bernard 1973: "Histoire, annales, chroniques. Essay sur les genres historiques au Moyen Age*". *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 28e Année, Nr. 4 , s. 997-1016.
- 1980 : *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Aubier Montagne.
- Gutas, Dimitri 1998: *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society (2nd-4th/5th-10th C.)* Routledge.
- Gutas, Dimitri & Siniossoglou, Niketas 2017: "Philosophy and "Byzantine Philosophy". Anthony Kaldellis & Niketas Siniossoglou (red.): *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*. Cambridge University Press, s. 271-295.
- Halliday, M. A. K. 2002: "Text as Semantic Choice in Social Contexts." Genoptryk fra 1977. Jonathan Webster (red.): *Linguistic Studies of Text and Discourse*. Continuum, s. 23-81.

- 2003: "The Context of Linguistics". Genoptryk fra 1975. Jonathan Jonathan (red.): *On language and Linguistics*. Continuum, s. 74-91.
- Haarländer, Stephanie 2000: *Vitae Episcoporum. Eine Quellengattung zwischen Hagiographie und Historiographie, untersucht an Lebensbeschreibungen von Bischöfen des Regnum Teutonicum im Zeitalter der Ottonen und Salier*. Anton Hiersemann.
- Hägg, Tomas 2012: *The Art of Biography in Antiquity*. Cambridge University Press.
- Hedrick, Charles 2000: *History and Silence. Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity*. University of Texas Press.
- Heffernan, Thomas 2003: "Christian Biography: From Foundation to Maturity." Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 115-154.
- Hofmann, Heinz 1991: "Profil der Lateinischen Historiographie im zehnten Jahrhundert". *Il Secolo di ferro: Mito e realtà del secolo x*. Bd. 2. Presso la Sede del Centro, s. 837-915.
- Hoof, Lieve van 2002: "Among Christian Emperors. The Vita Basilii by Constantine VII Porphyrogenitus". *The Journal of Eastern Christian Studies* 54, s. 163-183.
- Homeyer, Helene 1970: *Hrotsvithae Opera. Mit Einleitungen und Kommentar von H. Homeyer*. Verlag Ferdinand Schöningh.
- Humphreys, Stephen 1999: *Islamic History. A Framework for Inquiry*. (rev. udg.). I.B. Tauris Publishers.
- Hunger, Herbert 1964: *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*. Hermann Böhlau Nachf.
 - 1978: *Die hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner*. Bd. 1. *Philosophie- Rhetorik- Epistolographie- Geschichtsschreibung –Geographie*. C.H. Beck'sche Buchhandlung.
 - 1997: "Liudprand von Cremona und die byzantinische Trivialliteratur". Evangelos Konstantinou (red.): *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*. Böhlau, s. 197-206.
- Huschner, Wolfgang 2003: *Transalpine Kommunikation im Mittelalter. Diplomatische, kulturelle und politische Wechselwirkungen zwischen Italien und dem nordalpinen Reich (9.- 11. Jahrhundert)*. Bind 2. Hahnsche Buchhandlung. Hannover.
- Ierodiakonou, Katerina 2002: "Introduction". Katerina Ierodiakonou (red.): *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. Clarendon Press, s. 1-13.

- Innes, Matthew 2012: "Historical Writing, Ethnicity and National Identity: Medieval Europe and Byzantium in Comparison". Sarah Foot & Chase Robinson (red.): *The Oxford History of Historical Writing. Volume 2: 400-1400*. Oxford University Press, s. 539-575.
- Innes, Matthew & McKitterick, Rosamond 1994: "The Writing of History". Rosamond McKitterick (red.): *Carolingian Culture Emulation and Innovation*. Cambridge University Press, s. 193-220.
- Ifversen, Jan 2007: "Begrebshistorien efter Reinhart Koselleck". *Slagmark - tidsskrift for idéhistorie* 48, s. 81-103.
- Jacobsen, Peter Christian 1991: "Formen und Strukturen der lateinischen Literatur der ottonischen Zeit". *Il Secolo di ferro: Mito e realtà del secolo x*. Bd 2. Presso la Sede del Centro, s. 917-946.
- Jaeger, Stephen 1985: *Origins of Courtliness. Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals, 939-1210*. University of Pennsylvania Press.
 - 1994: *Envy of Angels. Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe*. University of Pennsylvania Press.
- Jansson, Anton & Simonsen Maria 2020: "Kunnskapshistoria, idéhistoria och annan historia. En översikt i skandinavisk perspektiv."
- Jenkins, Romilly 1954: "The Classical Background of the Scriptorum Post Theophanem". *Dumbarton Oaks Papers* 8, s. 13-30.
 - 1965: "A Note on Nicetas David Paphlago and the "Vita Ignatii"". *Dumbarton Oaks Papers* 19, s. 241-247.
- Jenkins, Romilly & Moravcsik, Gyula 1967: *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*. Bd. 1. 2. rev. udgave. Dumbarton Oaks.
- Jessen, Hans 1921: *Die Wirkungen der augustinischen Geschichtsphilosophie auf die Weltanschauung und Geschichtsschreibung Liudprands von Cremona*. Verlag Ratsbuchhandlung L.
- Kaelble, Hartmut 1999: *Der Historische Vergleich. Eine Einführung zum 19. Und 20. Jahrhundert*. Campus Verlag.
 - 2003: "Die interdisziplinären Debatten über Vergleich und Transfer". Hartmut Kaelble & Jürgen Schriewer: *Vergleich und Transfer. Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Campus Verlag, s. 469-493.
 - 2012a: "Between Comparison and Transfers- and What Now?" Heinz-Gerhard Haupt & Jürgen Kocka: *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Berghahn Books.

- 2012b: "Historischer Vergleich". *Docupedia-Zeitgeschichte. Begriffe, Methoden und Debatten der zeithistorischen Forschung*.
http://docupedia.de/zg/kaelble_historischer_vergleich_v1_de_2012 (Besøgt 3.7 2020.)
- Kaldellis, Anthony 2012: "Byzantine Historical Writing, 500-920". Sarah Foot & Chase Robinson (red.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 2: 400-1400*. Oxford University Press, s. 201-217.
 - 2015: *The Byzantine Republic. People and Power in New Rome*. Harvard University Press.
 - 2007: *Hellenism in Byzantium. The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*. Cambridge University Press.
 - 1998: *Genesios. On the Reigns of Emperors*. Australian Association for Byzantine Studies.-2017:*Streams of Gold. Rivers of Blood. The Rise and Fall of Byzantium, 955 A.D. to the First Crusade*. Oxford University Press.
- Kaldellis, Anthony & Siniossoglou, Niketas 2017: "Introduction". Anthony Kaldellis & Niketas Siniossoglou (red.). *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*. Cambridge University Press, s. 1-24.
- Karlin-Hayter, Patricia 1981: "Le Synode à Constantinople de 886 à et la rôle de Nicolas le Mystique dans l'affaire de la tétragamie." Patricia Karlin-Hayter (red.): *Studies in Byzantine Political History*. Variorum Reprints, kap. XVI, s. 59-101.
- Karpf, Ernst 1985: *Herrscherlegitimation und Reichsbegriff in der ottonischen Geschichtsschreibung des 10. Jahrhunderts*. Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.
- 1986: "Von Widukinds Sachsengeschichte bis zu Thietmars Chronicon. Zu den literarischen Folgen des politischen Aufschwungs im ottonischen Sachsen". *Angli e sassoni al di qua e al di là del mare*. Bd. 2. Presso la sede del centro Spoleto, s. 547-580.
- Kazhdan, Alexander 1984: "Approaches to Byzantine Civilization". Kazhdan (red.): *Studies on Byzantine Literature of the eleventh and twelfth centuries*. Cambridge University Press, s. 1-22.
 - 1993: "Der Mensch in der Byzantinischen Literaturgeschichte". Genoptryk af artikel fra 1979. Alexander Kazhdan (red.): *Authors and Texts in Byzantium*. Variorum, kap. II, s. 1-21.
 - 1994: "Some Observations on the Byzantine Concept of Law: Three Authors of the Ninth through the Twelfth Centuries". A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Harvard University Press, s. 199-216.

- 1999: *A History of Byzantine Literature (650-850)*. National Hellenic Research Foundation.
- 2006: *A History of Byzantine Literature (850-1000)*. Christine Angelidi (red.). National Hellenic Research Foundation.
- Keller, Hagen og Althoff, Gerd 2008: *Die Zeit der späten Karolinger und Ottonen. Krisen und Konsolidierungen 888-1024. Gebhardt. Handbuch der deutschen Geschichte*, bd. 3. Klett-Cotta.
- Kennedy, Hugh 2005: "The Caliphate". Youssef M. Choueiri (red.): *A Companion to the History of the Middle East. Blackwell Companions to World History*. John Wiley & Sons, s. 52-67.
 - 2013: "The Reign of al-Muqtadir (295–320/908–32): A History". Maaïke van Berkel, Nadia Maria El Cheikh, Hugh Kennedy & Letizia Osti (red.): *Crisis and Continuity at the Abbasid Court : Formal and Informal Politics in the Caliphate of Al-Muqtadir (295-320/908-32)*, Brill s. 13-47.
- Khalidi, Tarif 1994: *Arabic Historical Thought in the Classical Period*. Cambridge University Press.
- Koselleck, Reinhart 1979: "Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte". Reinhart Koselleck (red.). *Historische Semantik und Begriffsgeschichte*. Klett-Cotta, s. 19-36.
- Koselleck, Reinhart 1996: "A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe". H. Lehmann & M. Richter (red.): *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*. Occasional Paper No. 15. German Historical Institute, s. 59-70.
- Kraemer, Joel L. 1986: *Humanism in the Renaissance of Islam. The Cultural Revival during the Buyid Age*. E. J. Brill. Leiden
- Krueger, Derek 2009. "Early Byzantine Historiography and Hagiography as different Modes of Christian Practice". Arietta Papaconstantinou (red.): *Writing 'True Stories'. Historians and Hagiographers in the Late Antique and Medieval Near East*. Brepols, s. 13-20.
- Kühne-Wespi, Carina, Oschema, Klaus & Quack, Joachim Friedrich 2019: "Zerstörung von Geschriebenem. Für eine Phänomenologie des Beschädigens und Vernichtens". Ludger Lieb (red.). *Zerstörung von Geschriebenem. Historische und transkulturelle Perspektiven*. De Gruyter, s. 1-40.
- Lake, Justin 2014: "Authorial Intention in Medieval Historiography". *History Compass* 12:4, s. 344–360.
 - 2013a: *Prologues to Ancient and Medieval History*. University of Toronto Press Incorporated.

- 2013b: *Richer of Rheims. The Methods and Mentality of a Tenth century Historian*. The Catholic University of America Press.
- 2015: "Current Approaches to Medieval Historiography". *History Compass* 13:3, s. 89–109.
- Lemerle, Paul 1986: *Byzantine Humanism. The First Phase. Notes and Remarks on Education and Culture in Byzantium from its Origins to the 10th Century*. Oversat af Helen Lindsay og Ann Moffatt. Australian Association for Byzantine Studies.
- Leonardi, Claudio 1999: "Intellectual Life". Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 186-211.
- Lees, Jay T. 2004: "Hrotsvit of Gandersheim and the Problem of Royal Succession in the East Frankish Kingdom". Brown, Phyllis Rugg, et al. (red.): *Hrotsvit of Gandersheim : Contexts, Identities, Affinities, and Performances*. University of Toronto Press, s. 13-28.
 - 2013: "David Rex Fidelis? Otto the Great, the Gesta Ottonis, and the Primordia coenobii Gandeshemensis". Phyllis R. Brown and Stephen L. Wailes (red.): *A Companion to Hrotsvit of Gandersheim (fl. 960): Contextual and Interpretive Approaches*. Brill, s. 201-234.
- Lesmüller-Werner, A. & Thurn, H. 1978: *Iosephi Genesii. Regum libri Quattuor*. De Gruyter.
- Leyser, Karl 1994: "Ends and Means in Liudprand of Cremona". Timothy Reuter (red.): *Communication and Power in Medieval Europe. The Carolingian and Ottonian Centuries*. The Hambledon Press 1994, s. 125-142.
- Lewis & Short. *Latin Word Study Tool*. Perseus Digital Library, Department of Classics, Tuft University. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=compilare&la=la#lexicon> (Besøgt 2/11 2019)
- Ljubarskij, Jakov 1992: "Man in Byzantine Historiography from John Malalas to Michael Psellos". *Dumbarton Oaks Papers* 46, s. 177-186.
 - 1993: "New Trends in the Study of Byzantine Historiography". *Dumbarton Oaks Papers* 47, s. 131-138.
 - 1998: "SO Debate. Quellenforschung and/or Literary Criticism. Narrative Structure in Byzantine Historical Writings". *Symbolae Osloenses* 73, s. 5-22.
- Lotter, Friedrich 1958: *Die Vita Brunonis des Ruotger*. Ludwig Röhrscheid Verlag.
- Lüsebrink, Hans-Jürgen 2013: "Der Kulturtransferansatz". Christiane Sollte-Gresser, Hans-Jürgen Lüsebrink & Manfred Schmeling (red.). *Zwischen Transfer und Vergleich. Theorien und Methoden der Literatur- und Kulturbeziehungen aus deutsch-französischer Perspektive*. Franz Steiner Verlag, s. 37-50.

- McGinnis, Jon 2018: "Islamic Ethics". Thomas Williams (red.) *The Cambridge Companion to Medieval Ethics*. Cambridge University Press, s. 77-100.
- McKitterick, Rosamond 2004: *History and Memory in the Carolingian World*. Cambridge University Press.
- McKitterick, Rosamond & Marenbon John 1998: "Philosophy and its Background in the Early Medieval West": John Marenbon (red.): *Routledge History of Philosophy III: Medieval Philosophy*. Routledge, s. 96-119.
- MacLean, Simon 2003: *Kingship and politics in the late ninth century : Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*. Cambridge University Press.
 - 2009: *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Manchester University Press.
- Magdalino, Paul 2012: "Byzantine History Writing 900-1400". Sarah Foot & Chase Robinson (red.): *The Oxford History of Historical Writing*. Vol. 2: 400-1400. Oxford University Press, s. 218-237.
 - 1999: "The Distance of the Past". Stefano Brufani (red.): *Ideologie e pratiche del reimpiego nell'alto medioevo. 16-21 aprile 1998*. Bd 1. Presso la sede del centro, s. 115-146.
 - 2011: "Orthodoxy and History in Tenth-Century Byzantine 'Encyclopedism'". Peter van Deun & Caroline Macé (red.) : *Encyclopedic Trends in Byzantium ? Proceedings of the International Conference held in Leuven, 6-8 May 2009*. Peeters, s. 143-159.
- Mähl, Sibylle 1969: *Quadrige Virtutum. Die Kardinaltugenden in der Geistesgeschichte der Karolingerzeit*. Böhlau Verlag.
- Mango, Cyril 2011: "Introduction": Ihor Ševčenko: *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. De Gruyter, 2011, 3-14.
- Mango, Cyril & Scott, Roger 1997: *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Clarendon Press
- Marenbon, John: *Early Medieval Philosophy (480-1150)*. 2. udg. Routledge.
 - 2003: "Introduction". John Marenbon (red.): *Routledge History of Philosophy Volume III: Medieval Philosophy*, s. 1-10.
- Markopoulos, Athanasios 2003: "Byzantine History Writing at the End of the New Millennium". Paul Magdalino (red.): *Byzantium in the year 1000*. Brill, s. 183-197.

- 2009: "From Narrative Historiography to Historical Biography. New Trends in Byzantine Historical Writing in the 10th- 11th Centuries". *Byzantinische Zeitschrift* 102, s. 697-715.
- 1994: "Constantine the Great in Macedonian Historiography: Models and approaches". Paul Magdalino (red.): *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries*. Variorum, s. 159-170.
- Mayr-Harting, Henry 2007: *Church and Cosmos in Early Ottonian Germany. The View from Cologne*. Oxford University Press.
- Mehl, Andreas 2014a: *Roman Historiography. An Introduction to its Basic Aspects and Developments*. Oversat af Hans-Friedrich Mueller. Wiley Blackwell.
- 2014b: "How the Romans remembered, recorded, thought about and used their past". Kurt Raaflaub (red.): *Thinking, Recording, and Writing History in the Ancient World*. Wiley & Sons, s. 256-275.
- Misch, Georg 1955: *Geschichte der Autobiographie. Das Mittelalter. Erster Teil: Die Frühzeit. Zweite Hälfte*. Verlag G. Schulte.
- Müller-Mertens, Eckhard 1999: "The Ottonians as Kings and Emperors". Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 333-266.
- Nelson, Janet 2008: "Rulers and Government." Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 95-129.
- Németh, András 2018: *The Excerpta Constantiana and the Appropriation of the past*. Cambridge University Press.
- Neville, Leonara 2018: *Guide to Byzantine Historical Writing*. Cambridge University Press.
- Östling, J., Larsson Heidenblad, D., Sandmo, E., Nilsson Hammar, A., & Nordberg, K. 2018: "The History of Knowledge and the Circulation of Knowledge: An Introduction". J. Östling, E. Sandmo, D. Larsson Heidenblad, A. Nilsson Hammar, & K. Nordberg (red.): *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*. Nordic Academic Press, s. 9-33.
- Papaconstantinou, Arietta, Debié, Muriel & Kennedy, Hugh 2010: *Writing 'true stories': historians and hagiographers in the late antique and medieval Near East*. Brepols.
- *Perseus Greek Word Study Tool*. Department of Classics, Tuft University, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph> (besøgt 26.6 2019)
- Praesenjit, Duara, Murthy, Viren & Sartori, Andrew (red.) 2014: *A Companion to Global Historical Thought*. Wiley & Sons, Incorporated.

- Rapp, Claudia 2010: "Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium": Magdalino & Nelson (red.): *The Old Testament in Byzantium*. Dumbarton Oaks, s. 175-197.
- Reid, Peter 1984: *Ratherii Veronensis. Praeloquiorum Libri VI. Phrenesis. Dialogus Confessionalis. Exhortatio Et Preces. Pauca De Vita Sancti Donatiani. Fragmenta Nuper Reperta Glossae*. Brepols.
 - 1991: *The Complete Works of Rather of Verona. Translated with an Introduction and Notes*. Medieval & Renaissance Texts & Studies. Binghamton, New York.
 - 1981: *Tenth-Century Latinity: Rather of Verona*. Undena Publications.
- Renswoude, Irene van 2010: "The Sincerety of Fiction. Rather and the Quest for Selfknowledge". Corradini et al. (red.): *Egotrouble Authors and their Identities in the Early Middle Ages*. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 227-242.
 - 2008: ""The word once sent forth can newer come back": Trust in Writing and the Dangers of Publication": Schulte et al. (red.): *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Brepols, s. 393-413.
- Riché, Pierre 1989: *Écoles et enseignement dans le haut moyen age. Fin du Ve siècle- milieu du XIe siècle*. Aubier Montagne.
- Robinson, Chase 2003: *Islamic Historiography*. Cambridge University Press.
- Roberts, Edward 2019: *Flodoard of Rheims and the Writing of History in the Tenth Century*. Cambridge University Press.
- Rosenthal, Franz 1992: *The Classical Heritage in Islam*. Routledge.
 - 1968: *A History of Muslim Historiography*. 2. rev. udgave. E. J. Brill.
 - 1962 "The Influence of the Biblical tradition on Muslim Historiography". Bernard Lewis & P. M. Holt (red.): *Historians of the Middle East*. Oxford University Press, s. 35-45.
- Sarasin, Philipp 2011: "Was ist Wissensgeschichte?" *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36:1, s. 159-172.
- Schieffer, Rudolf 1998: "Mediator cleri et plebis. Zum geistlichen Einfluß auf Verständnis und Darstellung des ottonischen Königtums". Gerd Althoff & Ernst Schubert (red.): *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen*. Jan Thorbecke Verlag, s. 345-361.
- Schmale, Franz-Joseph 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Schreiner 2002: "Formen der Kaiserbiographie in Byzanz". Dorothea Walz (red.): *Scripturus Vitam. lateinische Biographie von der Antike bis in die Gegenwart: Festgabe für Walter Berschin zum 65. Geburtstag*. Mattes Verlag, s. 59-70.
 - 2011: "Die Enzyklopädische Idee in Byzanz." Peter van Deun & Caroline Macé (red.): *Encyclopedic Trends in Byzantium ? Proceedings of the International Conference held in Leuven, 6-8 May 2009*. Peeters, s. 3-25.
 - 2015: "Byzans- Brücke zum Osten". Christian Gastgeber & Falko Daim (red.): *Byzantium as Bridge between West and East*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, s. 13-29.
- Schucan, Luzi 1973: *Das Nachleben von Basilius Magnus "ad adolescentes". Ein Beitrag zur Geschichte des christlichen Humanismus*. Librairie Droz.
- Schulmeyer-Ahl, Kerstin 2009: *Der Anfang vom Ende der Ottonen*. De Gruyter.
- Scott, Roger 1981: "The Classical tradition in Byzantine Historiography". Margaret Mullett & Roger Scott, (red.): *Byzantium and the Classical Tradition. University of Birmingham Thirteenth Spring Symposium of Byzantine Studies 1979*. Centre for Byzantine Studies, University of Birmingham.
 - 2017: "Narrating the Reign of Constantine in Byzantine Chronicles". Amelia Brown & Bronwen Neil (red.): *Byzantine Culture in Translation*. Brill, s. 8-32.
- Secord, James 2000: *Victorian Sensation. The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation*. The University of Chicago Press.
 - 2004: "Knowledge in Transit". *Isis* 95:4, s. 654-672.
- Sergi, Giuseppe 1999: "The Kingdom of Italy". Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 346-371.
- Ševčenko, Ihor 2011: *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. De Gruyter.
 - 1992: "Re-Reading Constantine Porphyrogenitus". Jonathan Shepard & Simon Franklin (red.): *Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*. Variorum, s. 167-194.
- Sewell, William 1967: "Marc Bloch and the Logic of Comparative History". *History and Theory* 6:2, s. 208-218.
- Shanzer, Danuta 2002: "Laughter and Humour in the Early Medieval West". Guy Halsall (red.): *Humour, History and Politics in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Cambridge University Press, s. 25-47.

- Shepard, Jonathan 2013: "Aspects of Moral Leadership: The Imperial City and Lucre from Legality". Pamela Armstrong (red.): *Authority in Byzantium*. Ashgate 2013, s. 9-30.
 - 1999: "Byzantium in Equilibrium, 886-944". Timothy Reuter (red.): *Cambridge Medieval History III, c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 553-566.
 - 1999: "Byzantium and the West". Timothy Reuter (red.): *Cambridge Medieval History III, c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 605-623.
 - 2008a: "Equilibrium to Expansion (886-1025)". Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge University Press, s. 493-536
 - 2008b: "Western Approaches (900-1025)". Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge University Press, s. 537-559.
- Siegrist, Hannes 2003: "Perspektiven der vergleichenden Geschichtswissenschaft. Gesellschaft, Kultur und Raum". Hartmut Kaelble & Schriever (red.): *Vergleich und Transfer. Komparatistik und Transfer in den Sozial- Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Campus Verlag, s. 305-339.
- Signes-Codoñer, Juan 2017: "The Author of Theophanes Continuatus I–IV and the Historical Excerpts of Constantine VII Porphyrogenitus". László Horváth & Erika Juhász (red.): *Investigatio Fontium II. Griechische und lateinische Quellen mit Erläuterungen*. Eötvös-József-Collegium.
 - 2014: *The Emperor Theophilos and the East, 829-842. Court and Frontier in Byzantium during the last Phase of Iconoclasm*. Ashgate.
 - 2015: "Theophanes at the Time of Leo VI". Marek Jankowiak & Federico Montinaro (red.): *Studies in Theophanes*. Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, s. 159-176.
- Simon, Dieter 1994: "Legislation as Both a World Order and a Legal Order". A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Harvard University Press, s.1-25.
- Simonsen, Maria & Skouvig, Laura 2019: "Videnshistorie. Nye veje i historievidenskaberne." *Temp – tidsskrift for historie* 19, s. 5-26.
- Skinner, Quentin 1988: "A reply to my critics". Tully, J. (red.): *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*. Princeton: Polity Press and Princeton University Press, s. 231-288.
 - 2002: *Visions of Politics. Volume 1. Regarding Method*. Cambridge University Press.

- 2001: "Moralske principper og social forandring". Quentin Skinner og intellektuel historie. *Slagmark- tidsskrift for idéhistorie* 33, s. 23-36.
- Smalley, Beryl 1983. *The Bible in the Middle Ages*. 3. rev. udgave. Basil Blackwell Publisher Limited.
- Peter L. Smith 2016. *Greek and Latin Roots: for Science and the Social Sciences, Part II – Greek*. 6. udgave. University of Victoria.
- Sot, Michel 2003: "Local and Institutional History (300-1000)." Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 89-114.
- Speer, Andreas 2012: "Knotenpunkt Byzanz." Andreas Speer & Philipp Steinkrüger (red.): *Knotenpunkt Byzanz. Wissensformen und kulturelle Wechselbeziehungen*. De Gruyter, s. xv-xxii.
- Squatiri, Paulo 2007: *The Complete Works of Liudprand of Cremona*. Catholic University of America Press.
- Stamkötter, F.-B.: "Moralphilosophie". *Lexikon des Mittelalters. Bd. 6.. Brepolis Medieval Encyclopaedias - Lexikon des Mittelalters Online*. Verlag J.B. Metzler, kolonne 827-829.
- Staubach, Nikolaus 1991: "Graecae Gloriam. Die Rezeption des Griechischen als Element spätkarolingisch-frühottonischer Hofkultur". Anton von Euw & Peter Schreiner (red.): *Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends*. Bind 1. Köln 1991, s. 343-367.
 - 1989/1990: "Historia oder Satira? Zur literarischen Stellung der Antapodosis Liudprands von Cremona". *Mittellateinisches Jahrbuch* 24/25, s. 461-487.
- Sutherland, Jon 1975: "The Idea of Revenge in Lombard Society in the eighth and tenth century: The Cases of Paul the Deacon and Liudprand of Cremona." *Speculum* 50:3, s. 391-410.
 - 1988: *Liudprand of Cremona. Bishop, Diplomat, Historian. Studies of the Man and his Age*. Centro italiano di studi sull'alto medioevo.
- Tischler, Matthias 2001: "Handschriftenbefunde zu den Werken Liudprands von Cremona in bayrischen und österreichischen Bibliotheken". *Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte* 64:1, s. 59-82.
- Tinnefeld, Franz Hermann 1971: *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie. Von Prokop bis Niketas Choniates*. Wilhelm Fink Verlag München
- Tougher, Shaun 1997: *The Reign of Leo VI (886-912). Politics and People*. Brill.

- 2008: "After Iconoclasm (850-886)". Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge University Press, s. 292-304.
- 2018: "Macedonian Mirrors: "The Advice of Basil I for his Son Leo VI". Gert Roskam & Stefan Schorn: *Concepts of Ideal Rulership from Antiquity to the Renaissance*. Brepols, s. 355-382
- Treadgold, Warren 2007: *The Early Byzantine Historians*. Palgrave Macmillan.
 - 2013: *The Middle Byzantine Historians*. Palgrave Macmillan
 - 1979: "The Revival of Byzantine Learning and the Revival of the Byzantine State". *The American Historical Review* 84:5, s. 1245-1266.
 - 1997: *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford University Press.
- Tyler, Elisabeth & Balzarette Ross 2006: "Introduction". Elizabeth Tyler & Ross Balzarette (red.): *Narrative and History in the Early Medieval West*. Brepols, s. 1-9.
- Van Seters, John 1983: *In Search of History. Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History*. Yale University Press.
- Valtorta, Benedetta 2006: *Clavis Scriptorum Latinorum. Medii Aevi. Auctores Italiae (700-1000)*. Sismel.
- Vignodelli, Giacomo 2005: "Il problema della regalità nei Praeloquia di Raterio di Verona". G. Isabella (red.): « C'era una volta un re... » Aspetti e momenti della regalità. Bologna 2005, s. 59-74.
 - 2016: "Politics, prophecy and satire: Atto of Vercelli's Polipticum quod appellatur Perpendiculum". *Early Medieval Europe* 24:2, s. 209-235.
- Vilstrup, Margit Bech 2017: *Kampen om arbejderne. Arbejderbegrebets historie 1750-2017. Ph.d.-afhandling*. SDU. https://www.sdu.dk/-/media/files/forskning/phd/phd_hum/afhandlinger/2017/afhandling+28,-d-,+august+final.pdf (besøgt 17.6 2021).
- Wahlgren, Staffan 2019: *The Chronicle of the Logothete. Translated with Introduction, Commentary and Indices by Staffan Wahlgren*. Liverpool University Press.
- Warner, David 2009. "Reading Ottonian History: The Sonderweg and Other Myths". Patricia Skinner (red.): *Challenging the Boundaries of Medieval History*. Brepols, s. 81-114.
- West, Charles 2012: "Dynastic Historical Writing". Sarah Foot & Chase Robinson (red.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 2: 400-1400*. Oxford University Press s. 496-516.

- White, Carolinne 2015: "The Latin of the Fathers". Ken Parry (red.): *The Wiley Blackwell Handbook to Patristics*. Blackwell Wiley, s. 471- 486.
- Wickham, Chris 2005: *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*. Oxford University Press.
 - 2009: "Problems in Doing Comparative History." Patricia Skinner (red.). *Challenging the Boundaries of Medieval History*. Brepols, s. 5-28.
- Williams, Thomas 2018: "Introduction". Thomas Williams (red.) *The Cambridge Companion to Medieval Ethics*. Cambridge University Press, s. 1-6.
- Wilson, Nigel 1983: *Scholars of Byzantium*. Gerald Duckworth & Co. Ltd.: London.

Appendiks: Græske citater i artikel 2: Dydsmønsteret kejser Basileios I: Legitimeringen af illegitim hersker

Redaktøren ved *Temp- tidsskrift for historie* ønskede, at jeg udelod den græske tekst i artiklen “Dydsmonsteret kejser Basileios I: Legitimeringen af illegitim hersker”. Græsk tekst og oversættelse anføres derfor her.⁴⁴⁹

Citat 1, s. 8.

Vita Basilii, kap. 102: ”... ἀμφοτέρων, βασιλεύς τ’ ἀγαθὸς κρατερός τ’ αἰχμητής.”

”...på samme tid var en god hersker og en mægtig kriger.”

Citat 2, s. 8.

Vita Basilii, kap. 1: ”...ὥς ἂν καὶ τοῖς μετέπειτα μὴ ἀγνοῖται βασιλείου στελέχους ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου παρεκταθέντος ἢ πρώτη πηγὴ καὶ ρίζα, καὶ τοῖς ἐκγόνοις ἐκείνου οἴκοθεν εἴη ἀνεσθηκῶς ὁ πρὸς ἀρετὴν κανὼν τε καὶ ἀνδριάς καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῆς μιμήσεως.”

”Derved vil den første kilde og rod til det kejserlige dynasti, som har varet så længe, ikke forblive ukendt i eftertiden og en standard og et billede på dyd såvel som en model vil blive rejst til imitation for hans efterkommere i deres eget hus.”

Citat 3, s. 9.

Vita Basilii, kap. 8: ”... παρεκάλει τὸν τε θεῖον φόβον διηνεκῶς ἔχειν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ νομίζειν αἰετὸν τῆς προνοίας ὀφθαλμὸν πᾶσαν πρᾶξιν αὐτοῦ καὶ πᾶν νόημα ἐφορᾶν, καὶ μηδὲν ἀνάξιον τῆς τοιαύτης ἐφορείας σπουδάζειν, ἀλλὰ τῷ προσήκοντι καταστήματι τὰς οἰκείας ἀρετὰς ἐπιδείξασθαι καὶ ἐν μηδενὶ τὴν προγονικὴν καταισχυῖναι εὐγένειαν.”

”... hun bad ham om hele tiden at frygte Gud i sin sjæl og altid at være bevidst om, at forsynets øje overvågede alle hans handlinger og tanker og ikke forsøge noget, som var denne overvågning uværdig, men vise sine dyder gennem passende opførsel og på ingen måde vanære sin ædle afstamning”.

⁴⁴⁹ Anvendt udgave af *Vita Basilii* i Ševčenko (red.) 2011: *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. De Gruyter.

Citat 4, s. 11.

Vita Basilii, kap. 7: "ἦδει γὰρ ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ μάλιστα ταῖς βασιλευμέναις τῶν πόλεων τὰς δεξιὰς φύσεις εὐδοκιμεῖν καὶ τοὺς τῶν ἄλλων κατὰ τι προέχοντας ἐπὶ λαμπροτέρας τύχης γνωρίζεσθαι, ἐν δὲ ταῖς ἀδοξοτέραις τῶν πόλεων καὶ ταπειναῖς, ὥσπερ ἐν ταῖς κωμητικαῖς ἀναστροφαῖς, ἀμαυροῦσθαι καὶ φθίνειν τὰς ἀρετὰς...."

"For han erkendte, at i store byer, særligt hovedstæder, værdsættes dem med den rette karakter og dem, som overgår andre på et givent område, opnår anerkendelse gennem en højere position i livet, mens dyder bliver plettede og forsvinder i ukendte og ydmyge byer såvel som i landlige levesteder..."

Citat 4, s. 12.

Vita Basilii, kap. 6: "...καὶ αὐτὸν ἔχων τῶν τε πρακτέων ὑφηγητὴν καὶ τῶν ῥητέων ἐξηγητὴν καὶ διδάσκαλον, καὶ παιδοτρίβην πρὸς ἅπαν σπουδαῖον καὶ ἐπαινούμενον."

"...og han var hans vejviser for det, der skulle gøres og fortolker og lærer af ting der skulle siges og træner i alt, hvad der var væsentligt og prisværdigt."

Citat 5, s. 12.

Vita Basilii, kap. 6: "...ἀλλ' ὑπὸ τῷ φύσαντι μόνῳ τὰ τῶν καλῶν ἐξασκούμενος κάλλιστα, πρὸς τε τὸ θεῖον ὁσιότητα καὶ εὐσέβειαν καὶ πρὸς τοὺς τεκόντας αἰδῶ καὶ εὐπείθειαν, πρὸς γεραιτέρους ὑπειξιν καὶ πρὸς ἡλικας καὶ φυλέτας ἄδολον εὐνοίαν, πρὸς δυνάστας ὑποταγὴν καὶ πρὸς πένητας ἔλεον, ἐν πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ἐπιδήλως ἐξέλαμπεν, σῶφρων ἐκ νέου καὶ ἀνδρεῖος ἀναφαινόμενος, τὴν τε ἰσότητα μετὰ φρονήσεως ἀγαπῶν καὶ διαφερόντως τιμῶν, καὶ ἐν μηδενὶ τῶν ταπεινοτέρων κατεπαιρόμενος. ἐξ ᾧ εὐνοία παρὰ πάντων αὐτῷ καὶ τὸ πᾶσιν εἶναι προσφιλεῖ καὶ ἐράσμιον."

...men det var ham, som havde frembragt ham (Basileios), som alene trænede ham i de bedste af gode ting: til både hengivenhed og fromhed over for Gud, til respekt og umiddelbar lydighed overfor forældrene, til føjelighed over for dem der var ældre end ham og til ærlig velvilje overfor jævnaldrende og slægtninge, til underordning under magthaverne, til velgørenhed over for de fattige. Tydeligt strålede han (Basileios) i alle dyderne. Fra ung af åbenbarede han sig som mådeholdende og tapper. Han elskede politisk lighed forbundet med

klogskab og ærede begge dele højt og udviste aldrig arrogance over for dem af lavere stand. På grund af dette opnåede han alles velvilje og var værdsat og elsket af alle.

Citat 6, s. 14.

Vita Basilii, kap. 72: "Καὶ ἀπὸ τούτου διηνεκῶς ἐνδαιτωμένην παρ' αὐτῷ τὴν τῶν ἀρετῶν ὑπῆρχεν ὄραν τετρακτύν."

"Og på grund af dette kan man se, at de fire dyder (kardinaldyderne) hele tiden var med ham."

Citat 7 s. 14.

Vita Basilii, kap. 72: "... καὶ ἐθαυμάζετο αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀνδρείας τὸ φρόνιμον καὶ μετὰ τῆς σωφροσύνης τὸ δίκαιον, καὶ πάντα εἶχεν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπίδοσιν."

"Og man beundrede hans taperhed forbundet med klogskab og hans mådehold kombineret med retfærdighed, og alt havde taget en vending til det bedre."

Citat 8, s. 15.

Vita Basilii, kap. 72: "καὶ ἐδόκει αὐθις ὁ βίος ἐπὶ τῆς ἀρχαίας γενέσθαι εὐεξίας καὶ καταστάσεως, αὐτοῦ τε διηνεκῇ κεκτημένου πρόνοιαν ὑπὲρ τοῦ εὐσταθεῖν τὸ ὑπήκοον καὶ ὑπὸ μηδενὸς μηδένα ἐπηρεάζεσθαι..."

"Og livet vendte nu tilbage til den gamle gode velordnede tilstand, for han (Basileios) havde ved sin vedvarende forudseenhed opnået, at alle hans undergivne kunne nyde fred uden at nogen krænkede andre..."

Citat 9, s. 16.

Vita Basili, kap. 30: "ὧν καὶ διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὰ βελτίω ῥοπήν (τοιούτοι γὰρ πάντως οἱ ἐκλεγόμενοι) καὶ διὰ τὴν τοῦ κρατοῦντος περὶ ταῦτα σπουδὴν καὶ ἐγρηγορυῖαν πανταχόσε περίβλεψιν εἰς πᾶν τὸ δέον προθύμως ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι ἀμιλλωμένων, ἅπαντα μὲν ἀδικία εὐθὺς ἀπὸ πάντων ἠλαύνετο, καὶ τὸ δίκαιον ἐπαρρησιάζετο, καὶ αἱ πρὶν ὑπὲρ τὰς Βριάρεω χεῖρες πρὸς τὰ ἀλλότρια ἐκτεινόμεναι ἐκνεναρκωμέναις ὥσπερ καὶ παρειμέναις ἐώκεσαν, καὶ τὰ ἀσθενῆ πρὸ τούτου τῶν πενήτων μέλη ἐρρώννυτο..."

"Og idet disse konkurrerede om at overgå hinanden i alt hvad, der var behov for på grund af, at de fra begyndelsen var inklineret til det bedste (for sådan var de udvalgte mænd i alle

tilfælde) og på grund af den anstrengelse deres hersker alle steder gjorde synligt i handling og hans vogtende årvågenhed i alle retninger, så begyndte al uretfærdighed at blive nedkæmpet med det samme og retfærdighed at genetablere sig selv med selvtillid. Hænderne mere flertallige end Briareus' [mytisk figur med 100 arme], som havde været udstrakt efter andres ejendom, blev følelsesløse og lammede, mens de fattiges svage lemmer blev stærkere..."

Citat 10, s. 17.

Vita Basilii, kap. 19: "... ἄνδρα καὶ τῆς ἐλάττονος τύχης πεῖραν δεξάμενον καὶ ἐγνωκότα τοὺς κατὰ τῶν πενήτων ὑπὸ τῶν ὑπερεχόντων κονδυλισμοὺς καὶ τὰς ἀδίκους ἐξ αὐτῶν ἀφαιρέσεις καὶ τὰς ὥσπερ ἀναστάσεις τῶν ταπεινοτέρων καὶ τοὺς παρὰ τῶν ὁμοφύλων ἀνδραποδισμούς..."

"...en mand, som selv havde erfaring med, hvad det ville sige at besidde en lavere samfundsposition og havde kendskab til, hvor dårligt behandlet de fattige blev af dem, der stod over dem, hvor uretfærdigt udplyndrede de blev af dem, og hvordan de lavt stillede rejste sig til oprør og blev behandlet som slaver af deres egen slægt..."

Citat 11, s. 20.

Vita Basilii, kap. 40: "... τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἐπεδείξατο, ὥς μὴ μόνον τοὺς ὑπ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πολέμιους περιφανῶς ἐκπλαγῆναι τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ εὐχέρειαν. ἐμφρόνως γὰρ ἅμα καὶ νεανικῶς προσμίζας τοῖς πολέμοις καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος φανεῖς καὶ τόλμη διαφέρων καὶ παρὰ (τὰ) δεινὰ ὁρώμενος εὐθαρσής τε καὶ ἀκατάπληκτος, πρῶτος τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐτρέψατο φόνῳ πολλῷ..."

"Han demonstrerede sin personlige tapperhed, således at både dem under ham og fjenderne blev fuldstændigt slået af hans tapperhed og udholdenhed. For klogt og kraftfuldt på samme tid mødte han fjenden i kamp og i handling vist ædelhed og han udmærkede sig i forskellige handlinger ved at være af stort mod og uforstyrrelig og midt i alt myrderiet vendte han sig som den første mod modstanderne."

Oversigt over artiklernes rækkefølge

Artikel 1: Den bedste konge - kongen som indbegrebet af dyd. En undersøgelse af herskerrepræsentationer i det ottonske rige i 900-tallet.

Artikel 2: Dydsmønsteret Basileios I: Legitimeringen af en illegitim hersker.

Artikel 3: Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere.

Artikel 4: Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning.

Sigga Engsbro, lektor ved Professionshøjskolen Absalon og ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet. Primært interesseområde er forestillinger om god moralsk livsførelse i den tidlige middelalder. I sit ph.d.-projekt beskæftiger hun sig med herskerrepræsentation og konstruktion i historieskrivningen i 900-tallet i Byzans, det frankiske Europa og den islamiske verden.

Keywords: konger, biskopper, 900-tallet, det østfrankiske rige, historieskrivning, etik og moral.

DEN BEDSTE KONGE – KONGEN SOM INDBEGREBET AF DYD

En undersøgelse af herskerrepræsentationer i det ottonske rige i 900-tallet

Det frankiske Europa var i 900-tallet præget af store omvæltninger for den herskende elite. Et nyt dynasti etablerede sig som det toneangivende og gamle praksisser blev revurderet. Samtidig hermed blomstrede historieskrivningen op i det østfrankiske rige efter fem årtiers pause. I de nye narrativer er omdrejningspunktet individet. Her fremstår moralsk lederskab som centralt, da forfatterne fremstillede de fremmeste magtpersoner ud fra en ramme af dyder og laster. I denne artikel undersøges herskerrepræsentationen i historieskrivningen på baggrund af en central omend negligeret moraltraktat fra 900-tallet. Dermed søges forklaringer på den stigende interesse for dydsetik og indblik i fremherskende dydsforestillinger i 900-tallet.

Alle samfund ledes af nogen. I europæisk middelalder var der i hvert enkelt rige grundlæggende to øvrigheder, kongen og biskoppen. Kongen var overhoved for den verdslige magt i riget. Biskoppen var den øverste gejstlige repræsentant for den åndelige magt. I middelalderen foregik der ligesom i dag forhandlinger af magtpersoners indbyrdes relationer og ansvarsområder samt den

ideelle varetagelse heraf. Forestillinger om godt lederskab ændrer sig over tid, og omdrejningspunktet for denne artikel er gejstlighedens repræsentation af den gode konge i den politiske brydningstid i 900-tallets frankiske Europa.

I perioden 751-887 herskede det karolingiske dynasti ubestridt i det frankiske Europa.¹ I dette tidsrum var det en selvfølge, at kongerne i området skulle nedstamme fra karolingerne. I 900-tallet var det ikke længere muligt at besætte alle kongelige embeder i de frankiske riger med karolingere, og nye stormandsslægter stredes om magten.² I det østfrankiske rige uddøde den karolingiske herskerslægt i 911. Her kom det næste længerevarende dynasti, ottonerne (919-1024), til magten med Henrik I (r. 919-936) i 919.³ I de ottonske kongers tidlige regeringstid stillede stormændene i det østfrankiske rige dog spørgsmålstegn ved disse kongers legitimitet som herskere. Eksempelvis måtte Henrik I's søn, Otto I (r. 936-973), nedkæmpe flere oprør anført af familiemedlemmer og andre stormænd for at sikre tronen.⁴ Først Otto I cementerede sit dynastis magtposition. Et centralt vendepunkt var tilsyneladende Ottos endegyldige sejr over de hedenske ungare ved Lech nær Augsburg i 955. Efter denne sejr sluttede de ungarske raids, som siden 890'erne havde udgjort en vedvarende trussel for herskerne i de frankiske riger.⁵ Pave Johannes XII (r. 955-964) angav samme sejr som en af årsagerne til, at han kronede Otto I til kejser i 962. Otto I opnåede med kejserembedet den højeste verdslige værdighed i det frankiske Europa ligesom tidligere karolingiske herskere.⁶ Ottos forrang i de frankiske riger var dermed konsolideret ved pavelig autoritet. Otto I fik endda tilnavnet den store ligesom den mest berømte karolingiske konge og kejser Karl d. Store (r. 768-814).⁷

Otto I stræbte allerede efter kejsertitlen og overherredømmet i Norditalien i 951. Han drog på felttog mod den italienske konge Berengar II (r. 950-962), men de interne stridigheder i det østfrankiske rige forpurrede i første omgang hans drøm om kejserembedet.⁸ I 951 var den lothringske aristokrat, biskoppen Rather af Verona (r. 931-934/946-948/961-968), sandsynligvis involveret i at opstille en plan for Otto I's opnåelse af kejserembedet.⁹ Rather var på dette tidspunkt på kant med Berengar II, som i 948 med voldstrusler tvang Rather til at forlade sit bispe-sæde i Verona. Det var ikke første gang, Rather vakte en italiensk konges mishag. Allerede i 934 afsatte og fængslede kong Hugo af Arles (r. 926-947) Rather og

1 Det frankiske Europa under karolingerne omfattede store dele af Vest- og Centraleuropa jf. Reuter 1991, s. 21 ff., 326 ff.

2 Reuter 1991, s. 119-122, s. 329. I det tidlige 900-tal var der fem frankiske riger: det vestfrankiske rige, østfrankiske rige, Italien, Burgund og Provence.

3 Reuter 1991, s. 135.

4 Reuter 1991, s. 139 ff., 149-160.

5 Reuter 1991, s. 127 ff., 160 ff.

6 Reuter 1991, s. 161, 170-174; Bernhardt, 2006, 142 ff.

7 Beumann 1984, s. 50 f.

8 Reuter 1991, s. 169 ff.; Sergi 1999, s. 356 f.; Müller-Mertens 2008, s. 250 f.

9 Karpf 1985, s. 31-32, fodnote 162.

udvirkede først Rathers genindsættelse som biskop i 946. Ottonernes støtte til Rather var derimod vedvarende fra 950'erne og frem.¹⁰ Rather vakte muligvis den ottonske herskerslægts interesse og vandt deres gunst ved hjælp af sin moraltraktat, *Praeloquia* (fortaler), som han skrev under sit fængselsophold i Pavia 934-936. I *Praeloquia* demonstrerede Rather sit syn på retmæssig udøvelse af kongeligt og biskoppeligt embede og beskrev forudsætningerne herfor.¹¹ Mindst to magtfulde lærde personligheder med nære bånd til Otto I, ærkebiskoppen Rotbert af Trier (r. 931-956) og broderen Bruno, den senere ærkebiskop af Köln (r. 953-965), havde adgang til *Praeloquia*. Rather havde nemlig sendt dem kopier af værket i perioden 939-946. Rather opfordrede endda Bruno til at tage ham i sin tjeneste, hvis Bruno fandt behag i *Praeloquia*.¹² Bruno tilkaldte senere Rather til hoffet, hvor Rather opholdt sig ca. 952-953. Abbed Folcuin af Lobbes (r. 965-990) berettede om dette ophold, at Rather blev anset for den fremmeste blandt filosoffer og gjorde sit bedste for at danne det kongelige talent (Bruno).¹³ Bruno var ligesom Rather interesseret i dydsetik og er kendt for at promovere gejstlighedens studier af dyder i sit virke som biskop.¹⁴ Bruno støttede Rather trods politisk modvind. Bruno udnævnte Rather til biskop af Liège i 953 som en af sine første handlinger som ærkebiskop. Og da Rather i 954 blev fordrevet af det lokale aristokrati, sørgede Bruno for, at Rather fik embede som abbed i det lothringiske kloster Alna.¹⁵

Diakonen af Pavia, den senere biskop Liudprand af Cremona (r. 961-972), var også begejstret for Rather, og Rather kan anskues som Liudprands litterære forbillede.¹⁶ Liudprand var i Otto I's tjeneste fra 950'erne og havde denne at takke for sit bispeembede. Liudprand understregede *Praeloquias* værdi i sit historiske værk *Antapodosis* (gengældelse) forfattet 958-962. Liudprand anførte her, at *Praeloquia* ville behage (*placere*) og gavne (*prodesse*) læserens intellekt.¹⁷ Med Liudprand af Cremonas påbegyndelse af *Antapodosis* i 958 fik historieskrivningen

10 Reid 1991, s. 6-11; Misch 1955, s. 570 f.

11 Reid 1991, s. 5 f.; Dolbeau 1985, s. 512 f.; Vignodelli 2005, s. 59, 61 ff.; Misch 1955, s. 541 ff. Jeg definerer som Misch *Praeloquia* som en moraltraktat snarere end et fyrstespejl, da *Praeloquia* ikke kun tjener til at vejlede kongen. Kun bog 1 og 2 og dele af bog 6 omhandler personer, som hverken var konger eller gejstlige. Bog 3 behandler særligt kongen og sekundært relationen ml. konge og biskop. I bog 4 og 5 er der primært fokus på biskopper samt relationen ml. konge og biskop, men Rather behandler også andre gejstliges forpligtelser. Jf. fx Rathers indholdsbeskrivelse i *Praeloquia* bog 6, kap. 20, 21, 23 og kapitelindekset i bog 1, 2 og 3.

12 Rather, brev 5 og 6. Jf. også Folcuin, *Gesta abbatum Laubiensium*, kap. 20; Reid 1991, s. 6; Misch 1955, s. 564. Brevene blev skrevet mellem hhv. 939-944 og 942-946.

13 Reid 1991, s. 3; Folcuin, kap. 22; jf. for elev-lærer relation Mayr-Harting 2007, s. 53.

14 Jaeger 1994, s. 3-4, 43-49, 118-124. Jaeger anser Bruno for at være ansvarlig for at introducere en ny uddannelsesmodel i katedralskolerne, hvor studiet af dyder efter antikt forbillede indgår som central del.

15 Mayr-Harting 2007, s. 31; Reid 1991, s. 7-8.

16 Staubach 1989/1990, s. 470-484.

17 Liudprand, *Antapodosis*, bog 3, kap. 52. Jf. for Liudprand Schulmeyer-Ahl 2009, s. 326; Leyser 1994, s. 126; Sutherland 1988, s. 3-11, 77-78.

nyt liv efter en 50-årig stilstandsperiode i det østfrankiske rige. I historieskrivningen figurerede de ottonske konger som helte.¹⁸ I den ottonske historieskrivning generelt formidlede gejstlige forfattere deres forestillinger om den ideelle konge,¹⁹ og til den tidlige ottonske historieskrivning (ca. 958-970) hørte primært narrativer om konger og kejseres liv og handlinger.²⁰ Disse historiske narrativer kan placeres inden for den genre, som den kirkelige autoritet, biskoppen Isidor af Sevilla (ca. 560-636) kaldte *historia* (fortællende historieskrivning).²¹ I 900-tallets fortællende historieskrivning skildrede forfatterne fortrinsvis den nære fortid. I narrativerne indgår beskrivelser såvel som tolkninger og vurderinger af enkeltindividers handlinger og moral baseret på historiske hændelsesforløb. Forfatternes moralske intention fremgår tydeligt af narrativerne. Fx opfordrede forfatteren typisk læseren til at imitere forbilledlige individers livsførelse.²²

Forskere anvender ofte ottonsk historieskrivning som grundlag for diskussioner af herskerrepræsentationer i 900-tallet. I forskningen hersker konsensus om betydningen af dyder i repræsentationen af den gode konge.²³ Imidlertid definerer forskerne som oftest ikke, hvad det overordnede begreb dyd (*virtus*) betød for 900-tallets forfattere og dermed for forfatternes herskerrepræsentationer.²⁴ I 900-tallet var forestillingen om dualisme mellem sjæl og krop udbredt, dvs. de

18 Karpf 1985, s. 2; MacLean 2009, s. 1 ff., 9 ff.; Reuter 1991, s. 2 ff.; Karpf 1985, s. 2 ff., 25 ff.; Schütze-Pflugk 1972, s. 65–73; Bagge 2002, s. 30 ff.

19 Schieffer 1998, 357 ff.

20 Keller og Althoff 2008, s. 34–37. Historiske værker med kongers liv og handlinger som omdrejningspunkt i perioden 958–970: Liudprands *Antapodosis* (958–962) og *De rebus gestis Ottonis magni imperatoris* (964/965). Sidstnævnte er overleveret med titlen *Historia Ottonis*. Hrotsvit af Gandersheims, *Gesta Ottonis* (965–968); Widukind af Corveys *Res Gestae Saxonicae* (967–968). Enkelte værker fra samme periode har ottonske gejstlige som narrativets omdrejningspunkt: Ruotger af Skt. Pantaleons *Vita Brunonis* (965–969) og Hrotsvits *Primordia coenobii Gandeshemensis* (960–973). For datering jf. Karpf 1985, s. 6 og Leyser 1994, s. 128; Berschin 2013, s. 24; Bagge 2002, s. 25; Buchner 1973, s. 172. I Widukinds værk er kap. 70–76 i bog 3 tilføjet efter 973.

21 Jf. Schmale 1985, s. 109–112; Guenée 1980, s. 203–207 og Deliyannis 2003, s. 3 f. for en diskussion af Isidor og hans definition af historiske genrer. Jf. også Isidor af Sevilla, *Etymologiae*, bog 1, kap. 41–44. Isidors *Etymologiae* nød stor udbredelse i middelalderen. Der er flere lighedspunkter mellem Isidors definition af *historia* i *Etymologiae* (ca. 636) og historieskrivning i 900-tallet.

22 Engsbro 2019, s. 173 ff.; Keller og Althoff 2008, s. 36; Schieffer 1998, s. 358–361; Karpf 1985, s. 4, s. 25–27, 66; Schütze-Pflugk 1972, s. 65–73; Bagge 2002, s. 30 ff. Jf. også Liudprand, *Antapodosis*, kap. 1; Widukind, bog 1, *fortale*, kap. 1; Hrotsvit, *fortalerne*, s. 271–274; Ruotger, *fortalen*.

23 I forskningen anses en lang række kvaliteter for at referere til dyder. I min artikel bygger jeg på denne etablerede tradition. Beumann 1950, s. 107–139; Fichtenau 1984, s. 228–30. Jf. også referencer til biskoppens dyder. Her er dydsdefinitioner mere udførlige. Se fx Haarländer 2000, s. 225–263; Jaeger 1985, s. 35–48.

24 Jf. dog Beumann 1950 s. 113, 123–126. Beumann anfører *virtus* som overbegreb og referer til en sammenhæng mellem dyd og handling, men udfolder det ikke. Jf. fx s. 126: "Im Bilde Bruns und mit Bezug auf Otto tauchen *virtus* und *industria* als Paar auf. So umschließt die *virtus* Heldentum und politische Tat".

indre dyder afspejles i kroppens handlinger.²⁵ Når forfattere i 900-tallet anfører, at et individ besidder dyd eller rettere er dydig, så forstår jeg det således: Individet formåede at leve moralsk og kunne dermed både opnå succes i det materielle liv og sjælelig lykke. I 900-tallet anså forfatterne derfor kongens udøvelse af dyder i handling som afgørende for hans succesrige embedsførelse.

Kardinaldydernes betydning for herskeridealet og moralsk dannelse i karo-lingisk tid er veldokumenteret i forskningen på området.²⁶ De fire kardinaldyder har rødder tilbage til antikken, og allerede i den tidlige kristendom tilpassede kirkelige autoriteter (kirkefædre) kardinaldyderne til en kristen kontekst. Kardinaldyderne defineres i dag typisk som retfærdighed, klogskab/visdom, mådehold og tapperhed.²⁷ Flere forskere omtaler enten forekomsten af enkelte eller alle fire kardinaldyder i skildringer af fx Otto I i historiske narrativer.²⁸ På trods heraf er diskussioner af kardinaldydernes position eller mangel på samme generelt fraværende i forskeres udlægning af de ottonske kongers dyder.²⁹ Bejczy bemærker endda, at kardinaldydernes betydning for den sekulære magt svækkes fra omkring år 900 uden at uddybe nærmere.³⁰ Men selv samme Bejczy bemærker også, at Rather af Verona i *Praeloquia* beskæftigede sig med kardinaldyderne som politiske dyder såvel som den centrale komponent i kongelig uddannelse.³¹ Al- ligevel diskuterer Bejczy ikke *Praeloquias* eventuelle betydning for tidens dyds- forestillinger. Kardinaldydernes indplacering i dydshierarkiet og dermed deres betydning for forestillinger om god kongelig embedsførelse forbliver underbelyst for ottonsk tid.

Det undrer mig, at kardinaldyderne behandles overfladisk i forskningen og generelt tillægges ringe værdi for kongeidealet i 900-tallet i modsætning til i ka-

25 Jaeger og Bejczy er enige i forestillingen om dualisme mellem sjæl og krop, dvs. de indre dyder afspejles i kroppens handlinger. Jaeger anser antikke forbilleder som særligt væsentlige for dydsopfattelsen fra 950. Bejczy lægger derimod vægt på, at man i hele middelalderen særligt var påvirket af kirkefædrenes dydsopfattelse. Jaeger 1994, s. 3, 9–13; Bejczy 2011, s. 4, 30–33. Jeg baserer min udlægning på de kristne autoriteter, som Rather af Verona omtalte positivt og refererede til, herunder Augustin, *De Civitate Dei*, bog 4, kap. 21; Isidor af Sevilla, *Etymologiae*, bog 2, kap. 24 og Boethius, *De Consolatione Philosophiae*, bog 4, kap. 7. Fælles for disse forfattere er deres syntetisering af kristne og antikke dydsforestillinger.

26 Mähl 1969, s. 83 ff, 126 ff.; Bejczy 2011, s. 1–4, 34–40.

27 Jeg har valgt at bruge udtrykket kardinaldyder, da det er det gængse begreb i dag. Kirkefaderen Ambrosius var den første, som anvendte begrebet kardinaldyder *virtutes cardinales*. Ambrosius brugte dog fortrinsvis begrebet primære dyder *virtutes principales*. Kardinaldyderne defineres ikke på helt samme vis hos alle kirkefædre og kristne lærde i den tidlige middelalder. Mähl 1969, s. 8 ff.; Bejczy 2011, s. 13. Der eksisterer også forskellige betegnelser for kardinaldyderne i dag afledt af de mange forskellige traditioner.

28 Jf. fx Beumann 1950, s. 139; Bagge s. 55 f.; Schütze–Pflugk 1972, s. 68–69; Fichtenau 1984, s. 233–234.; Lees 2013, s. 217.

29 Bagge 2002, s. 53 ff; Schütze–Pflugk 1972 s. 121–22; Beumann 1950, s. 107 ff.; Fichtenau 1984, s. 228–239.

30 Bejczy 2002, s. 269.

31 Bejczy 2011, s. 40, 61; Bejczy 2002, s. 269, fodnote 6.

rolingisk tid. Det forekommer mig lidet sandsynligt, at der var et sådant brud. Mit fokus i denne undersøgelse er derfor på dydsforestillinger og dydshierarkiet i forfatternes repræsentation af den gode konge. En udfordring for forståelsen af dydsforestillinger i 900-tallet er dog manglen på kilder, som omhandler og diskuterer dydsetik. Der eksisterer kun én decideret moraltraktat fra 900-tallet, netop *Praeloquia*.³² *Praeloquia* og dermed Rather af Veronas mulige indflydelse på det østfrankiske kongeideal i 900-tallet er dog negligeret i forskningen til trods for, at Rather var en anerkendt lærd i sin samtid og nød ottonernes gunst.³³ Efter min opfattelse kan *Praeloquia* bruges som en nøgle til at øge forståelsen af dydsetik i 900-tallet i det østfrankiske rige. Udgangspunktet for min undersøgelse er derfor Rathers oversete moraltraktat, som jeg anvender som afsæt for en diskussion af repræsentationen af dyder i kongeligt embede i den fortællende historieskrivning ca. 958-970. Her fokuserer jeg på skildringen af de ottonske konger Henrik I og Otto I i Liudprands *Antapodosis* og *Historia Ottonis* (*historien om Otto*), Widukinds *Res Gestae Saxonicae* (*sachsernes handlinger*), Hrotsvits *Gesta Ottonis* (*Ottos handlinger*). Derudover inddrager jeg Ruotgers *Vita Brunonis* (*Brunos liv*). Fælles for forfatterne er deres nære tilknytning og positive indstilling til den ottonske herskerslægt såvel som deres gejstlige stand og aristokratiske afstamning.³⁴

En væsentlig udfordring for forståelsen af dydsforestillinger i kongeligt embede er forfatternes begrebsbrug. Forfattere i 900-tallet definerede kun sjældent de enkelte dyder. Det er derfor i flere tilfælde vanskeligt at afgøre, hvornår den enkelte forfatter refererede til en dyd, samt hvordan denne forstod de nævnte dyder og deres betydning i kongens embedsførelse. Forfatterne forudsatte sandsynligvis, at læserne havde kendskab til et større dydskatalog på basis af en allerede stadfæstet tradition. Jeg tager derfor i min analyse udgangspunkt i konkrete eksempler for derigennem bedre at kunne diskutere forfatternes dydsforestillinger og forestillinger om forudsætninger for god kongelig embedsførelse.³⁵ Med denne tilgang tilstræber jeg at nuancere forståelsen af kongeidealet i det østfrankiske rige i brydningstiden i 900-tallet.

32 Renswoude 2008, s. 407; Vignodelli 2016, s. 209, 213. Biskop Atto af Vercellis *Perpendiculum* forfattet 953–960 kan opfattes som et verdens- eller fyrstespejl. Fyrstespejle var udbredte i karolingisk tid. Jf. for info om fyrstespejle og herskeretik i tidlig middelalder Anton 1968, s. 45 ff., 132 ff.

33 Renswoude 2010, s. 230; Staubach 1991, s. 354–367. Renswoude nævner fx de samtidige forfattere Liudprand, Ruotger og Folcuins positive omtale af Rather. Staubach mener, at Liudprand og Hrotsvit lod sig inspirere af Rather.

34 Reid 1991, s. 3 ff. Buchner og Schmale 1977, s. 4–5; Sutherland 1988, s. 3 ff.; Berschin 2013, s. 23 f. Ruotgers afstamning er dog uvis. Jf. Buchner 1973, s. 171–172. Jf. fodnote 20 for de enkelte værkers datering. Jeg refererer som Chiesa i kildeudgaven fra 1998 til Liudprands *De rebus gestis Ottonis magni imperatoris* som *Historia Ottonis*.

35 I min tilgang er jeg inspireret af Hans-Werner Goetz. Goetz påpeger, at forestillinger ikke kan udledes af begreber, men ud fra den tekstlige kontekst de indgår i. Jf. Goetz 2011, s. 21 f.

Retten til høje embeder: Aristokratisk afstamning vs. personificering af dyd

Et centralt tema i *Praeloquia* er individets forudsætninger for retmæssig udøvelse af høje embeder. Rather diskutererede fx spørgsmålet om værdien af aristokratisk blod vs. efterlevelsen af dyder. Rather kritiserede den herre (*patronus*), som 'arrogant' påberåbte sig sit aristokratiske blod, for alle var skabt af samme 'materiale'.³⁶ Og videre understregede Rather, at denne (herre) skulle styre sin stolthed og ikke gøre nar af dem af fattig og lav herkomst, som opnåede høje embeder, for også dette kunne være sket for hans forfædre.³⁷ Rather underbyggede sin argumentation med henvisninger til bibelske, kirkelige og antikke autoriteter fx Bibelen, Gregor d. Store, Augustin og Cicero.³⁸ Rather anvendte nedenstående fortælling om den gammeltestamentlige kong David til at udfolde sit argument.

”Da hans brødre blev afvist, blev David valgt til konge af Gud, fordi han ved Guds gave gik frem for dem i regering. Mon det var på grund af sin afstamning, at han overgik dem, eller var hans slægt på grund af dens kongelighed anderledes end de, som naturen har udmærket uden at give dem kongedømme? Var han ædel, fordi han var konge og hans brødre uværdige, fordi de var soldater? Eller (det, som er sandt), opnåede han ved Guds nåde denne værdighed på grund af sin egen dyd, således at han, hvis familie var ukendt, lyste op ved sine moralske handlinger?”³⁹

Her stillede Rather spørgsmålet om, hvordan David adskilte sig fra sine brødre, for de tilhørte jo samme slægt. Men hvorfor var det så David, som blev konge? Rather sluttede med at pointere, at David fik del i Guds nåde grundet sin dyd og derfor opnåede kongeværdigheden. Rather uddybede endda sit udsagn ved at fortælle, at moralske handlinger fik den, hvis familie var ukendt, til at lyse.

Rather fremhævede med sin parallel til David, at dyder var forudsætningen for opnåelse af højt embede og tildelte herved betydningen af aristokratisk afstamning en underordnet rolle. Det betyder ikke, at Rather nødvendigvis anså aristokratisk fødsel for ufordelagtig, men at god moralsk opførsel i overensstemmelse med dyderne var den allervigtigste forudsætning for højt embede.

36 Rather, bog 1, kap. 22.

37 Rather, bog 1, kap.23.

38 Rather bog 1, kap. 22–24. Jf. også Reid 1991 slutnoter 20–33, s. 550–551.

39 Rather, bog 1, kap. 24: „Dauid fratribus reprobat in regem a Deo electus, quia Dei munere eosdem regno precessit, numquidnam et genere superauit, aut illius progenies propter regnatum alia quam eadem, quam sine regnato protulit natura? Nobilis ille, quia rex, ignobiles fratres eius, quia milites? an, quod uerum est, hanc sibi uirtute nobilitatem cum Dei gratia parauit, ut qui familia erat ignotus, claresceret moribus?” For gennemsyn af mine oversættelser af citater i artiklen takker jeg Kurt Villads Jensen.

Med sit valg af David-figuren som eksempel understregede Rather gyldigheden af sit argument over for sine læsere. Rather byggede her på en ældre tradition. Kirkefædrene og karolingiske lærde brugte netop også David som eksempel og præsenterede ham som forbillede.⁴⁰ I tråd med denne praksis fremhævede Rather David som forbillede for både konge og biskop.⁴¹ I den fortællende historieskrivning anerkendte forfatterne ligesom Rather også David-figuren som forbilledlig. Hrotsvit fortalte fx, at Otto fulgte David som sit forbillede i fromhed (*pietas*).⁴² Ruotger sammenlignede Ottos søn, Liudolf (d. 956), med kong Davids søn, Absalom, i sin skildring af Liudolfs oprørshandlinger under opstanden mod Otto I i 953-954.⁴³ Absalom gjorde også oprør mod David. Implicit i denne parallel mellem Liudolf og Absalom ligger således en ligestilling af Otto I med kong David. Widukind er den eneste forfatter, som undlod at forbinde Otto I direkte med David i sit narrativ.⁴⁴

Rathers udredning om retten til høje embeder afspejlede sandsynligvis tidens udfordringer, særligt legitimeringen af konger efter den karolingiske slægts uddøen i flere frankiske riger. Hermed angav Rather dyd som kriterium til vurdering af prætendents krav på tronen, når ingen af disse prætendenter nedstammede direkte fra den karolingiske kongeslægt. Netop da Rather skrev *Praeloquia* i 934-936 herskede den første konge i det ottonske dynasti, Henrik I, og han havde netop et legitimeringsproblem grundet sin manglende karolingiske afstamning. Derudover kan Rathers syn på dyder som direkte årsag til guddommelig velvilje og dermed forudsætning for høje embeder nuancere forklaringen på, hvorfor Bruno valgte at promovere de gejstliges studier af dyder i katedralskolerne.⁴⁵ Linket til Rather er åbenbart, for netop katedralskolen i Liège var afgørende for udbredelsen af disse studier. Bruno udnævnte jo netop Rather til biskop af Liège som en af sine første handlinger som biskop. Katedralskolen var i sagens natur underlagt Rather. Endda udnævnte Bruno senere sin og Rathers elev, Eraclius, til biskop af Liège (r. 959-971), og her tog studiet af dydsetik fart.⁴⁶

Bruno var loyal over for Otto I og stærkt involveret i nedkæmpelsen af oprøret mod Otto I i Lothringen i 953-954. Således kan Brunos udnævnelse af Rather, en

40 Jf. Anton 1968, s. 420 ff.; Bejczy 2011, s. 17. Kirkefaderen Ambrosius, biskoppen af Milano (r. 374-397) præsenterede David som forbillede for dydig livsførelse i værket *De Officiis*. Jf. Davidson 2004, s. 442; *De Officiis*, bog 1, kap. 10, afsnit 31 og 34; kap. 24 afsnit 114 og kap. 25, afsnit 115.

41 Rather, bog 4, kap. 18-19, 23; bog 5, kap. 2.

42 Hrotsvit, s. 284. jf. også Hrotsvit, s. 280; Karpf 1985, s. 124-126, 201 f.; Schütze-Pflugk 1972, s. 71; Lees 2013, s. 210-222.

43 Ruotger, kap. 18. jf. også Mayr-Harting, s. 46.

44 Jf. for Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 29; Karpf, s. 203. Jf. også *Antapodosis*, bog 2, kap. 41 og bog 5, kap. 30. Her viste Liudprand, hvorledes Berengar II fejlagtigt blev ligestillet med David, misbrugte eksempler fra kong Davids liv for egen vindings skyld og handlede ubarmhjertigt i modsætning til David.

45 Jf. fodnote 14 samt Jaeger 1994, s. 43-49.

46 Jaeger 1994, s. 54 f.

lothringisk aristokrat, til flere gejstlige embeder i Lothringen også ses som udtryk for Brunos og Otto I's behov for loyale og respekterede mænd, som kunne fremme Otto I's sag. I det hele taget gjorde Bruno meget for at styrke Otto I's greb om Lothringen og fik mindst 5 af sine protegeer udnævnt til biskopper i området.⁴⁷

Flere forskere påpeger, at forfatterne af historiske narrativer demonstrerede det ottonske dynastis retmæssige krav på tronen.⁴⁸ Dog har det ikke tiltrukket sig videre opmærksomhed, at forfatterne af historiske narrativer i lighed med Rather synes at legitimere kongens ret til tronen med henvisning til dennes dyder. Samtidig hermed forholdt forfatterne sig som Rather til betydningen af kongens afstamning og refererede til kongens afstamning og slægtsbånd til herskerslægter. Widukind tillagde fx både kongens aristokratiske afstamning og slægtsbåndet til karolingerne høj værdi. Widukind fortalte om Henrik I's forfædres høje rang såvel som ottonernes ægteskabelige alliancer med karolingerne.⁴⁹ Ved at pointere Henrik I's nære slægtsbånd til karolingerne prøvede Widukind muligvis at foregribe læsernes forventede kritik af kongens herkomst. Derudover fortalte Widukind, at folket ønskede at udråbe Henrik I's far, hertug Otto af Sachsen (d. 912), til konge efter den sidste karolingiske konge Ludvig Barnets (r. 900-911) død i 911, men Otto afviste på grund af sin høje alder. Hermed understregede Widukind, at Otto var fuldt ud kvalificeret til kongeligt embede og endda kunne have efterfulgt den sidste karolingiske konge i det østfrankiske rige. Herefter anvendte Widukind dydsargumentet til at pointere Ottos egnethed som hertug og vel også til kongeligt embede. Han fortalte, at den foregående hertug Bruno efterlod det sachsiske hertugembede til sin bror Otto, som på trods af sin unge alder var ham overlegen i alle dyder.⁵⁰ På denne måde demonstrerede Widukind, at egnethed til embede var betinget af besiddelsen af dyder i stort mål snarere end at være førstefødt. Muligvis var det Widukinds ærinde, at læseren her skulle erkende parallellen til kong David, der ligesom hertug Otto var en yngre søn.

Følgende udtalte Widukind om den første ottonske konge Henrik I, hertug Ottos søn:

”Denne, som i en tidlig alder smykker sit liv med dyder af alle slags, vokser dag for dag i strålende klogskab og berømmelse for alle gode handlinger”.⁵¹

47 Reuter 1991, s. 155–157; Mayr–Harting 2007, s. 12 f., 39.

48 Jf. fx Karpf 1985, s. 191 ff.; Lees 2002, s. 13–24.

49 Widukind, bog 1, kap. 16. Jf. også Liudprands *Antapodosis* og Hrotsvits *Gesta Ottonis*. Liudprand og Hrotsvit nævnte ikke ottonernes ægteskabelige alliancer med karolingerne, men i stedet med andre herskerslægter. Liudprand, *Antapodosis*, bog 2, kap 18–26; bog 4, kap. 15–19; Hrotsvit, s. 276–281, 291–299.

50 Widukind, bog 1, kap. 16.

51 Widukind, bog 1, kap. 17: ”Qui cum primaeva aetate omni genere virtutum vitam suam ornaret, de die in diem proficiebat precellenti prudentia et omnium bonorum actuum gloria”.

I dette citat henviste Widukind både til dyderne og gode handlinger som karakteristika ved Henrik I, ganske lig Rathers repræsentation af kong David. Widukind tillagde altså både aristokratisk fødsel og besiddelsen af dyder stor værdi i karakteristikken af kongen. Det var dog først og fremmest besiddelsen af dyder, som forfatterne af de historiske narrativer, ligesom Rather, anførte som kvalifikation til høje embeder.

Kardinaldyderne som vejen til god embedsførelse

Rather karakteriserede den forbilledlige David som den mest magtfulde (*potentissimus*), tapre (*fortissimus*), retfærdige (*iustissimus*), mådeholdende (*temperantissimus*), kloge (*prudentissimus*) og hellige (*sanctissimus*) konge.⁵² Rather refererede dermed tydeligt til kardinaldyderne i sin karakteristik af denne forbilledlige konge, men dog også til andre kvaliteter såsom magtfuldkommenhed og hellighed. Rather forklarede desværre ikke, hvad han præcist mente med Davids hellighed og magtfuldkommenhed. Der synes ikke at være tale om dyder. Til gengæld satte Rather fokus på en anden af Davids dyder, da han andetsteds fortalte om Davids barmhjertighed (*misericordia*), da denne dømte sin fjende Saul.⁵³ Rather pointerede endda værdien af barmhjertighed i kongeligt embede i samme kapitel som kardinaldyderne.⁵⁴ Rather brugte dog langt mere plads på at forklare kardinaldydernes plads og betydning i kongeligt embede end barmhjertighed. Rather anførte fx, at fraværet af de fire dyder hos den, som næsten besidder al overhøjhed i verden (og misbruger den), vil betyde, at han ikke retmæssigt kan kaldes konge; for dårlig regeringsførelse vil føre til, at selv det største imperium vil gå tabt.⁵⁵ Rather uddybede ikke, hvorledes han forstod sammenhængen mellem kardinaldyderne og dårlig regeringsudøvelse, men henviste til en tidligere nævnt tænker som sin autoritet. Formodentligt drejer det sig her om kirkefaderen Augustin; Rather havde netop nævnt Augustin i det foregående kapitel.⁵⁶ Muligvis alluderede Rather i sin udlægning af kardinaldydernes betydning for regeringsførelse til Augustins *De Civitate Dei*.⁵⁷ Heri refererede Augustin netop til de fire kardinaldyder i sin udredning om dyders betydning for det romerske imperiums levedygtighed.⁵⁸

52 Rather, bog 4, kap. 23.

53 Rather, bog 4, kap. 18–19.

54 Rather, bog 3, kap. 6.

55 Rather, bog 3, kap. 5.

56 Rather, bog 3, kap. 4.

57 Jf. Reid 1991, s. 603 for henvisninger til *De Civitate Dei* i andre af Rathers værker.

58 Augustin, *De Civitate Dei*, bog 5, kap. 20. Jf. også bog 5, kap. 7–24.

Andetsteds anførte Rather, at kardinaldyderne skulle tjene til kongens beskyttelse mod enhver form for fjender.⁵⁹ Der er flere mulige tolkninger: Enten kan kardinaldydernes beskyttende egenskab forstås i konkret forstand som i ovennævnte reference til Augustin, eller den kan forstås i åndelig forstand. Jeg tolker det som udtryk for en dualistisk opfattelse: som beskyttelse mod rent fysiske fjender såvel som åndelige, dvs. djævelen. Kampen mod den indre fjende, djævelen, indgår netop som en generel tematik i Rathers fortale. Ydermere henviste Rather netop også i sin diskussion af kardinaldyderne til deres nytte i åndelig forstand og dermed i efterlivet. Rather ytrede nemlig, at den mand var lykkelig (*beatus*), om hvem det kunne siges, at han bar kardinaldyderne som et stykke tøj.⁶⁰ *Beatus* i middelalderlig sprogbrug kendetegnede typisk netop salighed eller lykke i åndelig forstand.⁶¹ Værdien af kardinaldyderne for kongen i det materielle liv kan hermed forstås således, at hvis kongen ville vinde over sine fjender og undgå afsættelse i det materielle liv, så burde han leve i overensstemmelse med kardinaldyderne. På denne måde kunne kongen opnå lykke i det materielle liv såvel som i efterlivet. Det var dermed af yderste vigtighed for kongen at følge kardinaldyderne.

Rather understregede, henvendt til kongen, vigtigheden af, at kongen genkendte de dyder, som han burde imitere.

”Sandelig, hvad nytter det at genkende dem, som efterligner (dyderne), hvis det hænder, at man ikke kender dyderne og hvad de egentlig er ud fra sikre tegn på dem.”⁶²

Rather karakteriserede dernæst kardinaldyderne som følger:

”Retfærdighed er, således som det allerede er defineret af vores (ærværdige) forfædre, en tilbøjelighed i sjælen, som tjener til det almenes nytte, som skænker til enhver hans værdighed; derfor betegnes retfærdighed med rette som rettens status. Men retten er loven selv, og den retfærdige er den, som vogter retten, det er selve loven, eller den (retfærdige er den), som udmåler det passende til hver enkelt, således med Herrens ord: Giv kejseren, hvad

59 Rather, bog 3 kap. 2. Jf. også bog 3, 6. Her citerede Rather fra *Visdommens bog* og understregede, at for at undgå den hårdeste straf, som tilkommer dem, der rangerer højest, må kongen følge kardinaldyderne.

60 Rather, bog 3, kap. 5.

61 Mähl 1969, s. 107. Allerede den fremtrædende lærde Alcuin (ca. 730–804) kobede ligesom Rather dette begreb til kardinaldyderne. Alcuins reference til efterlivet (det himmelske rige) er dog langt tydeligere end Rathers.

62 Rather, bog 3, kap. 5: ”Verum quid affert earum cognoscere emulas, si contingat et ipsae quae sint, certis indiciis pernescire uirtutes? Definiamus igitur quae sint ipsae, et luce fulgorantius parebit, quid non sint ipsae”.

kejserens er, og Gud, hvad Guds er. Klogskab er den sande viden om gode og onde ting. Mådehold er udholdende og passende selvbeherskelse til at modstå lidenskaber og andre upassende (forkerte) drifter i sjælen. Denne (dyd) kaldes også beskedenhed, fordi den handler med måde eller i den rette målestok i alting. Tapperhed er velvidende at stå ansigt til ansigt med farer og standhaftigt at udholde slid.”⁶³

Rather anvendte særlig meget plads på at uddybe dyden retfærdighed sammenlignet med de andre dyder og behandlede denne dyd som den første blandt kardinaldyderne. Herved signalerede Rather vel, at han anså efterlevelsen af retfærdighed som mest central for udøvelse af kongeligt embede. Den retfærdige mand karakteriserede Rather som den, der på passende vis vogter loven eller som den, der udmåler det passende til hver enkelt. Og dette, mente Rather, kunne sidestilles med et citat fra Matthæusevangeliet: ”Giv kejseren, hvad kejserens er og Gud, hvad Guds er”. Således understregede Rather skellet mellem kongens forpligtelse over for den verdslige og åndelige magt. Rather refererede til dette citat i Matthæus-evangeliet adskillige gange i sit værk.⁶⁴ Muligvis ønskede han at pointere forskellene mellem biskoppens og kongens jurisdiktion i fx spørgsmålet om, hvem der havde ret til at dømme gejstlige og fordele kirkens goder. Rather betonedes netop i anden henseende, hvorledes han selv som biskop var blevet uretmæssigt behandlet af kong Hugo, for en konge havde ikke ret til at dømme en biskop.⁶⁵ Således mente Rather, at kongen var forpligtet til at udøve retfærdighed ved at vogte loven og dømme i den verdslige sfære, men at kongen ikke havde ret til at dømme medlemmer af gejstligheden. Men Rather synes også at tage stilling til en anden åbenbart udbredt diskurs. Andetsteds forklarede Rather nemlig, hvorfor også mennesker havde ret til at dømme og ikke kun Gud, selv om det kunne forstås således ud fra Bibelens ord.⁶⁶ Kongens forpligtelser og begrænsninger i udøvelse af retfærdighed udgjorde et centralt tema for Rather vel netop på grund af hans egen prekære livssituation på skrivetidspunktet. Samtidig mente han åbenbart, at det var nødvendigt at forsvare menneskets ret til at dømme. Det kunne tyde på, at menneskets ret til at dømme var omdebatteret i samtiden.

63 Rather, bog 3, kap. 5: ”*Iustitia est, ut iam a maioribus est diffinitum, habitus animi pro communi utilitate seruatus, suam cuique tribuens dignitatem; unde proprie iustitia dicitur quasi iuris status. Ius autem est propria lex, et iustus qui ius, id est propriam legem, custodit, uel qui quod proprium est unicuique impendit, ut illud Domini: Reddite quae Caesaris Cesari, et quae sunt Dei Deo. Prudentia est rerum bonarum malarumue uerax scientia. Temperantia est aduersum libidines aliosque non rectos impetus animi firma et moderata dominatio. Haec et modestia uocatur, quia cum modo uel mensura omnia agit. Fortitudo est considerata periculorum susceptio et laborum firma perpressio*”.

64 Rather, bog 3, kap. 29; bog 4, kap. 4.

65 Rather, bog 3, kap. 13–14, 16, 19.

66 Rather, bog 1, kap. 11, 16–17.

De andre kardinaldyder beskrev Rather mere kortfattet. Klogskab var at være i besiddelse af den sande viden om gode og onde ting. Mådehold var at modstå lyster eller andre upassende sjælelige angreb, men blev også betegnet som at følge en middelvej. Tapperhed besad to betydninger, hvor det enten handlede om velvillende at stå ansigt til ansigt med faren eller besidde sjælelig udholdenhed.

Rather understregede i det hele taget kardinaldydernes nytte for alle mennesker. Fx henviste Rather direkte til *Visdommens bog* og illustrerede nytten af kardinaldyderne ved at citere herfra.

”For hun (sjælens visdom) lærer nemlig (én) afholdenhed, visdom og retfærdighed og dyd, som er mere nyttige for mennesker end noget andet på jorden. Den opmærksomme læser ser, at hvor der er (står) afholdenhed kan vi sætte mådehold, for visdom klogskab og for dyd tapperhed.”⁶⁷

Rather anvendte flere steder *Visdommens bog* som autoritet.⁶⁸ *Visdommens bog* refererede imidlertid ikke helt på samme måde til kardinaldyderne som Rather. I sin første diskussion af kardinaldyderne anvendte Rather biskop Isidor af Sevilla og muligvis også den antikke forfatter Cicero som forlæg. Hos begge forfattere benævnes flere kardinaldyder anderledes.⁶⁹ Rather oplyste da også, at den opmærksomme læser ville være klar over, at de fire dyder i *Visdommens bog* var de fire dyder, som han tidligere havde diskuteret.⁷⁰ Rather var dermed opmærksom på, at uoverensstemmelser i terminologien mellem *Visdommens bog* og hans egen udlægning kunne forstyrre læseren. Endda tyder det på, at Rather var sig bevidst, at læseren muligvis definerede kardinaldyder på anden vis end han selv, for hvorfor ekspliciterede han ellers misforholdet mellem sin egen definition og *Visdommens bog* for herefter at demonstrere deres synonymitet? Mådehold fremstillede Rather som synonymt med *temperantia*, *modestia* og *sobrietas* og klogskab med *prudentia* og *sapientia*. Tapperhed i dets to betydninger ligestillede han med *fortitudo* og *virtus*. Rather illustrerede hermed, at forskellige ord kunne dække over det samme dydsbegreb.⁷¹ Desværre forklarede Rather ikke, hvorvidt læserne burde skelne mellem visdom og klogskab. Rathers reference til *Visdommens bog* indikerer, at det muligvis kan forstås således, at visdom lærer mennesket dyden

67 Rather, bog 3, kap. 5: ”Sobrietatem enim et sapientiam docet, et iustitiam, et uirtutem, quibus nil utilius in terra est hominibus – ubi sobrietatem temperantiam, sapientiam esse quam et nos posuimus prudentiam, uirtutem fortitudinem diligens lector attendat”.

68 Rather, bog 1, kap. 17; bog 3, kap. 6; bog 5, kap. 4.

69 Jf. Reid 1984, noter til teksten s. 80; Reid 1991, s. 553, slutnote 11–12; Dolbeau 1985, s. 526. Dolbeau mener, at Cicero-citatet bygger på lån fra Cassiodor og Isidor. Generelt mener Dolbeau, at Rathers antikke citater byggede på lån fra Augustin, Ambrosius, Boethius og andre kristne forfattere. Jf. Dolbeau 1986, s. 153. Dolbeau kritiserer Reids angivelse af intertekstuelle referencer i *Praeloquia*. Jf. Dolbeau 2016, s. 134 ff.

70 Rather, bog 3, kap. 5.

71 Rather, bog 3, kap. 5.

klogskab. Widukinds og Liudprands referencer til Henrik I's klogskab (*prudencia*) såvel som Liudprands og Hrotsvits referencer til Otto I's visdom (*sapientia*) kan dermed enten fortolkes som udtryk for samme dyd, eller også kan visdom forstås som forudsætningen for klogskab.⁷² Rather forklarede ikke sin forståelse af ordet *virtus*, men selv anvendte Rather begrebet *virtus* som udtryk for dyd.⁷³ Samtidig henviste han til *virtus* som tapperhed. Forfatterernes brug af begrebet *virtus* kan derfor også være tvetydig i de historiske narrativer.

Rather anvendte forholdsmæssigt meget plads på at forklare, hvordan hver enkelt kardinaldyd blev benævnt og kunne forstås.⁷⁴ Intet andet sted forklarede Rather dyders beskaffenhed med en begrebsdiskussion. Hermed signalerede Rather vel sin forståelse af kardinaldydernes vigtighed for kongen såvel som det enkelte menneske. Samtidig demonstrerede han, at han selv og læserne typisk omtalte flere af kardinaldyderne på anden vis end i *Visdommens bog*, samt at disse mere gængse betegnelser for kardinaldyderne var kompatible hermed.

Kongens dyder i de historiske narrativer

I historiske værker med kongers liv og handlinger som narrativets omdrejningspunkt italesatte forfatterne som oftest de ottonske kongers dyder eller generelt deres dydighed/godhed, før de påbegyndte deres skildring af kongens embedsførelse. Når forfatterne nævnte specifikke dyder, anførte de gerne med udgangspunkt i en eller flere kardinaldyder, hvorledes kongen var egnet til sit embede.⁷⁵ Widukind og Liudprand nævnte fx klogskab eller visdom i karakteristikker af Henrik I. Liudprand kobled også klogskab med en anden kardinaldyd, retfærdighed. Liudprand beskrev eksempelvis, hvordan den døende kong Konrad (r. 911-918) opfordrede til valget af Henrik I som sin efterfølger, fordi han var klog og streng og derfor i stand til at udøve en retfærdig dom.⁷⁶ Liudprand uddybede i de følgende kapitler, hvorledes Henrik I's beslutninger i en krigssituation var udtryk for visdom. Henrik valgte fx at samtale med sin modpart for at undgå uoprettelig skade på begge hære.⁷⁷ Andetsteds udlagde Liudprand Ottos fredsbestræbelser som udtryk for Ottos visdom, fx da han fortalte, at Otto gennem sin visdom sørgede for fred.⁷⁸

72 Widukind, bog 1, kap. 17; Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 16; Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, 15; Hrotsvit, s. 282.

73 Jf. fx citat fodnote 39 og 62.

74 Rather, bog 3, kap. 2–6.

75 Jf. fx Hrotsvit, s. 276–277; Widukind, bog 1, kap. 17; Liudprand, *Antapodosis*, bog 2, kap. 20; bog 4, kap. 15.

76 Liudprand, *Antapodosis*, bog 2, kap. 20.

77 Liudprand, bog 2, kap. 21–22.

78 Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 15.

Widukind begrundede Henrik I's klogskab og gode gerninger med, at Henrik fra sin ungdom stræbte efter både det sachsiske folks berømmelse såvel som at sikre freden med al sin magt. Widukind forbandt her Henriks klogskab med indsatsen for fred i hans kapacitet som hærfører. Widukind anførte i samme kapitel, at Henriks fader valgte at sætte ham i spidsen for hæren på grund af Henriks klogskab og kvaliteten i dennes rådgivning.⁷⁹

Hrotsvit betegnede hverken Henrik I som klog eller vis, men lagde i stedet vægt på dennes udøvelse af retfærdighed.⁸⁰ Dog illustrerede Hrotsvit en lignende forståelse af klogskab som forudsætning for retfærdighed som hos Liudprand, da hun fremstillede kong Davids forbilledlige søn Salomon som forbillede for Otto I's søn Otto II (r. 961-983). Ifølge Hrotsvit forordnede kong Salomon klogt lovenes hellige bestemmelser.⁸¹ Hun forklarede andetsteds, at Otto I's visdom i dennes regering ville have bragt lykkelig fred, hvis den urgamle fjende ikke havde skabt ufred. Her refererede hun implicit til, at djævelen var årsag til oprøret mod Otto I i 940-941. Otto var således uden skyld. Hrotsvit forklarede ikke, hvorledes Ottos visdom kom til udtryk, men kongens visdom og fredsbestræbelser var tydeligt forbundne hos hende, selvom djævelen kunne stå i vejen for freden.⁸²

Widukind refererede ikke eksplicit til Otto I's klogskab/visdom. Dog præsenterede Widukind som et udtryk for Ottos intellekt (*ingenium*), at Otto efter sin dronnings død lærte bogstaver i sådant et omfang, at han både blev i stand til at læse og forstå bøger.⁸³ Hverken Liudprand eller Hrotsvit anførte Ottos bestræbelser for at lære at læse og skrive.

I de historiske narrativer skildrede forfatterne altså kongens klogskab/visdom i hans håndtering af militære såvel som retlige anliggender med det mål at sikre freden. Herudover anså forfatterne det muligvis for et tegn på klogskab/visdom, at kongen formåede at læse og skrive.

At Liudprand og Hrotsvit valgte at præsentere klogskab/visdom som forudsætning for retfærdighed kunne bygge på *Visdommens bog*. Begge forfattere synes i lighed med Rather at opfatte denne bog som en autoritet.⁸⁴ Det forbliver derimod uklart, hvorfor Widukind undlod at referere til Ottos klogskab. Muligvis anså Widukind ikke Ottos beslutninger for kloge fx i forbindelse med domsafsigelser. Den fremtrædende middelalderhistoriker Beumann fremhæver ellers netop *prudentia* som den vigtigste mentale dyd i karakteristikkene af de vigtigste individer

79 Widukind, bog 1, kap. 17.

80 Hrotsvit, s. 276.

81 Hrotsvit, s. 275.

82 Hrotsvit, s. 281. Jf. for Hrotsvits fredsforestilling Schütze-Pflugk 1972, s. 68–69. Jf. for en anden fortolkning af Hrotsvits narrativ om oprøret Lees 2013, s. 216 ff.

83 Widukind, bog 2, kap. 36; Jf. Beumann 1950, s. 129–130.

84 Liudprand, *Antapodosis*, bog 1, fortalen. Hrotsvit henviser ikke til *Visdommens bog* som en autoritet i *Gesta Ottonis*, men anvender den i andre sammenhænge. Brown 2004, s. 161 ff.

hos Widukind.⁸⁵ Og selv skrev Widukind, at Otto ikke stod tilbage for Henrik hverken i kropslige eller sjælelige dyder.⁸⁶ Ligeledes forbliver det uklart, hvorfor Hrotsvit undlod at nævne klogskab/visdom i sin karakteristik af Henrik I, mens hun betegnede Otto I og hans søn Otto II som enten vise eller kloge.

Forfatterne skildrede altid de ottonske kongers udøvelse af retfærdighed i retlige anliggender.⁸⁷ Skildringer af Otto I's indsats for retfærdighed forekom hyppigst i forbindelse med Ottos håndtering af gejstlige anliggender og fjender. Både Widukinds og Liudprands fremstillinger udviste ligheder med Rathers repræsentation af retfærdighed som korrekt fordeling af goder for hhv. gejstlighed og verdslighed. Liudprand anførte fx i forbindelse med Otto I's felttog til Italien, at Ottos motivation herfor var at genoprette verdslig og guddommelig ret.⁸⁸ Liudprand beskrev endda, hvorledes proceduren for afsættelsen af pave Johannes XII foregik. Her lagde Liudprand vægt på, at Otto netop ikke satte sig til doms. Her var proceduren den, som Rather anbefalede i *Praeloquia*. Den bestod i, at Otto lod et råd af biskopper varetage retssagen.⁸⁹

Forfatterne nævnte også Ottos barmhjertighed (*misericordia*) eller mildhed (*clementia*) i deres skildringer af Ottos håndtering af sine fjender, interne såvel som eksterne.⁹⁰ Widukind anførte fx i flere tilfælde, hvordan Ottos mildhed over for oprørere førte til stor ulykke.⁹¹ På trods af at mildhed blev anset for en væsentlig kongelig dyd, vurderede Widukind i enkelte tilfælde således Ottos mildhed som uhensigtsmæssig. I forskningen er det blevet anført, at dyden mildhed (*clementia*) hos Widukind kan forstås som mådehold.⁹² Dog ligger mildhed betydningsmæssigt tættere på barmhjertighed (*misericordia*) eller kærlighed (*caritas*), for her er tale om behandling til fordel for den undergivne snarere end simpel selvkontrol. Rather definerede heller ikke mådehold som lig mildhed i sin udlægning af kardinaldyderne.⁹³

85 Beumann 1950, s. 129–130.

86 Widukind, bog 1, kap. 41.

87 Widukind, bog 1, kap. 35; bog 2, kap. 3; bog 3, kap. 3; Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 25; *Historia Ottonis*, kap. 4; *Hrotsvit*, s. 275–276, 282.

88 Liudprand, *Historia Ottonis*, kap. 1–2; jf. også Widukind, bog 3, kap. 3; Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 28.

89 Liudprand, *Historia Ottonis*, kap. 10–17; *Rather*, bog 4, kap. 11–12.

90 Widukind, bog 2, kap. 10–11; Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 35; *Hrotsvit*, s. 282.

91 Widukind, bog 2, kap. 10.

92 Beumann 1950, s. 139. jf. for en anden udlægning Bagge 2002, s. 55.

93 En af Rathers kirkelige autoriteter, Isidor, refererede i sine definitioner af mildhed (*clemens/clementia*), barmhjertighed (*misericors/misericordia*) og mådehold (*temperies/temperantia*) til forskellige kvaliteter. Der er dog lighedspunkter ml. *clemens* og *misericors*. Jf. *Etymologiae*, bog 10, kapitel med overskriften C, afsnit 36; kapitel med overskriften M, afsnit 164, 168; bog 2, kap. 24. Jf. *Rather*, bog 1, kap. 29 for Isidor som autoritet og Reid 1991, s. 605 for Rathers citater fra Isidors værk. Jf. også Fichtenau 1957, s. 41 ff. for tolkning af *clementia* og *misericordia* som paralleludtryk.

Forfatterne nævnte umådeligt ofte tapperhed i forbindelse med såvel Henrik I som Otto I's krigsdeltagelse. Her handlede det netop om krige, som kongerne gik sejrige ud af. Kendetegnende for beskrivelserne af kongernes kampe mod ungarerne var deres vilje til at se faren i øjnene. Fx beskrev Widukind, hvordan Otto I både var et eksempel på den mest tapre soldat og bedste feltherre, for han vendte sig som den første mod fjenden, her ungarerne.

”Og efter at have sagt disse ord greb han skjoldet og den hellige lanse, og vendte selv som den første hesten mod fjenden og opførte sig som den tapreste soldat og den bedste feltherre.”⁹⁴

Men Liudprand og Widukind havde tilsyneladende lettere divergerende opfat-
telser af kongelig tapperhed. Liudprand understregede Henrik I's åndelige tap-
perhed i sin første kamp som konge mod ungarerne. Ifølge Liudprand var Henrik
kropsligt svag, da ungarerne angreb, men hans åndelige tapperhed (*mentis vigore/
animi constans*) styrkede ham, således at han kunne stige op på sin hest og samle
sine krigere om sig og opildne dem til kamp.⁹⁵ Widukind derimod beskrev slet
ikke Henrik I's indsats i denne krig, men kun hvorledes kongen holdt sig tilbage,
fordi hans krigere var uøvede. Widukind berettede endda, at han ikke ville for-
tælle om denne krig.⁹⁶ Widukind omtalte dog Henriks tapperhed i andre krige.⁹⁷

Liudprand og Widukind var tilsyneladende enige om, at Henrik ikke deltog
aktivt i sin første krig som konge. For Widukind udgjorde egen aktiv deltagelse
i krig muligvis et væsentligt kriterium for tapperhed. Liudprand derimod lagde
vægt på Henriks sjælelige udholdenhed. Liudprand fortolkede dermed vel lige-
som Rather sjælelig udholdenhed som udtryk for tapperhed. Bortset fra dette ene
eksempel var der både hos Widukind og Liudprand fokus på tapperhed i kamp,
fx Otto I's tapperhed i krig med rigets ydre såvel som indre fjender. Forfatterne
anførte dog kun tapperhed i krig, når kongen sejrede.⁹⁸ Forfatternes kobling mel-
lem tapperhed og sejr i krig kan være udtryk for en augustinsk forestilling. Rather
anførte netop, at det var tåbeligt at betegne sig selv som tapper, hvis man blev
besejret i kamp. Dette underbyggede Rather med en henvisning til Augustin som
sin autoritet.⁹⁹

Forfatterne karakteriserede kun sjældent de ottonske konger som mådehold-
ne. Dog omtalte Liudprand et enkelt eksempel på kongens mådehold, nemlig at

94 Widukind, bog 3, kap. 46: "Et his dictis, arrepto clipeo ac sacra lancea, ipse primus equum in hostes vertit, fortissimi militis ac optimi imperatoris officium gerens".

95 Liudprand, *Antapodosis*, bog 2, kap. 24–31.

96 Widukind, bog 1, kap. 32.

97 Widukind, bog 1, kap. 30.

98 Jf. fx Widukind, bog 2, kap. 4–5; bog 3, kap. 8 og 46; Liudprand, *Antapodosis*, bog 2, kap 24–31; bog 4, kap. 19–30.

99 Rather, bog 3, kap. 4.

Otto I overvandt kroppens lidenskab.¹⁰⁰ Widukind nævnte i lighed hermed, at Otto fastede og begrænsede sin søvn uden dog at definere denne kropskontrol som udtryk for mådehold.¹⁰¹

Forfatterne opererede med dydsforestillinger, som i mange tilfælde kan forstås som paralleller til *Praeloquia*. Hos Hrotsvit og Liudprand var der langt flere tydelige lighedstræk med *Praeloquia* end hos Widukind. Forfatterne anførte ofte kardinaldyderne klogskab/visdom, retfærdighed og tapperhed, men de skildrede også andre dyder, fx barmhjertighed/mildhed. Det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt der var et klart hierarki blandt kongens dyder, bl.a. grundet forskelle i skildringerne af Henrik I's og Otto I's dyder. Referencer til kong Ottos klogskab/visdom er fx ikke lige så frekvente eller tydelige hos Widukind som hos Hrotsvit og Liudprand. Hos Liudprand og Hrotsvit indgår klogskab/visdom som oftest i beskrivelsen af flere ottonske kongers forudsætninger for embede, hvorfor netop denne dyd i disse værker kan ses som den fremmeste i dydshierarkiet for den gode konge. Klogskab/visdom var sandsynligvis både for Liudprand, Hrotsvit og Widukind den vigtigste dyd i kongeligt embede. Her tjente klogskab/visdom som forudsætning for fred. Hrotsvit og Liudprand præsenterede også klogskab/visdom som forudsætning for retfærdighed. Forrangstillingen af klogskab/visdom afspejlede muligvis *Visdommens* bogs autoritative status i samtiden. Derudover synes både Liudprand og Hrotsvits værker at genspejle Rathers forståelse af klogskab som forudsætning for at kunne skelne mellem det gode og onde og dermed være i stand til at afgive en retfærdig dom.

Kongens retfærdige magtudøvelse indtager en central plads i narrative, særligt Otto I's udøvelse af retfærdighed i de interne stridigheder i riget indgår som en tydelig og væsentlig tematik hos alle tre forfattere. I skildringen af Ottos retlige afgørelser udgør kongens barmhjertighed og/eller mildhed en specifik tematik. Særligt Widukind synes her at retfærdiggøre kongens problematiske beslutninger med hans mildhed. Derimod behandlede forfatterne Henrik I's indsats for lov og ret overfladisk, selvom alle tre refererede til Henriks retfærdighed. Kongens tapperhed og sejr i krig er en tematik, som fylder meget i skildringen af både Otto I og Henrik I's embedsførelse. Til gengæld fylder mådehold ikke meget i skildringerne af hverken Otto I eller Henrik I.

Der var således væsentlig forskel på, hvordan forfatterne skildrede Henrik I's og Otto I's kardinaldyder, endda inden for det enkelte historiske værk. Dette kan til dels skyldes sandhedskravet iboende i den historiske genre, da alle forfatterne på hver deres måde understregede deres stræben efter sandheden.¹⁰² Denne stræben efter sandhed betød, at forfatterne vel på samme tid forholdt sig til ide-

100 Liudprand, *Antapodosis*, bog 4, kap. 28. Jf. også Hrotsvit, s. 276 (*moderamine*).

101 Widukind, bog 2, kap. 36.

102 Goetz 2013, s. 27 ff.; Liudprand, *Antapodosis*, bog 1, fortalen, kap. 2; Widukind, bog 1, kap. 2, 8; Hrotsvit, s. 273–274.

alforestillinger om god kongelig embedsførelse og deres viden om kongen som historisk figur.

Sammenfattende bemærkninger og implikationer

Det er i min undersøgelse gjort sandsynligt, at Rathers værk *Praeloquia* kan bidrage til et dybere indblik i gejstlighedens forståelse af dydernes betydning for kongelig embedsførelse i 900-tallet. I 900-tallet demonstrerede forfatterne, at det var afgørende at besidde dyder for at blive anset for kvalificeret til kongeligt embede, mens værdien af aristokratisk afstamning var sekundær i forhold hertil. Rathers udlægning af dyders værdi som adgang til guddommelig velvilje og dermed høje embeder giver således nye input til vores forståelse af baggrunden for den stigende interesse for dydsetik i 900-tallet. Hermed viste Rather nemlig det nye ottonske dynasti, hvordan det kunne legitimere sin ret til kongeligt embede på anden vis end ved karolingisk afstamning.

Rathers forestillinger om en række dyders betydning i kongeligt embede genspejles i den fortællende historieskrivning. Heri omtalte forfatterne flere semantisk nært beslægtede dyder og anså muligvis disse dyder for synonyme, selvom deres begrebsbrug varierede. Det er således vanskeligt at afgøre, hvordan man skal tolke den enkelte forfatters fremstilling af de ottonske kongers dyder. Selvom forfatterne ikke skildrede alle kardinaldyder i lige stort omfang, fremgår det tydeligt, at kardinaldyderne ligesom hos Rather indtog en central plads i dydshierarkiet i repræsentationen af kongen. Forfatterne behandlede dog ikke hver enkelt kardinaldyd lige udførligt og refererede fx langt oftere til kongens klogskab/visdom, retfærdighed og tapperhed end mådehold. Forfatterne brugte også mere plads på at skildre Otto I's udøvelse af retfærdighed end Henrik I's. Muligvis fordi forfatterne opfattede Otto I's domshandlinger som problematiske, hvorfor forfatterne i stedet lagde vægt på Ottos mildhed/barmhjertighed eller ville pointere dennes retfærdighed. Hos Widukind og Liudprand udgjorde Henriks klogskab/visdom en væsentlig forudsætning for hans erhvervelse af et højt embede, mens Hrotsvit ikke nævnte Henriks klogskab/visdom. Til forskel fra Liudprand og Hrotsvit skildrede Widukind ikke Otto I's klogskab/visdom så tydeligt. Dog synes Widukind ligeledes at tillægge denne kardinaldyd stor betydning, særligt for kongens succes i fredsbestræbelser. Forfatternes få referencer til kongens mådehold indikerer, at forfatterne hermed mente kongens afholdenhed fra kropslige glæder. Forfatternes opfattelser af kongelig tapperhed varierede lidt, men et sikkert tegn på tapperhed var, at kongen uden tanke for egen sikkerhed mødte krigens farer.

Der kan være mange årsager til, at en forfatter fravalgte at anføre en specifik dyd i skildringen af de ottonske konger i sit historiske narrativ. Forfatteren kan have ment, at den pågældende konge ikke besad netop denne dyd. Eller også er

der tale om en anden problematik, netop at forfatteren snarere end at eksplicitere dyden i sit ordvalg illustrerede den ved handlinger. Rather anførte netop gentagne gange, at konger kunne lære moralsk opførsel ved at efterligne forbilleder fra Bibelen og fremhævede særligt David. Interessen for David-figuren som eksemplarisk forbillede for konger ses tydeligt i flere af de historiske narrativer. Videre studier af repræsentationen af David-figuren i Bibelen samt kirkefædrenes udlægning af Davids dyder vil muligvis kunne give yderligere indblik i idealer for god kongelig embedsførelse i 900-tallet. Hermed vil paralleller til David i narrativerne fremtræde tydeligere for den nutidige læser.

I det hele taget er der behov for yderligere undersøgelser for at forstå dydshierarkiet og forestillinger om dydernes betydning for udøvelsen af kongeligt embede i 900-tallet. Augustins dydsforestillinger er repræsenteret hos Rather og i flere af de historiske narrativer. Og sammenholdt med forfatternes interesse for såvel David som *Visdommens bog* tyder det på, at særligt bibelske og kirkelige autoriteter som kirkefædrene fungerede som forbilleder for Rather og hans samtidige. Det bør dog undersøges nøjere, hvilke tekstlige autoriteter forfatterne byggede på i deres udlægning af de forskellige dyder i kongelig embedsudøvelse. Videre studier af Augustin samt andre kirkefædres omtale af dyder, referencer til Bibelen, antikke og kristne forfattere såvel som kirkefædrenes brug af tekster om dyder vil muligvis kunne afklare dette forhold.

Litteratur

- Ambrosius: "De Officiis": Ivor J. Davidson (red.): *Ambrose: De Officiis*, bd. 1. Oxford University Press 2001/2004, s. 118-437. DOI: 10.1093/0199245789.001.0001.
- Anton, Hans Hubert 1968: *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. Ludwig Röhrscheid Verlag.
- Augustin: "De Civitate Dei". Jeffrey Henderson (red.): *Augustine City of God II. Books 4-7*. Loeb Classical Library. Harvard University Press 1963.
- Bagge, Sverre 2002: *Kings, Politics, and the Right Order of the World in German Historiography c. 950-1150*. Brill.
- Bejczy, István 2011: *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought From the Fourth to the Fourteenth Century*. Brill. DOI: 10.1163/ej.9789004210141.i-361.
- Bejczy, István: "Kings, Bishops and Political Ethics". *Medieval Studies* 2002:64, s. 267-286. DOI: 10.1484/J.MS.2.306496.
- Bernhardt, John 2006: "Concepts and Practice of Empire in Ottonian Germany (950-1024)". Björn Weiler & Simon MacLean (red.): *Representations of Power*

- in Medieval Germany 800-1500*. Brepols, s. 141-163. DOI: 10.1484/M.IMR-EB.3.3438.
- Berschlin, Walter 2013: "Hrotsvit and her Works". Phyllis R. Brown and Stephen L. Wailes (red.): *A Companion to Hrotsvit of Gandersheim* (fl. 960): Contextual and Interpretive Approaches, Brill, s. 23-34. DOI: 10.1163/9789004234390.
- Beumann, Helmut 1984: "Otto der Große (936-973)". Beumann (red.). *Kaisergestalten des Mittelalters*. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, s. 50-72.
- 1950: *Widukind von Korvei*. Hermann Böhlaus Nachfolger.
- Boethius, "De Consolatione Philosophiae". Jeffrey Henderson (red.): *Boethius. The Theological Tractates. The Consolation of Philosophy*. Loeb Classical Library. Harvard University Press 1973, s. 130-434.
- Brown, Phyllis R. 2004: "Hrotsvith's Sapientia as a Foreign Woman". Phyllis Brown, Katharina M. Wilson & Linda McMillin (red.): *Hrotsvit of Gandersheim: Contexts, Identities, Affinities, and Performances*. University of Toronto Press, s. 160-176. DOI: 10.3138/9781442675902-010.
- Buchner, Rudolf (red.) 1973: *Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Buchner, Rudolf og Schmale, Franz-Josef (red.) 1977: *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Davidson, Ivor 2002/2004: *Ambrose: De Officiis*, bd. 2. Oxford University Press. DOI: 10.1093/0199245789.001.0001.
- Deliyannis, Deborah M. 2003: "Introduction". Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 1-13.
- Dolbeau, François 2016. "Pour mieux lire les Praeloquia de Rathier". Cédric Giraud & Dominique Poirel (red.): *La rigueur et la passion. Mélanges en l'honneur de Pascale Bourgain*, Brepols, s. 133-151. DOI : 10.1484/M.IPM-EB.5.111101.
- 1985. "Ratheriana II. Enquete sur les sources des 'Praeloquia'". *Sacris Erudiri*. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen 28, s. 511-566.
- 1986 : "Ratheriana III. Notes sur la culture patristique de Rathier". *Sacris Erudiri*. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen 29, s. 151-165.
- Engsbro, Sigga 2019: "Den nye historieskrivning i 900-tallet. Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere ". *Kulturstudier* 2019:2, s. 172-197. DOI:10.7146/ks.v10i2.118022.
- Fichtenau, Heinrich 1957: *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Verlag Hermann Böhlaus Nachf.
- Fichtenau, Heinrich 1984: *Lebensordnungen des 10. Jahrhunderts. Studien über Denkart und Existenz im einstigen Karolingerreich*, bd.1. Anton Hiersemann.

- Folcuin: "Gesta Abbatum Laubiensium". Pertz (red.): *Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici*. MGH SS 4. Hannover 1841, s. 54-74.
- Giese, Martina 2006: "Die Historiographie im Umfeld des ottonischen Hofes.": Schieffer & Wenta (red.): *Die Hofgeschichtsschreibung im mittelalterlichen Europa*. Torun, s. 19-37.
- Goetz, Hans-Werner: *Gott und die Welt. Religiöse Vorstellungen des frühen und hohen Mittelalters*. Vol. 1. Akademie Verlag. DOI: 10.1524/9783050051406.
- 2013: "The Methodology of Medieval Chroniclers". János M. Bak & Ivan Jurkovi (red.): *Chronicon. Medieval Narrative Sources*. Brepols, s. 25-33.
- Grundmann, Herbert 1967: *Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Guenée, Bernard 1980: *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Aubier Montagne.
- Haarländer, Stephanie 2000: *Vitae Episcoporum. Eine Quellengattung zwischen Hagiographie und Historiographie, untersucht an Lebensbeschreibungen von Bischöfen des Regnum Teutonicum im Zeitalter der Ottonen und Salier*. Anton Hiersemann.
- Hrotsvit: "Gesta Ottonis". Walter Berschin (red.): *Hrotsvit. Opera Omnia*. De Gruyter 2013, s. 271-305. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110947670>
- Isidor af Sevilla: „Etymologiae”. Wallace Lindsay (red.): *Isidori Hispalensis Episcopi: Etymologiarum Sive Originum Libri XX*, bd. 1. Oxford University Press 1911. DOI: 10.1093/actrade/9780198146193.book.1.
- Jaeger, Stephen 1994: *Envy of Angels. Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe*. University of Pennsylvania Press. DOI: 10.9783/9780812200300.
- Jaeger, Stephen 1985: *Origins of Courtliness. Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals, 939-1210*. University of Pennsylvania Press. DOI: 10.9783/9780812200898.
- Karpf, Ernst 1985: *Herrscherlegitimation und Reichsbegriff in der ottonischen Geschichtsschreibung des 10. Jahrhunderts*. Franz Steiner Verlag.
- Keller, Hagen og Althoff, Gerd 2008: *Die Zeit der späten Karolinger und Ottonen. Krisen und Konsolidierungen 888-1024*. Gebhardt. Handbuch der deutschen Geschichte, bd. 3. Klett-Cotta.
- Lees, Jay T. 2013: "David Rex Fidelis? Otto the Great, the Gesta Ottonis, and the Primordia coenobii Gandeshemensis". Phyllis R. Brown and Stephen L. Wailes (red.): *A Companion to Hrotsvit of Gandersheim (fl. 960): Contextual and Interpretive Approaches* DOI: 10.1163/9789004234390
- 2004: "Hrotsvit of Gandersheim and the Problem of Royal Succession in the East Frankish Kingdom": Brown, Phyllis Rugg, et al. (red.): *Hrotsvit of Gandersheim : Contexts, Identities, Affinities, and Performances*. University of Toronto Press, s. 13-28. DOI: 10.3138/9781442675902-002.

- Leyser, Karl 1994: "Ends and Means in Liudprand of Cremona". Timothy Reuter (red.): *Communication and Power in Medieval Europe. The Carolingian and Ottonian Centuries*. The Hambledon Press 1994, s. 125-142.
- Liudprand af Cremona: "Antapodosis". Paolo Chiesa (red.): *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 169-183.
- "Historia Ottonis". Paolo Chiesa (red.): *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 3-150.
- MacLean, Simon 2009: *History and Politics in late Carolingian and Ottonian Europe: the Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Manchester University Press. DOI:10.7765/9781526112804.
- Mayr-Harting, Henry 2007: *Church and Cosmos in early Ottonian Germany*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199210718.001.0001.
- Mähl, Sibylle 1969: *Quadrige Virtutum. Die Kardinaltugenden in der Geistesgeschichte der Karolingerzeit*, Böhlau Verlag.
- Misch, Georg 1955: *Geschichte der Autobiographie*. Vol. 2/1. Das Mittelalter. Erster Teil: Die Frühzeit. Zweite Hälfte. Verlag G. Schulte.
- Müller-Mertens, Eckhard: "The Ottonians as Kings and Emperors". Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 333-266. DOI: 10.1017/CHOL9780521364478.010.
- Rather af Verona: Brev 5 og 6. Fritz Weigle (red.): *Die Briefe des Bischofs Rather von Verona*. Monumenta Germaniae Historica 1977 (1949), s. 29-33.
- "Praeloquia". Peter L. D. Reid (red.): *Ratherii Veronensis. Praeloquiorum Libri VI. Phrenesis. Dialogus Confessionalis. Exhortatio Et Preces. Pauca De Vita Sancti Donatiani. Fragmenta Nuper Reperta Glossae*. Brepols 1984, s. 3-196.
- Reid, Peter L. D. 1991: *The Complete Works of Rather of Verona*. Medieval & Renaissance Texts & Studies. Binghamton.
- Renswoude, Irene van 2010: "The Sincerety of Fiction. Rather and the Quest for Selfknowledge". Corradini et al. (red.) *Egotrouble Authors and their Identities in the Early Middle Ages*. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 227-242.
- 2008: „The word once sent forth can newer come back“: Trust in Writing and the Dangers of Publication“: Schulte et al. (red.): *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Brepols, s. 393-413. DOI: 10.1484/m.usml-eb.3.4275
- Reuter, Timothy 1991: *Germany in the Early Middle Ages, c. 800-1056*. Longman. DOI: 10.4324/9781315836942.
- Ruotger: "Vita Brunonis": Rudolf Buchner (red.): *Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1973, s. 178-261.

- Schieffer, Rudolf 1998: "Mediator cleri et plebis. Zum geistlichen Einfluß auf Verständnis und Darstellung des ottonischen Königtums". Gerd Althoff & Ernst Schubert (red.): *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen*. Jan Thorbecke Verlag, s. 345-361.
- Schmale, Franz Josef 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schulmeyer-Ahl, Kerstin 2009: *Der Anfang vom Ende der Ottonen*. De Gruyter. DOI: 10.1515/9783110214000
- Schütze-Pflugk, Marianne 1972: *Herrscher- und Märtyrerauffassung bei Hrotsvith of Gandersheim*. Steiner Verlag.
- Sergi, Giuseppe 1999: "The Kingdom of Italy". Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 346-371. DOI: 10.1017/CHOL9780521364478.015.
- Staubach, Nikolaus 1991: "Graecae Gloriam. Die Rezeption des Griechischen als Element spätkarolingisch-frühottonischer Hofkultur". Anton von Euw & Peter Schreiner (red.): *Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends*. Bind 1. Köln, s. 343-367.
- Staubach, Nikolaus 1989/1990: "Historia oder Satira? Zur literarischen Stellung der Antapodosis Liudprands von Cremona". *Mittellateinisches Jahrbuch* 1989/1990: 24/25, s. 461-487.
- Sutherland, Jon 1988: *Liudprand of Cremona, Bishop, Diplomat, Historian. Studies of the Man and his Age*. Spoleto.
- Vignodelli, Giacomo 2005: "Il problema della regalità nei Praeloquia di Raterio di Verona". G. Isabella : « C'era una volta un re... » Aspetti e momenti della regalità. Bologna 2005, s. 59-74.
- 2016: "Politics, prophecy and satire: Atto of Vercelli's Polipticum quod appellatur Perpendicularum". *Early Medieval Europe* 24 (2), s. 209-235. DOI: 10.1111/emed.12141
- Widukind: "Res Gestae Saxonicae". Rudolf Buchner & Franz-Josef Schmale (red.): *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1977, s. 16-182.

Websteder

Visdommens bog <http://www.latinvulgate.com/lv/verse.aspx?t=0&b=25> (Besøgt 25/8 2020)

Summary

The Ideal Ruler – the King as Virtue Incarnate.

A study of ruler representation in 10th century Ottonian East Francia.

This article examines concepts of virtue and their meaning in representations of rulers in the new Ottonian dynasty in East Frankish historical narratives c. 958-970. However, authors of historical narratives did not explicitly define suitable royal virtues. To overcome this challenge I use the overlooked moral treatise, Rather of Veronas *Praeloquia* (c. 934-936) as a key to unlock the meaning of virtue in kingly office. Through a comparison between *Praeloquia* and the historical narratives, it becomes apparent that 10th century authors displayed similar concepts of virtue i.e. virtuous conduct served as a primary qualification for high office while lineage was of secondary value. Thus, authors of historical narratives justified the new Ottonian dynasty's claim on the throne and undermined current beliefs that a ruler should be of Carolingian descent. Rather and authors of historical narratives alike displayed the cardinal virtues as central ruler virtues within a wider catalogue of virtues. It is likely that dynastic changes prompted rising interest in studies of virtue. Thus, the article contributes to research on ruler representation and virtue ethics in 10th century East Francia. Many avenues are left unexplored e.g. whom 10th century authors chose to imitate in their portrayal of virtue and why.

Dydsmonsteret kejser Basileios I: Legitimeringen af en illegitim hersker

Magtlegitimering har til enhver tid været centralt for den herskende elite. Måden, hvorpå den herskende elite iscenesætter sig selv som legitime magtudøvere, udfoldes i et samspil med samtidens forestillinger herom. Imidlertid ændrer forestillinger om såvel legitim som illegitim magtudøvelse sig over tid. Legitimerende repræsentationer af lederskikkelser afspejler som oftest samtidens forestillinger om lederskab. Afsender vil fx typisk forholde sig til dominerende diskurser om godt såvel som dårligt lederskab hos den tiltænkte modtagergruppe i sine legitimerende tale- eller skrivehandlinger.¹ Omdrejningspunktet for denne artikel er forfatternes skrivehandlinger i repræsentationen af kejseren som legitim magtudøver i Byzans i 900-tallets kejserlige historieskrivning.²

I Byzans var kejseren den øverste verdslige instans og dermed påhvilede ledelsessansvaret for riget kejseren. Her hvilede forestillingen om kejserlig legitimitet på, at al magt var givet af Gud.³ I praksis styrkede det kejserens legitimitet at være forbundet med slægtsbånd til den foregående kejser i embedet. Og samtidig hermed tillagde man kejserens overholdelse af guddommelige og civile love stor værdi.⁴ Her havde Guds love, dvs. Bibelens forskrifter, forrang i forhold til verdslig lovgivning.⁵ En betragtelig del af de byzantinske kejsere forbrød sig dog både mod civil lov og særdeles tydeligt mod Guds ti bud i kampen om magten. Særligt de bud, som omhandlede respekten for liv og ejendom.⁶ Nogle "tronranere" fordrev den eksisterende kejser efter at have lemlæstet ham, mens andre gik så vidt som at begå mord. En af de morderiske "tronranere" var kejser Basileios I (r.867-886).

Med Basileios I's magtovertagelse i 867 blev et nyt dynasti etableret, det makedonske. Det makedonske dynasti (867-1056) havde en lang levetid og var særdeles magtfuldt i det politiske rum

¹ Jf. for diskursbegreb Fairclough: Kritisk diskursanalyse, 17-22. Jf. for begrebet talehandling i tekster og for legitimering af illegitim social opførsel og handlinger Skinner: Visions of Politics, vii, 86 f., 103-127, 146-149.

² Forskere refererer typisk til denne historieskrivning som propagandistisk og fremhæver, at formålet hermed var at legitimere det herskende kejserlige dynasti Jf. fx Featherstone: 'Theophanes Continuatus', 125-126. Med begrebet "skrivehandling" sætter jeg med Skinner fokus på, "hvad forfatteren gør ved at skrive". Jf. Skinner: Visions of Politics, vii, 86 f. Forskere refererer typisk til denne historieskrivning som propagandistisk og fremhæver, at formålet hermed var at legitimere det herskende kejserlige dynasti Jf. fx Featherstone: 'Theophanes Continuatus', 125-126.

³ Kaldellis: The Byzantine Republic, 182 f.

⁴ Dagron: Emperor and Priest, 14-15, 39-40; Kazhdan: 'Some Observations on the Byzantine Concept of Law', 200 ff.

⁵ Shepard: 'Aspects of Moral Leadership', 8-10; Dagron: Emperor and Priest, 15-18; Dagron: 'Lawful Society and Legitimate Power', 32-33.

⁶ Fx 6. bud: Du må ikke begå mord; 8. bud: Du må ikke stjæle; 10. bud: Du må ikke begære andres ejendom. Budene er angivet efter ortodoks rækkefølge.

i de omgivende riger. Under dette magtfulde dynasti udvidedes det byzantinske riges grænser både militært og kulturelt.⁷ Denne opgangsperiode for det byzantinske rige tog netop fart under Basileios I, idet han som succesrig feltherre udvirkede flere markante militære sejre og stabiliserede riget indadtil.⁸

Basileios' erhvervelse af kejserembedet kan ses som udtryk for social mobilitet. Basileios blev nemlig født ind i en relativt fattig familie, muligvis en armensk bondefamilie.⁹ Byzantinske kejsere i 700- og 800-tallet kunne derimod typisk påvise både kejserlige og aristokratiske aner.¹⁰ Kejsere i det isauriske (717-802) og amoriske dynasti (820-867) støttede netop den dynastiske tanke og dermed forestillingen om kejserembedets arvelighed. Fx kronede de deres ældste sønner som medkejsere.¹¹ Basileios' vej til kejserembedet blev da også banet, da den regerende kejser Michael III (r. 842-867) adopterede ham i 866 og samme år kronede ham til sin medkejser.¹² Vejen til Basileios I's eneherredømme og reelle magtovertagelse i 867 var dog tilsølet med blod, for Basileios I og hans håndgangne mænd myrdede i fællesskab sandsynligvis både kejser Michael III og Michael III's onkel, den magtfulde Bardas og Basileios' konkurrent til kejserembedet.¹³ Basileios I's magtovertagelse ved hjælp af mord var i samtidens øjne en uretmæssig handling. Basileios risikerede qua sine morderiske handlinger at blive defineret som tyrann og dermed illegitim indehaver af kejserembedet.¹⁴

Omstændighederne omkring Basileios' magtovertagelse var genstand for heftig debat i hans egen samtid og tilsyneladende også i hans eftertid. Kritikerne anså tydeligvis mordene på både Michael III og Bardas for stærkt problematiske for en kejser.¹⁵ Forfatteren Symeon Logotheten skrev fx i sit historiske værk i 960'erne, at patriarken Photios (r. 858-867/877-886) beskyldte Basileios I for at være både røver og morder og derfor nægtede ham at deltage i den hellige nadver.¹⁶ Det fremgår ikke tydeligt, hvilket mord eller røveri Photios beskyldte Basileios for, men vel mordet på Michael III og tyveriet af dennes kejserlige ejendom. Til forskel herfra fortav Basileios' fortalere ganske enkelt hans rolle i mordene eller demonstrerede hans uskyld.

⁷ Jenkins: *Byzantium*, 183; Tougher: 'After Iconoclasm', 292-293.

⁸ Jenkins: *Byzantium*, 191-192; Treadgold: *A History*, 461. Tougher, 'After Iconoclasm', 296-304.

⁹ Tougher: *The Reign of Leo VI*, 25-26; Tougher, 'After Iconoclasm', 294-295; Jenkins: *Byzantium*, 160, 165.

¹⁰ Jf. fx kejserne inden for de foregående dynastier, det isauriske (717-802) og det amoriske dynasti (820-867).

¹¹ Auzépy: 'State of Emergency', 274-275.

¹² Tougher: *The Reign of Leo VI*, 28.

¹³ Chadwick: *East and West*, 161, 163; Jenkins: *Byzantium*, 184; Tougher: 'After Iconoclasm', 296.

¹⁴ Dagron: 'Lawful society and Legitimate Power', 32. Jf. for forståelsen af tyrann i Byzans. Dagron: *Emperor and Priest*, 14-15.

¹⁵ Markopoulos: 'Constantine the Great', 160; Tougher: 'After Iconoclasm', 301.

¹⁶ Jf. Wahlgrens oversættelse: *The Chronicle of Symeon the Logothete*, kap. 132 § 5. For datering Wahlgren: *The Chronicle*, 5 ff.

Sidstnævnte tilgang er velrepræsenteret i den makedonske historieskrivning i 900-tallet, dvs. i historieskrivningen promoveret af Basileios' sønnesøn Konstantin Porphyrogennitus VII (r. 913-920/945-959), vel nok Basileios' fremmeste og mest kendte fortaler.¹⁷ Magtovertagelse ved mord på den siddende kejser var klart en uacceptabel adfærd ifølge både Basileios' kritikere såvel som hans fortalere. Alligevel blev kejser Basileios I forherliget i makedonsk historieskrivning. Denne forherligelse af Basileios I forstås i forskningen som udtryk for Konstantins bestræbelser for at etablere sit eget makedonske dynastis legitimitet. Det historiske værk *Vita Basilii*¹⁸ fremhæves i denne forskning som et prægnant eksempel på Konstantins legitimeringsforehavende.¹⁹

I forskningen hersker stor enighed om, at fremstillingen af Basileios' forbilledlighed i *Vita Basilii* havde til formål at legitimere det makedonske dynasti. Alligevel forbliver den legitimerende funktion i forfatternes skrivehandlinger og dermed de narrative valg i den konkrete skildring af Basileios' liv og handlinger i *Vita Basilii* underbelyst. Inden for denne forskningstradition har man primært interesseret sig for udviklingen af nye genreforståelser i historieskrivningen. Forskerne vurderer derfor primært forfatternes lovprisning af Basileios i *Vita Basilii* som et særligt genretræk typisk for biografien og italesætter kun sporadisk konkrete udtryk for forståelser af kejserlig forbilledlighed.²⁰ I forskningen eksemplificeres lovprisning i *Vita Basilii* fx ofte med henvisning til skildringen af Basileios' kejserlige dyder²¹ som et udtryk for Basileios' forbilledlighed, men der er ingen videre stillingtagen til forståelsen af den enkelte dyd, dens værdi og plads i kejserlig embedsførelse i *Vita Basilii* og dermed i byzantinske hofkredse i 900-tallet.²²

I modsætning til denne praksis vil jeg i denne artikel undersøge forfatternes iscenesættelse af Basileios' forbilledlighed som kejser i *Vita Basilii* ud fra deres skrivehandlinger. Her er jeg inspireret af Treadgolds observation. Treadgold har nemlig påpeget, at det meste af lovprisningen i *Vita Basilii* er specifik, selv når lovprisningen er upræcis, synes den at være baseret på kilder og

¹⁷ Kazhdan: 'At the Court of Constantine VII', 141 Jf. fx Josef Genesios: *Regum libri Quattuor*, bog 4, kap. 28. Theophanes Continuatus, tekst I, bog 4, kap. 44; *Vita Basilii*, kap. 27.

¹⁸ I forskningen er der tradition for at referere til byzantinske værkers titel i latinske oversættelse. Jeg refererer derfor i det følgende til alle byzantinske værker med anførelse af den latinske titel. Jf. Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, xiv.

¹⁹ Featherstone & Signes Codoñer: 'Prolegomena', 14; Markopoulos: 'Byzantine History Writing', 184, 191-192; Featherstone, Theophanes Continuatus, 123-125; Magdalino: 'Basileia: The Idea of Monarchy in Byzantium', 587.

²⁰ Jenkins: *Scriptores*, 20 ff.; Kazhdan, 'At the Court of Constantine', 137-144; Schreiner: 'Formen der Kaiserbiographie', 62 ff.; Alexander: 'Secular Biography', 197 ff.; Hoof, 'Among Christian Emperors', s.167, 169.

²¹ Dyder kan forstås som egenskaber, der opfattes som entydigt gode ifølge omverdenens normer for moral og opførsel <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=dyd> (26.6 2019)

²² Hinterberger: 'Byzantinische biographische Literatur', 57 ff.; Markopoulos: 'Byzantine History Writing', 184-187, 191; Markopoulos: 'From Narrative Historiography', 701-702; Kazhdan, 'At the Court of Constantine', 139 ff.; Hoof: 'Among Christian Emperors', 165, 169; Codeso: 'In search of a Byzantine narrative canon', 183.

ikke ren fantasi, om end disse kilder er utroværdige.²³ Forfatterne af *Vita Basilii* forholdt sig dermed angiveligt kontinuerligt til den historiske Basileios i deres idealiserende fremstilling.

I min tilgang er jeg præget af nyere udviklinger inden for intellektuel historie, således anskuer jeg byzantinske forfatteres forestillinger om kejserlig forbilledlighed og dermed også forfatternes ord- og begrebsbrug som situeret i en specifik historisk kontekst.²⁴ Forestillinger om kejserlig forbilledlighed er dermed ikke statiske, om end ordvalg og begrebsbrug i karakteristikker af kejsere i Byzans ikke synes at ændre sig markant over tid.²⁵ Jeg søger via mit fokus på forfatterens skrivelser og herunder deres ord- og begrebsbrug i repræsentationen af Basileios I at opnå indsigt i 900-tallets kejserideal ved det makedonske hof. Formålet med artiklen er at nuancere forståelsen af den forbilledlige kejser og legitime magtudøver i 900-tallets Byzans. Jeg forventer med min tilgang at kunne afdække 900-tallets diskurser om den perfekte kejsers forudsætninger og embedsførelse.

Vita Basilii: Værket og dets kontekst

Vita Basilii er en kejserbiografi og i forskningen situeres værket inden for den biografisk fortællende historieskrivning, den nye og dominerende historiske genre under udvikling i 900-tallet.²⁶ Her er kejserens liv og handlinger i fokus. Karakteristisk herfor er brugen af komplekse moralske eksemplificeringer.²⁷ I *Vita Basilii* præsenteres læseren for såvel gode moralske forbilleder som afskrækkende eksempler. Det centrale omdrejningspunkt i *Vita Basilii* er Basileios' liv og handlinger fra vugge til grav. I narrativet indtager Basileios heltestatus. I modsætning hertil fremstår Michael III som Basileios' lastefulde modbillede.²⁸

Vita Basilii er overleveret som tekst II i manuskriptsamlingen, *Theophanes Continuatus*. Denne manuskriptsamling stammer fra 1000-tallet og indeholder tre historiske værker fra 900-tallet. I denne samling indgår også et andet historisk værk skrevet i opdrag af Konstantin VII. I dette værk, tekst I i *Theophanes Continuatus*, skildrede den anonyme forfatter fortløbende fire kejsers regeringstid i perioden 813-867 og afsluttede sit værk med Michael III's død. *Vita Basilii* og tekst I

²³ Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, 169.

²⁴ Skinner: *Visions of Politics*, vii; Kazhdan & Siniossoglou: 'Introduction', 6-10. Samtidig med er jeg inspireret af Goetz, som står bag disciplinen forestillingshistorie. Goetz påpeger, at forestillinger ikke kan udledes af begreber, men ud fra den tekstlige kontekst de indgår i. Goetz: *Gott und die Welt*, 21f. Jf. også fodnote 1.

²⁵ For en gennemgang af typiske kejserdyder i det byzantinske rige som helhed jf. Hunger: *Proomion*.

²⁶ Markopoulos: 'Byzantine History Writing', 184-188. *Vita Basilii*'s lighedstræk med den hagiografiske genre er blevet påpeget. Der hersker uenighed om årsagerne hertil. Jf. fx Alexander: 'Secular Biography', 200-208; Kazhdan: 'At the Court of Constantine VII', 142.

²⁷ Markopoulos: 'Byzantine History Writing', 184-188.

²⁸ Kazhdan: 'At the Court of Constantine', 137-141; Featherstone: 'Theophanes Continuatus', 125.

kan med sikkerhed dateres til Konstantin VII's sidste regeringsperiode 945-959. Treadgold daterer *Vita Basilii* til 950 og *tekst I* til 958, men i nyere forskning hersker uenighed om den præcise datering af disse værker.²⁹ Featherstone og Signes-Codoñer argumenterer overbevisende for, at *tekst I* og *Vita Basilii* var nært forbundne uanset forfattelsestidspunktet. Begge værker havde til formål at ophøje det makedonske dynasti og dets første kejser Basileios I.³⁰

Det forbliver uafklaret, hvorvidt *Vita Basilii* blev skrevet af Konstantin VII selv eller snarere af en anonym forfatter i hans tjeneste. I nyeste forskning er der dog tendens til at se værket som et produkt af denne anonyme forfatter, hvor fortalen, som det eneste, blev skrevet af Konstantin selv.³¹ Uanset forfatter afspejler *Vita Basilii* vel Konstantins forestillinger om forudsætninger for varetagelse af kejserembedet. Efterfølgende vil jeg referere til forfatterne af *Vita Basilii* som enten forfatteren eller Konstantin VII. Når der er tale om værket som helhed, refererer jeg til den anonyme forfatter, mens jeg henviser til Konstantin VII for fortalen.

Konstantins VII's beskæftigelse med kejserlig legitimitet kan betragtes som et livsvilkår. Siden Konstantins fødsel var hans krav på tronen omstridt. Hans far, Leo VI (r. 886-912), havde problemer med at sikre sig en mandlig arving, da hans første tre hustruer alle døde uden at efterlade ham en mandlig arving.³² Konstantin blev således født i 905 af Leo VI's elskerinde, Zoe Carbonopsina og var altså illegitim. Kort efter giftede Leo VI sig da også med Zoe for at styrke Konstantins krav på tronen, men patriarken Nikolaos Mystikos (r. 901-907/912-925) og med ham størstedelen af bispestanden accepterede ikke dette fjerde ægteskabs gyldighed.³³ Leo VI afsatte derfor patriarken og indsatte i stedet en ny mere medgørlig patriark, Euthymius (r. 907-913) som overhoved for kirken. Euthymius accepterede ægteskabet mellem Leo VI og Zoe og kronede i 908 Konstantin til medkejser.³⁴ Således var Konstantins legitimitet som kejser tilsyneladende stadfæstet. Men efter 912 ændrede situationen sig markant for Konstantin VII, da hans far Leo VI døde og dennes bror, den nye kejser Alexander I (r. 912-913), afsatte Euthymius og genindsatte Nikolaos

²⁹ For forskellige udlægninger af det præcise forfattelsestidspunkt jf. fx Ševčenko: 'Introduction', 8-9,13; Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, 165.

³⁰ Jf. Featherstone & Codoñer: 'Prolegomena', 3-4, 14-15; Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, 165,178-179. Betegnelsen *Theophanes Continuatus* dækker over en samling af tre historiske værker. Featherstone & Signes-Codoñer argumenterer for biskoppen Arethas af Cæsarea som mulig forfatter til tekst I, mens Treadgold argumenterer for den lærde hof- og embedsmand Theodoros Daphnopates som forfatter af både *Vita Basilii* og tekst I.

³¹ Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, 165; Ševčenko: 'Introduction', 13.

³² Hussey: *The Orthodox Church*, 103-104; Chadwick: *East and West*, 183

³³ I henhold til kanonisk lov var det ikke muligt at gifte sig fire gange. Striden om Leo IV's ægteskab splittede kirken. Vedr. denne strid jf. Tougher: *The Reign of Leo VI*, 133-163; Karlin-Hayter: 'Le Synode à Constantinople'; Hussey: *The Orthodox Church*, 102-110.

³⁴ Tougher: *The Reign of Leo VI*, 161-163.

Mystikos som patriark. Ved Alexander Is død i 913 blev Konstantin VII enkejser i en alder af 7 år, men allerede fra 919 undergravede militærmænd Romanos Lekapenos Konstantin VII's magtposition med patriarken Nikolaos Mystikos støtte. Endeligt blev Romanos Lekapenos i 920 medkejser. Romanos Lekapenos, Konstantins stedfar, svigerfar og medkejser var fra 920 den reelle magthaver i Byzans.³⁵ Romanos bibeholdt dog kun sin magtposition indtil 944, hvor han blev afsat af sine egne sønner. Først året efter fungerede Konstantin VII igen de facto som kejser.³⁶

Konstantins egen livssituation taget i betragtning kan det dermed ikke undre, at Konstantin var meget optaget af kejserlig legitimitet. Konstantin VII beskrev eksempelvis selv i skriftet *De administrando imperio* (948-952) Romanos Lekapenos som uretmæssig magthaver.³⁷ Og i *Theophanes Continuatus tekst I*, der jo netop var skrevet på foranledning af Konstantin, så forholdt den anonyme forfatter sig typisk kritisk til kejsere, som i narrativet opnåede magten ved mord eller kup. Fx karakteriserede forfatteren indtil flere gange Leo V (r. 813-820) som grusom. Leo V fordrev kejser Michael I (r. 811-813) fra tronen.³⁸ Sin egen forfader Basileios I, hvis magtovertagelse strengt taget var penibel, valgte Konstantin imidlertid at lade fremstille på ganske anden vis.

Scenen sættes for den perfekte kejser

Som det var praksis i byzantinske værker i 900-tallet forklarede forfatteren sine intentioner med *Vita Basilii* i de indledende dele af værket, altså fortalen. Heri satte Konstantin VII scenen for sin fortælling om Basileios I. Konstantin fortalte, at han ønskede, at mænd med de bedste kvaliteter (spoudaios) blev indgydt erfaring (empeiria) og viden om (offentlige) anliggender gennem historien.³⁹ Konstantin angav i denne forbindelse, at han oprindeligt ønskede at nedskrive alle de mere nævneværdige handlinger (ekasta tas axiologōteras tōn praxeōn) fra hele det byzantinske riges varighed. Konstantin fortalte dog ikke, hvilke kriterier han bedømte nævneværdige handlinger efter. Konstantin forklarede dog, at han ikke var i stand til at honorere sin oprindelige ambition om at skrive et værk om hele det byzantinske rige og derfor begrænsede sig til det næstbedste valg. Dette

³⁵ Hussey: *The Orthodox Church*, 105-108; Shepard: 'Byzantium in Equilibrium', 561-563.

³⁶ Shepard: 'Byzantium in Equilibrium', 561-563, 566; Tougher: *The Reign of Leo VI*, 155-157.

³⁷ *De administrando imperio*, kap. 13.

³⁸ *Theophanes Continuatus tekst I*, kap. 14, kap. 26. *Theophanes Continuatus* er betegnelsen for en samling af tre tekster, hvoraf de to første tekster blev skrevet i opdrag af den byzantinske kejser Konstantin Porphyrogennitus VII. Færdiggørelsen af tekst 1 og 2 sættes til hhv. ca. 958 og 950. *Vita Basilii* defineres som tekst 2. Forfatterne af disse tekster er ukendte. Jf. Featherstone & Codoñer: 'Prolegomena', 3-4; Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, 165.

³⁹ *Vita Basilii*, kap. 1. I denne og senere gengivelser af græske enkeltord og citater følger jeg tidsskriftets ønsker om translitteration og udeladelse af den græske originaltekst. Translitteration af enkeltord er gengivet i henhold til opslagsformen. Jeg takker Christian Høgel for gennemsyn af mine oversættelser fra den græske originaltekst.

valg bestod ifølge Konstantin i at beskrive en enkelt kejsers handlinger og opførsel. Konstantin indikerede således ved selve valget af Basileios som denne person, at Basileios' handlinger var nævneværdige.

Ordet nævneværdig (axiologos) er et sammensat ord på græsk. Måske kan forfatterens implicitte referencer såvel som hans anvendelse af første del af ordet på græsk værdig (axios) kaste lys over, hvad Konstantin forstod ved nævneværdige handlinger. Netop dette ord blev anvendt i betydningen udtryk for god moral i flere af de værker, som forfatteren alluderede til i *Vita Basilii* fx hos de antikke forfattere Plutarch og Homer.⁴⁰ Og forfatteren karakteriserede det eksempelvis som uværdigt (anaxios), hvis man ikke viste sine dyder (aretē) gennem passende opførsel.⁴¹ Hermed illustrerede forfatteren en forestilling om reciprocitet mellem den indre dyd og ydre handling.⁴² Andetsteds i *Vita Basilii* gengav forfatteren en lignende forestilling om, at via gerninger (ergon) kan dyden (aretē) bevises.⁴³ Skildringen af den ydre handling og dermed kroppens synlige ageren illustrerede således den indre sjælelige disposition, dvs. dyder eller laster. Konstantin italesatte med nævneværdige handlinger sandsynligvis handlinger i overensstemmelse med dyd.

Muligvis mente Konstantin, at læseren kunne overbevises om handlingernes dydsværdi på baggrund af beskrivelser af kejserens succes. Her tjente den historiske erfaring (empeiria) som værktøj til at demonstrere handlingens moralske værdi over for læseren.⁴⁴ I hvert fald udgjorde centrale argumenter for kejserens gode embedsførelse den positive effekt af kejserens handlinger for det byzantinske rige. Fx fremførte Konstantin netop i sin begrundelse for sit valg af Basileios som narrativets genstand, at den udvalgte kejser ophøjede storheden af den kejserlige magt (kratos) og var til stor nytte for det byzantinske rige (politeia) og dets anliggender.⁴⁵ Således var væsentlige kriterier, at kejseren skulle være magtfuld og til nytte for det byzantinske rige. Desværre forklarede Konstantin ikke implikationerne af sit udsagn nærmere og uddybede således, hverken hvordan Basileios' ophøjede den kejserlige magt eller hvordan kejseren var til nytte for det byzantinske rige og dets anliggender. Sandsynligvis trak Konstantin på en udbredt diskurs om opdelingen af kejserlige arbejdsopgaver i civile og militære anliggender. I hvert fald berettede forfatteren i det

⁴⁰ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=acios&la=greek#lexicon> (26.6 2019)

[http://www.perseus.tufts.edu/hopper/wordfreq?lang=greek&lookup=a\)%2Fcios](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/wordfreq?lang=greek&lookup=a)%2Fcios) (26.6 2019)

Jf. Vedr. Plutarch og Homer såvel som dyder udtrykt i handling jf. Jenkins: 'Scriptores', 28.

⁴¹ Vita Basilii, kap. 8. jf. også afsnittet "Herkomst og dyder" for kontekstualisering.

⁴² Jf. Souda, et encyklopædisk værk fra 900-tallet for en lignende forklaring af relationen mellem dyd og handling i 900-tallet. Souda, alpha, 3830.

⁴³ Vita Basilii, kap. 42.

⁴⁴ Jf. vedr. forståelse af erfaringen som værktøj fx Jenkins: 'Scriptores', 17.

⁴⁵ Jf. Beck: 'Res Publica Romana', 385-386 for denne oversættelse af κράτος og πολιτεία.

sidste kapitel i *Vita Basilii* om Basileios' fortræffelige udførelse af disse centrale kejserlige arbejdsopgaver. Her fortalte forfatteren, at Basileios i sine 19 år som kejser håndterede civile anliggender (ta politika) på allerbedste vis og militære (ta stratiōtika) på ædleste vis. Dernæst uddybede forfatteren Basileios' handlinger inden for de to områder. Basileios udvidede sit lands grænser og jog uretfærdighed og vold bort fra alle sine undersåtter. Hermed personificerede Basileios ifølge forfatteren Homers' ord om den bedste kejser, som 'på samme tid var en god hersker og en mægtig kriger'.⁴⁶ Forfatteren syntes således at mene, at en væsentlig indikator for kejserligt værd var kejserens succes inden for det civile og militære område.

Forfatteren og Konstantin indikerede flere steder, at kejserens succes var betinget af dennes dyder. Konstantin henviste i fortalen til Basileios dyder, da han i sin skrivehandling legitimerede sit valg af Basileios som værkets genstandsfelt. Konstantin anførte, "Derved vil den første kilde og rod til det kejserlige dynasti, som har varet så længe, ikke forblive ukendt i eftertiden og en standard og et billede på dyd såvel som en model vil blive rejst til imitation for hans efterkommere i deres eget hus."⁴⁷ Konstantin understregede altså, at Basileios' efterkommere burde efterligne Basileios som standard for dyd, hvor den historiske fortælling om Basileios muliggjorde dette. *Vita Basilii* skulle dermed fungere som en form for læremester både udi moralske handlinger for mænd med de bedste kvaliteter og udi regeringskunst, hvor viden og erfaring om Basileios' efterlevelse af dyder i handling udgjorde ledetråden for læserne. For efterkommerne var der tale om en form for fyrstespejl, idet formålet var vidensformidling og formaning til efterkommerne om at opføre sig korrekt i overensstemmelse med deres position.⁴⁸ Basileios' ophøjethed qua sine dyder er en gennemgående tematik i forfatterens fortælling om såvel Basileios' vej mod kejserembedet som varetagelse af centrale kejserlige arbejdsopgaver, som de følgende afsnit vil vise.

Herkomst versus dyder

Basileios var i modsætning til sine umiddelbare forgængere i kejserembedet af lav byrd. Og i Basileios' egen samtid konstruerede de lærde en forklaring på, hvordan Basileios på trods af sin lavtstående familie alligevel nedstammede fra betydningsfulde og magtfulde forfædre.⁴⁹ Flere var dog kritiske over for denne konstruktion. Fx forklarede forfatteren David Niketas Paphlagon (ca. 885- 963) i *Vita Ignatii* (ca. 907/910-920), dvs. i biografien om patriarken Ignatios (r. 847-858/867-

⁴⁶ *Vita Basilii*, kap. 102, l.16.

⁴⁷ *Vita Basilii*, kap. 1, l. 15-18.

⁴⁸ Jf. Definition i Blum, *Byzantinische Fürstenspiegel*, s. 31.

⁴⁹ Dagron: *Emperor and Priest*, 33, 36-37.

877), på kritisk vis, hvordan en forklaring på Basileios' gode afstamning blev sat i værk. Niketas fortalte, at den lærde Photios (ca. 810/820-893) fabrikerede historien om Basileios' ophøjede afstamning med det formål at promovere sig selv.⁵⁰ Til forskel fra Niketas gengav forfatteren af *Vita Basilii* i store træk Photios oprindelige fortælling og falsum fra 800-tallet. Her foretog forfatteren øjensynligt et bevidst valg. Byzantinisten, Markopoulos anfører netop også, at den makedonske historieskrivning var præget af den dynastiske ideologi, som udvikledes i 800-tallets sidste årtier. Markopoulos fremfører her, at ideen om ædel afstamning havde til formål at ophøje kejser Basileios og hans dynasti.⁵¹ Markopoulos understreger hermed betydningen af afstamning for vurderinger af kejserlig legitimitet i makedonsk tid. Jeg betvivler ikke denne udlægning, men vil dog forsøge at nuancere den.

*Vita Basilii*s fortælling om Basileios' afstamning er kompleks og illustrerer Basileios' tilhørsforhold til flere prominente herskere og fortidige dynastier, herunder Konstantin d. Store samt armenske og parthiske dynastier.⁵² Men samtidig hermed nævnte forfatteren i hvert enkelt tilfælde Basileios' forfædres dyder.⁵³ Fx var Basileios' egen far smykket med alle slags dyder og hans mor excellerede i ædelhed og ydmyghed.⁵⁴ Altså, var det ifølge forfatteren tilsyneladende vigtigt, at Basileios' forfædre både var af god byrd og dydige. Forfatteren sidestillede nemlig betydningen af aristokratisk afstamning med dyder i sine skrivehandlinger. Forfatteren forbandt også ædel byrd og dydig adfærd i sin fortælling om moderens formaninger til Basileios forud for en rejse til Konstantinopel. "... hun bad ham om hele tiden at frygte Gud i sin sjæl og altid at være bevidst om, at forsynets øje overvågede alle hans handlinger og tanker og ikke forsøge noget, som var denne overvågning uværdig, men vise sine dyder gennem passende opførsel og på ingen måde vanære sin ædle afstamning".⁵⁵ Forfatteren anførte altså en direkte kobling mellem ædel byrd og dydig adfærd, hvor ansvar for at udvise dydig adfærd påhvilede den ædelt fødte. Og i formaningen havde forfatteren endda indføjet en advarsel, for "forsynet" dvs. Gud, idet han var allestedsnærværende, ville opdage, hvis Basileios' handlinger eller tanker var uværdige. Forfatteren demonstrerede andetsteds i fortællingen konsekvenserne af uværdige handlinger. Fx fortalte forfatteren, at Michael

⁵⁰ Vita Ignatii, kap. 89-91. For diskussion af datering af Niketas og *Vita Ignatii*. jf. Duffy, 'Introduction', xii; Treadgold: The Middle Byzantine Historians, 142-144; Kazhdan: 'Niketas David Paphlagon', 98.

⁵¹ Treadgold mener fx, at forfatteren erkendte, at Photios' fortælling om Basileios' afstamning var en opfindelse, men følte sig ude af stand til at udelade den traditionelle genealogi for det makedonske dynasti. Treadgold: The Middle Byzantine Historians, 169; Markopoulos: 'Constantine the Great', 159-164.

⁵² Vita Basilii kap. 2-4; Dagron: Emperor and Priest, 33.

⁵³ Vita Basilii, kap. 2-4.

⁵⁴ Vita Basilii, kap. 3. Jf. også fortalen i *Excerpta Historica* for forståelsen af ædelhed. Her beskrev Konstantin ædelhed som affødt af dyd. Ydmyghed karakteriseres typisk som en kristen dyd.

⁵⁵ Vita Basilii, kap. 8, l. 28-33.

III fik et endeligt i overensstemmelse med hans skammelige og ødelæggende livsførelse for ham selv og riget. Her tjener skildringen af Michael III's syndige handlinger til at forklare og legitimere årsagerne til mordet på ham.⁵⁶ I forfatterens skrivehandling fremstår kejserens efterlevelse af dyder i handling således vægtigere end hans ædle byrd. Forfatteren indikerede endda, at lastefulde handlinger kunne føre til kejserens utidige og voldelige død.

Forfatteren pointerede som et tegn på Basileios' kommende storhed, at en ørn ofte vågede over den sovende Basileios. Fx beskyttede denne ørn barnet Basileios mod middagssolens stråler, da forældrene førte tilsyn med høstarbejdet. I denne fortælling om Guds tegn på Basileios' kommende storhed antydede forfatteren endnu en sammenhæng mellem samtidens forståelse af vigtigheden af ædel byrd og dyder som forudsætning for kejserligt embede. Forfatteren fortalte, at Gud altid angav tegn på kommende store begivenheder. Men før Basileios' dyder blev afsløret, var der ingen, som tog notits af tegnene på hans kommende storhed. Forfatteren begrundede denne uopmærksomhed med, at ingen ville have tænkt på, at tegn af så stor betydning kunne forekomme i en almindelig og ydmyg familie, dvs. tegn som indikerer fødslen af en kommende kejser.⁵⁷ Hermed forholdt forfatteren sig for det første til en åbenbart dominerende diskurs i samtiden, hvor familiens høje samfundsmæssige status vel blev anset som forudsætning for kejserembedet. Her anerkendte forfatteren nemlig, at der var behov for at forklare, hvorfor tegnene på Basileios' kommende kejserværdighed oprindeligt blev ignoreret. Og for det andet italesatte forfatteren, at både profetiske tegn og et individs dyder kunne tjene som et tegn på kommende storhed. Forfatteren prioriterede klart dyderne frem for profetiske tegn, for han fremstillede jo Basileios I's dyder som det element, der åbnede andres øjne for hans storhed. Derudover forklarede forfatteren, at han ikke ville dvæle ved fortællinger om den slags ting (tegnene), for han ville ikke mistænkes for at smigre og derudover, at netop hans beskæftigelse med sådanne emner kunne forstås som udtryk for Basileios manglende moralske kvaliteter (dyder).⁵⁸ Altså, forfatteren fravalgte at berette om (profetiske) tegn på Basileios' kommende værdighed for at fremstå troværdig og for at undgå, at læseren opfattede Basileios I som lastefuldt individ. Alligevel er der en vis diskrepans mellem forfatterens udsagn og egen praksis, for senere i narrativet refererede han netop til andre tegn på Basileios' storhed og Guds velvilje fx i sin beskrivelse af moderens drømmesyn om Basileios' fremtidige erhvervelse af kejserembedet⁵⁹ og i sin beskrivelse af Basileios' magtovertagelse.⁶⁰ Forfatteren ytrede dog et vist

⁵⁶ Vita Basilii, kap. 27. Jf. også fodnote 30.

⁵⁷ Vita Basilii kap. 5.

⁵⁸ Vita Basilii, kap. 5.

⁵⁹ Vita Basilii, kap. 8, 10.

⁶⁰ Vita Basilii, kap. 29.

forbehold i sin skildring af sidstnævnte ydre tegn. Han fortalte, at den dag, Basileios overtog kejsermagten, indkom budskaber om store sejre og frigelser af kristne. Forfatteren forklarede her, at det var som om, Gud ønskede at signalere en ændring til det bedre i byzantinske anliggender. Forfatteren gjorde dermed ikke krav på at besidde endelig indsigt i årsagen til sammenfaldet. Med sit forbehold imødegik forfatterens muligvis læserens potentielle kritik af en sådan tolkning af begivenhederne og styrkede dermed sit narrativs troværdighed over for læseren ved at anerkende, at han ikke kunne gøre krav på at have indsigt i Guds vilje

I det hele taget synes forfatteren at tillægge Basileios' dyder større betydning end profetiske tegn, om end han anvendte disse tegn til at vise Guds plan for Basileios. Forfatterens italesættelse af Basileios' dyder tjener nemlig også til at illustrere Basileios' egne kvalifikationer til en højere samfundsposition. I fortællingen om Basileios I's færd til Konstantinopel uddybede forfatteren eksempelvis Basileios' bevæggrunde til at drage til Konstantinopel. Basileios var bl.a. bekymret for, hvordan han skulle håndtere og forsørge sin familie, da han efter faderens død havde ansvaret for husstanden. Basileios ville derfor vise sine dyder (aretē) i byen og dermed sørge for sine kommende undergivne og vise (byens indbyggere?) sin meget gavnlige overhøjhed og kloge forudseenhed (megalōphelē tēn prostasian kai promētheian).⁶¹ "For han erkendte, at i store byer, særligt hovedstæder, værdsættes dem med den rette karakter og dem, som overgår andre på et givent område, opnår anerkendelse gennem en højere position i livet, mens dyder bliver plettede og forsvinder i ukendte og ydmyge byer såvel som i landlige levesteder ..."⁶² Forfatteren italesatte således med Basileios som kejserlig autoritet, at besiddelsen og fremvisningen af dyder kunne føre til opnåelsen af en højere samfundsposition. Forfatteren viede i overensstemmelse med denne betragtning Basileios' dydstræning stor opmærksomhed.

Dydstræning: De ti bud og kardinaldyderne i fokus

Allerede i barndommen begyndte Basileios at lære om gode kvaliteter og dyder. Her oplyste forfatteren, at Basileios' egen far stod for denne læreproces. I sin skildring af Basileios' uddannelse forholdt forfatteren sig åbenbart til samtidige diskurser om kejserlig uddannelse og afviste deres gyldighed. Fx tog forfatteren tilsyneladende til genmæle mod dem, der måtte kritisere, at Basileios hverken havde en lærd tutor eller var skolet i boglig lærdom i modsætning til tidligere kejsere født ind i et dynasti. Forfatteren fortalte netop, at Basileios hverken havde behov for Cheiron som

⁶¹ Vita Basilii, kap. 7.

⁶² Vita Basilii kap. 7, l. 15-19.

Achilles eller lovgiveren Lycurgus eller Solon.⁶³ Cheiron, Lycurgus og Solon var alle fremtrædende skikkelser i en antik tradition og på hver deres vis kendt for deres lærdom.⁶⁴ Basileios behøvede ifølge forfatteren heller ikke at rejse væk fra sit land for at få en fremmed uddannelse, idet han fik sin uddannelse af sin fader. Forfatteren anførte her, at faderen var Basileios' læremester 'og han var hans vejviser for det, der skulle gøres og fortolker og lærer af ting der skulle siges og træner i alt, hvad der var væsentligt og prisværdigt'.⁶⁵ Denne praksis stod imidlertid klart i kontrast til Basileios' egen omsorg for sine sønners uddannelse. Fx sørgede Basileios I for, at sønnerne blev uddannet af en af de mest berømte lærde i Byzans, Photios. Hans sønnesøn Konstantin VII var også dannet til fingerspidserne.⁶⁶ Forfatteren uddybede også konkret, hvori faderen dannede Basileios og søgte vel hermed at demonstrere, at indholdet i Basileios' uddannelse var fyldestgørende for en kejser.

...men det var ham, som havde frembragt ham (Basileios), som alene trænede ham i de bedste af gode ting: til både hengivenhed og fromhed over for Gud, til respekt og umiddelbar lydighed overfor forældrene, til føjelighed over for dem der var ældre end ham og til ærlig velvilje overfor jævnaldrende og slægtninge, til underordning under magthaverne, til velgørenhed over for de fattige. Tydeligt strålede han (Basileios) i alle dyderne. Fra ung af åbenbarede han sig som mådeholdende og tapper. Han elskede politisk lighed⁶⁷ forbundet med klogskab og ærede begge dele højt og udviste aldrig arrogance over for dem af lavere stand. På grund af dette opnåede han alles velvilje og var værdsat og elsket af alle.⁶⁸

Forfatteren demonstrerede således, hvorledes faderen på upåklagelig vis sørgede for, at kimen til Basileios' gode kvaliteter og dyder blev lagt allerede i barndommen. Her refererede forfatteren i

⁶³ Vita Basilii, kap. 6. Jf. Josef Genesios: *Regum Libri Quattor*, bog 4, 24 for en lignende sammenligning mellem værdien af Basileios' forældres opdragelse og Cheiron.

⁶⁴ Vedr. Cheiron, Lycurgus og Solon jf. Kazhdan: *At the Court of Constantine*, 142.

⁶⁵ Vita Basilii, kap. 6, l. 1-3.

⁶⁶ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, 154; Tougher: *The Reign of Leo VI*, 49.

⁶⁷ Forfatterens reference til lighed (isotēs) som dyd er påfaldende, for om end dette ord kan forbindes med retfærdighed, så er der her ikke tale om den sædvanlige reference til retfærdighed (dikaiosynē). Andetsteds i Vita Basilii demonstrerede forfatteren en kobling mellem de to begreber. Her fortalte denne, hvorledes mænd udvalgt til offentlige embeder af Basileios anså det for deres pligt at ære retfærdighed (dikaiosynē) over alle andre dyder og skabe politisk lighed (isotēs) alle steder. Jf. Vita Basilii, kap. 30. Forfatteren reflekterede muligvis i sin anvendelse af begrebet en platonisk forståelse. Platon anvendte netop i *Lovene* lighed (isotēs) som udtryk for retfærdighed, dvs. i forbindelse med lighed for loven. Jf. Platon, *Lovene* sektion 695 C og 848. Brugen af et begreb som lighed signalerer en forståelse af retfærdighed på tværs af samfundslag, hvor alle uanset stand har lige ret til retfærdig behandling.

⁶⁸ Vita Basilii, kap. 6, l. 5-14.

flere tilfælde mere eller mindre eksplicit til Basileios' efterlevelse af de 10 bud som gode kvaliteter. Som den første blandt gode kvaliteter nævnte forfatteren hengivenhed og fromhed over for Gud. Her fortolkede forfatteren muligvis de første fire bud, som omhandler menneskets respektfulde relation til Gud såsom det første bud, "Du må ikke have andre guder end mig". Dernæst anførte forfatteren respekt og lydighed over for forældrene, en mere tydelig reference til det femte bud, "Du skal ære din moder og din fader". Senere i narrativet signalerede forfatteren da også vigtigheden af de ti bud for Basileios fx i forbindelse med udsmykningen af det kejserlige palads. Her henviste forfatteren til en indskrift i paladset, hvor der stod, at Basileios' børn ikke vil forbryde sig mod de ti bud.⁶⁹ Faderen fremmede også Basileios' kristne dyder, fx barmhjertighed over for de fattige, dvs. velgørenhed såvel som ydmyghed over for fattig som magtfuld. Forfatteren refererede altså til forskellige kristne kvaliteter for afslutningsvis at nævne Basileios' dyder.

Basileios strålede i alle slags dyder, men det var kun mådehold, tapperhed, politisk lighed/retfærdighed og klogskab, forfatteren eksplicit definerede som dyder. De fremhævede dyder var de fire kardinaldyder. Kardinaldyderne defineres typisk som klogskab/visdom, tapperhed, retfærdighed og mådehold.⁷⁰ Disse dyder blev i en antik platonsk-aristotelisk tradition anset som særligt vigtige for en hersker.

På trods af at Basileios ikke gennemgik en traditionel uddannelse for en kejser i sine barneår, var denne alternative uddannelsesvej ifølge forfatteren mere end fyldestgørende. Endda fortalte forfatteren, at Basileios opnåede alles velvilje og var elsket af alle på grund af alt dette (ex ὄν), dvs. på grund af sine gode kvaliteter, herunder også kardinaldyderne.⁷¹ Forfatteren sondrede muligvis mellem gode kristne kvaliteter og dyder. Eller alternativt anså han netop efterlevelsen af de ti bud og andre kristne kvaliteter som forenelige med de fire kardinaldyder.

Netop kardinaldyderne italesatte forfatteren også i det kapitel, hvor han udfoldede Basileios' videre studier som kejser. Da Basileios havde opnået kejserværdigheden kvalificerede han angiveligt sin embedsførelse så meget som muligt ved at opsøge andre autoriteter. Forfatteren fortalte netop, at for at føre (offentlige anliggender) i en passende retning ved klog håndtering⁷², lyttede Basileios til historiske fortællinger, politiske forskrifter, etiske instruktioner såvel som

⁶⁹ Vita Basilii, kap. 89.

⁷⁰ Jeg har valgt at bruge udtrykket kardinaldyder, da det er det gængse begreb i dag. Begrebet kardinaldyder forekom første gang i 400-tallet hos kirkefaderen Ambrosius *virtutes cardinales*. Mähl: *Quadrige Virtutem*, s. 8 ff. Der eksisterer forskellige betegnelser for de forskellige kardinaldyder på dansk i dag, som afspejler forskellige fortolkninger af begrebet. Fx visdom i stedet for klogskab eller mod eller udholdenhed i stedet for tapperhed.

⁷¹ Jf. citat s. 12.

⁷² Vita Basilii, kap. 72. Desværre er enkelte ord ikke overleverede i første del af kapitlet, hvorfor tolkningen er lidt usikker.

(kirke-) fædrenes åndelige formaninger og udlægninger. Derudover undersøgte Basileios feltherrer og kejseres karakter, liv, statsmandskunst, krigsførelse og udvalgte de bedste og mest rosværdige blandt dem og imiterede dem i egne handlinger. Desuden studerede han de mænds liv, som ifølge Gud havde haft den bedste livsførelse. Men ikke nok med det, Basileios førte også samtaler med de hellige mænd, som allerede på dette tidspunkt på grund af deres spirituelle liv havde opnået en plads i himlen.

Og videre anførte forfatteren ”Og på grund af dette kan man se, at de fire dyder (kardinaldyderne) hele tiden var med ham”.⁷³ Det er uklart, hvad ’dette’ henviser til, men sandsynligvis Basileios’ kendskab til alt det ovennævnte i kapitlet. Her skildrede forfatteren tydeligt Basileios’ store indsats for at kvalificere sine handlinger som kejser og feltherre gennem mangfoldige studier af forskellig art. Forfatteren fortalte derudover også, hvordan Basileios’ udvalgte og imiterede de bedste og mest rosværdige generaler og kejsere. Forfatteren påviste dermed, at Basileios besad dermed visse intellektuelle evner, da han kunne afgøre, hvornår en feltherre eller kejser var god og rosværdig.

Forfatteren demonstrerede også Basileios’ evner til at omsætte sine studier i praksis. Basileios formåede fx på baggrund af sine studier at praktisere de fire kardinaldyder. Basileios havde dermed succes med sine studier på trods af sin anderledes uddannelsesbaggrund. Forfatteren fortalte dog, at Basileios lyttede og samtalede, hvilket kunne indikere, at Basileios var ukyndig læser. Det må stå hen i det uvisse, for det var meget almindeligt at få læst tekster op i Byzans.⁷⁴ Det var dog tilsyneladende vigtigt for forfatteren at pointere, at Basileios besad nogen skrivefærdighed, for han anførte nemlig, at Basileios nogle gange i forbindelse med studierne trænede sin hånd i at bruge pennen.⁷⁵ Men Basileios fremstår selv i denne positive skildring som relativt utrænnet i skrivekunsten. Forfatteren forholdt sig vel igen til den historiske Basileios og foregreb samtidig hermed potentiel kritik af Basileios’ skrivefærdighed. I forfatterens skrivehandling fremstår dydig embedsførelse i overensstemmelse med kardinaldyderne som det primære modargument overfor eventuel kritik af kejserens mangelfulde uddannelse.

Forfatteren signalerede værdien af de fire kardinaldyder i kejserens embedsførelse ved at fortælle om alles beundring heraf. ”Og man beundrede hans tapperhed forbundet med klogskab og hans mådehold kombineret med retfærdighed, og alt havde taget en vending til det bedre.”⁷⁶ Og

⁷³ Vita Basilii, kap. 72, l. 27-29.

⁷⁴ Hunger: Schreiben und Lesen, 25.

⁷⁵ Vita Basilii, kap. 72.

⁷⁶ Vita Basilii, kap. 72, l. 29-31.

implicit i dette udsagn ligger vel, at netop Basileios' praktisering af kardinaldyderne førte til, at alt tog en vending til det bedre for hans undergivne. I den næste sætning anfører forfatteren netop følgende: "Og livet vendte nu tilbage til den gamle gode velordnede tilstand, for han (Basileios) havde ved sin vedvarende forudseenhed opnået, at alle hans undergivne kunne nyde fred uden at nogen krænkede andre..."⁷⁷ Kardinaldyderne var altså vigtige i kejserens arbejde for fred for de undergivne samt beskyttelse af den enkeltes rettigheder internt i riget. Hermed viste forfatteren kardinaldydernes relevans inden for de centrale arbejdsområder for en kejser, ydre militære forpligtelser og indre civile forpligtelser.

Forfatteren angav intet specifikt forbillede for Basileios' efterlevelse af kardinaldyderne. I dette kapitel anførte forfatteren derimod en bred vifte af autoriteter af forskellig art, så der var sandsynligvis snarere tale om en form for syntese af alle ovennævnte autoriteter. Hvis etiske-politiske filosofiske skrifter var den primære genstand for Basileios' studier, så var der mange muligheder; forfatteren definerede fx kardinaldyderne med samme begrebsbrug som Platon i *Lovene* og Plutarch i *Moralia*.⁷⁸ Definitioner som går igen hos både kirkefaderen Basileios af Cæsarea og i *Visdommens bog* i Bibelen.⁷⁹ Valget af fx ordet klogskab (*fronimon*) snarere end visdom (*sofia*) tyder på, at Platons *Staten* ikke var kilde til denne definition, for i *Staten* anvendte Platon ordet visdom (*sofia*) i sin definition af de fire kardinaldyder.⁸⁰

Forfatteren beskrev Basileios' beskæftigelse med historieskrivning langt mere udtømmende end hans andre studier. Det tyder altså på, at forfatteren mente, at der var konsensus om, at studiet af historiske værker var væsentlig i kejserlig uddannelse i 900-tallet. Og måske måtte en kejser bevidst om sin mission være historiker, som det er fremført i forskningen.⁸¹ Det fremgår dog ikke af *Vita Basilii*, hvorvidt Basileios primært studerede antikke eller kristne historiske værker. I selve *Vita Basilii* forekommer dog implicitte henvisninger til både kristen og antik historieskrivning. Og i det samtidige værk *Excerpta Historica* i kapitlet "De virtutibus et vitiis" anvendes både antik og kristen historieskrivning til at illustrere dyder og laster. Dette værk var også givet i opdrag af Konstantin VII og skrevet af anonyme forfattere ca. 945-959.⁸² Det kunne tyde på, at i det mindste Konstantin VII betragtede studiet af såvel antikke som kristne historiske værker som fordelagtigt

⁷⁷ *Vita Basilii*, kap. 72, l. 31-34.

⁷⁸ Platon: *Lovene*, sektion 631 C, 688 A og 965 D; Hershbell: 'De Virtute Morali', 138-139.

⁷⁹ Basileios af Cæsarea, brev til Gregor af Nazianzus ca. 358, 14; *Visdommens bog*, kap. 8, 7

⁸⁰ Jf. Platon, *Staten*, sektion 427 E, 428 A.

⁸¹ Jf. Lemerle: *Byzantine Humanism*, 323.

⁸² Schreiner, 'Die enzyklopädische Idee in Byzanz', 13-15; Magdalino, 'Orthodoxy and History', 147; Lemerle, 'Byzantine Humanism', 323-332; Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, 156-165.

for kejserens såvel som andres moralske dannelse i 900-tallet.

Følgende afsnit sætter fokus på, hvorledes forfatteren skildrede Basileios' praktisering af kardinaldyderne inden for kejserens to centrale arbejdsområder, det civile og militære.

Civile anliggender: Indsatsen for lov og ret

Som det første efter Basileios' embedsovertagelse skildrede forfatteren Basileios' indsats i civile anliggender. Her satte forfatteren fokus på kardinaldyden retfærdighed og demonstrerede i fem fortløbende kapitler Basileios' forskellige tiltag for retfærdigheden.⁸³ Herunder Basileios' nidkærhed og undersøgelse af embedsmænds karakter forud for deres udnævnelse, beskyttelse af alles ejendomsret, udvikling og justering af civil lov, beskyttelse af de fattiges rettigheder, egne domsafsigelser i overensstemmelse med (civil) lov, fastsættelse af skatter, beskyttelse af kirken i overensstemmelse med kanonisk lov og Basileios' lovmæssige afstraffelse af plotmagere med intentioner om at myrde ham selv.⁸⁴

Kejserens udøvelse af retfærdighed, efter devisen alles lighed for loven, fremstår her som en særligt central tematik.⁸⁵

Og idet disse konkurrerede om at overgå hinanden i alt hvad, der var behov for på grund af, at de fra begyndelsen var inklineret til det bedste (for sådan var de udvalgte mænd⁸⁶ i alle tilfælde) og på grund af den anstrengelse deres hersker alle steder gjorde synligt i handling og hans vogtende årvågenhed i alle retninger, så begyndte al uretfærdighed at blive nedkæmpet med det samme og retfærdighed at genetablere sig selv med selvtillid. Hænderne mere flertallige end Briareus' [mytisk figur med 100 arme], som havde været udstrakt efter andres ejendom, blev følelsesløse og lammede, mens de fattiges svage lemmer blev stærkere...⁸⁷

I dette eksempel refererede forfatteren til Basileios' beskyttelse af ejendomsretten som udtryk for retfærdighed. Respekt for andres ejendom kan relateres til det 8. bud, "Du må ikke stjæle". Denne tematik vendte forfatteren også tilbage til senere i værket i sin reference til Basileios' retfærdige

⁸³ Vita Basilii, kap. 30-34. Jf. for en anden forståelse af lov og retfærdighed i historieskrivningen i 900-tallet. Laiou: 'Law, Justice', 164-172.

⁸⁴ Vita Basilii, kap. 31.

⁸⁵ Jf. også fodnote 73.

⁸⁶ Her refererede forfatteren til de mænd, som Basileios har udvalgt til at varetage embeder i sin tjeneste.

⁸⁷ Vita Basili, kap. 30, l. 20-27.

inddrivning af skatter. Fx anførte denne, at Basileios ikke brugte indtægter fra skatter til sit private byggeri, men oprettede landbrug, som sørgede for hans behov.⁸⁸

De fattige blev også styrket, da Basileios beskyttede de fattiges ejendomsrettigheder over for de rige. Derudover understregede forfatteren på forskellig vis, hvordan Basileios sørgede for at fordele retfærdighed ligeligt mellem fattig og rig.⁸⁹ Fx var Basileios bekymret for, at nogle sagsøgere ikke besad tilstrækkelige midler til at opholde sig i hovedstaden, indtil deres sag var afgjort ved retten, hvorfor han satte tilstrækkelig indtægt til side til at understøtte sagsøgerne, indtil de juridiske handlinger var færdige.⁹⁰

Tidligere i narrativet oplyste forfatteren, at Basileios selv ikke modtog en eneste gave i forbindelse med sine udnævnelser af folk til embeder i riget. Forfatteren omtalte endda Basileios' annullering af praksis med gavegivning som særligt prisværdig. Han betegnede fx den tidligere praksis som en ond uforbederlig sædvane.⁹¹ Forfatteren synes også at mene, at Basileios' annullering af denne praksis førte til, at retfærdigheden og den lige ret for loven vendte tilbage.⁹² Denne praksis med gavegivning havde således givet de rige en uretmæssig fordel over for de fattige og Basileios rettede op på denne uretmæssighed. Andetsteds havde forfatteren netop anført, at flere ønskede Basileios som kejser med den begrundelse, at han var "en mand, som selv havde erfaring med, hvad det ville sige at besidde en lavere samfundsposition og havde kendskab til, hvor dårligt behandlet de fattige blev af dem der stod over dem, hvor uretfærdigt udplyndrede de blev af dem, og hvordan de lavt stillede rejste sig til oprør og blev behandlet som slaver af deres egen slægt"⁹³ Med sine eksempler på Basileios' flersidige omsorg for forbedring af de fattiges vilkår viste forfatteren netop, hvorledes Basileios rettede op på uretfærdigheder begået mod de fattige og demonstrerede dennes vilje til politisk lighed. Forfatteren påviste dermed i sine skrivehandling, hvorledes Basileios indfrie forventningen til ham som retfærdig kejser og samtidig hermed forklarede han, hvorledes Basileios' anderledes opvækst i en familie med lav samfundsposition netop gjorde denne til en god forvalter af politisk lighed.

Kejseren drog ifølge forfatteren også omsorg for kirken, som ligeledes var under hans beskyttelse. Her sørgede han for, at den legitime patriark blev genindsat. Altså, kejseren greb ikke som sådan ind i kirkelige forhold, men sørgede for, at rammerne var i orden. Fx fortalte forfatteren,

⁸⁸ Kap. 91 jf. også kap. 99 vedr. skatteinddrivning samt kap. 29 vedr. distinktion ml. private og offentlige midler.

⁸⁹ Vita Basilii, kap. 72, kap. 30, 31.

⁹⁰ Vita Basilii, kap. 31.

⁹¹ Vita Basilii, kap. 30.

⁹² Vita Basilii, kap. 30.

⁹³ Vita Basilii, kap. 19, l. 44-48.

at Basileios indkaldte til en synode og i overensstemmelse med kanonisk ret genindsatte patriarken Ignatios.⁹⁴ I modsætning hertil oplyste forfatteren, at Basileios regulerede den civile lov i stor udstrækning både ved at ugyldiggøre utidssvarende love og omformulere love.⁹⁵

Basileios skulle endda have overholdt loven, når hans eget liv var truet. Forfatteren skildrede fx to kejserlige domsafgørelser efter planlagte kup- og mordforsøg på Basileios. For hvert komplot angav forfatteren, at misundelse (*phthonos*) udgjorde de onde mænds motivation.⁹⁶ Plotmagerne var altså skyldige i en last og forbrød sig mod flere af Guds love, idet de for det første ønskede at dræbe Basileios og begærede Basileios ejendom. Forfatteren demonstrerede hermed både illegitimiteten i plotmagernes handlinger og legitimerede Basileios'. Fx forklarede forfatteren i forbindelse med det første komplot, hvorfor Basileios valgte at afstraffe plotmagerne med blinding. Begrundelsen lød, at Basileios i henhold til den (civile) lov i dens yderste konsekvens havde ret til at fratage de skyldige både liv og ejendom, men kejserens mildhed (*philanthrōpia*) begrænsede straffen til kun at blinde anførerne. Basileios ville endda have udvist endnu mere mådehold (*metriazō*), hvis han ikke havde været klar over, at andre så ville blive ansporet til at imitere dem.⁹⁷ Forfatteren påviste således, at Basileios' handling var i overensstemmelse med den civile lovs forskrifter, men også at Basileios udviste et vist mål af både mådehold og mildhed i sin dom. Og ikke nok med det, Basileios' havde også overvejet dommens præventive effekt.

I forbindelse med det andet komplot mod Basileios oplyste forfatteren i lighed hermed, at de onde mænd blev overgivet til loven og igen reducerede kejseren dommen til blinding af lederen, mens de andre blev afstraffet med sår på kroppen og fik revet skægget ud. Her henviste forfatteren ligeledes til Basileios' mildhed og mådehold (*philanthrōpia* og *metriazō*) i dommen.⁹⁸ Som forfatteren angav i sin eksplicitte reference til Basileios' udøvelse af kardinaldyderne som kejser blev dyden mådehold forbundet med retfærdighed. Forfatteren anførte også ofte kejserens mildhed i forbindelse med udøvelse af retfærdighed. Mildhed ligger betydningsmæssigt tæt på det kristne kærlighedsbud.⁹⁹

Forfatterens forklarede således gentagne gange, hvordan Basileios' mildhed og mådehold kom til udtryk i afstraffelsen af plotmagere. Dette tyder på, at Basileios manglende mådehold og

⁹⁴ Vita Basilii, kap. 32.

⁹⁵ Vita Basilii, kap. 33. Jf. Basileios' revision af det eksisterende justinianske lovkompleks. Simon: 'Legislation', 16-17

⁹⁶ Vita Basilii, kap. 34 og 45.

⁹⁷ Vita Basilii, kap. 34.

⁹⁸ Vita Basilii, kap. 45. Ordet *metriazō* (udvise mådehold) er semantisk forbundet med definitionen af kardinaldyden mådehold (*sōfrosynē*)

⁹⁹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=filanqrwpia&la=greek#Perseus:text:1999.04.0057:entry=filanqrwpi/a-contents> (26.6 2019)

mildhed i sine domafsigelser var genstand for kritik i forfatterens samtid. Basileios' afstraffelser af plotmagerne synes tilsyneladende at være for hårde ud fra den fremherskende diskurs om korrekt udøvelse af kejserlig retfærdighed. Her blev blinding muligvis anset for kritisabelt. I en anden kontekst konstaterede forfatteren da også, at Basileios ikke udviste mådehold (*metriazō*) i offentlige anliggender, men kun i private. Her udlagde forfatteren igen en konkret sag og fortalte, at dommen over admiral Adrianos blev hård på trods af patriarkens forbønner, da omfanget af ulykken (afbrændingen af Syrakus) kastede kejseren ud i sorg og vrede. Alligevel understregede forfatteren igen, at dommen var retfærdig i forhold til loven og tjente som et afskrækkende eksempel for andre.¹⁰⁰ Forfatteren oplyste dog ikke, hvori dommen bestod. Forfatteren forsvarede hermed i sine skrivelser den historiske Basileios' handlinger ved domsfældelser ud fra civil lov, men anerkendte samtidig hermed, at kejseren ikke levede op til idealforestillinger om kejserligt mådehold og mildhed.

I forfatterens optik lader netop kejserens ansvar for lighed for loven og retfærdighed til at udgøre en enhed. Her var det essentielt at forbedre vilkårene for de fattige, særligt at beskytte deres ejendomsret. Kejseren havde ret til at redigere det eksisterende civile lovkompleks, men burde også selv overholde loven, muligvis fordi han skulle agere som forbillede for sine undersåtter.¹⁰¹ Forfatterens udlægning af kejserens retfærdighed er derudover kompatibel med flere af de ti bud, som refererer til respekt for ejendom og liv, fx i de bud, som advarer mod at stjæle, begære andres ejendom eller begå mord. Kristne påbud indgår også i denne udlægning af retfærdighed fx i respekten for den fattiges rettigheder, mildhed over for plotmageres fejltrin og dermed velvilje over for alle, altså flere af de gode kvaliteter, som Basileios ifølge forfatteren var blevet indprentet af sin far.

Militære sejre: Kejserens ydre forpligtelser

Forfatteren fortalte, at da kejseren havde sørget for de indre forpligtelser i riget, drog han omsorg for de militære forpligtelser.¹⁰² Således viste han, at kejserens indsats for lov og ret internt i riget vel havde førsteprioritet i forhold til de ydre militære forpligtelser. Skildringer af Basileios' militære ekspeditioner optog dog forholdsmæssigt langt mere plads i narrativet end Basileios' indsats

¹⁰⁰ Vita Basili, kap. 70.

¹⁰¹ Jf. også Dagron: 'Lawful Society and Legitimate Power', 33-34.

¹⁰² Vita Basili, kap. 36.

for lov og ret.¹⁰³ Muligvis valgte forfatteren dette fokus, fordi Basileios særligt udmærkede sig på det militære felt.

Basileios' forfølgelse af sejre udadtil var ifølge forfatteren gavnlig for det byzantinske rige. Dette understregede forfatteren fx i det første indledende kapitel om Basileios' militære indsats som kejser. Han fortalte, at Basileios drog på militære ekspeditioner i sin forfølgelse af fromme og Gud velbehagelige mål. Disse bestod i at udvide rigets grænser, tvinge fjenderne ud og fordrive dem langt bort.¹⁰⁴ Her skulle netop Basileios' anstrengelser, tapperhed og ædle karakter føre til både udvidelsen af rigets grænser og fordrivelsen af fjender.¹⁰⁵

I skildringen af militære ekspeditioner fremhævede forfatteren ofte Basileios' tapperhed, altså en anden af de fire kardinaldyder. Her fortalte forfatteren, at Basileios mente, at en ægte leder skulle være villig til selv at gå i kamp og frivilligt underkaste sig hårde kampe (ponos) og hårdt arbejde (talaipōria) med det formål, at hans undersåtter kunne leve uden frygt.¹⁰⁶ Det hårde arbejde eksemplificerede forfatteren fx ved, at Basileios sluttede sig til soldaterne og udførte arbejde såsom at bære tyngde byrder eller sled sig op ad bjerge som forbillede for soldaterne.¹⁰⁷ Her refererede forfatteren også implicit til kejserens ydmyghed og mangel på arrogance over for dem af lavere stand, idet kejseren deltog på lige fod i soldaternes arbejde.

Basileios' egen hær og endda fjendens hær beundrede hans tapperhed. Og netop her uddybede forfatteren, hvordan Basileios' tapperhed viste sig i krig.¹⁰⁸

Han demonstrerede sin personlige tapperhed, således at både dem under ham og fjenderne blev fuldstændigt slået af hans tapperhed og udholdenhed. For klogt og kraftfuldt på samme tid mødte han fjenden i kamp og i handling vistes ædelhed og han udmærkede sig i forskellige handlinger ved at være af stort mod og uforstyrrelig og midt i alt myrderiet vendte han sig som den første mod modstanderne.¹⁰⁹

¹⁰³ Vita Basilii, kap 36-43, 46-49, 53-, 59.

¹⁰⁴ Vita Basilii, kap. 46.

¹⁰⁵ Vita Basilii, kap. 36.

¹⁰⁶ Vita Basilii kap. 37.

¹⁰⁷ Vita Basilii, kap. 40 og 48.

¹⁰⁸ Vita Basilii, kap. 40. Her anvendte forfatteren ordet dyd (aretē), men formentlig refererede det til tapperhed i denne forbindelse, altså en anvendelse som læner sig op ad Homer og Herodot. I *Vita Basilii* alluderes til begge antikke forfattere. Jf.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Da%3Areth%2F> (26.6 2019) samt Ševčenko, 'Index', 481-482.

¹⁰⁹ Vita Basilii, kap. 40, l. 23-29.

Således viste forfatteren, hvorledes Basileios udmærkede sig ved sin tapperhed ved at være af stort mod og bevare selvkontrollen; selv i de mest stressede situationer formåede han at gå forrest i kampen mod fjenden. Endda førte kejserens tapperhed til hærens sejr i kamp, dvs. kejserens forbilledlighed i kamp. For kejseren demonstrerede bl.a. sin tapperhed ved at gå i kamp med fjenden som den første, og først dernæst begyndte hans enheder i hæren at dræbe deres fjender.¹¹⁰

Forfatteren nævnte også en anden kardinaldyd i forbindelse med Basileios' kamphandlinger, for Basileios' handlede klogt (*emphronōs*). Her forbandt forfatteren igen dyderne tapperhed og klogskab i lighed med sin reference til Basileios' udøvelse af kardinaldyderne i kejserligt embede.¹¹¹ Forfatteren forklarede dog ikke, hvad han forstod ved klogskab eller forbindelsen med tapperhed. Forfatteren anvendte oftere ordet intelligens (*synesis*) sammen med tapperhed i karakteristikker af Basileios og andre feltherrer end klogskab.¹¹² Intelligens er semantisk forbundet med klogskab.¹¹³ I et kapitel hvor forfatteren netop anvendte dette formelagtige udtryk, fortalte han, hvordan Basileios' fravalgte at belejre en solidt befæstet borg med rigelige forsyninger. Årsagen hertil var den forsinkelse, en belejring ville betyde. Basileios' evakuerede derfor sin hær fra regionen og fik et rigt udbytte.¹¹⁴ Således skal Basileios' klogskab eller intelligens muligvis forstås i lyset af hans succesrige militærstrategiske beslutninger.

Forfatteren udpenslede andetsteds Basileios' kendskab til værdien af hærens militærtræning før krigshandlinger og fortalte, hvordan Basileios underkastede sine hærenheder en omfattende krigstræning og først dernæst førte sin hær mod fjenden og var i stand til at vinde utallige sejre.¹¹⁵ Basileios' indsigt i værdien af militærtræning kan forstås som udtryk for hans klogskab i militære anliggender. Om ikke andet fremstillede forfatteren i hvert fald viden om militærtræning og strategi som essentielt for generaler og hærførere. Basileios' sejre skyldtes således til dels egen tapperhed, viden om militærstrategi og træning af tropperne. Dog fortalte forfatteren også i flere tilfælde, at Gud hjalp Basileios til sejr grundet Basileios' bønner.¹¹⁶ Og forfatteren anførte netop sejr som et tegn på Guds velvilje overfor Basileios indtil flere gange i narrativet.¹¹⁷

¹¹⁰ Vita Basilii, kap. 40.

¹¹¹ Vita Basilii, kap. 72.

¹¹² Vita Basilii kap. 37. For andre feltherrer jf. kap. 50.

¹¹³ Eksempler på nærsynonyme anvendelser af *synesis* og *fronēsis* i en dydsdefinition findes fx hos Aristoteles. Aristoteles: Den nikomakæiske etik, bog 1, kap. viii.

¹¹⁴ Vita Basilii, kap. 37.

¹¹⁵ Vita Basilii, kap. 36.

¹¹⁶ Vita Basilii, Kap. 42, 43, 89

¹¹⁷ Vita Basilii, kap. 29.

Forfatteren nævnte også en anden central kvalitet i forbindelse med Basileios' krigshandlinger; fromhed og handlinger til Guds behag. Militærekspeditionerne udførte Basileios jo netop med fromme mål velbehagelige for Gud. Forfatteren forklarede ikke konkret, hvilke militærekspeditioner det drejede sig om eller hvad fromme mål indebar. Forfatteren anførte dog andetsteds, at Basileios drog i kamp mod barbarer som forsvar og skildrede primært kampen mod muslimske eller hedenske folkeslag.¹¹⁸ Og forfatteren fortalte ligeledes, at Basileios anså kristnes lidelser som sår, som påvirkede ham selv.¹¹⁹ Senere fortalte forfatteren, at Basileios gjorde alt, hvad han kunne for at styrke den nyligt etablerede kristne tro i Bulgarien, særligt lagde han vægt på kejserens indsats for ærkebispedømmets og bispedømmers etablering.¹²⁰ Fromhed definerede forfatteren i denne forbindelse som bulgarernes overgang til kristendom.¹²¹ I sine kampe mod hedninge efterlevede Basileios altså det første bud via sin modstand mod tilbedelsen af andre guder. Dermed eksemplificerede Basileios også den gode kvalitet hengivenhed og fromhed over for Gud, som hans far havde lært ham. Forfatteren tydeliggjorde således i sine skrivehandlinger via konkrete eksempler, hvorledes Basileios' på grund af sin tapperhed, klogskab og fromhed netop fik succes på det militære område og indikerede endda, at Basileios' udførte Guds vilje.

Kejserlig fromhed var i militære henseender relateret til trosspørgsmål såsom beskyttelsen og udbredelsen af den rette kristne tro. Referencer til Basileios' fromhed eller hengivenhed var dog også påfaldende i skildringen af Basileios' kirkebyggeri.¹²²

Forfatteren refererede kun til Basileios' strålende udførelse af civile og militære anliggender i sin afsluttende lovprisning af kejserens embedsførelse. Men et andet væsentligt område for kejserens aktiviteter, som forfatteren tilegnede en del plads var byggeri, både kirkeligt og verdsligt. Forfatteren fortalte fx, at Basileios tog sig af de mange hellige og guddommelige templer, når han ikke var optaget af krig.¹²³ Kirkebyggeri fremstår hermed som et sekundært område i forhold til militære anliggender. Alligevel fortalte forfatteren fortløbende i 11 kapitler om netop kejserligt kirkebyggeri, både udbedringen af kirker eller kapeller, men særligt Basileios' indsats for byggeriet af en ny kirke på det kejserlige paladsområde fremstod som betydningsfuld.¹²⁴ Her fremhævede forfatteren, at Basileios' supervision og deltagelse i byggeriet alene demonstrerede Basileios'

¹¹⁸ Vita Basilii, kap. 36-43. Jf. fx skildringen af kampene med den muslimske Chrysocheir.

¹¹⁹ Vita Basilii, kap. 52.

¹²⁰ Vita Basilii, kap. 96.

¹²¹ Vita Basilii, kap. 96.

¹²² Vita Basilii, kap. 83.

¹²³ Vita Basilii, kap. 78.

¹²⁴ Vita Basilii, kap. 78-88.

hengivenhed (osiotēs) overfor Gud.¹²⁵ I hele fire kapitler fortalte forfatteren videre om denne kirkes skønhed og udformning.¹²⁶ Det kunne indikere, at forfatteren og hans samtidige anså Basileios' kirkebyggeri som et væsentligt udtryk for kejserlig fromhed, men sandsynligvis ikke så essentielt for kejselig embedsførelse som fromme krigshandlinger.

Konklusion

Konstantin VII og forfatteren sigtede utvetydigt efter at fremstille Basileios som et kejserligt forbillede. Og heri lå forfatterens legitimering af Basileios som kejser. Konstantin og forfatteren guidede med deres skrivehandlinger i *Vita Basilii* læseren til en forståelse af Basileios som udvalgt af Gud allerede fra barndommen. En primær årsag til den guddommelige velvilje bundede i Basileios' dyder. Og Basileios efterlevede i alle aspekter af sit virke som kejser dyderne, særligt kardinaldyderne. Forfatteren beskrev derimod Basileios' fjender som lastefulde, hvor nogle både stræbte Basileios efter livet og misundte ham hans ejendom. Disse fjender var dermed også i konflikt med både guddommelig og civil lov. I kontrast hertil stod Basileios, som dydigt efterlevede guddommelige og civile love. Kejseren stod dermed ikke over loven. Forfatteren fravalgte vel netop derfor at fremstille Basileios' deltagelse i mordet på sin forgænger Michael III for at styrke fortællingen om Basileios' som legitim kejser, for en sådan handling ville jo have været en uretmæssig i henhold til guddommelig og civil lov.

Det særlige ved fremstillingen af Basileios var forfatterens anvendelse af konkrete historiske eksempler til at underbygge Basileios' egnethed som kejser. I sin repræsentation af Basileios forholdt forfatteren sig kontinuerligt til den historiske Basileios. Forfatteren foregreb fx gentagne gange mulige indvendinger mod den historiske Basileios' forudsætninger for både erhvervelse og udøvelse af kejserligt embede og legitimerede dem i sine skrivehandlinger. Forfatteren var i flere tilfælde udfordret, idet den historiske Basileios ikke altid levede op til samtidige forestillinger om den perfekte kejser. Her forklarede eller illustrerede forfatteren med udgangspunkt i konkrete eksempler, hvordan Basileios alligevel opfyldte kravene til kejserembedet. Fx syntes forfatteren at tage til genmæle mod indsigelser vedr. Basileios' lave byrd og manglende boglige dannelse. Men også i de tilfælde hvor Basileios netop levede op til samtidige krav til kejserembedet illustrerede forfatteren Basileios' forbilledlige handlinger som kejser fx i Basileios' indsats for lov og ret.

¹²⁵ Vita Basilii, kap. 83.

¹²⁶ Vita Basilii, kap. 83-86.

Netop forfatterens mange konkrete eksempler på Basileios' forbilledlige handlinger såvel som foregribelse af mulig kritik giver et grundlag for at vurdere, hvordan det makedonske hof anskuede en legitim kejser. I *Vita Basilii* synes der netop at være et fænomen på spil, hvor forfatterne syntes at mene, at først og fremmest dydsargumentet kunne bruges til at tilsidesætte den historiske Basileios' manglende forudsætninger for kejserligt embede. Konstantin VII's og hans forfatters forståelse af den perfekte og dermed også legitime kejser illustrerede således samtidige diskurser om dyd som den primære forudsætning for god kejserlig embedsførelse.

Kejserens nedstamning fra forældre af ædel byrd var vigtig, men af sekundær betydning i forhold til besiddelsen af dyder. Ædel byrd forpligtede netop og var ensbetydende med ansvar for god opførsel i overensstemmelse med dyderne. En god kejser burde altså leve op til dette ansvar. Kimen til kejserens gode embedsførelse blev allerede lagt i barndommen og skyldtes i allerhøjeste grad hans træning til dyder såvel som gode kvaliteter. En kejser burde lade sig informere og studere for at kunne blive den bedst mulige kejser. Den allerbedste uddannelse modtog kommende kejsere af tutorer, men det allervigtigste var resultatet af uddannelsen. Fx skulle kejseren være i stand til at omsætte kardinaldyderne i praksis i overensstemmelse med de ti bud og andre kristne påbud. En kejser burde være magtfuld og til nytte for sine undergivne, derfor skulle han være succesrig både i civile og militære anliggender. De fire kardinaldyder udgjorde forudsætningen for den bedste embedsførelse som kejser. I civile indre anliggender var der fokus på kejserens udøvelse af retfærdighed, mens der i militære ydre anliggender var fokus på efterlevelsen af tapperhed. Lighed for loven var et særligt vigtigt træk i kejserens udøvelse af retfærdighed, både når det gjaldt sikringen af fattiges rettigheder såvel som plotmageres. Kejseren selv burde også overholde civil lov fx i sine domsafsigelser og her skulle han udøve mildhed og mådehold og undlade korporlig afstraffelse som blinding.

Fromhed og hengivenhed over for Gud var den ultimative bevæggrund for militære aktiviteter. Som militærherre burde kejseren have kendskab til militærstrategi og klogt forvalte sine hærenheder og træne dem. Derudover skulle han på lige fod med sine soldater tage del i kampen og fremstå som et godt forbillede såvel i sin tapre indsats i kamp som med udholdenhed i det daglige slid.

I min undersøgelse har jeg fokuseret på Konstantins og forfatterens angivelser af de centrale områder for succes som kejser. Dermed har jeg forsømt områder såsom den private sfære, hvor forfatteren italesatte andre dyder i kejserens livsførelse fx Basileios' generøsitet. Yderligere studier er nødvendige for at opnå en dybere forståelse af kejseridealet i Konstantin VII's regeringstid ved

det makedonske hof. Her kan en intertekstuel læsning af *Vita Basilii* såvel som andre skrifter givet i opdrag af Konstantin VII bidrage med yderligere ledetråde til forståelsen af den perfekte kejser som både offentlig og privatperson ved det makedonske hof i 900-tallet.

Derudover er det muligt, at *Vita Ignatii* tjente som inspirationskilde for forfatterne af *Vita Basilii*, således kan en undersøgelse af den forherligende repræsentation af den afsatte og genindsatte patriark Ignatios i *Vita Ignatii*, muligvis give yderligere indsigt i diskurser om forudsætninger for og udøvelse af godt lederskab.

Primære kilder:

Aristoteles: Den nikomakæiske etik. I Jeffrey Henderson (red.): *Aristotle. Nichomachean Ethics*. Loeb Classical Library. Cambridge/London: Harvard University Press.

Basileios af Cæsarea: Brev til Gregory af Nazianzus ca. 358. I Jeffrey Henderson (red.): *Basil. Letters*. Bind 1. Loeb Classical Library. Cambridge/London: Harvard University Press, 2005, s. 7-25.

Excerpta Historica. I Theodor Büttner-Wobst (red.): *Excerpta de virtutibus et vitiis*. Pars I. Genoptryk af udgave fra 1906. Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 2003.

Genesios, Josef: Regum Libri Quattuor. I Beck et alii (red.): *Iosephi Genesii. Regum Libri Quattuor*. Berlin/New York: De Gruyter, 1978.

Porphyrogennitus, Konstantin: De administrando imperio. I Gyala Moravcsik et al. (red.): *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*. 2. rev. udg. Washington: Dumbarton Oaks, 1967.

Niketas David Paphlagon: Vita Ignatii. I A. Smithies (red. og overs.) og J. Duffy (noter og introduktion). *The Life of Patriarch Ignatius*. Dumbarton Oaks, 2013.

Platon: Lovene. I Jeffrey Henderson (red.): *Plato. Laws*. Bind.1-2, Loeb Classical Library. Cambridge/London: Harvard University Press, London.

- Staten: Jeffrey Henderson (red.) *Plato. Republic*. Bind 1-2. Loeb Classical Library. Cambridge/London: Harvard University Press, genoptryk 2006.

Souda. I Suda On Line: Byzantine Lexicography. <https://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-html/> (26.6 2019)

Visdommens bog: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/2/200001/209999/ch/7defa14029f6e307b5663e720ead97b9/> (26.6 2019)

Theophanes Continuatus, tekst I. I M. Featherstone & J. Signes-Codoñer (red. og overs.): *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur I-IV*. Boston/Berlin: De Gruyter, 2013.

Vita Basilii. I Ihor Ševčenko (red. og overs.): *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011.

Sekundære Kilder:

Alexander, Paul J: 'Secular Biography', *Speculum* 15 (2), 1940, 194-209.

Anastos, Milton: 'Byzantine Political Theory. Its Classical Precedents and Legal Embodiment'. I S. Vryonis & N. Goodhue (red.): *Aspects of the mind of Byzantium: Political Theory: Theology and ecclesiastical relations with the see of Rome. Variorum Collected Studies Series*, Aldershot: Ashgate, 2001, kap. 1, 13-53.

Auzépy, Marie-France: 'State of Emergency'. I Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 251-291.

Beck, Hans-Georg: 'Res Publica Romana. Vom Staatsdenken der Byzantiner'. I Herbert Hunger (red.): *Das Byzantinische Herrscherbild*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975, 379-414.

Blum, Wilhelm: *Byzantinische Fürstenspiegel. Agapetos, Theophylact von Ochric, Thomas Magister*. Stuttgart: Anton Hiersemann, 1981.

Chadwick, Henry: *East and West: Making a Rift in the Church. From Apostolic Times until the Council of Florence*. New York: Oxford University Press, 2003. - Codeso, Patricia Varona 2015: "In search of a Byzantine narrative canon: the Vita Basilii as an uncanonical work*". Byzantine and Modern Greek Studies 39:2, s.173–190.

Dagron, Gilbert: *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*. Overs. Jean Birrell. Cambridge University Press 2003.

- 'Lawful Society and Legitimate Power': I A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Washington DC: Harvard University Press, 1994, 27-51

Duffy, John: 'Introduction'. I A. Smithies & J. Duffy (red. og overs.): *The Life of Patriarch Ignatius*. Dumbarton Oaks 2013.

Featherstone, Michael & Signes-Codoñer, Juan: 'Prolegomena'. I Featherstone M. & J. Signes-Codoñer (red.): *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur I-IV*. Boston/Berlin: De Gruyter 2015, 3-36.

Fairclough, Norman: *Kritisk diskursanalyse. En Tekstsamling*. Red. og oversat ved Elisabeth Halskov Jensen. København: Hans Reitzels Forlag 2008.

Featherstone, Michael: 'Theophanes Continuatus: A History for the Palace'. I Paulo Odorico (red.): *La face cachée de la littérature byzantine: le texte en tant que message immédiat : actes du colloque international, Paris, 5-6-7 juin 2008*. Paris: Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, 2012, 123-135.

Goetz, Hans Werner: *Gott und die Welt. Religiöse Vorstellungen des frühen und hohen Mittelalters*. Bind 1. Leiden: Akademie Verlag 2011.

Hershbelt, Jackson. 'De Virtute Morali (Moralia 440 D-452 D)'. I H. D. Betz (red.): *Plutarch's Ethical Writings and Early Christian Literature*. Leiden: Brill, 1978, 135-169.

Hinterberger, Martin: 'Byzantinische biographische Literatur des 10. Jahrhunderts: Quellenkritik-reizvolle Erzählungen- Fiktion': S. Enderwitz & W. Schamoni (red.): *Biographie als Weltliteratur*. Heidelberg: Mattes Verlag, 2009, 57-81.

Hoof, Lieve van 2002: "Among Christian Emperors. The Vita Basilii by Constantine VII Porphyrogenitus". *The Journal of Eastern Christian Studies* 54, s. 163-183.

Hunger, Herbert: *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*. Byzantinische Studien Band I. Wien/Graz/Köln: Hermann Böhlau Nachf. 1964.

- *Schreiben und Lesen in Byzanz: Die byzantinische Buchkultur*. München: Beck, 1989.

Hussey, Joan: *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, genoptryk af udgave fra 1986, Oxford University Press, 2010.

Jenkins, Romilly: *Byzantium. The Imperial Centuries AD 610 to 1071*. London: Weidenfeld and Nicholson, 1966.

- 'Scriptores Post Theophanem'. *Dumbarton Oaks Papers* 8. 1954, 11-30.

Kaldellis, Anthony: *The Byzantine Republic. People and Power in New Rome*. Harvard University Press. 2015.

Kaldellis, Anthony & Niketas Siniossoglou: 'Introduction'. I Anthony Kaldellis & Niketas Siniossoglou (red.): *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*. Cambridge University Press 2017, 1-24.

Karlin-Hayter, Patricia: 'Le Synode à Constantinople de 886 à et la rôle de Nicolas le Mystique dans l'affaire de la tétragamie'. I Patricia Karlin-Hayter (red.): *Studies in Byzantine Political History*. London: Variorum Reprints 1981, kap. XVI, s. 59-101.

Kazhdan, Alexander: 'At the Court of Constantine Porphyrogennitus': Christine Angelidi (red.) *A History of Byzantine Literature (850-1000)*. Athens: National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, 2006, 133-183.

- 'Niketas David Paphlagon: Reinvention of the Pamphlet'. I Christine Angelidi (red.): *A History of Byzantine Literature (850-1000)*. Athens: National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, 2006, 91-102

- Kazhdan: 'Some Observations on the Byzantine Concept of Law: Three Authors of the Ninth through the Twelfth Centuries', I A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Washington DC: Harvard University Press, 1994, 199-216.

Laiou, Angeliki: 'Law, Justice and the Byzantine Historians: Ninth to Twelfth Centuries'. I A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Washington DC: Harvard University Press, 1994, 151-185.

Lemerle, Paul: *Byzantine Humanism. The first Phase. Notes and remarks on education and culture in Byzantium from its origins to the 10th century*, overs. Lindsay & Moffatt. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, 1986.

Magdalino, Paul: 'Basileia: The Idea of Monarchy in Byzantium, 600-1200'. I Anthony Kaldellis & Niketas Siniosoglou (red.): *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*. Cambridge University Press 2017, s. 575-598.

- 'Orthodoxy and History in Tenth-Century Byzantine Encyclopedism'. I P. Van Deun & C. Macé (red.): *Encyclopedic Trends in Byzantium? Proceedings of the International Conference held in Leuven, 6-8 May 2009. Orientalia Lovaniensia Analecta 212*. Leuven:Peeters Publishers & Department of Oriental Studies, 2011, 143-159.

Mango, Cyril. 'Introduction'. I Ihor Ševčenko: *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011, 3-14.

Markopoulos, Athanasios: 'Byzantine History Writing at the End of the First Millenium': I Paul Magdalino (red.): *Byzantium in the year 1000*. Leiden: Brill, 2003, 183-197.

- 'Constantine the Great in Macedonian Historiography: Models and Approaches'. I Paul Magdalino (red.): *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries. Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St Andrews, March 1992*. Aldershot 1994, 159-170.

- 'From Narrative historiography to Historical Biography'. *Byzantinische Zeitschrift* 102. 2009, 697-715.

Mähl, Sibylle: *Quadrige Virtutem. Die Kardinaltugenden in der Geistesgeschichte der Karolingerzeit*, Böhlau Verlag, 1969.

Perseus Word Study Tool, Department of Classics, Tuft University

(<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph>)

Schreiner, Peter: 'Die enzyklopädische Idee in Byzanz'. I P. Van Deun & C. Macé (red.): *Encyclopedic Trends in Byzantium? Proceedings of the International Conference held in Leuven, 6-8 May 2009. Orientalia Lovaniensia Analecta* 212. Leuven/Paris/Walpole: Peeters Publishers & Department of Oriental Studies, 2011, 3-25.

- 'Formen der Kaiserbiographie in Byzanz'. I Dorothea Walz (red.): *Scripturus Vitam. lateinische Biographie von der Antike bis in die Gegenwart: Festgabe für Walter Berschin zum 65. Geburtstag*. Heidelberg: Mattes Verlag, 2002, 59-70.

Ševčenko, Ihor: 'Index Locorum'. I Ihor Ševčenko: *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011, 479-501.

Shepard, Jonathan: 'Aspects of Moral Leadership: The Imperial City and Lucre from Legality'. I Pamela Armstrong (red.): *Authority in Byzantium*. Farnham: Ashgate 2013, 9-30.

- Byzantium in Equilibrium, 886-944': I Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History, III, c.900-c. 1204*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 553-566.

Simon, Dieter: 'Legislation as Both a World Order and a Legal Order': I A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Washington DC: Harvard University Press, 1994, 1-25.

Skinner, Quentin: *Visions of Politics. Vol. 1. Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Tougher, Shaun: 'After Iconoclasm (850-886)': I Jonathan Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 292-394.

- *The Reign of Leo VI (886-912). Politics and People*. Leiden/New York/ Köln: Brill, 1997.

Treadgold, Warren: *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press, 1997.

- *The Middle Byzantine Historians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013.

Wahlgren, Staffan: *The Chronicle of the Logothete. Translated with introduction, commentary and indices by Staffan Wahlgren*. Liverpool University Press, 2019.

Sigga Engsbro, lektor ved Professionshøjskolen Absalon og ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet. Primært interesseområde er forestillinger om god moralsk livsførelse i den tidlige middelalder. I sit ph.d.-projekt beskæftiger hun sig med præsentation og konstruktion af herskeridealer i 900-tallets historieskrivning i Byzans, det latinske Europa og den islamiske verden.

Keywords: videnscirkulation, etik og moral, historieskrivning, kirkefædre, det østfrankiske rige, 900-tallet.

DEN NYE HISTORIESKRIVNING I 900-TALLET

Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere

Med Liudprand af Cremonas værk Antapodosis blomstrede historieskrivningen op efter en 50-årig stilstandsperiode i det østfrankiske rige. Samtidig skete et skift i den foretrukne historiske genre. Nu tog forfatterne udgangspunkt i individet i stedet for årets begivenheder. Endda var disse forfattere på hver deres vis nyskabende. Forklaringen på nyudviklinger inden for historieskrivningen bør søges i 900-tallets konventioner for tekstfremstilling, dvs. anerkendt viden om forfatterpraksis. Liudprand tog den lærde autoritet Rather af Verona som sit tekstlige forbillede. Med afsæt i Rathers værk Praeloquia og Liudprands Antapodosis undersøger artiklen forfatternes repræsentation, konstruktion og reception af viden om forfatterpraksis og betydningen heraf for historisk fremstilling.

H historieskrivningen i tidlig middelalder byggede på en antik såvel som en bibelsk og tidlig kristen arv.¹ I en antik romersk tradition benyttede forfatterne sig af to grundskemaer i historieskrivningen, et annalistisk med notering af årets begivenheder i kronologisk rækkefølge og et biografisk. Historieskrivningen

1 Innes & McKitterick, s. 194 ff.

formidler her positive såvel som negative moralske eksempler.² I den romerske kejsertid blev historieskrivningen i tiltagende grad biografisk. Omdrejningspunktet for narrativerne var kejseren og hans familie. Her fremstillede forfatterne kejseren som eksemplarisk forbillede, når hans handlinger førte til politisk succes.³ I Bibelen eksisterer annalistiske såvel som biografiske narrativer. Heri tjener biografiske skildringer til at illustrere, hvorvidt det enkelte menneske efterlever Guds vilje. Guddommelig belønning er udtryk for Guds velvilje og god moralsk opførsel. Amorske mennesker, som forbryder sig mod Gud, modtager derimod en timelig straf.⁴ I den tidlige kristendom lod forfattere sig inspirere af antikke og bibelske modeller for historieskrivning og syntetiserede dem. Her benyttede de kristne forfattere sig i 300- og 400-tallet i lighed med antikke forfattere af historiske eksempler til at formidle moralske budskaber.⁵ Fx genbrugte latinske kristne negative moralske eksempler fra romersk historieskrivning til at illustrere ondskaben i den hedenske fortid.⁶ Og i den første kristne kejserbiografi skildres kejseren som en eksemplarisk kristen hersker efter bibelsk forbillede samtidig med, at forfatteren byggede på en antik biografisk tradition.⁷

I middelalderen kan man overordnet skelne mellem to former for historieskrivning. Den *tællende* og *fortællende* historieskrivning.⁸ Karakteristisk for den *tællende* historieskrivning er dens fokus på tidsforløb. Hertil hører genrerne annaler (*annales*), krøniken (*chronicon*) og verdenskrøniken (*chronographia/chronicon*). Fælles for disse genrer er den annalistiske værkopbygning og den kortfattede gennemgang af begivenhederne i en absolut kronologi. Forfatteren anførte hændelser inden for et specifikt år som oftest uden at tolke kausale sammenhænge eksplicit.⁹ Karakteristisk for den *fortællende* historieskrivning er dens fokus på individets livsforløb og handlinger. Omdrejningspunktet for narrativet er typisk verdslige eller gejstlige lederskikkelser såsom konge, biskop eller abbed. Forfatteren tolker her kausale sammenhænge mellem hændelser ud fra individets handlinger og deres konsekvenser. Til den fortællende historieskrivning hører genrer som *historia* (historie, fortællende historieskrivning), *gesta* (handling) og *vita* (levnedsbeskrivelse). Et fællestræk for genrerne *vita* og *gesta* er deres tydelige opbyggelige funktion i overensstemmelse med romersk biografisk og kristen tradition; forfatterne fremstillede deres hovedpersoner som forbilleder.¹⁰

2 Mehl 2013, s. 261 ff.

3 Mehl 2013, s. 264 ff.

4 Heffernan 2003, s. 115 ff.; Van Seters 1983, s. 222–237, 292–306.

5 Innes & McKitterick 1994, s. 195 ff.; Heffernan 2003, s. 115–118. Jf. vedr. exemplum og typos Rapp 2010, s. 180.

6 Mehl 2013, s. 268 f. Fx Augustins *De Civitate Dei* og Orosius' *Historiae adversus paganos*.

7 Hägg 2012, s. 382 ff. Eusebius' *Vita Constantini*.

8 Schmale 1985, s. 109 ff.

9 Schmale 1985, s. 109 ff.; Guenée 1980, s. 205 ff. Krønikken adskiller sig dog fra annaler og verdenskrøniker ved at indeholde mere tolkning.

10 Schmale 1985, s. 109–112. Guenée 1980, s. 205 ff.

Under det karolingiske dynasti (751-887) blomstrede historieskrivningen i det frankiske Europa. Forfatterne eksperimenterede med flere historiske genrer og udviste særlig interesse for annaler. I lighed med romersk praksis førtes kejserlige annaler fra 780'erne og i løbet af 800-tallet genopstod den kejserlige biografi. I de kejserlige biografier fremstilles to udvalgte succesrige karolingiske kejsere som forbilleder for eftertiden.¹¹

I perioden 908-958 stod historieskrivningen stille i det østfrankiske rige, indtil diakonen af Pavia, den senere biskop Liudprand af Cremona (r. 961-972), påbegyndte sit historiske værk *Antapodosis (gengældelse)* i 958.¹² Herefter blomstrede historieskrivningen op, og inden for en forholdsvis kort periode (958-970) produceredes fem andre historiske værker.¹³

Flere forskere påpeger det nære tidslige sammenfald mellem bruddet i historieskrivningen og de skiftende magtpolitiske forhold i det frankiske Europa.¹⁴ I det frankiske Europa herskede den karolingiske slægt ubestridt i perioden 751-887. Den karolingiske slægts magtposition svækkedes, da den karolingiske kejser Karl d. Tykke (r. 881-887) blev afsat i 887 og det karolingiske kejserrige herefter blev opsplittet i flere riger.¹⁵ Det østfrankiske rige opnåede med det ottonske dynasti efterhånden forrang blandt de frankiske riger. Henrik Fuglefænger (r. 919-936) var den første konge i det ottonske dynasti (919-1024), men først hans søn, den sejrige konge og senere kejser Otto d. Store (r. 936-973), cementerede deres slægts forrangposition i det østfrankiske rige. I 955 havde Otto d. Store nedkæmpet den interne opposition mod ham som konge samt sejret over og fordrevet de hedenske ungarere fra riget. Med Otto d. Stores erobring af det italienske kongedømme i 961 og hans efterfølgende erhvervelse af den prestigefyldte kejsertitel i Rom i 962 var det ottonske dynastis forrang i de frankiske riger et ubestrideligt faktum.¹⁶

11 Innes & McKitterick 1994, s. 199–210 ff.; Bagge 2002, s. Berschin 1991, s. 199–237, s. 388–404, 455–458. Kun kejserne Karl den Store og Ludvig den Fromme blev skildret i *vita* og *gesta* i 800-tallet. Det frankiske Europa omfattede størstedelen af Vest- og Centraleuropa jf. Reuter 1991, s. 21 ff., 326 ff.

12 Karpf 1985, s. 2. McClean 2009, s. 1 ff., 9 ff.; Reuter 1991, s. 2 ff.; Det østfrankiske rige bestod i det tidlige 900-tal geografisk af tyske, schweiziske, østrigske, belgiske og hollandske områder. Jf. Reuter 1991, s. 329 ff.

13 Liudprands *Antapodosis* (958–962) og *De rebus gestis Ottonis magni imperatoris* (964/965), overleveret med titlen *Historia Ottonis*. Hrotsvitha af Gandersheims, *Gesta Ottonis* (965), Adalbert af Magdeburgs *Continuatio* (966–967), Widukind af Corveys *Res Gestae Saxonicae* (967–968) og Ruotger af Skt. Pantaleons *Vita Brunonis* (965–969). For datering jf. Bagge 2002, s. 25; Berschin 1999 IV/1, s. 60; Karpf 1985, s. 6 og Leyser 1994, s. 128; McClean 2009, s. 9 f. Jf. diskussion om datering af Widukinds værk hos Bagge 2002, s. 25. Kap. 70–76 i bog 3 er tilføjet efter 973, muligvis af Widukind selv. Adalberts *Continuatio* er som det eneste annalistisk opbygget.

14 Grundmann 1967, s. 55 f., Bagge 2002, s. 24; Karpf 1985, s. 2 ff.

15 Reuter 1991, s. 119–122.

16 Reuter 1991, s. 137 ff., 160 ff., 170 ff.

Timothy Reuter, en ekspert i østfrankisk historie, angiver som forklaring på den stigende produktion af historiske værker, at forfatterne blev inspireret af Otto den Stores berømmelse og velstand.¹⁷ Heltene i Liudprands og de nye historiske værker var da også alle medlemmer af den ottonske herskerslægt.¹⁸ Reuter giver således en sandsynlig om end overfladisk delforklaring på forfatternes interesse for Otto d. Store og hans slægt. Men det forklarer hverken, hvorfor der samtidig skete et skift i den foretrukne historiske genre eller dens særlige karakteristika. I forskningen i østfrankisk historieskrivning har dette genreskift og dets betydning ikke tiltrukket sig videre opmærksomhed. Litteraturhistorikeren Walter Berschin har dog påpeget, at biografien blev den førende genre fra 960. Berschin nævner her to særlige karakteristika ved biografien i det østfrankiske rige 960-1070, nemlig biografiens nærsamtidighed med den skildrede person og biografiens åbning mod historiografien med et rigshistorisk perspektiv. Berschins iagttagelser om biografien i det østfrankiske rige er interessante, fordi han herved indikerer den store og vedvarende interesse for nærsamtidige individskildringer i historieskrivningen efter 960.¹⁹

Med Liudprands *Antapodosis* synes der netop at ske et skift i den foretrukne historiske genre. De annalistisk opbyggede genrer var udbredte i 800-tallet, men var til sammenligning markant underrepræsenterede i 900-tallet. Endda forsvandt de kejserlige annaler såvel som verdenskrøniken med det fjerne tidsperspektiv.²⁰ Forfattere efter 960 situerede typisk deres værk inden for den fortællende historieskrivning, idet forfatterne benævnte deres værk og/eller dets indhold som enten *vita*, *gesta* og/eller *historia*. Liudprand og samtidige tog udgangspunkt i individet og vurderede og tolkede herskerens livsførelse med et tydeligt moralsk sigte. Her fremhævede forfatterne deres helte som forbilleder. Forfatterne skildrede fortrinsvis den nære fortid og dermed perioder, de selv havde oplevet.²¹

Skiftet i den foretrukne historiske genre er interessant af flere årsager. Fx indikerer skiftet, at byzantinsk historieskrivning muligvis tjente som forfatternes inspirationskilde. I Byzans var der netop et sammenligneligt brud (921-950) og skift i historieskrivningen. Omtrent 950 blomstrede historieskrivningen op. Denne nye historieskrivning havde et biografisk fokus. Nu tog forfatterne udgangspunkt i kejseren samt tolkede hans handlinger og livsforløb med et tydeligt moralsk

17 Reuter 1991, s. 2.

18 Schütze-Pflugk 1972, s. 65–73; Bagge 2002, s. 30 ff.; Karpf 1985, s. 25–27, 66.

19 Berschin 1999, s. vii, 59–62. Berschin inkluderer genrer som *vita*, *gesta* og *historia* i sin definition af biografi; genrer som i en middelalderhistorisk tradition anses for historiske genrer. Schmale 1985, s. 110 ff. og Guenée 1980, s. 203 ff.

20 Jacobsen 1991, s. 931 f.; Hofmann 1991, s. 898; Brunhölzl 1992, s. 20; Bagge 2002, s. 24.

21 Jf. fx *Antapodosis*, bog 1, kap. 1; Widukind, bog 1, fortale. Betegnelsen *vita* synes at være forbeholdt skildringen af enkeltindivider jf. *Vita Brunonis*.

budskab.²² Liudprands kendskab til byzantinsk historie er velkendt, omend lighederne mellem Liudprands værk og byzantinsk historieskrivning i 950'erne stadig er underbelyst.²³ Herudover indikerer Liudprand og østfrankiske forfatters fokus på nærsamtidige og samtidige lederskikkelser, at skiftet kunne begrundes med, at forfatterne lod sig vejlede af kirkelige autoriteter, særligt biskop Isidor af Sevilla (ca. 560-636). Isidor fremhævede nytten af *historia* og understregede værdien af øjenvidneskildringer herfor.²⁴

Liudprands *Antapodosis* afsluttede som nævnt en 50-årig stilstandsperiode i den østfrankiske historieskrivning. Noget tyder på, at *Antapodosis* derudover signalerede et vigtigt genreskift. Flere forskere peger også på individualiteten, originaliteten eller det nyskabende hos Liudprand og samtidige forfattere i det østfrankiske rige.²⁵ Fx brugte Liudprand herskerskildringer til at formidle positive og negative moralske eksempler. *Antapodosis* adskiller sig fra 800-tallets fortællende historieskrivning ved sin inklusion af svage amoralske herskere som negative eksempler og brugen af moralsk-kritisk satire i skildringen af disse herskere.²⁶

900-tallets forfattere af historiske værker fortsatte altså ikke bare 800-tallets forfatterpraksis, men var på hver deres måde nyskabende og skrev primært om deres egen samtid. Alligevel forbliver de mulige årsager til disse nyudviklinger i historieskrivningen uundersøgt. Jeg sætter derfor fokus på baggrundene for nyudviklinger af historieskrivningen hos Liudprand. Formålet med artiklen er at anskuelligøre nye perspektiver i yderligere undersøgelser af 900-tallets historieskrivning.

Liudprand af Cremona og Rather af Verona: Fokus og tilgang

Meget tyder på, at interaktionen mellem lærdomsmiljøerne i Italien og det østfrankiske rige bør tillægges stor betydning for nyudviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning. Liudprand selv var netop født og opvokset i Italien i Pavia og drog først til det østfrankiske rige i 950'erne. Endda herskede der stor interesse for byzantinsk historieskrivning i Italien.²⁷ Derudover betragter flere forskere netop Italien som arnested for originalitet eller nyudviklinger i 900-tal-

22 Jf. Markopoulos 2003, s. 183–186; Treadgold 2013, s. 153, 165; Jenkins 1954, s. 15–19. I en byzantinsk forskningstradition refererer historieskrivning typisk til sekulær historieskrivning, dvs. omdrejningspunktet for fortællingen er kejseren/rigshistorie.

23 Hunger 1997, s. 197 ff.

24 Deliyannis 2003, s. 3 ff.

25 Staubach 1989/1990, 462 ff. og fodnote 6, s. 463; Berschin 1999, s. 62 ff.; Misch 1955, s. 520 ff. Leonardi 2008, s. 205 ff. Jacobsen 1991, s. 917 ff., 934 ff., 937, 946.

26 Jf. fodnote 11 og Staubach 1989/1990, s. 468 ff.

27 Leonardi 2008, s. 192 f.; Leyser 1994, s. 125 f.

let. Disse forskere fremhæver Rather af Verona (r. 934-936/946/948/961-968) som en af de mest originale og betydningsfulde forfattere.²⁸ Rather var som Liudprand interesseret i at formidle moralske budskaber og demonstrerede gennem hele sit forfatterskab sin interesse for historieskrivning qua sine autobiografiske skildringer. Rathers første værk er *Praeloquia (fortaler) fra 934-936*.²⁹ *Praeloquia* beskriver og foreskriver, som den eneste moraltraktat fra 900-tallet og muligvis middelalderen, hvorledes mennesker af forskellig stand, hverv, familiemæssige tilhørsforhold, ægteskabelig status, køn og alder kunne leve et dydigt og dermed godt liv. Integreret i værket er flere autobiografiske skildringer, hvor Rather diskuterede og forsvarede sin egen høje moral og handlinger som biskop.³⁰

Liudprand satte tydeligvis *Praeloquia* højt og henviste i *Antapodosis* direkte til dette ene værk blandt Rathers værker. Liudprand omtalte *Praeloquia* som bogen om Rathers lidelser i eksilet, og Liudprand var især begejstret for den passende humor (*facetis*) og elegance (*urbanitas*), Rather havde beskrevet sine lidelser med. Denne karakteristisk pegede hen mod en anden autoritet i tiden, nemlig den antikke filosof Cicero, som Liudprand ligeledes omtalte som *facetis*.³¹ Liudprand karakteriserede endda *Praeloquia* som et værk, der i lige stor grad ville behage (*placere*) og gavne (*prodesse*) læserens intellekt.³² Muligvis afspejlede Liudprands vurdering af *Praeloquia* endda en forståelse af Rathers og *Praeloquias* høje status i de intellektuelle miljøer i det østfrankiske rige. Flere af de senere forfattere af historiske værker, som havde personligt kendskab til Rather, omtalte Rather og hans værker på positiv vis.³³ *Praeloquia* kunne dermed have tjent som inspiration for udviklingen af en ny form for historieskrivning med Liudprand som murbrækker.³⁴ Rathers *Praeloquia* danner dermed også et muligt udgangspunkt for den genopblomstring og fornyelse af historieskrivningen i det østfrankiske rige, vi kan iagttage fra 950'erne og frem.

I min undersøgelse er jeg inspireret af tilgange inden for videnshistorie såvel som intellektuel historie. Videnshistoriker Philip Sarasin karakteriserer vidnen som et semantisk indhold, som kommer til udtryk i tegnsystemer såvel som

28 Leonardi 2008, s. 207 ff.; Staubach 1989/1990, s. 462-464; Misch 1970, s. 520 ff.

29 Reid, 1991, s. vii ff. Jf. Reid 1991, s. 6 for diskussion af datering.

30 Reid 1991, s. 5; Dolbeau 1985, s. 512 f.; Renswoude 2008, s. 407; Misch, s. 520, 541 ff. Jeg definerer som Misch *Praeloquia* som en moraltraktat snarere end et fyrstespejl, da *Praeloquia* ikke kun tjener til at vejlede kongen. Jf. Rathers indholdsbeskrivelse i *Praeloquia* bog 6, 20, 21, 23 og kapitelindekset i bog 1, 2 og 3.

31 *Antapodosis*, bog 1,1; bog 3, 52. Min karakteristisk af Cicero er affødt af Liudprands reference til Cicero i konteksten filosofi.

32 *Antapodosis*, bog 3, 52.

33 Jf. Renswoude 2010, s. 230. Renswoude nævner fx de samtidige forfattere: Liudprand, Ruotger og Folcuin af Lobbes.

34 *Antapodosis* reciperedes ifølge Leyser tidligt i det ottonske rige og fik et vigtigt litterært efterliv. Jf. Leyser 1994, s.135. 19 hele eller delvise udgaver af *Antapodosis* er overleveret. Jf. Tischler 2001, s. 59 ff.

diskurser. Denne viden cirkulerer mellem individer og grupper. Viden er her et historisk fænomen og således foranderlig. Inden for videnshistorie arbejder man diskursteoretisk.³⁵ Det er derfor relevant at diskutere repræsentation såvel som konstruktion af viden og dens reception i kontekst.³⁶ Jeg sætter med Sarasin fokus på, hvordan, hvornår, hvorfor en bestemt viden dukker op, hvem der er bærere af denne viden og hvilken effekt denne viden har i en specifik kontekst.³⁷ Som Sarasin opfatter jeg forfatteren som væsentlig aktør i vidensproduktionen og anerkender modtagerens aktive vidensreception.³⁸ Inspireret af James Secords videnscirkulationsbegreb anskuer jeg derfor tekster som udtryk for en dialektisk kommunikativ proces mellem forfatter og læser, hvor forfatteren aktivt forholder sig til sin læser, samtidig med at læseren også foretager aktive til- og fravalg.³⁹ Således benytter jeg i denne undersøgelse intertekstuelle referencer som et redskab til at tolke sammenhænge og hierarkier mellem tekster og dermed læsere og forfattere. Inspireret af den intellektuelle historiker Quentin Skinner anser jeg det for væsentligt at afdække forfatternes intentioner med deres værker. Formålet hermed er at opnå indsigt i værket som helhed og forstå, hvad forfatteren „gør ved at skrive“. ⁴⁰ For at få indsigt i baggrunden for ændret praksis sætter jeg med Skinner fokus på forfatternes legitimerende beskrivelser af deres skrivehandlinger og sammenholder beskrivelserne med deres rent faktiske skrivehandlinger.⁴¹ I de følgende afsnit vil jeg derfor diskutere Rather af Veronas status som bærer af viden i 900-tallet, hvordan han legitimerede sin fremgangsmåde som forfatter og her forholdt sig til diskurser om forfatterautoritet og tekstfremstilling. Derudover vil jeg diskutere, hvorledes Liudprand legitimerede sin forfatterpraksis samt hvordan Liudprand aktivt reciperede Rathers udsagn i sine skrivehandlinger.

Den moralsk uangribelige forfatter: Læserens tillid til forfatterens ord

Rathers fremtid tegnede lyst, da han med kong Hugo af Arles' (r. 924-947) støtte i 931 opnåede at blive biskop af Verona. Det var dog en stakket frist, for allerede i 934 afsatte Hugo af Arles Rather fra bispeembedet og fængslede ham i Pavia under anklage for forræderi. Og det var her, Rather skrev sit værk *Praeloquia*.⁴²

35 Sarasin 2011, s. 164 ff.

36 Jf. Fairclough 2008, s. 26 ff.

37 Sarasin 2011, s. 165.

38 Sarasin, 2011, s. 170.

39 Secord 2004, s. 661; Secord 2000, s. 126.

40 Skinner 2002, s. vii, 86 f.

41 Skinner, 2002, s. 147 ff.

42 Reid 1991, s. 3 ff.

Rather skrev sandsynligvis *Praeloquia* som et middel til at overbevise de magtfulde gejstlige om det uretfærdige i hans livssituation og opnå deres støtte. I hvert fald brugte Rather umådelige ressourcer på at producere mindst tre og muligvis syv kopier af *Praeloquia*. I perioden 936-946 sendte Rather tre breve afsted til højtrangerende gejstlige med anmodning om støtte. Heri var kopier af *Praeloquia* vedlagt.⁴³ Rather henvendte et af disse breve til den Otto d. Stores bror, den senere ærkebiskop Bruno af Köln (r. 953-965). I brevet til Bruno i 946 tilbød Rather sig til Brunos tjeneste og oplyste, at Bruno gennem *Praeloquia* ville kunne se hans kvaliteter og vurdere, hvordan han kunne tjene Bruno.⁴⁴ I *Praeloquia* viste Rather i sine skrivehandling, hvorledes han vejledte menneskeheden til god moralsk opførsel i overensstemmelse med en biskops pligter, som den kirkelige autoritet pave Gregor den Store (ca. 540-604) anbefalede.⁴⁵ Derudover argumenterede Rather gentagne gange for, at han stadig var biskop i Guds øjne. Fx understregede Rather, at hans afsættelse skyldtes Hugo af Arles' uretmæssige handlinger. Kun Gud havde nemlig ret til at afsætte en biskop. Endda advarede Rather Hugo om, at han ville blive straffet for denne synd.⁴⁶ Hermed indikererede Rather for det første, at han måtte føre bevis for sine evner som moralsk vejleder. Og for det andet, at det var vigtigt at overbevise læserne om det ugyldige ved hans afsættelse fra bispeembedet. Rather ville her sandsynligvis overbevise sine læsere om, at hans afsættelse ikke var tegn på Guds straf. Gud belønnede nemlig det gode individ og straffede det onde i henhold til den dominerende diskurs om guddommelig retfærdighed.⁴⁷ Rather forholdt sig i en af sine legitimerende beskrivelser af skrivehandling netop til diskursen om guddommelig retfærdighed, da han udtalte, at flere læsere ville afvise hans ord på grund af hans manglende autoritet. Endda fortalte Rather, at han var bange for at sige noget med sig selv som autoritet, fordi læserne kunne bruge det som en anledning til at kritisere hans ord, hvis han blev straffet af Gud.⁴⁸ Rather forklarede i samme kapitel, at han anerkendte det som det sandeste udsagn: „Hvis ens livsførelse ses ned på, vil ens prædiken også foragtes.“⁴⁹ Rather mente vel, at ingen ville lytte til en person, som blev opfattet som amoralsk.⁵⁰ Rather forklarede derfor, at han havde valgt at bygge sit værk på

43 Reid 1991, s. 6; Misch 1955, s. 564; Rather af Veronas breve 2, 5, 6. Jf. for omkostninger forbundet med tekstproduktion i 900-tallet Leonardi 2008, s. 186-187.

44 Misch 1955, s. 564; Rather, brev 5.

45 Dolbeau 1985, s. 62; Misch 1955, s. 545.

46 *Praeloquia*, bog 4, 17-21.

47 Denne teologisk-historiske grundforestilling om guddommelig retfærdighed er tydelig hos Regino af Prüm, Liudprand og Rather. Jf. Staubach 1989/1990, s. 480 f, s. 484 f.; Sutherland 1975, s. 392.

48 *Praeloquia*, bog 6, 25.

49 *Praeloquia* bog 6, 25: „cuius uita despicitur, restat ut et predicatio contempnatur.“ Jf. gentagelse af samme citat fra Gregor den Stores *Homelia in evangelia* bog 5, 8. jf. Reid 1991, s. 558 slutnote 11, s. 560, slutnote 38.

50 Jf. Renswoude 2008, s. 404 ff. for diskussion af betydningen af forfatterens moral for læseren.

dem, der var enige med ham, hvis ord læserne ikke ville kunne afvise, nemlig dem som fortolkede Bibelens ord og formidlede dem på forståelig vis, dvs. dem som Rather betegnede som fædre.⁵¹ Rather ville her ikke bare demonstrere sin ydmyghed, men mente sandsynligvis, at hans egen livssituation var en alvorlig indvending mod hans forfatterautoritet.⁵²

Med Bruno af Kølns hjælp blev Rather fx abbed i det lothringiske kloster Alna i 955 og endda sørgede Bruno for, at Rather blev genindsat i bispeembedet i Verona i 961.⁵³ Brunos promovning af Rather til forskellige gejstlige embeder og særligt Rathers generhvervelse af bispeembedet af Verona i 961 signalerede således Guds velvilje og dermed Rathers forfatterautoritet. Muligvis opnåede Rather og hans tekster anerkendelse hos Liudprand og samtidige forfattere i det østfrankiske rige, fordi de netop opfattede Rather som et godt menneske på grund af hans høje gejstlige position. Flere forfattere af historiske værker, som havde personligt kendskab til Rather ytrede sig positivt om Rathers karakter og værker. Det er her væsentligt at bemærke, at Liudprand var den første forfatter, som omtalte Rather positivt.⁵⁴ Da Liudprand skrev *Antapodosis*, stod Rather højt i ottonernes gunst. Liudprand færdedes i samme kredse som Rather og havde dermed rig mulighed for at vurdere og tolke Rathers moralske habitus. Liudprand var diakon ved domkirken i Pavia og stod i kong Hugo af Arles' tjeneste fra ca. 931. Den senere konge Berengar II (r. 950-961) fordrev dog Liudprand og denne opholdt sig herefter i eksil ved det ottonske hof, tidligst fra 951 og senest fra 956. Liudprand var tilknyttet det ottonske hof, indtil han opnåede bispeembedet i Cremona 961.⁵⁵

Legitimering af brugen af kirkefædrene

Rather benyttede sig særligt af legitimerende beskrivelser af skrivehandlinger i sit forsvar for sin brug af kirkefædrene. Fx tog Rather i sin fortale til genmæle mod læserens potentielle kritikpunkter og udtalte: „Du vil finde ud af, at intet af det er mit eget, hvilket nødvendigvis vil frembringe foragt; du vil opdage, at alt er plukket fra de hellige fædres skrifter“.⁵⁶ Således italesatte Rather, at læseren ville anse det for problematisk, hvis han brugte uddrag fra de hellige fædre frem for selv at producere noget nyt. Rather fremhævede netop andetsteds, hvori hans

51 Praeloquia bog 6, 25.

52 Jf. for lignende tolkning af Rathers gentagne fremstilling af egen ydmyghed. Misch 1955, s. 528 ff.

53 Reid 1991, s. 6 ff; Misch 1970, s. 564 ff.

54 Renswoude 2010, s. 230, fodnote 20.

55 Sutherland 1988, s. 77-78; Schulmeyer-Ahl 2009, s. 326.

56 Praeloquia, bog 1, fortale: „...nil pene meum, quod fastidium gignere debeat, inuenies, cuncta ex sanctorum Patrum dictis deflorata reperies.“ Sætningen kan dog også forstås næsten omvendt: du vil næsten ikke finde noget af mit (eget i denne bog), hvad der ville kunne blive kedeligt at læse, (men) du vil finde, at alt er plukket fra de hellige fædres skrifter.

eget bidrag bestod. Her henviste han til sit værk som fortalen (*prologus*), hvor han havde vovet at indsætte meget af sit eget, om end andre først havde udforsket det samme. Kun forbindelsesleddene var hans egen opfindelse.⁵⁷ Rather præsenterede således det nye som koblingen og uddybelser af sammenhænge mellem de forskellige hellige fædres udsagn.

Rather forsvarede endda direkte sin fremgangsmåde mod potentiel kritik for, at han ikke selv bidrog med nyt. Her uddybede Rather både mulige kritikpunkter og argumenterede for det meningsfulde i sin fremgangsmåde.

„I øvrigt hvis nogen måske er irriteret over, at jeg i denne fortale har brugt de moderne fædres eksempler i samme omfang som de gamles eksempler, og af denne årsag ønsker at kalde mig *harmonisator* eller mere almindeligt *udplyndrer*, som om jeg ønskede at konstruere mit eget (værk) på andres bekostning, vil jeg med det samme give årsagen.“⁵⁸

Rather synes således at mene, at hans samtidige ville betragte det som en uskik at sammenstille de moderne og de gamles eksempler samt at kopiere andres udsagn. Umiddelbart stod Rathers nye udsagn i lettere misforhold til hans tidligere udsagn om indholdet i *Praeloquia*. Rather fortalte jo i sin fortale, at alt var taget fra fædrene, men nu anførte Rather, at han både havde gjort brug af de moderne og de gamles eksempler i samme målestok. Med de moderne (*moderna*) henviste Rather til fædrene og med de gamle (*antiqua*) til forfattere af bibelske skrifter.⁵⁹

Selv om Rather egentlig annoncerede, at han ville forklare læseren, hvorfor han både brugte eksempler fra Bibelen og fædrene i samme målestok, så forklarede Rather faktisk ikke, hvorfor han brugte eksempler fra Bibelen. Til gengæld brugte Rather meget plads på at begrunde, hvorfor han benyttede sig af fædrenes fortolkning af Bibelen. Sandsynligvis anså Rather brugen af eksempler fra Biblen for uproblematisk. Fx fortalte Rather, at når lejligheden krævede, at man brugte Bibelens ord, så kunne man ved brug af fædrenes fortolkning undgå faren for fejltolkninger.⁶⁰ Herefter oplyste Rather, at der var to årsager til, at han havde valgt at støtte sig mere til de modernes eksempel end de hellige skrifter. For det første var Bibelens labyrint stadig uforståelig for Rather og for det andet vejledte biskopperne Basileios af Cæsarea (ca. 329-379) og Gregor af Nazianzus' (ca. 330-389)

57 *Praeloquia* bog 6,25.

58 *Praeloquia* bog 6, 24: „Ceterum si aliquem forsitan mouet, quod modernis in hac prefatione doctorum exemplis eque usus sim ut antiquis, et concentorem me, siue usitatus compilatorem hac de causa uelit dicere, quasi qui alienis sumptibus propria uelim construere, causam non immoror reddere.“ Det er også muligt at oversætte compiler med kompilator. Jeg bygger på Lewis & Short samt Cains oversættelse af compilare. Jf. fodnote 71.

59 Jf. Reid 1991, s. 560 slutnote 36, *Scriptures*. Dolbeau 1985, s. 513, fodnote 10, *livres scripturaires*. Hverken Dolbeau eller Reid forklarer, hvem hhv. *Pères de l'Église* og *Fathers* er.

60 *Praeloquia*, bog 6, 24.

forbillede ham.⁶¹ Rather fortalte om disse biskopper, at de studerede alle bøger af de hedenske grækere i 13 år, men kun accepterede de hellige skrifter. Derudover byggede de ikke deres værk og indsigt på deres egne bedrevende ideer, men fulgte de bedstes skrifter og autoritet baseret på reglen for apostolsk succession.⁶² Rather indikererede hermed, at han selv imiterede andre biskoppers skrifter og deres forbilleder samt anså studiet af antikke bøger for passende, selvom antikke værker besad en lavere værdi end Bibelen.

Rather uddybede andetsteds sin forståelse af fædrenes forfatterpraksis. Her fortalte han, at fædrene (*medici*) skrev deres egne værker på en sådan måde, at de både imiterede deres lærere (*magistri*) og instruerede deres følgere (*discipuli*).⁶³ Implikationen heraf er, at fædrene både tjente som Rathers forbilleder og vejledere. Rather imiterede dermed sandsynligvis fædrenes forfatterpraksis i sin kombination af moderne og gamle udsagn og fulgte derudover deres anbefalinger i sit tekstvalg og valg af kristne såvel som antikke forfattere. Det var tilsyneladende Rather magtpåliggende at forsvare det meningsfulde i at kopiere fædrene. Her brugte han biskoppens autoritet og praksis som argument for sin tekstbrug.

Rathers fædre

Anerkendte græske kirkelige autoriteter i bispestanden udgjorde inspirationskilden for Rathers forfatterpraksis. Det er således sandsynligt, at Basilios af Cæsarea og Gregor af Naziansus var blandt Rathers hellige fædre, men Rather citerede ingen af disse biskopper.⁶⁴ Desværre oplyste Rather ikke læseren om, hvem hans hellige fædre var. Dermed er det både uklart, hvis forfatterpraksis Rather primært imiterede og hvis anbefalinger om tekstvalg Rather konkret fulgte. Det tyder dog på, at Rather primært tog latinske biskopper som tekstlige forbilleder for sine skrivehandlinger. I selve *Praeloquia* omtalte Rather og citerede en bred vifte af latinske biskopper. De tre hyppigst nævnte er Augustin, Gregor den Store, og Isidor af Sevilla. Rather citerede disse biskopper hhv. 35, 35 og 22 gange. Rather

61 Jf. Reid 1991, s. 560 slutnote 37. Rather anførte ikke disse biskoppers navne direkte, men gengav Rufinus' karakteristik fra *Ecclesiastica Hystoria*.

62 *Praeloquia* bog 6, 24. Med apostolsk succession refererede Rather sandsynligvis til den ubrudte række af indviede biskopper i den kristne kirke, som var apostlenes efterfølgere jf. *Praeloquia* bog 3, 10. For en lidt anden forståelse jf. *Praeloquia* 2, 31. Rather refererede til biskopper, præster og andre medlemmer af en hellig orden som apostlenes efterfølgere.

63 *Praeloquia* bog 6, 25. Rather karakteriserede sine fædre som *doctores*, og da *medicos* tilhører samme semantiske felt som *doctores* italesatte Rather vel fædrene. Rather brugte *doctores* som betegnelse for Gregor den Store, Augustin og Ambrosius og generelt for biskopper. Jf. fx *Praeloquia* bog 2, 18; bog 5,8 og bog 3,12.

64 Jf. Reids oversigt over citater 1984, s. 348–358.

citerede andre latinske kristne i et mindre omfang, primært dem tilhørende en religiøs orden og med 11 oftest Hieronymus (ca. 347-420).⁶⁵

Rather præsenterede andetsteds biskopperne Gregor den Store, Ambrosius (ca. 339-397) og Augustin som ubetvivlelige autoriteter. Rather understregede her, at læseren ikke kunne betvivle deres ord og underbyggede sit argument med, at de alle var fantastiske lærere, biskopper og beundret af hele verden.⁶⁶ Det er mærkeligt, at Rather undlod at inkludere Hieronymus i denne opremsning af autoriteter, for Ambrosius, Hieronymus, Augustin og Gregor den Store betegnes i dag typisk som de fire store latinske kirkefædre.⁶⁷ Muligvis anså Rather ikke Hieronymus for at være en af fædrene eller også antog Rather, at hans potentielle læsere ikke anerkendte Hieronymus som autoritet. En mulig begrundelse herfor kunne være, at Rather mente, at hans læsere ville tolke Hieronymus' lavere gejstlige rang ud fra den dominerende diskurs om guddommelig retfærdighed. For mens Gud tydeligt havde belønnet biskopperne med det højeste kirkelige embede, så var Hieronymus ikke blevet belønnet i samme grad. Selvom Rather ikke anså Hieronymus' ord som ligeså vægtige som biskoppers, så anerkendte Rather alligevel Hieronymus' værdi som forfatter. Fx påpegede Rather, at læseren skulle lægge mærke til Hieronymus' ord ved forklaring af et skriftsted fra Malakias' bog.⁶⁸ Endda karakteriserede Rather Hieronymus som en mand af sandhed og andetsteds som velsignet.⁶⁹ Muligvis mente Rather, at han kunne legitimere sin brug af Hieronymus over for kritiske læsere på grund af Augustins relation til og anerkendelse af Hieronymus.⁷⁰

At imitere kirkelige autoriteter og lytte til deres anbefalinger:

Rathers brug af Hieronymus og den antikke forfatter Terents

I sine skrivehandlinger efterlevede Rather sine angivne intentioner. Han brugte tydeligt latinske kirkefædre som tekstlige forbilleder og lod sig instruere af dem. I sit forsvar for brugen af kirkefædre imiterede Rather nok Hieronymus, som i

65 Reid 1984, s. 338–354. Jf. også Reid 1991, s. 603–606. Her er lidt diskrepans i antal hhv. 38, 30, 14 og 6 gange. Jf. for direkte referencer til Augustin bare i bog 1 i *Praeloquia*, kap. 8, 10, 22, 31, 32, 43 og for Gregor den Store, kap. 22, 27, 32 samt for Isidor, bog 1, kap. 29, 37, 43. Til sammenligning er der kun tre referencer til Johannes Chrysostomos jf. citater *Praeloquia* bog 1, 39–41, 44; bog 3, 6 og for direkte reference bog 1, 44 (Johannes Chrysostomos). Jf. også Reid 1991, s. 552, slutnote 72, 76.

66 *Praeloquia* bog 2, 18.

67 Jf. oversigt over kirkefædre ca. 720 hos White 2015, s. 471. Hun anfører også andre forfattere som kirkefædre.

68 *Praeloquia* bog 1, 22.

69 *Praeloquia*, bog 2, 13; bog 5, 33.

70 Jf. fx *Praeloquia*, bog 4, 31.

en af sine fortaler (i kommentaren til profeten Micah) også tog til genmæle mod kritik. Hieronymus oplyste hér, at han blev anklaget for at udplyndre (*compilare*) den græske (kirkefader) Origines' (ca. 185-254) værker og anførte, at han anså kritikken for ros, da han faktisk gerne ville imitere denne mand.⁷¹ Her finder vi således som hos Rather et forsvar for udplyndring af kirkefædre og ordvalget er det samme *compilare*.⁷² Hieronymus anførte endda det prisværdige i at imitere en kirkefader. Det er desværre umuligt at afgøre, hvorvidt Rather havde læst Hieronymus' fortale.

Rathers holdning til antikke forfattere var i øvrigt ambivalent og han understregede flere steder, at Bibelens ord var af større værdi, selvom han selv i stort omfang citerede antikke forfattere.⁷³ Blandt antikke forfattere nævnte Rather kun filosoferne Seneca, Cicero, Platon og satirikeren Terents ved navn og demonstrerede herved deres højere status blandt antikke forfattere.⁷⁴ Rather anvendte primært antikke satirikere. Fx citerede Rather de antikke satirikere Terents, Persius og Juvenal 19 gange.⁷⁵ Rather refererede typisk til antikke satirikere ved allusioner. Således anførte Rather, at Augustins fortolkning af salmistens ord stemte fint overens med en poets ord. Dernæst citerede Rather den antikke satiriker Persius uden at angive hans navn.⁷⁶ Rather indikerede på denne måde den antikke forfatteres lavere værdi.⁷⁷

Netop Rathers syn på kirkefædrene som både forbilleder og vejledere kan forklare, hvorfor Rather valgte at citere udvalgte antikke forfattere. Terents var den eneste antikke satiriker, som Rather nævnte ved navn i *Praeloquia*. Rather anerkendte endda validiteten af Terents' tekstkritik, idet han fortalte, at han ikke ville nævne (sine kritikeres) navne og dermed ville Terents ikke kunne kritisere ham for tankeløst at provokere nogens had imod ham.⁷⁸ Rather alluderede i dette kapitel og andre steder til Terents' *Andreia*.⁷⁹ Og måske kan Rathers titel *Praeloquia* i flertal også forstås som en skjult reference til Terents fortale i *Andreia*.⁸⁰ Terents fortalte i *Andreia*, at han spildte tid på fortaler for at svare på en gammel

71 Cain 2013a, s. 392–393.

72 Ifølge Misch er ordvalget *compilare* atypisk i middelalderen. Jf. Misch 1955, s. 560.

73 *Praeloquia*, bog 4,10, 12.

74 For direkte reference til Cicero jf. *Praeloquia*, bog 1, 24 og for Seneca bog 1, 26,27,36; bog 3, 3; bog 5, 7; Platon bog 6, 19; Terents, bog 3,1. Jf. for antikke citater Reid 1991, s. 603–606.

75 Reid 1984, s. 354–358. Jf. Reid 1981, s. 37–42; Staubach 1989/1990, fodnote 74, s. 482.

76 *Praeloquia* bog 1, 32. Jf. for andre allusioner til Persius bog 1, 32 og 36, bog 6, 26. jf. Reid 1991, s. 551, slutnote 59, 62 og s. 560, slutnote 40.

77 Dolbeau mener, at Rathers antikke citater byggede på lån fra Augustin, Ambrosius, Boethius og andre kristne forfattere. Jf. Dolbeau 1986, s. 153.

78 *Praeloquia*, bog 3, 1.

79 Dolbeau 1985, s. 533; Reid 1991, s. 605. Jf. *Praeloquia*, bog 3, 1, bog 5, 12.

80 Dolbeau 1985, s. 512, fodnote 12. Dolbeau mener, at Rather var inspireret af Augustins *Soliloquia* i titelvalget.

ondskabsfuld forfatters bagvaskelse.⁸¹ Rathers interesse for Terents kom også til udtryk i forklarende kommentarer til flere af Terents' værker.⁸²

Rathers forkærlighed for Terents kan sandsynligvis forklares med kirkelige autoriteters brug og anbefalinger. Fx anvendte Augustin også Terents i sine tidlige værker *De Trinitate* og *De Civitate Dei*.⁸³ Hieronymus havde ligeledes anført, at Terents var blandt de bedste poeter og alluderede hyppigt til Terents.⁸⁴ Endda imiterede Hieronymus Terents i flere fortaler til sine bibelske studier. Blandt andet anvendte Hieronymus netop Terents' *Andreia* som forlæg i et polemisk svar af kommentaren til profeten Micah.⁸⁵

Rather og kirkefædrenes betydning for Liudprands skrivehandlinger

Liudprand anførte, at han skrev *Antapodosis* på opfordring af den spanske biskop Recemund af Elvira (r. 958- efter 994).⁸⁶ Da Liudprand påbegyndte sit værk, var han diakon og opholdt sig i eksil i det østfrankiske rige. Det er muligvis Liudprands lavere gejstlige rang og problematiske livssituation, som fik Liudprand til, i lighed med Rather, at legitimere sit værk, indholdsvalg og egne evner som forfatter ved en biskoppelig autoritet. Liudprand anførte nemlig, at biskop Recemund bad ham om at nedskrive kejsere og kongers handlinger i hele Europa med den begrundelse, at Liudprand var øjenvidne og ikke kun baserede sin viden på det, han havde hørt. Med sin henvisning til værdien af øjenvidneskildringer alluderede Liudprand til Isidors definition af *historia*.⁸⁷ Hermed demonstrerede Liudprand for det første, at han efterlevede den biskoppelige autoritet Isidors anbefalinger. Og for det andet, at den biskoppelige autoritet Recemund stod inde for Liudprands kvalifikationer som historieskriver såvel som indholdet i *Antapodosis*.

Liudprand tog derudover ligesom Rather til genmæle mod potentielle læsers forestillede kritikpunkter. Liudprand foregreb sine kritikeres argumenter på følgende vis.

„De følgende ting afskrækkede mit intellekt fra at påbegynde mit værk: mængden af ting at sige, som jeg ikke har tilstrækkelig indsigt i og mine

81 Franko 2013, s. 36.

82 Chiesa 1998, s. 231.

83 Cain 2013a, s. 390 f., 398; Shanzer 2002, s. 33. I sine tidlige værker var Augustin positiv overfor Terents, men forholdt sig senere kritisk fx i *Confessiones*. Det er tvivlsomt, at Rather havde læst *Confessiones*, men der er belæg for hans kendskab til *De Trinitate*. Jf. Dolbeau 1985, s. 540–541; Reinswoude 2010, s. 228, fodnote 7.

84 Cain 2013a, s. 392–94; Cain 2013b, s. 407.

85 Jf. fodnote 71.

86 Jf. for datering af Recemund. Christys 2013, s.111.

87 Liudprand, *Antapodosis*, bog 1, 1. Jf. Chiesa 1998 note linje 79, s. 5 samt Deliyannis 2003, s.3 ff. Jf. for samme tematik *Antapodosis*, bog 4,1.

kritikeres misundelse. Disse, som oppustede af arrogance, er for ugidelige til at læse og mener, at de i overensstemmelse med den lærde mand Boethius' udsagn besidder hele filosofiens klædning, om end de kun besidder en lille del af den. De vil på fornærmende vis sige til mig: Vores forgængere har allerede skrevet så meget, at der vil være større mangel på læsere end skrifter og fremplapre det, som satirikeren sagde: Intet vil blive sagt, som ikke allerede er blevet sagt.⁸⁸

Liudprand italesatte her to mulige kritikpunkter mod sit værk. For det første mængden af allerede eksisterende værker og for det andet, at intet nyt vil blive sagt. Kritikernes ord karakteriserede Liudprand som fornærmende og indikerede dermed argumentets uholdbarhed. Derudover introducerede Liudprand sine mulige kritikere som misundelige. Misundelse var en særdeles kritisabel last, så Liudprand tog hermed effektivt afstand fra sine kritikere.

Liudprand havde som Rather en forkærlighed for antikke satirikere, herunder ligeledes Terents og Persius.⁸⁹ Liudprand citerede således Terents' *Eunuchus*, da han henviste til manglen på læsere i ovenstående. Staubach argumenterer overbevisende for, at Liudprands brug af dette Terents-citat er en „Rather-Reminiszens“, for Rather anførte en lignende bekymring om manglende læsere.⁹⁰ Rather skrev: „...Og jeg klagede ikke med forargelse som satirikeren, mens jeg sagde: „hvem vil læse dette.“ Rather citerede Persius, som i dette tilfælde muligvis kopierede ovenstående udsagn fra Terents *Eunuchus*.⁹¹

Forskellen i valg af referencer kan give yderligere indblik i Liudprands reception af Rather. Liudprand synes nemlig at indfri Rathers forventning til læser, da Liudprand gik til den oprindelige kilde for Persius-citatet og dermed undgik at kopiere Rather direkte, om end sætningerne rent semantisk stemte overens. Det er nærliggende at antage, at Liudprand ville undgå at blive kritiseret for at kopiere Rathers *Praeloquia* og derfor foretog et bevidst fravalg. For Liudprand kendte både Terents' og Persius' værker. Fx alluderede Liudprand 3 gange til Persius' *satirer* i *Antapodosis* og 36 gange til Terents' *Andreia*, *Adelphoe* og *Eunuchus*.⁹²

88 Antapodosis, bog 1, 1: Hae siquidem res animus, ne id inciperem, deterruere meum: copia, cuius sum poenitus expers, dicendi; detrectatorum invidia, qui supercilio tumentes, lectiones desides ac, secundum eruditi viri sententiam Boetii, philosophiae vestis particulam habentes totamque se habere putantes, haec mihi sunt insultantes dicturi: „Tanta decessores nostri scriptitarunt, quod multo amplius lectores quam lectiones deficient“, illudque comicum garrient; „Nichil dicetur, quod non fuerit dictum prius.“

89 Jf. fx Chiesa 1998, s. 230.

90 Staubach 1989/1990, s. 471 f.

91 Praeloquia, bog 6, 26: „Nec questus sum, iuxta comicum, egomet mihi dicendo: *Quis leget haec?*“. Jf. Reid 1991, s. 560 slutnote 40. Jf. Zietsmann 1998 for andre af Persius' omskrivninger af Terents' *Eunuchus*.

92 Chiesa 1998, s. 230.

Det er sandsynligt, at Liudprand med Rather anerkendte, at kirkefædrene både kunne fungere som forbilleder og vejledere for tekstvalg og tekstbrug.⁹³ Her lod Liudprand sig inspirere af kirkelige autoriteters forkærlighed for antikke satirikere. Liudprand valgte således sandsynligvis at alludere til Terents' *Eunuchus*, fordi flere kirkelige autoriteter anerkendte Terents som forfatter. Muligvis imiterede Liudprand endda Rathers udlægning af *Eunuchus*. Det tyder nemlig på, at Liudprand havde læst Rathers kommentar til *Eunuchus*.⁹⁴ Det kan også være, at Liudprand imiterede Augustin, for i *De Civitate Dei* benyttede Augustin sig netop af allusioner til Terents i udstrakt grad.⁹⁵ Liudprands gentagne allusioner til *De Civitate Dei* kunne netop indikere, at Liudprand havde læst og muligvis genkendt Augustins ekstensive brug af Terents i *De Civitate Dei*.⁹⁶ Dermed kunne Liudprands valg af Terents-citatet og hans gengivelse af citatet som allusion direkte skyldes Rathers praksis eller dennes anbefaling om at imitere de hellige fædre og følge deres vejledning.

Liudprand benyttede sig som Rather af antikke forfattere i stort omfang. Antik digtning og filosofi var som hos Rather i højsædet. Der er her klar overvægt af citater fra digtere, både antikke satirikere og episke digtere. Liudprand benyttede sig ligeledes som Rather overvejende af allusioner og nævnte kun to forfattere ved navn, Cicero og den episke digter Vergil.⁹⁷ Liudprand angav hermed deres anvendelighed som forfattere og citerede begge hyppigt.⁹⁸ Til gengæld omtalte Liudprand som Rather ikke en eneste antik historieskriver. Faktisk alluderede Liudprand tilsyneladende til kun én antik historieskriver, Sueton.⁹⁹ Antikke historieskrivere synes således ikke at stå i lige så høj kurs hos Liudprand som digtere og filosoffer.

Liudprand omtalte aldrig Rathers biskoppelige fædre og citerede dem sjældent. Fx alluderede Liudprand til Augustin og Isidor 8 gange, men hverken til Gregor den Store eller Ambrosius.¹⁰⁰ Referencer til Augustin og Isidor udgør således en brøkdel af de ca. 140 antikke og 148 bibelske referencer i *Antapodosis*.¹⁰¹ Selve manglen på både direkte referencer og fåtallet af allusioner til Rathers biskoppelige fædre hos Liudprand kunne tyde på, at Liudprand anså det for problematisk at kopiere biskoppelige autoriteters udsagn. Eller alternativt, at Liudprand mente, at det var upassende at referere til kirkelige autoriteter ved navn i et hi-

93 Jf. også Allen 2003, s. 35 f. Allen beskæftiger sig med historieskrivning 300–1000. Han anfører mere generelt, at historieskrivere benyttede sig af de narrative teknikker og retoriske eksempler, som deres forgængere brugte. Fx nævner Allen Hieronymus, Augustin og Isidor som forbilleder.

94 Chiesa 1998, s. 231.

95 Shanzer 2002, s. 33.

96 Chiesa 1998, s. 225.

97 *Antapodosis*, bog 1, 1, 32 og 35; bog 3, 9 og 16.

98 Chiesa 1998, s. 226 f., 232 ff. Liudprand citerede Cicero 22 gange og Vergil 55.

99 Chiesa 1998, s. 231.

100 Jf. Chiesa 1998, s. 225–234.

101 Chiesa 1998, 221–234.

storisk værk. Den manglende direkte omtale af biskoppelige autoriteter behøver dog ikke at betyde, at Liudprand ikke lod sig inspirere af kirkefædrenes værker. Flere forskere mener netop, at Liudprands baserede sit historiesyn og dermed sin forestilling om guddommelig retfærdighed på Gregor den Stores *Moralia* og via dette værk således også på Augustins *De Civitate Dei*.¹⁰²

Liudprand reciperede aktivt Rathers udsagn i *Praeloquia*. Liudprand legitimerede som Rather værdien af *Antapodosis* ved henvisning til biskoppelig autoriteter og viste, at han efterlevede Isidors anbefalinger om historieskrivning. Liudprand forholdt sig som Rather også til kritikeres mulige indvendinger mod *Antapodosis*. Her demonstrerede Liudprand ligeledes, at det var vigtigt at skrive noget nyt. I modsætning til Rather undlod Liudprand at omtale biskoppelige autoriteter og allusioner hertil var fåtallige. Årsagerne hertil er uvisse.

Rather såvel som Liudprand demonstrerede deres forkærlighed for antik digtning og filosofi, mens antik historieskrivning tilsyneladende ikke blev vurderet ligeså højt. Det er sandsynligt, at Liudprands brug af antikke satirikere enten var direkte inspireret af Rathers forbillede og/eller, at Liudprand fulgte Rathers anbefaling om at anskue kirkefædrene som forbilleder og vejledere i sit udvalg og sin brug af antikke forfattere.

Selvom Liudprand som noget nyt i en middelalderlig kontekst brugte satire til at skildre kristne svage amoralske herskere, så var det ikke nyt i sig selv. Brugen af antik satire kan fx forstås som en tilbagevenden til kirkelige autoriters forfatterpraksis. Innovation byggede således som i karolingisk tid på allerede etablerede traditioner.¹⁰³

Liudprands legitimering af *Antapodosis*

Liudprand argumenterede tydeligt for værdien af samtidig historieskrivning, hvis værdi han åbenbart forventede ikke var indlysende for læserne. Samtidig hermed demonstrerede Liudprand, hvori hans eget selvstændige bidrag bestod, idet han advokerede for en ny form for historieskrivning i sin legitimerende beskrivelse af sin skrivehandling. Liudprand fortalte fx, at de som trættes ved den vittige Ciceros komplekse udlægning i det mindste oplivedes af heltefortællinger. Dernæst uddybede han og fortalte, at den sjæl blev syg, som udelukkende beskæftigede sig med akademikere, peripatetikere, stoikeres doktriner, hvis den hverken glædedes ved komediens nyttige latter eller den behagelige historie om helte.¹⁰⁴ Liudprand anfægtede således ikke værdien af læsningen af antik (moral)-filosofi,

102 Sutherland 1975, s. 401; Jessen, 1921, s. 15, 18.

103 Om forholdet mellem imitation og innovation jf. McKitterick 1994, s. 318 ff.

104 *Antapodosis*, bog 1,1. For genrediskussion herudfra jf. Staubach 1989/1990, s. 467–469; Balzaretto 2002, s. 118.

men forsøgte i stedet at kvalificere *Antapodosis* værdi som et mere let tilgængeligt alternativ til moralfilosofi.

Videre uddybede Liudprand det nye ved sit valgte indhold, idet han argumenterede for sin beskrivelse af kristne herskere på følgende vis:

„Når de gamle hedninges afskyelige skik ikke kun, siger jeg, ikke er gavnlig, men bare det at høre om det, er ikke så lidt skadeligt, er nedskrevet i bind for at bevare den for eftertiden, hvorfor skal man så tie om feltherrers krige, der i lige så høj grad er berømmelige som Julius', Pompejus' og hans broder Hannibals og Scipio Africanus og om værdige feltherrer. Særligt, når man om dem, når de levede helligt, deklamerer vores herre Jesus' godhed og når de begik fejl, nævner den af ham (Jesus) frelsegivende tilrettevisning. Ingen skal lade sig irritere af, at jeg indsætter kraftesløse konger og kvindagtige fyrsters handlinger i denne lille bog. Det er nemlig åbenlyst, at det er den selvsamme almægtige Guds, faderens og Helligåndens retfærdige dyd, som retfærdigt bremser disse på grund af deres forbrydelser og ophøjer andre på grund af deres værdige fortjenester.“¹⁰⁵

Her signalerede Liudprand, at der i hans samtid var en forkærlighed for at læse antikke romerske historiske værker og forholdt sig kritisk hertil. Således mente Liudprand, at det var mere passende at læse værker om kristne feltherrer end de romerske feltherrer Julius, Pompejus, Hannibal og Scipio Africanus.¹⁰⁶ Kristen historieskrivning var et bedre alternativ, for hermed kunne man undgå at læse om de skadelige hedenske skikke. Liudprand brød endda bevidst med tidens konventioner for historisk fremstilling. Liudprand forholdt sig netop til, at hans skildring af kraftesløse og kvindagtige herskere kunne irritere læseren. Liudprand forklarede i hvert fald udførligt, hvorledes man – ved Guds hjælp – kunne skelne mellem hhv. den gode og den amoralske herskers livsførelse.

Liudprand forholdt sig således specifikt til den historiske genre på flere planer. Åbenbart anså Liudprand det for væsentligt at opgradere værdien af kristen historieskrivning over for læsning af antikke romerske (moral)-filosofiske såvel som historiske værker. Derudover argumenterede Liudprand for værdien af skil-

105 *Antapodosis*, bog 1,1: *Quod si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solum inquam non proficiuus, verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Iulii, Pompeii, Hannibalis fratrisque eius Asdrubalis ac Scipionis Africani, insignium imperatorum, laudibus coaequaenda, silebitur – cum praesertim in sit domini nostri Iesu Christi, dum Sancte vixerint, bonitas recitanda, tum si quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda? Nec moveat quempiam si enervorum facta regum principumve effimatorum huic libellulo inseruro. Una est enim iusta Dei omnipotentis, patris scilicet, filii et spiritus sancti, virtus, quae hos iuste suis pro sceleribus comprimit, illos dignis pro meritis extollit“*

106 Nelson 2008, s. 96. Sallust var populær i Liudprands samtid. Jf. også Innes & McKitterick 1994, s. 198 f. for populariteten af antikke historieskrivere som Livius, Caesar, Sueton og Tacitus i karolingisk tid.

dringer af alle konger og fyrster uden undtagelse og ligestillede også værdien af skildringer af herskeres gode og onde handlinger. Her er der et ekko af historieskrivning fra den romerske kejsertid, fx til Sueton og Sallust. Sueton skildrede både kejserens gode og onde handlinger, mens Sallust benyttede sig af negative moralske eksempler.¹⁰⁷ Liudprand kunne således have ment, at antik romersk historieskrivning var nyttig, men burde omsættes til en kristen kontekst, således at læseren undgik at blive konfronteret med skadelige hedenske skikke.

Det advarende eksempel: Det nye hos Liudprand

I sine skrivehandling efterlevede Liudprand sin angivne intention og beskrev de berømmelige såvel som de amoralske kristne herskere. Liudprand opholdt sig ved det byzantinske hof 949-950 og 960 i sin egenskab af udsending for hhv. Berengar II og Otto d. Store.¹⁰⁸ Og netop i sin inklusion og skildring af amoralske herskere i *Antapodosis* synes Liudprand at være inspireret af forfatterpraksis i byzantinsk historieskrivning. Det er i hvert fald tankevækkende, at en samtidig anonym forfatter ved det byzantinske hof ligesom Liudprand både understregede værdien af historieskrivning og forsvarede skildringen af onde herskere i sit historiske værk *Theophanes Continuatus I* (ca. 958). I fortalen adresserede den byzantinske forfatter sin opdragsgiver Konstantin VII (r.913-920/945-959.) og roste denne for hans interesse for historie. Her anførte forfatteren, at Konstantin gjorde en god gerning, fordi han genoplivede de ting, som var gået tabt i tidens strøm. Forfatteren anså det som Liudprand for nødvendigt at påpege, at Konstantin havde valgt at fortælle alt om de foregående kejsers livsførelse, selv om størstedelen var onde og på ingen måde strålende, for gode mænd kunne erkende de nyttige ting. Endda forklarede forfatteren, at det var til gavn og ikke til skade at kunne skelne mellem det ædle liv og det, der ikke var det.¹⁰⁹

Der er således flere klare paralleller mellem den byzantinske forfatter og Liudprands forsvar for værdien af historieskrivning samt for skildringen af amoralske herskere. Det er dermed sandsynligt, at Liudprand i sin legitimering af indholdsvalg i *Antapodosis* kunne være inspireret af denne byzantinske forfatter.

Det tyder på, at Liudprand også kunne være inspireret af denne byzantinske forfatters skildring af kejsere. Der er nemlig flere paralleller mellem de to forfatters skildringer af amoralske herskere. Den byzantinske forfattere henviste til kejserens syndefulde adfærd og forklarede herefter, hvorledes herskerens amoral førte til guddommelig straf. Forfatteren fremstillede fx Michael III (r. 842-867) som ugudelig qua hans manglende respekt for præsteskabet og anførte derudover

107 Mehl 2013, s. 266–269.

108 Leyser 1994, s. 126; Hunger 1997, s. 197.

109 Jf. Theophanes Continuatus tekst 1, fortalen og Treadgold 2013, s. 190 f.

på forskellig vis andre synder. Fx stiliserede forfatteren Michael III som fordrukken, skødesløs, brutal og promiskuøs.¹¹⁰ Forfatteren understregede specifikt Michael III's omgang med denne gudssøns mor som særligt forkastelig og upassende for en kejser. Her fortalte forfatteren, at kejseren med sine handlinger nedkaldte Guds vrede.¹¹¹ Hermed indikerede forfatteren, at mordet på Michael III i 867 var udtryk for Guds vrede. Gud beskyttede nemlig ikke Michael III mod anslaget på hans liv.¹¹²

Liudprand beskrev amoralske konger og italesatte, hvorledes de blev straffet af Gud for deres synder. Fx fortalte han om kong Hugo af Arles, at Hugo skinnede af mange dyder og kun skæmmedes af én synd, sin forkærlighed for kvinder. Liudprand kritiserede også andetsteds Hugos omgang med kvinder og oplyste her, at han på et senere tidspunkt vil fortælle, hvorledes Hugo blev straffet af Gud.¹¹³ Hugo begik imidlertid også en anden utilgivelig fejl. I sin frygt for at Berengar II skulle erobre hans rige skadede Hugo sig selv. Hugo accepterede nemlig på baggrund af dårlig rådgivning at indgå en aftale med saracenerne. I forlængelse heraf bekendtgjorde Liudprand, at hans pen på et passende sted vil fortælle, hvordan Hugo havde skadet sig selv.¹¹⁴ Lidt senere i narrativet tog Liudprand denne tråd op og fortalte, at Hugo ikke kunne undgå guddommelig straf og formå at blive herre over Berengar. Derfor skilte Hugo sig fra sin søn Lothar og overlod ham i Berengars varetægt for at drage til Provence med al sin ejendom. Senere døde Hugo på Guds bud.¹¹⁵

Liudprands såvel som den byzantinske forfatters skildring af amoralske herskere stemte overens med forestillingen om guddommelig retfærdighed hos Gregor den Store og Augustin. Liudprand kunne derfor have ment, at det var legitimt at imitere den byzantinske forfatter og ligeledes benytte sig af advarende eksempler, fordi Liudprand erkendte, at flere fædre benyttede sig af og tolkede fortællinger om syndefulde individer på samme vis, fx netop Augustin i *De Civitate Dei* og Gregor den Store i *Moralia*. Derudover var den byzantinske forfatter i *Theophanes Continuatus I* inspireret af græske antikke historieskrivere. Fx kan forfatterens mere nuancerede kejserskildringer begrundes med dennes inspiration fra Xenophon og Plutarch.¹¹⁶ Det er muligt, at Liudprand erkendte og lod sig inspirere af den byzantinske forfatters brug og adaption af antik historieskrivning til et kristent publikum.

110 Theophanes Continuatus I, bog 4, 36–39, 44.

111 Theophanes Continuatus 1, 37.

112 Theophanes Continuatus bog 1, 44.

113 Antapodosis, bog 3, 19; bog 4, 14.

114 Antapodosis bog 5, 17.

115 Antapodosis, bog 5, 31.

116 Jenkins 1954, s. 15–19.

Konklusion og implikationer

Rathers autoritet som forfatter og dermed bærer af viden var udfordret, da han skrev *Praeloquia*. Ifølge den dominerende diskurs om guddommelig retfærdighed viste Rathers livssituation netop, at Rather modtog Guds fortjente straf. I sine legitimerende skrivehandlinger forholdt Rather sig til læsernes mulige indvendinger mod hans forfatterautoritet og brugte de hellige fædres autoritet til at forsvare sine ords gyldighed. Læserne ville ifølge Rather dog anse det for kritisabelt at kopiere fædrene i stedet for at konstruere et selvstændigt bidrag. Det var derfor Rather magtpåliggende at forsvare det meningsfulde i at bruge de hellige fædres ord. Rather argumenterede således udførligt for, hvorfor han både benyttede de hellige fædre som forbilleder og vejledere. Her legitimerede Rather sin brug af kirkefædrene ved hjælp af græske biskoppelige autoriteter. Hermed viste Rather for det første, hvorledes andre forfattere kunne legitimere deres værker ved hjælp af biskoppelige autoriteter. Og for det andet demonstrerede han med fædrene som sin autoritet, hvorledes kommende forfattere kunne være nyskabende i 900-tallet, nemlig ved at følge fædrenes anbefalinger og imitere fædrenes forbilleder. Rather viste således i sine legitimerende skrivehandlinger, hvordan man kunne følge fædrenes eksempel og anbefalinger. Hermed fungerede biskoppelige autoriteter som de primære legitime bærere af viden. Og i sine skrivehandlinger demonstrerede Rather via intertekstuelle referencer, hvordan han anvendte de antikke forfattere, som latinske kirkelige autoriteter selv brugte og/eller anbefalede.

Liudprand imiterede flere af Rathers skrivehandlinger og omsatte også flere af Rathers anbefalinger om forfatterpraksis i *Antapodosis*. Liudprands intertekstuelle referencer til antikke forfattere tyder på, at han som Rather havde en forkærlighed for antikke digtere og filosoffer. Men et tegn på Liudprands aktive fravalg som læser er netop, at Liudprand til forskel fra Rather kun citerede kirkefædrene i ringe omfang og ikke omtalte dem ved navn. Liudprands manglende direkte referencer til kirkefædrene behøver dog ikke at betyde, at fædrene ophørte med at fungere som autoriteter. Fx legitimerede Liudprand som Rather netop sin egen forfatterautoritet i *Antapodosis* med henvisning til biskoppelige autoriteter. Det er derudover sandsynligt, at Liudprand på Rathers anbefaling både lod sig vejlede af og imiterede Rathers samt andre kirkelige autoriteters brug af antikke satirikere. Således er Liudprands anvendelse af antik satire et eksempel på hans aktive tilvalg af Rathers anbefalinger.

Liudprand synes ligesom Rather at mene, at det var vigtigt at skrive noget nyt. Og i sin legitimerende skrivehandling plæderede Liudprand for værdien af samtidig kristen historieskrivning, som han åbenbart mente var ugleset sammenlignet med antik romersk moralfilosofi og historieskrivning. Derudover argumenterede Liudprand specifikt for nytten af skildringer af gode såvel som amoralske herskere.

I sine skrivehandlinger efterlevede Liudprand netop sin angivne intention og skildrede både gode og amoralske kristne herskere. Nyt for Antopodosis er netop inklusionen af amoralske herskere. Og her var Liudprand sandsynligvis direkte inspireret af samtidig byzantinsk historieskrivning. I hvert fald forsvarede Liudprand sit indholdsvalg på næsten samme måde som i *Theophanes Continuatus I*. Endda fremstillede og tolkede Liudprand amoralske herskeres livsforløb meget lig den byzantinske forfatter. *Theophanes Continuatus I* byggede i stort omfang på græsk antik historieskrivning. Således er det muligt, at Liudprand med en kristen samtidig forfatter som sit forbillede ligeledes lod sig inspirere af kejserskildringer i antik romersk historieskrivning og tilpassede dem en kristen kontekst.

Nyudviklinger af historieskrivningen ca. 960 var sandsynligvis betinget af flere samvirkende faktorer. I samtiden lader der til at være en udbredt forestilling om, at forfattere skulle skrive om noget nyt og således ikke reproducere. Her fungerede biskoppelige kirkefædre som vejledere og forbilleder for ny forfatterpraksis. Kirkefædrenes funktion som bærere af viden fik konsekvens for forfatterens valg af antikke som kristne tekstlige forbilleder. Det tyder dog også på, at samtidig byzantinsk historieskrivning ligeledes fungerede som inspirationskilde. Yderligere studier af antik romersk og byzantinsk historieskrivning såvel som kirkefædrenes autoritet og funktion vil muligvis kunne bidrage til en mere nuanceret forståelse af nyudviklingen af historieskrivningen i 900-tallet i det østfrankiske rige. Sådanne studier ville kunne bidrage til en dybere forståelse af hvordan og i hvilket omfang Rathers og Liudprands kirkelige autoriteter fungerede som inspirationskilde for andres forfatterpraksis i 900-tallet i det østfrankiske rige.

Litteratur

- Allen, Michael 2003: „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments.“ Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill s. 17-42.
- Bagge, Sverre 2002: *Kings, Politics, and the Right Order of the World in German Historiography c. 950-1150*. Brill.
- Balzaretti, Ross 2002: „Liutprand of Cremona’s Sense of Humour“. Guy Halsall (red.): *Humour, History and Politics in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Cambridge University Press, s. 114-128.
- Berschlin, Walter 1991: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Vol. 3. Chr. Anton Hiersemann Verlag.
- 1999: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Vol. IV/1. Anton Hiersemann Verlag.
- 1980: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues*. Francke Verlag.

- Brunhölzl, Franz 1992: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. Vol 2. Wilhelm Fink Verlag.
- Cain, Andrew 2013a: „Terence in Late Antiquity“. Antony Augustakis & Arianna Traill (red.): *A Companion to Terence*. Wiley-Blackwell, s. 380-396.
- 2013b: „Two Allusions to Terence, Eunuchus 579 in Jerome“. *Classical Quarterly* 63/1, s. 407-412.
- Deliyannis, Deborah M. 2003: „Introduction“. Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 1-13.
- Christys, Ann (2013). *Christians in Andalus 711-1000*. Routledge.
- Dolbeau, François 1985. „Ratheriana II. Enquete sur les sources des ‘Praeloquia‘“. *Sacris Erudiri Jaarboek voor godsdienstwetenschappen* 28, s. 511-566.
- 1986 : „Ratheriana III. Notes sur la culture patristique de Rathier“. *Sacris Erudiri. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen* 29, s. 151-165.
- Fairclough, Norman 2008: *Kritisk tekstanalyse. En tekstsamling*. Hans Reitzels Forlag.
- Franco, George Fredric 2013: „Terence and the Traditions of New Roman Comedy“. Antony Augustakis & Arianna Traill (red.): *A Companion to Terence*. Wiley-Blackwell, s.33-51.
- Grundmann, Herbert 1967: *Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Guenée, Bernard 1980. *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Aubier Montagne.
- Hägg, Tomas 2012: *The Art of Biography in Antiquity*, Cambridge University Press.
- Heffernan, Thomas 2003. „Christian Biography: From Foundation to Maturity.“ Deborah M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*. Brill, s. 115-154.
- Hofmann, Heinz 1991: „Profil der Lateinischen Historiographie im zehnten Jahrhundert“. *Il Secolo di ferro: Mito e realtà del secolo x. Vol. 2*. Presso la Sede del Centro 837-915.
- Hrotsvitha: „Gesta Ottonis“. Walter Berschin (red.) *Hrotsvit. Opera Omnia*. De Gruyter 2013, s. 271-305.
- Hunger, Herbert 1997: „Liudprand von Cremona und die byzantinische Trivialliteratur“. Evangelos Konstantinou (red.): *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*. Böhlau, s. 197-206.
- Matthew Innes & Rosamond McKitterick (1994): *The Writing of History*. Rosamond McKitterick (red.). *Carolingian Culture: Emulation and Innovation*. Cambridge University Press, s. 193-220.
- Jacobsen, Peter Christian 1991: „Formen und Strukturen der lateinischen Literatur der ottonischen Zeit“. *Il Secolo di ferro: Mito e realtà del secolo x. bind 2*. Presso la Sede del Centro, s. 917-946.

- Jenkins, Romilly 1954: „Scriptores post Theophanem“. *Dumbarton Oaks Papers* 8, s. 11-30.
- Jessen, Hans 1921: *Die Wirkungen der augustinischen Geschichtsphilosophie auf die Weltanschauung und Geschichtsschreibung Liudprands von Cremona*. Verlag Ratsbuchhandlung L. Bamberg.
- Karpf, Ernst 1985: *Herrscherlegitimation und Reichsbegriff in der ottonischen Geschichtsschreibung des 10. Jahrhunderts*. Franz Steiner Verlag.
- Liudprand af Cremona: „Antapodosis“: Paolo Chiesa (red.) *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 169-183.
- Leonardi, Claudio 1999: „Intellectual Life“. Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 186-211.
- Leyser, Karl 1994: „Ends and Means in Liudprand of Cremona“. Timothy Reuter (red.): *Communication and Power in Medieval Europe. The Carolingian and Ottonian Centuries*. The Hambledon Press, s. 125-142.
- Maclean, Simon 2009: *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe*. Manchester University Press.
- Markopoulos, Athanasios 2003: „Byzantine History Writing at the End of the first Millenium“. Paul Magdalino (red.): *Byzantium in the year 1000*. Brill, s. 183-197.
- Mehl, Andreas 2013: „How the Romans remembered, recorded, thought about and used their past“. Kurt Raaflaub (red.) *Thinking, Recording, and Writing History in the Ancient World*. Wiley & Sons, s. 256-275.
- Misch, Georg 1955: *Geschichte der Autobiographie. Vol. 2/1. Das Mittelalter. Erster Teil: Die Frühzeit. Zweite Hälfte*. Verlag G. Schulte.
- Nelson, Janet 2008: „Rulers and Government.“ Timothy Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History III c. 900-1024*. Cambridge University Press, s. 95-129.
- Rapp, Claudia 2010: „Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium“: Magdalino & Nelson (red.): *The Old Testament in Byzantium*. Dumbarton Oaks, s. 175-197.
- Rather af Verona, brev 2, 5 og 6: Fritz Weigle (red.): *Die Briefe des Bischofs Rather von Verona*. Hermann Böhlau Nachfolger 1949, s. 20-21, 29-33.
- „Praeloquia“: Peter L.D Reid (red.): *Phrenesis Dialogus Confessionalis Exhortatio et Preces*. Brepols 1984, s. 3-196.
- Reid, Peter L. D. 1981: *Tenth-Century Latinity: Rather of Verona*. Undena Publications.
- 1991: *The Complete Works of Rather of Verona*. Translated with an Introduction and Notes. Medieval & Renaissance Texts & Studies. Binghamton.

- Renswoude, Irene van 2010: „The Sincerety of Fiction. Rather and the Quest for Selfknowledge“. Corradini et al. (red.) *Egotrouble Authors and their Identities in the Early Middle Ages*. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 227-242.
- 2008: „The word once sent forth can newer come back“: Trust in Writing and the Dangers of Publication“: Schulte et al. (red.): *Strategies of Writing. Studies on Text and Trust in the Middle Ages*. Brepols, s. 393-413.
- Reuter, Timothy 1991: *Germany in the Early Middle Ages, c. 800-1056*. Longman.
- Sarasin, Philipp. 2011: „Was ist Wissensgeschichte?“ Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur 36:1, 159–172.
- Schmale, Franz Josef 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schulmeyer-Ahl, Kerstin 2009: *Der Anfang vom Ende der Ottonen*. De Gruyter.
- Schütze-Pflugk, Marianne 1972: Herrscher- und Märtyrerauffassung bei Hrotsvith of Gandersheim. Steiner Verlag.
- Secord, James 2004: „Knowledge in Transit“. *Isis* 95:4, 654-672.
- Secord, James 2000: *Victorian Sensation. The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation*. The University of Chicago Press.
- Shanzer, Danuta 2002: „Laughter and Humour in the Early Medieval West“. Guy Halsall (red.): *Humour, History and Politics in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Cambridge University Press, s. 25-47.
- Skinner, Quentin 2002: *Visions of Politics. Vol. 3. Regarding Method*. Cambridge University Press.
- Staubach, Nikolaus 1989/1990: „Historia oder Satira? Zur literarischen Stellung der Antapodosis Liudprands von Cremona“. *Mittelateinisches Jahrbuch* 1989/1990: 24/25, s. 461-487.
- Sutherland, Jon 1988. *Liudprand of Cremona, Bishop, Diplomat, Historian. Studies of the Man and his Age*. Spoleto.
- Sutherland, Jon 1975: „The Idea of Revenge in Lombard Society in the eighth and tenth century: The Cases of Paul the Deacon and Liudprand of Cremona.“ *Speculum* Vol. 50, s. 391-410.
- „Theophanes Continuatus tekst 1“. M. Featherstone & J. Signes-Codoñer (red.): *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur I-IV*. Boston/ Berlin: De Gruyter, 2013, s. 8-301.
- Tischler, Matthias 2001: „Handschriftenbefunde zu den Werken Liudprands von Cremona in bayrischen und österreichischen Bibliotheken“. *Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte* 64/1, s. 59-82.
- Treadgold, Warren 2013: *The Middle Byzantine Historians*. Palgrave Macmillan.

- White, Carolinne 2015: „The Latin of the Fathers“. Ken Parry (red.). *The Wiley Blackwell Handbook to Patristics*. Blackwell Wiley, s. 471- 486.
- Van Seters; John 1983: *In Search of History. Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History*. Yale University Press.
- Widukind: „Res Gestae Saxonicae“: Rudolf Buchner & Franz-Josef Schmale (red.): *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1977, s. 16-182.
- Zietsman, J. C. 1998: „A Comic Scene with a Stoic Message: Terence’s Eunuchus in Persius’ Satire 5.161-175“. *Akroterion* 43, s. 43-51.

Websteder

Lewis & Short. Latin Word Study Tool. Perseus Digital Library, Department of Classics, Tuft University. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=compilare&la=la#lexicon> (Besøgt 2/11 2019)

Summary

New developments in history writing

Ecclesiastical authorities as role models and instructors

With Liudprand of Cremona’s work, *Antapodosis*, historical writing began to flourish in the East Frankish Kingdom after a 50-year period of absence. The dominant historical genre also experienced a shift. The predominant genre was now person oriented narrative history writing while annalistic history writing became less widespread. Each writer was even innovative in his own way. The explanation for new developments within history writing should be found in the writers’ views on conventions for text construction that is recognized knowledge about good writer’s practice. Liudprand of Cremona viewed the learned authority Rather of Verona as his role model. Based on Rather’s work *Praeloquia* and Liudprand’s *Antapodosis*, the article therefore examines these writers’ representation and legitimation of their practice. Hereby, it was established that the writers viewed novelty as means to justify the writing of texts. Rather showed future writers how they could innovate as he argued that the holy fathers should be seen as role models and instructors for posterity. Liudprand demonstrated by his use and selection of classical authors how he followed Rather and other ecclesiastical authorities. Further Liudprand’s defense and choice of historical content indicates that another source of inspiration was contemporary Byzantine history writing.

Forbilledlige herskere og eksempler til skræk og advarsel: Herskerrepræsentation i Byzans og det østfrankiske rige i 900-tallets historieskrivning

Fra den tidligste kristendom anvendte forfattere i såvel græsk- som latinsksproget historieskrivning typisk to kausale modeller til at underbygge moralske budskaber. For begge modeller gjaldt, at tekstens skildring af individet bar det moralske budskab frem. Her signalerede Guds indgriben i individets livsforløb dennes moralske habitus; Gud belønnede det gode menneske og straffede det onde.¹ Forfatterne gav således læseren moralsk vejledning og formidlede både hvem og hvilke handlinger læseren burde enten undgå eller imitere.

I 950'erne og 960'erne brugte forfatterne i Byzans og det østfrankiske rige, ligesom tidligere, fortællinger om herskeren til at formidle moralske budskaber i den sekulære historieskrivning. Men forfatterpraksis adskilte sig alligevel fra 800-tallet, for i 950'erne begyndte forfattere i disse nært forbundne riger nærmest simultant at skildre *alle herskere*, de gode, onde såvel som de mere problematiske og *alle herskere* blev desuden beskrevet langt mere udførligt og nuanceret. Tilmed foretrak flertallet af forfattere fra 950'erne og frem at skrive *fortællende* historieskrivning, mens *tællende* historieskrivning var fremherskende i 800-tallet.² Til den fortællende historieskrivning hører vurderende, tolkende genrer som *bios/vita* (*biografi*),

¹ Herbert Hunger: *Die hochsprachliche Literatur der Byzantiner*, bd. I, München 1978, s. 258 f.; Michael Allen: "Universal History 300-1000", i D. M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*, Brill 2003 s. 35-37; Thomas Heffernan: "Christian Biography: Foundation to Maturity", i D. M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*, Brill 2003, s. 116.

² Jf. fx Hagen Keller & Gerd Althoff. *Die Zeit der späten Karolinger und der Ottonen. Krisen und Konsolidierungen 888-1024*. (Gebhardt. Handbuch der deutschen Geschichte, bd. 3.), Stuttgart: Klett-Cotta 2008, s. 34 ff.; Ernst Karpf: *Herrscherlegitimation und Herrscherbegriff in der ottonischen Geschichtsschreibung des 10. Jahrhunderts*. Franz Steiner Verlag 1985, s. 2 ff.; Nikolaus Staubach: "Historia oder Satira? Zur literarischen Stellung der Antapodosis von Cremona", *Mittelalterliches Jahrbuch*, bd. 24/25 1989/1990, s. 464-470; Athanasios Markopoulos: "Byzantine History Writing at the End of the First Millenium", i P. Magdalino (red.): *Byzantium in the year 1000*, Brill 2003, s. 183 ff.; Athanasios Markopoulos: "From Narrative Historiography to Historical Biography. New Trends in Byzantine Historical Writing in the 10th-11th Centuries", *Byzantinische Zeitschrift* 102, 2009, s. 697-703; Romilly Jenkins: "The Classical Background of the Scriptores Post Theophanem", *Dumbarton Oaks Papers* 8, 1954, s. 18 f. Med sekulær historieskrivning menes narrativer med herskeres/rigers fortid som genstandsfelt. Inddelingen i *tællende* og *fortællende* historieskrivning er inspireret af Franz- Josef Schmale: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1985, s. 110 -112 såvel som af definitioner og diskussioner inden for mediaevistik og byzantinistik. Jf. Fx Bernard Guenée : *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Aubier Montagne 1980, s. 203-211; Deborah M. Deliyannis: "Introduction", i D. M. Deliyannis (red.): *Historiography in the Middle Ages*, Brill 2003, s. 1-13; Paul Magdalino: "Byzantine Historical Writing, 900-1400", i S. Foot & C. Robinson (red.): *The Oxford History of Historical Writing*, bd. 2. Oxford University Press 2012, s. 222 f.; Hunger: *Die hochsprachliche Literatur*, s. 252 f.; Anthony Kaldellis: "Byzantine History Writing 500-900", i S. Foot & C. Robinson (red.): *The Oxford History of Historical Writing*. Bd. 2. Oxford University Press, s. 210.

istoria/historia (historie/fortællende historieskrivning) og i en latinsk tradition *gesta* (handlinger).³ Fortællende historieskrivning er biografisk i den forstand, at individet og individets handlinger udgør det bærende element for den fortalte historie. Karakteristisk for den tællende historieskrivning er derimod dens annalistiske opbygning med fokus på tidsforløb. Til den tællende historieskrivning hører de mere dokumenterende genrer såsom *chronicon/xronikon/xronografia* (krønike/verdenskrønike) og særligt for det latinske Europa *annales* (annaler).⁴

I denne artikel beskæftiger jeg mig med baggrunden for brud og udviklinger i den sekulære historieskrivning i 900-tallet med fokus på forfatternes valg og brug af herskerrepræsentationer. Med udgangspunkt i en komparativ tilgang søger jeg at sandsynliggøre, at forfattere i det østfrankiske rige lod sig inspirere af den ny forfatterpraksis i Byzans. De lignende udviklinger i den sekulære historieskrivning i Byzans og det østfrankiske rige er nemlig påfaldende, fordi historieskrivningen nærmest simultant ændrede sig efter en længere stilstandsperiode.

I Byzans blev der skrevet relativt få sekulære historiske narrativer fra 843/871 indtil ca. 950 og tilsyneladende slet ingen i perioden i 921-950.⁵ Men så gav Konstantin VII Porphyrogennitus (r. 913-920/945-959) flere, desværre anonyme, forfattere i opdrag at skrive om ubeskrevne kejsere i perioden 813-886, og det resulterede i tre historiske narrativer forfattet fra ca. 950-958.⁶ Forfatterne beskrev alle kejsere i perioden 813-886. I narrativerne fremstår Konstantins VII's bedstefar Basileios I (r. 867-886), den første kejser i det langvarige makedonske dynasti (867-1056), som helt.⁷

I det østfrankiske rige blev der ligeledes skrevet færre sekulære historiske narrativer fra sidste halvdel af 800-tallet, og i perioden 908-958 stod historieskrivningen stille.⁸ Herefter skrev fire gejstlige forfattere i tidsrummet 958-970 fem sekulære historiske narrativer. Den italienske aristokrat og senere biskop Liudprand af Cremona (r. 961-972) brød som den første stilstanden i

³ Schmale referer til *vita* og *gesta* som historiske genrer. Jf. Schmale: *Funktion und Formen*, s.112 og Guenée mener derimod, at *gesta* er lig *historia* samt at *vita* ikke er en historisk genre: *Histoire et culture historique*, s. 205 f.

⁴ Jf. fodnote 2.

⁵ Markopoulos: "Byzantine History Writing", s. 183-186; Warren Treadgold: *The Middle Byzantine Historians*, Palgrave MacMillan 2013, s. 153, 165. Jf. også fodnote 50.

⁶ Jeg baserer min udlægning på Treadgold, men det er muligt, at Genesios påbegyndte dele af *Regum libri quattuor* tidligere. Jf. Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 165; Anthony Kaldellis: *On the Reigns of the Emperors*, Australian Association for Byzantine Studies 1998, s. ix-xiv.

⁷ Markopoulos: "From Narrative Historiography", s. 699 f.; Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 169-175, 185-187, 190-195; Alexander Kazhdan: *A History of Byzantine Literature (850-1000)*. C. Angelidi (red.), Athen 2006, s. 137-141, 145 f.

⁸ Sverre Bagge: *Kings, Politics and the Right Order of the World c. 950-1150*, Brill 2002, s. 24; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 2; Timothy Reuter: *Germany in the Early Middle Ages c. 800-1056*, Longman 1991, s. 2.

historieskrivningen i det østfrankiske rige, da han påbegyndte sit værk *Antapodosis* (gengældelse) i 958.⁹

Liudprand og hans slægt var oprindeligt nært knyttet til det italienske kongehof i Pavia, men dette ændrede sig kort efter Berengar II's (r. 950-962) magtovertagelse. Og som følge af uoverensstemmelser med Berengar II tog Liudprand senest 956 ophold ved kong Otto I's hof. Liudprand var velbevandret i græsk og rejste flere gange til Byzans først foranlediget af Berengar og senere af Otto I. Liudprand var bl.a. i Byzans 949-950 og skrev dele af *Antapodosis* under en rejse til det makedonske hof i 959-960.¹⁰ Liudprand opholdt sig dermed i Byzans i Konstantin VII's og dennes søn Romanos II's (r. 959-963) regeringstid både umiddelbart før og mens han skrev *Antapodosis*. Liudprands interesse for byzantinske herskerforhold er velkendt, men Liudprands narrativ omhandler dog primært italienske og østfrankiske herskeres liv og handlinger ca. 888-950.¹¹ I 960'erne satte tre andre gejstlige forfattere også fokus på hidtil ubeskrevne, nærsamtidige østfrankiske herskere.¹² Heltene i de østfrankiske narrativer er Otto I og hans far Henrik I, de to første konger i det ottonske dynasti (r. 919-1024).¹³

Fra sidste halvdel af 800-tallet undlod potentielle forfattere i Byzans og i det østfrankiske rige at skildre bestemte herskeres regeringstid eller i hvert fald specifikke perioder i rigets historie. Derudover begyndte flere forfattere i både Byzans og det østfrankiske rige inden for en relativt kort periode i midten af 900-tallet at føre historien op til deres egen samtid og udfylde hullerne i den sekulære historieskrivning, og her blev fortællende historieskrivning den foretrukne historiske genre. Heri fremstillede forfatterne den/de første herskere i både det makedonske og

⁹ For datering og info om de fem historiske værker jf. Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 6; Berschin "Hrotsvit and her Works". Phyllis R. Brown and Stephen L. Wailes (red.): *A Companion to Hrotsvit of Gandersheim (fl. 960): Contextual and Interpretive Approaches*. Brill 2013, s. 24; Bagge: *Kings, Politics*, s. 25. Hos Widukind er kap. 70-76 i bog 3 tilføjet efter 973.

¹⁰ Jf. Wolfgang Hushner: *Transalpine Kommunikation im Mittelalter*, bd. II. Hahnsche Buchhandlung 2003, s. 546-552; Nikolaus Staubach: "Graecae Gloriam. Die Rezeption des Griechischen als Element spätkarolingischer-frühottonischer Hofkultur", A. von Euw & P. Schreiner (red.): *Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und des Westens um die Wende des ersten Jahrtausends*, bd.1, Köln 1991, s. 364 f. Leyser: "Ends and Means in Liudprand of Cremona", i Timothy Reuter (red.): *Communication and Power in Medieval Europe. The Carolingian and Ottonian Centuries*, The Hambledon Press, s. 126 ff.; Walter Berschin: *Griechisch-lateinisches Mittelalter*, Francke Verlag 1980, s. 214 f.

¹¹ Herbert Hunger: "Liudprand von Cremona und die byzantinische Trivialliteratur" i E. Konstantinou (red.): *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*, Böhlau 1997, s. 197 ff.; Berschin: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter*, s. 215 ff.

¹² Keller & Althoff: *Die Zeit der späten Karolinger und Ottonen*, s. 36. Jf. også Walter Berschin: *Biographie und Epochenstil*, bd. IV/1. Anton Hiersemann Verlag 1999, s. 62.

¹³ Marianne Schütze-Pflugk: *Herrscher- und Märtyrerauffassung bei Hrotsvith of Gandersheim*, Steiner Verlag 1972, s. 65-73; Bagge: *Kings, Politics*, s. 30 ff.; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 25-27.

ottonske herskerdynasti som forbilleder (*exempla*) i lighed med antik såvel som tidligere kristen historieskrivning.¹⁴

Det er tankevækkende, at der næsten samtidigt tilsyneladende skete nybrud af samme karakter inden for historieskrivningen i Byzans og det østfrankiske rige. Både brud og udviklinger i historieskrivningen i 900-tallet er imidlertid hidtil blevet behandlet ganske separat; forskerne har holdt sig til deres 'egen' forskningstradition og det traditionelt behandlede geografiske område.¹⁵ Det er imidlertid frugtbart at foretage en komparativ analyse af parallelle brud og udviklinger i forfatterpraksis, for herigennem kan man sandsynliggøre transfer af forestillinger om historieskrivning fra Byzans til det østfrankiske rige.¹⁶

Gejstligheden i såvel 800- som 900-tallet i de frankiske områder var yderst interesseret i byzantinsk historieskrivning.¹⁷ I 900-tallet udviste gejstligheden interesse for byzantinsk lærdom i det østfrankiske rige i 900-tallet, heriblandt flere af Otto I's nærmeste slægtninge.¹⁸ Og det er muligt, at Liudprand videreformidlede forestillinger om forfatterpraksis ved det byzantinske hof til forfattere i det østfrankiske rige.¹⁹ I den eksisterende forskning på området har Liudprands rolle som mulig formidler af ny byzantinsk forfatterpraksis ikke tiltrukket sig videre opmærksomhed.²⁰ Enkelte forskere påviser dog paralleller mellem personskildringer hos Liudprand og byzantinsk historieskrivning.²¹ Desværre går disse forskere ikke i dybden og kommenterer hverken det nye herved eller ligheder og forskelle i herskerrepræsentationen i *Antapodosis* og byzantinske værker fra 950'erne, på trods af at Liudprand i sin fortale til *Antapodosis* ligesom den anonyme forfatter i fortalen til *tekst I i samleværket Theophanes Continuatus (ca. 958)* forsvarede

¹⁴ Jf. for *exemplum* Claudia Rapp: "Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium", i P. Magdalino & R. Nelson (red.): *The Old Testament in Byzantium*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection 2010, s. 176 f.

¹⁵ Jf. fx Markopoulos: "From Narrative History", s. 698 ff., 702 ff; Jakov Ljubarskij: "Man in Byzantine Historiography from John Malalas to Michael Psellos", *Dumbarton Oaks Papers* 46, 1992, s. 183-187.; Berschin: *Biographie und Epochenstil*, bd. IV/1, s. 59 f.; Staubach: "Historia oder Satira", s. 466-471; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 3 f.

¹⁶ Jf. for problematikker og mulige teknikker ved komparation jf. Chris Wickham: "Problems in Doing Comparative History", i Patricia Skinner (red.): *Challenging the Boundaries of Medieval History*, Brepols 2009, s. 8-14. Jf. Antje Flüchter for den komparative tilgang som middel til at sandsynliggøre transfer Antje Flüchter: "Einleitung: Der transkulturelle Vergleich zwischen Komparatistik und Transkulturalität", i W. Drews et al.: *Monarchische Herrschaftsformen der Vormoderne in transkultureller Perspektive*. De Gruyter 2015, s. 19.

¹⁷ Claudio Leonardi: "Intellectual Life", i T. Reuter (red.): *The New Cambridge Medieval History. Volume III c. 900-1024*, Cambridge University Press 1999, s. 192.

¹⁸ Nikolaus Staubach: "Graecae Gloriam", s. 353-367; Berschin: *Griechisch-lateinisches Mittelalter*, s. 211-240; Thomas Mayr-Harting: *Church and Cosmos in Early Ottonian Germany: the View from Cologne*, Oxford University Press 2007, s. 53, 56-59.

¹⁹ Jf. for Liudprands status blandt gejstligheden og ottonerne Huschner: *Transalpine Kommunikation*, s. 609-623.

²⁰ Jf. dog Liudprand som eksempel på "Kulturtransfer" fra Italien hos Huschner: *Transalpine Kommunikation*, s. 622 f.

²¹ Hunger: "Liudprand und die byzantinische Trivialliteratur", s. 201-202; Berschin: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter*, s. 218.

sin inklusion af skildringer af onde herskere i sit narrativ.²² Begge forfattere indikerede således næsten samtidigt, at de brød med tidligere praksis for herskerrepræsentation. I følgende diskuterer og sammenligner jeg derfor byzantinske forfattere og Liudprands udsagn om indholdsvalg samt sammenhængen med deres herskerrepræsentation. Her forholder jeg mig til forfatternes valg og brug af herskerrepræsentationer i deres værker med afsæt i den historiske og teksthistoriske kontekst, dvs. med fokus på den tid, forfatterne levede i og skrev om samt den genre, forfatterne skrev sig ind i.

At få forfatteren og Konstantin VII i tale: Hvilke herskere er passende at skildre i et historisk værk, hvem, hvordan og hvorfor?

I de tre byzantinske historiske narrativer fremstillede forfatterne Konstantin VII som drivkraften bag værket. I fortalen til *Vita Basilii* og *Theophanes Continuatus I* får vi at vide, at Konstantin selv studerede historie og endda indsamlede kilderne, som lå til grund for det enkelte værk. I *Vita Basilii* præsenteres Konstantin VII som forfatteren.²³ I dag er den gængse tolkning dog, at Konstantin kun skrev fortalen, mens en ”ghostwriter” skrev resten af *Vita Basilii*.²⁴ Forfatteren af *Regum libri quattuor*, kendt under navnet Josef Genesios, oplyste derimod, at han selv indsamlede sine kilder. Genesios fortalte dog også, at han skrev på Konstantins befaling.²⁵ Byzantinister betvivler, at Genesios skrev på Konstantins bud og mener, at Genesios skrev *Regum libri quattuor* for at opnå Konstantins gunst.²⁶ Det er tvivlsomt, hvorvidt Genesios opnåede denne velvilje. I hvert fald mener

²² Herefter Theophanes Continuatus I. Theophanes Continuatus er betegnelsen for en samling af tre tekster, hvoraf de to første tekster blev skrevet af to anonyme forfattere i opdrag af Konstantin VII. Samlingen betegnes som ”Theophanes Continuatus”, idet teksterne ses som en fortsættelse af Theophanes Bekenderens *Chronographia*, som slutter med år 813. Færdiggørelsen af tekst I og II (*Vita Basilii*) ansætter Treadgold til hhv. ca. 958 og 950. I forskningen er der tradition for at referere til byzantinske værkers titel i latinsk oversættelse. Jeg følger derfor denne praksis. Jf. Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. xiv, 165. Anvendt udgave af Theophanes Continuatus I i Jeffrey Michael Featherstone & Juan Signes-Codoñer (red.): *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I-IV*, De Gruyter 2015. Jf. evt. gengivelse af fortaler hos Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 190 og Staubach: ”Historia oder Satira”, s. 466 f.

²³ *Vita Basilii*, kap. 1; Theophanes Continuatus I, fortale. Anvendt udgave af *Vita Basilii* i Ihor Ševčenko (red. og overs.): *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*, Berlin/Boston: De Gruyter, 2011.

²⁴ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 165 f.; Cyril Mango: ”Introduction”. Ihor Ševčenko (red. og overs.): *Chronographiae quae Theophanes Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*, Berlin/Boston: De Gruyter 2011, s. 13.

²⁵ *Regum libri quattuor*, fortale; Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 180-181. Anvendt udgave af *Regum Libri Quattuor* i Beck et alii (red.): *Iosephi Genesii. Regum Libri Quattuor*, Berlin/New York 1978.

²⁶ Kaldellis: *On the Reigns*, s. ivx.

flere byzantinister, at Konstantin var utilfreds med Genesios' narrativ og derfor gav en anden forfatter i opdrag at skrive om de samme kejsere, dvs. i *Theophanes Continuatus I*. Genesios promoverede nemlig ikke den makedonske kejserslægts grundlægger på passende vis.²⁷ Flere anfører, at den forherligende fremstilling af Basileios I i historieskrivningen var central for Konstantins propagandistiske formål.²⁸ Og det er da også en sandsynlig forklaring på, hvorfor Konstantin valgte at stilisere sin bedstefader som *exemplum* per se. I min optik var en af de største udfordringer for Konstantin VII dynastiskiftet i Byzans i 867. Basileios I, tiltog sig nemlig magten under tvivlsomme omstændigheder; han lod sin forgænger Michael III myrde. I sin sam- såvel som eftertid var Basileios I derfor genstand for omfattende kritik.²⁹ Basileios risikerede nemlig qua sin morderiske handling at blive defineret som tyrann og dermed illegitim indehaver af kejserembedet.³⁰ Og i Konstantins samtid underminerede denne kritik grundlaget for den makedonske herskerslægts retmæssige krav på kejsertronen, som i forvejen var under pres. Konstantin var illegitim og hans krav på tronen var derfor omstridt fra fødslen. Hans far Leo VI (r. 886-912) havde problemer med at producere en arving og Konstantin VII, hans eneste søn, blev født af elskerinden Zoe. Det hjalp ikke, at Leo VI giftede sig med Zoe, for gyldigheden af Leo VI's fjerde ægteskab forblev et stridspunkt inden for kirken.³¹ Og i 920 blev Konstantin VII som 13-årig endda de facto afsat af sin sted- og svigerfar Romanos I (r. 920-944), da denne udnævntes til medkejser. Konstantin VII genvandt dog magten i Byzans 945, hvorimod Romanos I døde i eksil fordrevet af sine egne sønner.³²

Propagandistiske formål alene kan dog ikke forklare, hvorfor forfatterne oplyste, at Konstantin VII ønskede, at de to narrativer *Regum libri quattuor* og *Theophanes Continuatus I*

²⁷ Featherstone & Signes Codoñer: *Chronographiae*, s. 14.

²⁸ Markopoulos: "From Narrative History", s. 698, 702; Michael Featherstone: "Theophanes Continuatus: a History for the Palace", i P. Odorico (red.): *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat*, Paris 2012, s. 125 f.; Lieve van Hoof: "Among Christian Emperors. The Vita Basilii by Constantine VII Porphyrogenitus", *The Journal of Eastern Christian Studies* 54, nr. 3-4, 2002, s. 180-183.

²⁹ Shaun Tougher: "After Iconoclasm (850-886)", i J. Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500-1492*, Cambridge University Press 2008, s. 293-296; Athanasios Markopoulos: "Constantine the Great in Macedonian Historiography: Models and Approaches", i P. Magdalino (red.): *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries. Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St Andrews, March 1992*, Aldershot 1994, s. 160; Henry Chadwick: *East and West: The Making of a Rift in the Church*, Oxford University Press 2003, s. 161-163.

³⁰ Gilbert Dagron: "Lawful Society and Legitimate Power", i A. Laiou & D. Simon (red.): *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Harvard University Press 1994, s. 32; Jf. for forståelsen af tyrann i Byzans Dagron: *Emperor and Priest*, s. 14-15.

³¹ Jonathan Shepard: "Equilibrium to Expansion (886-1025)", i J. Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge University Press 2008, s. 503; Shaun Tougher: *Leo VI*, s. 37 ff., 133-136.

³² Shepard: "Equilibrium to Expansion", s. 505-511.

begyndte med Leo V (r. 813-20) og her brugte en hel bog på at fortælle om en kejser uden forbindelse til Basileios I.³³

Flere mener da også, at det ligeledes er væsentligt at forholde sig til, at Konstantin kunne have været utilfreds med de sproglige og stilistiske elementer hos Genesios.³⁴ En væsentlig forskel på *Regum libri quattuor* og *Theophanes Continuatus I* er i hvert fald, at Konstantin tilsyneladende var langt mere involveret i skriveprocessen i det sidstnævnte værk. I fortalen til *Theophanes Continuatus I* præsenterede forfatteren sig endda som Konstantins pen, så vi kan forvente, at forfatteren gengav fortiden i overensstemmelse med Konstantins ønsker. Her oplyste forfatteren også, hvorfor Konstantin involverede sig i historiske studier og hvad dennes intention var med værket. Den anonyme forfatter fortalte i *Theophanes Continuatus I*, at Konstantin studerede, fordi dette frembragte religiøs iver (*zēlon*) og dyd (*aretē*) hos de undersåtter, som var lærelystne og elskede historie. Forfatteren mente at vide, at Konstantin havde indsamlet skrevne såvel som mundtlige kilder med den ædle intention at opstille en form for fælles instruktion (*koinon didaskaleion*) for alle (*pas*), nemlig det foreliggende historiske værk. Således begrundede forfatteren værdien af Konstantins historiske studier såvel som dennes intention; at værket ville besidde moralsk nytte for hans undersåtter. Vi får endda at vide, at Konstantins intention er ædel og i og for sig fremstår dette som et uproblematisk udsagn. Til gengæld står udsagnet i kontrast til forfatterens længere forsvar for Konstantins indholdsvalg. Forfatteren må have forventet indvendinger mod Konstantins indholdsvalg. Forfatteren anså det i hvert fald for nødvendigt at påpege over for læser, at Konstantin havde valgt at fortælle alt om de foregående kejsers livsførelse, selv om størstedelen var onde (*faulos*) og på ingen måde strålende (*lampros*), for gode mænd (*spoudaios*) kunne uddrage de nyttige ting (*ta xrēsima*). Hermed signalerede forfatteren det nye og anderledes ved historieskrivningen hos *Theophanes Continuatus I*, nemlig skildringen af onde kejsere. Endda genoptog og nuancerede forfatteren denne tematik senere i fortalen og anførte, at han formidlede historien (*istoria*) til dem, som ikke tog på deres livsførelse med ligegyldighed; det var til gavn (*kerdos*) og ikke skade (*zēmia*) at kunne skelne mellem det ædle liv og det, der ikke var det.

³³ Jf. fortalen hos Genesios og i *Theophanes Continuatus I*. For gennemgang af indholdet i første bog i de to værker jf. Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 185, 191.

³⁴ Featherstone & Signes Codoñer: *Chronographiae*, s. 14; Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 188. Jf. fx Featherstones diskussion af forfatterens kreativitet i *Theophanes Continuatus I* overfor Genesios i "History for the Palace", s. 126 ff.

Imidlertid oplyste forfatteren i *Theophanes Continuatus* I ikke navnet på de kejsere, han opfattede som onde, men blot at størstedelen af de skildrede kejsere var onde. Forfatteren beskrev i alt seks kejsere i 4 bøger. De primært portrætterede er Leo V, Michael II (r. 820-29), Theophilos I (r. 829-842) og Michael III (r. 842-867), som hver skildres i en bog. Skildringer af Michael I Rangabe (r. 811-813) og Basileios I indgår som en del af narrativet om hhv. Leo V og Michael III.³⁵ I forskningen mener man, at de onde kejsere referer til Leo V, Michael II, Theophilos I og Michael III.³⁶ Og det er en sandsynlig tolkning, men dog tvivlsomt, at forfatteren betragtede Michael III som gennemført ond. Leo V, Michael II og Theophilos I's religiøse overbevisning stred nemlig med de dominerende forestillinger om korrekt gudsdyrkelse i 900-tallet.³⁷ Disse kejsere var ikonoklaster og dermed taberne i striden om brugen af ikoner i liturgien, der rasede i 700- og 800-tallet. Ikonoklaster forbød brugen af ikoner i gudsdyrkelsen, mens deres modstandere, de ikonodule, var fortalere herfor. Striden om ikoner blev endeligt tilendebragt i 843 under Michael III med de ikonodule som stridens vindere, da han sammen med sin mor kejserinde Theodora genindførte brugen af ikoner i liturgien.³⁸ Til gengæld ville en fremstilling af Michael III som ond fra fødslen vel stille spørgsmålstejn ved validiteten af genindførelsen af ortodoksien.

Forfatteren i *Theophanes Continuatus* I dæmoniserede tydeligt de ikonoklastiske kejseres trosforståelse. Fx fortalte forfatteren om Leo V, at han offentligt proklamerede ødelæggelsen af de ærværdige ikoner og oplyste, at kætteriets galskab havde holdt Leo V fast fra fødslen.³⁹ Andetsteds berettede forfatteren, hvorledes Leo V med sin galskab mod de fromme vakte den guddommelige og retfærdige vrede mod de ugudelige.⁴⁰ Men samtidig hermed beskrev forfatteren enkelte steder også de ikonoklastiske kejseres positive karaktertræk, særligt Theophilos'.⁴¹ Fx anførte forfatteren, at Theophilos' udøvede retfærdighed og vakte angst i onde mennesker, fordi han hadede ondskab og var retfærdig samt vakte beundring hos de gode, fordi han var alvorlig og streng, men samtidig pointerede forfatteren, at Theophilos alligevel ikke kunne afholde sig fra ondskab og oplyste, at Theophilos som sin far (Michael II) holdt fast i det kætterske

³⁵ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 191-195. Treadgold nævner ikke Michael Rangabe.

³⁶ Mango: "Introduction", s. 6 f.

³⁷ Dagron 2003: *Emperor and Priest*, s. 6 f., 194, 218 f.

³⁸ For ikonoklasmen jf. Leslie Brubaker & John Haldon: *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: a History*. Cambridge University Press 2011. Traditionelt refererer man til to ikonoklastiske perioder, hhv. 730-787 og 815-842.

³⁹ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 17.

⁴⁰ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 20.

⁴¹ Jf. fx Tinnefeld: *Kategorien der Kaiserkritik*, s. 191; Kazhdan: *History of Byzantine Literature (850-1000)*, s. 146 ff. Ljubarskij: "Man in Byzantine Historiography", s. 185 ff.

fjendskab til ikoner.⁴² Årsagen til forfatterens vægelsindethed kunne være, at forfatteren ikke ville negligere ikonodule kilders positive udsagn om Theophilos. Ifølge forfatteren fortalte kejserinde Theodora nemlig patriark Methodios (r. 843-847), at Theophilos I angrede sit kætteri lige før han døde. Forfatteren oplyste også, at Theodora med det argument fik gejstlige til at søge tilgivelse hos Gud for Theophilos' handlinger efter dennes død og gav kejserinden en skriftlig garanti herfor.⁴³ Forfatteren foregreb dermed muligvis i sin portrættering af Theophilos, at denne kejser ifølge helgenen Theodora på sit dødsleje ikke længere var kættersk og dermed ond.

Det er endnu mere tvivlsomt, hvorvidt forfatteren anså den fjerde portrætterede kejser, Michael III for at være ond. En forfatter i Konstantins tjeneste kunne vel ikke fuldstændig afskrive Michael III som ond kejser, for derved underminerede han Basileios' retmæssige krav på tronen. Michael III adopterede Basileios I og gjorde ham til medkejser i 866. Hermed forlenede Michael III Basileios I med legitimitet som kejser og banede dermed vejen for det makedonske dynasti.⁴⁴ Det er snarere sandsynligt, at forfatteren/Konstantin mente, at Michael III havde udviklet sig fra at være en god kejser til en utilstrækkelig kejser, som begik onde handlinger. Fx berettede forfatteren, at Michael III's mor den hellige kvinde (*ierōtatē gunē*) havde gjort det klart for Michael III, at han havde fjernet sig fra Gud. Og forfatteren indføjede her, at det var umuligt for Michael III, der havde vendt sig fra dyden at slå ind på den velsignede vej. Endvidere oplyste forfatteren, at årsagen hertil var Michaels værger (*epitropos*), for hans værger prøvede ikke på at sætte en stopper for hans lektioner i ondskab (*ponēroterōn didagmatōn*), men opmuntrede ham snarere i dem og forfatteren fortalte om disse værger, at de tiltrak ondskab (*ta kaka*).⁴⁵ Således var Michael III som de ikonoklastiske kejsere heller ikke forbilledlig, men hans værger bar en del af skylden for hans onde adfærd. Det kunne endda tyde på, at forfatteren mente, at Michael III engang havde været en god gudfrygtig kejser.

Forfatteren i *Theophanes Continuatus I* argumenterede for værdien ved at portrættere onde kejsere og her refererede han sandsynligvis til de gennemførte ikonoklaster Leo V og Michael II. Det er mere uklart, om forfatteren også kategoriserede Theophilos og Michael III som onde, men sandsynligt. Forfatterens forsvar for skildringen af onde kejsere kan forstås som en retfærdiggørelse

⁴² *Theophanes Continuatus I*, bog 3, kap. 2.

⁴³ *Theophanes Continuatus I*, bog 4, kap. 4-6.

⁴⁴ Shaun Tougher: *The Reign of Leo VI. (886-912). Politics and People*. Brill 1997, s. 28 f. Jf. for denne praksis Marie-France Auzépy: "State of Emergency (700-850)", i J. Shepard (red.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge University Press 2008, s. 274-275.

⁴⁵ *Theophanes Continuatus I*, bog 4, kap. 39. Jf. også bog 4, kap. 17, 19 for karakteristikkene af disse værger.

af et brud med gængs forfatterpraksis, for hvorfor uddybede forfatteren ellers sin begrundelse for at skildre onde kejsere.⁴⁶ Størstedelen af 800-tallets byzantinske historie blev netop først skrevet i 900-tallet.⁴⁷ Fx undlod forfattere tilsyneladende at skildre ikonoklasters liv- og handlinger såvel som Michael III's regeringstid efter 843/871. Den mest detaljerede skildring af ikonoklastiske kejsere kan ses i aristokraten Theophanes Bekenderens *Chronographia* ca. 813-815.⁴⁸ Munken Georgios byggede på Theophanes skildring af kejserne under den første ikonoklasme og skildrede kun kejserne under den anden ikonoklasme overfladisk i *Chronicon Syntomon* (843/871).⁴⁹ Georgios afsluttede sit værk med året 843 og undlod at inkorporere Michael III's regeringstid i sit værk.⁵⁰ I lighed hermed synes forfatteren af et nu tabt historisk værk fra 913 at have udeladt Michael III's regeringstid, dvs. de makedonske kejsere Basileios I og Leo VI udgør narrativets omdrejningspunkt, mens forfatteren kun skildrede de dele af Michael III's regeringstid, som omhandlede Basileios I's vej til magten.⁵¹ Således er det muligt, at potentielle ikonodule forfattere i det sene 800-tal og tidlige 900-tal var af den opfattelse, at hverken ikonoklastiske kejsere eller Michael III's livsforløb var værd at skildre og derfor fravalgte at skildre disse, i samtidens øjne, problematiske kejsere.

At forfatteren valgte at skildre onde kejsere i *Theophanes Continuatus I* kan muligvis forklares med en tilbagevendende til tidligere byzantinsk forfatterpraksis. I fortalen til *Theophanes Continuatus I* nævnte forfatteren nemlig sin forbindelse til Theophanes Bekenderen. Han anførte, at Konstantin var Theophanes' sønnesøn og hvorledes kejser Konstantin ærede Theophanes gennem sine værker. Og videre fortalte forfatteren, at Konstantin anså det for passende at starte sit historiske værk med Leo V og afslutningen på den velsignede Theophanes' værk. Det er ganske foreneligt med, at Konstantins egen mor fremmede udbredelsen af Theophanes Bekenderens værk.⁵² Theophanes Bekenderens værk besad dermed en særlig status ved makedonernes hof og fungerede

⁴⁶ Jf. også fortalen i *Regum Libri Quattuor* for et lignende men mere vagt forsvar for Genesios' beretning om ubeskrevne begivenheder.

⁴⁷ Leslie Brubaker & John Haldon: *Byzantium in the Iconoclast Era... Sources*, s. 167.

⁴⁸ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 66 f.

⁴⁹ Tinnefeld: *Kategorien der Kaiserkritik*, s. 85; Markopoulos: "Byzantine History Writing", s. 184; Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 114 ff. Dateringen af værket er omdebatteret.

⁵⁰ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 114 ff.

⁵¹ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 126-132. Treadgold stiller spørgsmålstegn ved antagelsen om, at værket fuldstændigt udelod Michael III's regeringstid og mener, at værket inkluderer årene 855-912.

⁵² Juan Signes-Codoñer: "Theophanes at the Time of Leo VI", i Marek Jankowiak & Federico Montinaro (red.): *Studies in Theophanes*. Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance 2015, s. 161 ff., s. 168 ff. Ifølge Signes-Codoñer kunne Konstantin VII umuligt have været Theophanes' sønnesøn, men Konstantin var muligvis beslægtet med Theophanes via sin moder Zoe Karbonopsinas slægtslinje og havde arvet forestillingen om dette slægtskab fra sin moder. Jf. også Alexander Kazhdan: *A History of Byzantine Literature (650-850)*, Athen 1999, s. 205 ff.

muligvis i et vist omfang både som rollemodel og argument for værdien ved at beskrive de ikonoklastiske kejseres og andre kejseres livsførelse. Theophanes skildrede alle herskere i et kontinuum fra Diokletian (r. 284/285) til begyndelsen af Leo V's regeringstid.⁵³ Således beskrev Theophanes også dem, som han og andre ligesindede ikonodule i hans egen samtid anså for ugudelige, dvs. de ikonoklastiske kejsere under den første ikonoklasme (730-787).⁵⁴

Årsagen til, at forfatteren åbenbart vurderede, at der var behov for at forklare læseren, hvorfor det var gavnligt at skildre onde kejsere var muligvis, at forfatteren i sit narrativ brød med samtidige forestillinger om passende indhold i et historisk værk; man betragtede kun skildringen af den gode kejser som nyttig.⁵⁵ Her forventede forfatteren måske kritik for, at han ikke fulgte autoriteten, biskoppen Basileios af Cæsarea (ca. 329-379). Denne kirkefader havde i den vidt udbredte epistel *Ad adolescentes* skrevet, at digte og prosa var af nytte i de tilfælde, hvor de skildrede gode mænds ord og handlinger, mens man skulle lukke ørerne for skildringer af de onde, for onde ord førte til onde gerninger.⁵⁶ Her kan det tænkes, at forfatteren lod sig inspirere af en Theophanes Bekenderen som sit hellige kristne forbillede for denne praksis – at vælge at skildre ikonoklastiske kejsere samt andre problematiske kejsere og derudover skildre disse som en form for modbillede til den ideelle kejser.⁵⁷ Hvis vi anskuer forfatterens forsvar for sit indholdsvalg som et tegn på nytænkning i 900-tallets historieskrivning, anså potentielle forfattere fra det sene 800-tal indtil 950'erne muligvis onde kejsere for alt for moralsk forkastelige og derfor ikke en skildring værdig. Forfatteren fulgte måske en antik tradition, for her fordømte fraværet af erindringen (*damnatio memoriae*) nemlig herskeren.⁵⁸ Det kunne forklare, hvorfor størstedelen af 800-tallets historie først blev skrevet i 900-tallet. Derudover ville forfatteren vel ikke risikere at blive anklaget for at forlede den almindelige læser til efterligning af onde kejsere og dermed amoral. Forfatteren fremførte jo netop til sidst i sin fortale, at gode mænd eller dem, der tog deres livsførelse alvorligt,

⁵³ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 39; jf. også oversættelsen hos Cyril Mango & Roger Scott: *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Clarendon Press 1997, s. 1-2.

⁵⁴ Tinnefeld: *Kategorien der Kaiserkritik*, s. 60 ff.

⁵⁵ Martin Hinterberger: "Byzantinische biographische Literatur des 10. Jahrhunderts: Quellenkritik-reizvolle Erzählungen- Fiktion" i S. Enderwitz & W. Schamoni (red.): *Biographie als Weltliteratur*, Heidelberg: Mattes Verlag, 2009, s. 57-60. Byzantinske biografier skildrede kun forbilledlige personer.

⁵⁶ Paul Lemerle: *Byzantine Humanism*, s. 44 f.; Basileios af Cæsarea: *Ad adolescentes*, kap. IV-VI i: Jeffrey Henderson (red.): *Basil. Letters 249-368. On Greek Literature*. Harvard University Press 2005, s. 386-406.

⁵⁷ Jf. vedr. ligheder i personskildringer i Theophanes Bekenderens værk og Theophanes Continuatus I Ljubarskij: "Man in Byzantine Historiography", s. 181-186.

⁵⁸ Auzépy: "State of Emergency", s. 253 f.; Charles Hedrick: *History and Silence. Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity*, University of Texas Press 2000, s. 91-94. Ifølge Auzépy var de to første ikonoklastiske kejsere Leo III og Konstantin V var genstand for "virtual damnatio memoriae". Jf. Hedrick vedr. begrebet *damnatio memoriae*.

kunne lære noget nyttigt af de onde kejsere. Forfatteren i *Theophanes Continuatus I* anførte endda som et argument for sit indholdsvalg, at det var muligt at skelne mellem det ædle liv og det, der ikke var det. Forfatteren forklarede dog ikke nærmere, hvordan det kunne lade sig gøre. Denne tematik vil jeg adressere i næste afsnit.

Det sørgelige endeligt i Byzans: Tegn på kejserens ondskab i historieskrivningen

I *De administrando imperio* figurerer som i *Theophanes Continuatus I* en forestilling om, at det var gavnligt at anvende både forbilledlige og onde kejsere som moralske eksempler samt at, det var muligt at skelne mellem gode og onde herskeres embedsførelse. I *De administrando imperio* forklarede Konstantin VII eksplicit, hvorledes man kunne erkende og anvende den onde kejser som et moralsk eksempel. Forfatteren af *Theophanes Continuatus I* må have kendt til Konstantins VII's vejledning i regeringsudøvelse *De administrando imperio* (948-952) til sønnen Romanos II.⁵⁹

” (Bemærk) også, at de, som ønsker at herske lovmæssigt, bør afholde sig fra at imitere eller efterligne de gerninger, som nogle har fuldført i ondskab på grund af uvidenhed eller egenrådighed. Derimod bør den lovmæssige hersker præsenteres for de berømmelige handlinger af dem, som har hersket retmæssigt og retfærdigt, således at de ædle billeder bliver foreholdt ham som eksempler til efterligning, og han både stræber efter at være som disse forbilleder og lader sig guide af dem i alle sine handlinger. For det endeligt han fik, skyldtes hans egenrådige handlinger, jeg taler om herren Romanos (Romanos I); Det (hans endeligt) er egnet som moralsk eksempel for dem, som ønsker at imitere hans onde handlinger.”⁶⁰

⁵⁹ Featherstone & Signes- Codoñer: *Chronographiae*, s. 10; Moravcsik & Jenkins: *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*, rev. udg., Washington 1967, s. 11 ff.; András Németh: *The Excerpta Constantiana and the Appropriation of the past*. Cambridge University Press 2018, s. 130-137.

⁶⁰ *De Administrando Imperio*, kap. 13, s. 74-76. “Καὶ ὅτι μὴ δεῖ τὰ κακῶς παρὰ τινων ἐξ ἀμαθείας ἢ αὐθαδείας καταπραχθέντα τοὺς ἐννόμως ἄρχειν βουλομένους μιμεῖσθαι τε καὶ ζηλοῦν, ἀλλὰ τῶν ἐννόμως καὶ δικαῶς βεβασιλευκότων τὰς αἰοιδίμους πράξεις ἔχειν, ὡς εἰκόνας ἀγαθὰς εἰς παράδειγμα προκειμένας μιμήσεως καὶ κατ’ ἐκείνας πειρᾶσθαι καὶ αὐτὸν ἀπευθύνειν πάντα τὰ παρ’ αὐτοῦ ἐνεργούμενα, ἐπεὶ καὶ τὸ διὰ τὰς τοιαύτας αὐτοβούλους πράξεις αὐτοῦ ἐπελθὼν αὐτῷ τέλος, φημὶ δὴ τῷ κυρῷ Ρωμανῷ, ἱκανὸν ἐστὶν πρὸς σωφρονισμὸν παράδειγμα τῷ βουλομένῳ τὰ κακῶς παρ’ ἐκείνου πραχθέντα ζηλοῦν.” Anvendt udgave Moravcsik & Jenkins: *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*, rev. udg., Washington 1967.

Ifølge Konstantin kunne man altså erkende, hvornår en kejser begik onde handlinger. Tegnene herpå var tydelige qua kejserens endeligt. Omstændighederne omkring kejserens død afspejlede dermed den moralske værdi af dennes livs- og embedsførelse. Konstantin uddybede desværre hverken, hvilke onde handlinger Romanos I havde gjort sig skyldig i eller hvori dennes (sørgelige) endeligt bestod. Med onde handlinger menes sandsynligvis Romanos' "uretmæssige" magtovertagelse i 920. Romanos sørgelige endeligt består vel i, at hans egne sønner afsatte ham i 944, hvorefter Romanos døde i eksil.

Jeg forstår Konstantins argument således, at Romanos var et godt eksempel til indlæring af moral, fordi man kunne udlede af Romanos' endeligt, at man skulle undlade at imitere dennes handlinger, for ellers ville man selv møde et skrækeligt endeligt. Ifølge Konstantin gav historisk viden således indsigt i, hvorvidt en kejser burde imiteres eller ej og her fungerede kendskab til omstændighederne for kejserens død som vurderingsgrundlag. Konstantin omtalte også værdien af historisk viden/erfaring andetsteds. Fx udtalte Konstantin VII i fortalen til værket *Vita Basilii*, at han ønskede at indgyde erfaring (*empeiria*) og viden om offentlige anliggender i de bedste mænd (*spoudaioteros*) gennem historien (*istoria*).⁶¹ Hermed indikerede Konstantin, at han anså historieskrivningen som formidler af erfaring og viden til de bedste mænd, således udgjorde historiske erfaringer/viden om kejserens livsforløb et væsentligt vurderingsgrundlag for kejserens moralske habitus.

I forskningen anføres, at den typiske byzantinske forfatter afventede herskerens død, før han beskrev herskerens regeringstid.⁶² Nogle forklarer det med, at forfatteren ville undgå repressalier fra den samtidige kejser.⁶³ Det er en plausibel begrundelse, men det kan også forklares på anden vis. Med anvisningen i *De administrando imperio* for øje kan årsagen til forfatterens afventen nemlig være, at forfatteren betragtede omstændighederne for herskerens død og selve døds måden som et afgørende pejlemærke for, hvordan han efterfølgende kunne tolke og vurdere herskerens embedsførelse. Forfattere i Konstantins tjeneste skildrede netop på detaljeret vis omstændighederne ved den enkelte kejsers død. Det kan ses i *Theophanes Continuatus I, Vita Basilii* såvel som *Regum libri quattuor*.⁶⁴ Der synes derudover at være en sammenhæng mellem

⁶¹ *Vita Basilii*, kap. 1; Jf. vedr. empiri Jenkins: "Post Theophanem", s. 17 ff.

⁶² Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 153. Biografier blev også skrevet posthumt jf. Hinterberger: "Byzantinische biographische Literatur", s. 64.

⁶³ Treadgold: *Middle Byzantine Historians*, s. 153.

⁶⁴ Theophanes Continuatus I, bog 1, kap. 25-26; bog 2, kap. 28, bog 3, kap. 40-41, bog 4, kap. 44; *Vita Basilii*, kap. 102; *Regum libri quattuor*, bog 1, kap. 19-21, bog 2, 15, bog 3, 18, 22, bog 4, kap. 20, kap. 28.

forfatterens beskrivelse af den enkelte kejsers endeligt og hans vurdering af dennes moral. Dette fremgår tydeligt af herskerrepræsentationer i *Theophanes Continuatus I* og *Vita Basilii*.

I *Theophanes Continuatus I* beskrev forfatteren nemlig de ikonoklastiske kejsers død i en negativ tone, således at kejserens endeligt fremstår som uværdigt. Leo V forsvarede sig mod sine morderes sværd med træ fra korset og dør. Under mordhandlingen skiltes Leos arm fra kroppen ved kravebenet. Endda oplyste forfatteren, at en eller anden efterfølgende skar Leos hoved af og efterlod kroppen som en stump genstand.⁶⁵ Michael II døde af en nyresygdom, som gjorde det smertefuldt og svært for ham at tisse, mens Theophilos døde i sengen af mavediarré og tuberkulose.⁶⁶

Forfatteren beskrev også Michael III i et overvejende negativt lys. Forfatteren karakteriserede Michael III således, at han fremstod som umådeholdende og ugudelig; Michael III var fortrukket, vild med hestevæddeløb og ødsel i pengesager og udviste ringe respekt for patriarken.⁶⁷ Forfatteren oplyste tilmed, at Michael III nedkaldte Guds vrede over sig med opførsel, som var upassende for kejserværdigheden.⁶⁸ Og forfatteren udtalte andetsteds, at mange havde sagt, at der var en grænse for alt, både det skammelige (*aisxros*) og det naturlige (*fusikos*) og at erfaringen (*peira*) var en præcis lærer heri. Og efter disse indledende bemærkninger, oplyste forfatteren, at Michael III aldrig kunne få nok af hestevæddeløb, ublandet vin eller andre skammelige handlinger. Implikationen er således, at Michael III's manglende mådehold og skammelige handlinger vil blive straffet. Men forfatteren syntes tilsyneladende, at det mest problematiske var, at Michael III fortrød, at han havde gjort Basileios I til kejser. Dette karakteriserede forfatteren nemlig som begyndelsen på slutningen.⁶⁹ I samme kapitel fortalte han, at Michael III planlagde at myrde Basileios I, men at Gud reddede Basileios I. Til gengæld var Michael III ikke så heldig. Forfatteren berettede nemlig, at Michael III blev myrdet af mænd i hans egen tjeneste.⁷⁰ Gud holdt således hånden over Basileios I, men altså ikke over Michael III. I *Vita Basilii* vurderede forfatteren Michael III's endeligt mere eksplicit. Her fortalte forfatteren, at Michael III fik 'et endeligt i overensstemmelse med hans skammelige og ødelæggende livsførelse

⁶⁵ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 25-26.

⁶⁶ *Theophanes Continuatus I*, bog 2, kap.28, bog 3, kap. 34,40-41

⁶⁷ Jf. Kazhdan: *History of Byzantine Literature (850-1000)*, s. 147; Tinnefeld: *Kategorien der Kaiserkritik*, s. 98-101; *Theophanes Continuatus I*, bog 4, kap.36-39, 43-44.

⁶⁸ *Theophanes Continuatus I*, bog 4, kap. 37.

⁶⁹ *Theophanes Continuatus I*, bog 4, 44.

⁷⁰ *Theophanes Continuatus I*, bog 4, kap. 44.

for ham selv og riget'.⁷¹ Således viste forfatteren i *Vita Basilii*, hvorledes kejserens død fungerede som vurderingsgrundlag for kejserens moral, samt demonstrerede med det historiske forløb som belæg, at Michael III var ond til slut i livet.

I *Theophanes Continuatus I* fremstår Michael Rangabe derimod i et overvejende positivt lys på trods af hans sørgelige endeligt. Fx anførte forfatteren, at Michael Rangabe var mild (*praos*) og gudfrygtig (*pistos*).⁷² Og han oplyste tilmed, at da tyrannen Leo V kom til paladset, opgav Michael Rangabe tronen for at undgå, at riget blev badet i brødres blod. Herefter fortælles, at Michael Rangabe blev forvist af Leo V til en ø og frem til sin død 32 år senere levede i eksil som munk og hans sønner kastredes.⁷³ Forfatterens fremstilling af Michael Rangabe synes umiddelbart at afvige fra den skabelon, hvor kejserens endeligt udgjorde en ledetråd for forståelsen af, hvorvidt han var ædel eller ond. At Michael Rangabe, på trods af sit sørgelige endeligt, alligevel var ædel, italesatte forfatteren indirekte, da teksten oplyste om, at Guds udvalgte også prøves som guld i ild. Her fortalte forfatteren, at denne prøvelse ofte tillades efter et cyklisk tidsmønster; det er altså undtagelsen snarere end reglen. Samme sted henviste forfatteren til den fromme Job i Bibelen, som blev prøvet af Gud. Hermed etablerede forfatteren en parallel mellem Michael Rangabe med Job, det erklærede forbillede for flere byzantinske helgenbiografier.⁷⁴ Forfatteren syntes således at være bevidst om sit forklaringsproblem og søgte vel med denne parallel at forklare, hvorfor Michael Rangabes livsforløb ikke understøttede hans positive vurdering af denne kejser.

Basileios I var genstand for forherligelse i *Theophanes Continuatus I*, men forfatteren beskrev ikke hans regeringstid til ende. Forfatteren foregreb flere steder – og har dermed været vidende om – hvad der vil blive beskrevet i *Vita Basilii*.⁷⁵ I *Vita Basilii* skildrede forfatteren Basileios I som et *exemplum* per se. Forfatteren understregede fx direkte, at der var tale om gengivelse af en herskers handlinger og hele hans opførsel og at teksten skulle tjene som en standard for dyd og som genstand for imitation for hans efterkommere.⁷⁶ Forfatteren gengav også omstændighederne for Basileios' død – Basileios I døde af diarré og tuberkulose, ganske lig beskrivelsen af kejser Theophilos' endeligt i *Theophanes Continuatus I*. Basileios I's død fremstår dog noget mere værdig end Theophilus', for i *Vita Basilii* beskrives, at Basileios' sygdom var

⁷¹ *Vita Basilii*, kap. 27.

⁷² *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 9.

⁷³ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 9-10.

⁷⁴ *Theophanes Continuatus I*, bog 1, kap. 8. Her alluderede forfatteren også til Siraks bog, hvor fokus netop er på såvel prøvelser som erfaring som et positivum. Jf. for Job Hinterberger: "Byzantinische Biographische Literatur", s. 59.

⁷⁵ Featherstone & Codoñer: *Chronographiae*, s. 4.

⁷⁶ *Vita Basilii*, kap. 1-2.

forårsaget af en jagtulykke.⁷⁷ Man kunne godt have forestillet sig en (endnu) mere værdig død for Basileios, som jo står som det makedonske dynastis grundlægger og Konstantin VII's forfader. Det stemmer dog ganske godt overens med forfatterens fremhævelse af *erfaringen* som et vigtigt redskab. Hvis forfatteren skulle være tro mod sin/samtidens viden om fortiden, kunne han hverken udelade eller ændre skildringen af kejserens død. Det er ligeledes i tråd med uddybelsen af omstændighederne om Michael Rangabes endeligt i *Theophanes Continuatus I*, for her forklarede forfatteren, hvorledes Michael Rangabes endeligt ikke nødvendigvis behøvede at betyde, at denne agerede i modstrid med Gud, men tværtimod at Gud prøvede Michael Rangabe som sin særligt udvalgte. Alt efter sit syn på kejserens forbilledlighed eller ondskab vinklede forfatteren altså sin tolkning af fortiden, men udelod ikke fortællingen om kejserens endeligt. Det tyder på, at forfatterne var enige om, at omstændighederne for kejserens død burde anføres i en historisk fremstilling.

Mordet på kejser Michael III: Skal den "gode kejsers" forkastelige handlinger skildres?

Mord på kejseren var en uretmæssig handling og Basileios I blev i sin samtid og eftertid anklaget for at have taget del i mordet på Michael III.⁷⁸ I *Vita Basilii* og i *Theophanes Continuatus I* nævnte forfatterne mordet på Michael III, men omgik Basileios' rolle i og forud for mordhandlingen.⁷⁹ Genesios derimod skildrede omstændighederne for mordet og Basileios I's rolle og handlinger mere udførligt og kritisk. Først forklarede Genesios, at onde mænd udgjorde selve grundlaget for mordakten; de havde overbevist både Michael III og Basileios I om, at de ville blive myrdet af den anden. Selvom Basileios således var overbevist om Michael III's morderiske intentioner, så begik Basileios I ikke selv mordet. Alligevel angav Genesios, at Basileios' støtter myrdede Michael III i frygten for at blive myrdet sammen med Basileios.⁸⁰ Til gengæld, stadig ifølge Genesios, anvendte Basileios mordet til egen fordel, idet han fortolkede det som om, Gud (først) nu havde givet ham retten til at herske, i modsætning til hans tidligere ophøjelse. Her refererede Genesios til Michael III's ophøjelse af Basileios I til medkejser.⁸¹ Og videre fortalte Genesios, at Basileios I modtog

⁷⁷ *Vita Basilii*, kap. 101.

⁷⁸ Jf. fodnote 29-30.

⁷⁹ *Theophanes Continuatus I* bog 4, kap. 44; *Vita Basilii*, kap. 27.

⁸⁰ *Regum libri quattuor*, bog 4, kap. 28-30.

⁸¹ *Regum libri quattuor*, bog 4, kap. 29.

kejserkronen af patriarken og her etablerede sin egen slægt på tronen ved ærkeenglenes hjælp.⁸² Med sin beretning rejste Genesios således tvivl om Basileios ret til tronen, selvom denne ikke selv deltog direkte i mordhandlingen. Bare intentionen om at deltage i mordhandlingen ville i samtiden kunne tolkes som helligbrøde, for Michael III var jo Guds salvede. Derudover kunne en læser også anskue Basileios I som uvidende, for Basileios I var jo allerede blevet kronet og anerkendt som Michael III's medkejser i 866. En ny kroningsceremoni var altså ganske unødvendig.⁸³ Sådanne tolkninger kunne rykke kraftigt ved formidlingen af Basileios I som *exemplum*.

Genesios' fremstilling af Basileios I's rolle i mordet på Michael III og hans efterfølgende handlinger afviger markant fra *Theophanes Continuatus I* og *Vita Basilii*. Og den mere kritiske skildring af Basileios I's magtovertagelse faldt sandsynligvis ikke i Konstantins smag. Derudover opfattede Konstantin VII og/eller forfatterne i *Theophanes Continuatus I* og *Vita Basilii* det måske i modsætning til Genesios for upassende at skildre den gode kejsers problematiske handlinger i et historisk værk. Forfatteren i *Vita Basilii* ønskede givetvis et forbillede i *exemplum*-traditionen. Dette stemmer overens med, at man i forskningen i øvrigt har fremhævet lighederne mellem *Vita Basilii*, *Vita Constantini* samt patriarkbiografien *Vita Ignatii*, hvor hovedpersonen fremstilles som *exemplum*.⁸⁴

Det moralske formål og opfordringen til imitation, vi kan finde i *Vita Basilii*, bryder med forestillingen om, at formålet med den forherligende fremstilling af Basileios I i *Vita Basilii* udelukkende skulle tjene til legitimering af den makedonske dynasti.⁸⁵ Hvis man holder sig fortalerne i *Theophanes Continuatus I* og *Vita Basilii* for øje sammenholdt med Konstantin VII's udsagn i *De administrando imperio*, så var det måske snarere formålet, at kommende generationer skulle imitere Basileios I, som denne hersker fremstilles i *Theophanes Continuatus I* og *Vita Basilii*, og derudover i øvrigt lade sig afskrække og guide af de tydeligt problematiske kejsers uværdige endeligt i *Theophanes Continuatus I*.

⁸² *Regum libri quattuor*, bog 4, kap. 29.

⁸³ Kaldellis: *On the Reigns*, s. 100, fodnote 450.

⁸⁴ Jf. fx Alexander: "Secular Biography at Byzantium", *Speculum* 15, nr. 2, 1940 s. 200, 208; Codeso: "In search of a Byzantine narrative canon", s. 183 f.; Kazhdan: *History of Byzantine Literature (850-1000)*, s. 140 ff.

⁸⁵ jf. fx van Hoof: "Among Christian Emperors", 2002, s. 180-183.

At få Liudprand af Cremona i tale: Hvilke herskere er passende at skildre i et historisk værk, hvem, hvordan og hvorfor?

Liudprand oplyste selv, at biskop Recemund (r. 958-efter 994) bad ham om at nedskrive kejsere og kongers handlinger i hele Europa, fordi Liudprand var øjenvidne og ikke kun baserede sin viden på det, han havde hørt.⁸⁶ Liudprand var altså kvalificeret til at skrive om konger og kejsere, fordi han besad troværdig historisk viden.

Recemund var udsendt af kaliffen Abd ar-Rahman (r. 912-961) og opholdt sig ved Otto I's hof i 956.⁸⁷ Nogle argumenterer derfor for, at Liudprand med *Antapodosis* ville belære spanske kristne om deres pligter som kristne.⁸⁸ Andre påviser mere overordnet det moralske sigte med *Antapodosis* og argumenterer for, at Liudprand lod sig inspirere af sin samtidige, biskoppen Rather af Verona (934-936/946-948/961-968).⁸⁹ Atter andre mener, at Liudprand skrev *Antapodosis* for at få Otto I til at angribe Berengar II og/eller forbedre sin livssituation.⁹⁰ Liudprand opnåede netop herskerens gunst, da han var omtrent færdig med at skrive *Antapodosis*, dvs. Liudprand opnåede bispeembedet i Cremona i 961.⁹¹ Og da Liudprand netop forherligede Otto I og nedgjorde Berengar II, en mulig konkurrent til kejserembedet, så er det da meget muligt, at Liudprand bevidst producerede sit narrativ med henblik på at fremme sin gejstlige løbebane. Men det har tilsyneladende ikke været genstand for diskussion, hvorfor Liudprand i *Antapodosis* forsvarede sit indholdsvalg. Liudprand forsøgte vel at foregribe en kritik, han må have forventet af sine læsere.

”Når de gamle hedninges afskyelige skik ikke kun, siger jeg, ikke er gavnlig, men bare det at høre om det, er ikke så lidt skadeligt, er nedskrevet i bind for at bevare den for eftertiden, hvorfor skal man så tie om feltherrers krige, der i lige så høj grad er berømmelige som Julius', Pompejus' og hans broder Hannibals og Scipio Africanus og om værdige feltherrer. Særligt, når man om dem, når de levede helligt, deklamerer

⁸⁶ *Antapodosis*, bog 1, kap. 1.

⁸⁷ Leyser: “Ends and Means”, s. 131 ff.; Berschin: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter*, s. 214 ff. Jf. for datering af Recemund. Ann Christys: *Christians in Andalus 711-1000*. Routledge 2013, s. 111.

⁸⁸ Leyser: “Ends and Means”, s. 131-134. Jf. for anden tolkning Jon Sutherland: *Liudprand of Cremona. Bishop of Cremona, Diplomat, Historian. Studies of the Man and his Age*. Spoleto 1988, s. 54-67.

⁸⁹ Staubach: “Historia oder Satira?”, s. 469 ff. Jf. for anden tolkning Jon Sutherland: *Liudprand of Cremona. Bishop of Cremona, Diplomat, Historian. Studies of the Man and his Age*. Spoleto 1988, s. 54-67.

⁹⁰ Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 7 f., 10 f.

⁹¹ Sutherland: *Liudprand of Cremona*, s. 78.

vores herre Jesus' godhed og når de begik fejl, nævner den af ham (Jesus) frelsesgivende tilrettevisning. Ingen skal lade sig irritere af, at jeg indsætter kraftesløse konger og kvindagtige fyrsters handlinger i denne lille bog. Det er nemlig åbenlyst, at det er den selvsamme almægtige Guds, faderens og Helligåndens retfærdige dyd, som retfærdigt bremser disse på grund af deres forbrydelser og ophøjer andre på grund af deres værdige fortjenester.⁹²

Liudprand fremhævede i sit mod svar til eventuelle kritikere, at der ikke burde være tavshed om herskeres krige, der i lige så høj grad var berømmelige som Julius, Pompejus, Hannibal og hans broder Hasdrubal såvel som Scipio Africanus eller berømte herskere. Således signalerede Liudprand, at samtidens herskere var værd at skildre. En sådan skildring ville nemlig ikke indeholde skadelig information om hedenske skikke. Blot skulle man huske på at nævne herskerens gode handlinger såvel som hans fejl. Endvidere anførte Liudprand, at det kunne irritere læseren, at han skrev om kraftesløse og kvindagtige fyrsters handlinger. Det tyder altså på, at Liudprand mente, at det stred med gængs forfatterpraksis at skrive om samtidige herskere, særligt de svage fejlende konger. Liudprand uddybede videre, hvorledes man – ved Guds hjælp – kunne skelne mellem svage og stærke konger. Man kunne observere det i herskerens livsforløb, da Gud straffede og belønnede. Gud ophøjede herskeren for fortjenstfulde handlinger eller pålagde ham en retfærdig straf for forbrydelser. Liudprand angav således både retningslinjer for, hvordan *Antapodosis* skulle læses, og han forsvarede sin skildring af herskere, som havde begået forbrydelser. Han anførte endog, at man både skulle fortælle, når de værdige feltherrer førte et helligt liv og begik fejl.

Som vi så det i *Theophanes Continuatus I* forsvarede Liudprand sit indholdsvalg. Derudover forklarede han, hvorledes læseren ud fra det historiske forløb kunne erkende, hvornår en hersker var god eller ond. Liudprands indledende fokus tjente dermed både som forsvar mod eventuel kritik og vejledning til læser. Derudover er Liudprands forklaring meget lig forestillingen om, at man kunne udlede tegn på godhed og ondskab fra herskerens liv i *De administrando imperio*. Samtidig er det muligt, at Liudprand lod sig inspirere af autoritative latinske kirkelige lærdes

⁹² *Antapodosis*, bog I, kap. 1: "Quod si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solum inquam non proficiuus, verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Iulii, Pompeii, Hannibalis fratrisque eius Asdrubalis ac Scipionis Africani, insignium imperatorum, laudibus coaecaenda, silebitur – cum praesertim in *sit domini nostri* his Iesu Christi, dum Sancte vixerint, bonitas recitanda, tum si quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda? Nec moveat quempiam si enervorum facta regum principumve effimatorum huic libellulo inseruro. Una est enim iusta Dei omnipotentis, patris scilicet, filii et spiritus sancti, virtus, quae hos iuste suis pro sceleribus comprimit, illos dignis pro meritis extollit"

forestillinger om den dømmende og belønnende gud.⁹³ Netop denne kompatibilitet mellem byzantinske og latinske kirkelige autoriteters kausalitetsforestillinger sandsynliggør, at Liudprand var positivt indstillet over for byzantinsk forfatterpraksis.

Liudprand anførte, at han vil skildre kraftesløse og kvindagtige herskers handlinger, dvs. dem som har begået forbrydelser. Det er dog svært at udlede af teksten, hvem Liudprand mente handlede forbryderisk. Måske bekymrede Liudprand sig også for, at læseren ikke kunne erkende kongens ondskab og således ville blive forledt til at imitere den forbryderiske hersker. En bekymring for læserens intellektuelle formåen synes at komme til udtryk i Liudprands forklarende kommentar om forskellen på Berengar II og Otto I.

Kongen (Otto I) modtog ham (Berengar II) med så stor hengivenhed og med så mange gaver forlenede han ham og ærede ham i så høj grad, at min pen mistror sig selv at kunne skrive det. Men hvis den beskriver det, så godt den formår, vil den kloge læser let kunne observere, hvor hellig og human kongen var og hvor stor Berengars forbryderiskhed viste sig at være.⁹⁴

Liudprand synes netop hér at ville guide læseren til at forstå modsætningen mellem de to herskere, for med denne vurderende kommentar gav Liudprand yderligere retningslinjer for fortolkningen af herskernes livs- og embedsførelse. Berengar II's forbryderiskhed er da også et gennemgående tema i *Antapodosis*, mens Otto I fremstår som helten.⁹⁵

Liudprand understregede nytten ved at skildre den onde hersker og gjorde her muligvis op med en ældre tradition inden for fortællende historieskrivning i det østfrankiske rige. I 800-tallet fremstillede forfatterne tilsyneladende kun udvalgte karolingiske herskere i den fortællende historieskrivning, nemlig de sejrige kejsere Karl d. Store (r. 768-814) og Ludvig d. Fromme (r. 814-840). Disse herskere er fremstillet som *exempla*.⁹⁶ Dette lader ane, at forfatterne i 800-tallet mente, at især sejrige herskere var værd at erindre og imitere samt at disse værdige feltherrer skulle fremstilles som utvetydige forbilleder. Det er altså en udvikling hos Liudprand, at

⁹³ Jf. fx for Liudprands augustinske historiesyn Hans Jessen: *Die Wirkungen der augustinischen Geschichtsphilosophie auf die Weltanschauung und Geschichtsschreibung Liudprands von Cremona*, Greifswald 1921, s. 15, 18.

⁹⁴ *Antapodosis*, bog V, kap. 12 "Quem qanta rex devotione suscepit quantisque muneribus donaverit quantumque honaverit, stilus meus se scribere posse diffidit; verum quantum poterit designatis, cuius sanctitatis quantaeque humanitatis rex fuerit, quantae etiam improbitatis Berengarius extiterit, facile prudens lector animadvertere poterit."

⁹⁵ Staubach: "Historia oder Satira", s. 465,469 ff. Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 25 ff., 40 ff.

⁹⁶ Walter Berschin: *Biographie und Epochenstil III*, s. s. 199-237, s. 388-404, 455-458.

han ligesom byzantinske forfattere valgte at skildre de problematiske herskere. Det er muligt, at han her var inspireret af samtidig byzantinsk forfatterpraksis, men det er også muligt, at han her fx lod sig inspirere af den kirkelige autoritet Augustin (354-430) i *De civitate Dei*.⁹⁷ Det tidsmæssige sammenfald med udviklingen i Byzans er dog påfaldende og det samme gælder den 50-årige stilstandsperiode.

I forskningen begrundes årsagerne til den 50-årige stilstandsperiode i historieskrivningen i 900-tallet sjældent. Flere påpeger dog sammenfaldet mellem historieskrivningens ophør og karolingernes magttab samt genopblomstringen og ottonernes magtovertagelse.⁹⁸ Og muligvis kan karolingernes manglende succes såvel som slægtens uddøen i det østfrankiske rige i 911 forklare, hvorfor potentielle forfattere undlod at skrive. Det er i hvert fald værd at bemærke, at *Antapodosis* var det første historiske værk efter den karolingiske herskerslægt uddøen i det østfrankiske rige, samt at Liudprand først begyndte at skrive efter Otto I's sejr over ungarerne i 955. Man kan kun gisne om, hvorvidt stilstanden i historieskrivningen er et udtryk for, at potentielle forfattere hidtil enten kun anså karolingiske herskere for at være en skildring værdig eller alternativt sejrige og moralsk forbilledlige herskere uanset slægt. Ud fra *Antapodosis* kan vi udlede, at en delforklaring på stilstanden i historieskrivningen kunne være, at tidligere potentielle forfattere betragtede de østfrankiske herskere i perioden 908-958 som moralsk problematiske. At historieskrivningen netop blomstrede op igen i den sejrige konge Ottos regeringstid skyldtes måske primært, at forfatterne i Otto d. I endelig så en hersker, som var værd at huske bl.a. qua dennes sejr over ungarerne. Det fremgik jo også netop hos Liudprand, at kristne berømmelige herskeres krige ikke skulle forties. Således var Otto I's regeringstid overordentligt veldokumenteret. At Liudprand valgte at begynde at skrive kan dog også skyldes, at han nu mente historieskrivning om *alle herskere* var nyttig ligesom samtidige byzantinske forfattere.

⁹⁷ Paulo Chiesa: *Liudprandi Cremonensis. Opera Omnia*. Brepols 1998, s. 225.

⁹⁸ Martina Giese : "Die Historiographie im Umfeld des ottonischen Hofes" i Schieffer & Wenta (red.): *Die Hofgeschichtsschreibung im mittelalterlichen Europa*, Torun 2006, s. 21 ff.; Bagge: *Kings, Politics*, s. 24; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 2 ff.; Keller & Althoff: *Die Zeit der späten Karolinger und der Ottonen*, s. 34 ff.

Det sørgelige endeligt: Tegn på ondskab hos Liudprand

I dette afsnit vil jeg fokusere på Liudprands skildring af herskerens død, for er der her de samme overvejelser gældende som i de byzantinske tekster? Forstod Liudprand Guds gavnlige tilrettevisning som Konstantin og konsorter gjorde?

Indtil flere steder figurerer 'det sørgelige endeligt' som et eksplicit vurderingsparameter hos Liudprand, selvom han til forskel fra de byzantinske forfattere ikke konsekvent beskrev omstændighederne for frankiske konger og kejseres død. Liudprand understregede eksempelvis direkte værdien af skildringen af kong Lambert af Italiens (r. 891-898) pludselige død. Her henvendte Liudprand sig til Recemund og forklarede eksplicit, at der var tale om en god konges død. Endda oplyste Liudprand, at det var til nytte at skrive grædende og græde skrivende om sådan en stor konges død, for kongen var i besiddelse af en redelig og ærværdig karakter, hellig og frygtindgydende strengthed samt smykket med ungdommens strålende kropslige fortrin og alderdommens intellekt. Ifølge Liudprand ville kong Lambert endda have været i stand til at underkaste sig hele verden, hvis han ikke havde lidt en pludselig død.⁹⁹ Liudprand fortalte således om kong Lambert som døde, mens han var på jagt. Her angav Liudprand, at der var to versioner af historien. I en version brækkede Lambert halsen, fordi han holdt sin hest i for løse tøjler i jagten på et vildsvin. I en anden, ifølge Liudprand mere troværdig beretning, myrdede en vis Hugo kongen og arrangerede hans lig som om, Lambert var død ved en jagtulykke. På trods af Lamberts uomtvisteligt sørgelige endeligt, mente Liudprand ikke, at Lamberts død var udtryk for en guddommelig straf, men derimod en menneskelig synd, som gerningsmanden Hugo ville blive straffet for.¹⁰⁰ Men det er tydeligt, at Liudprand bevidst om sit forklaringsproblem. Endda så Liudprand sig nødsaget til at forklare, hvorfor han i det hele taget skildrede Lamberts død. Muligvis fordi omstændighederne for Lamberts pludselige død kunne tolkes som udtryk for guddommelig straf på trods af, at Lambert i Liudprands øjne var en god konge.

Liudprand var derimod overvejende negativ i sin fremstilling af kong Arnulf af Kärnten (r. 887- 899) samt hans lidelser og død.¹⁰¹ Fx anførte Liudprand, at Arnulf var ansvarlig for de vedvarende ungarske angreb og dermed for kristnes lidelser.¹⁰² I overensstemmelse hermed

⁹⁹ *Antapodosis*, bog I, kap. 42, 44. Lambert var kejser fra 892-898.

¹⁰⁰ *Antapodosis*, bog I, kap. 42.

¹⁰¹ kortvarigt kejser, r. 896-899.

¹⁰² *Antapodosis*, bog I, kap. 13, 32.

anførte Liudprand, at Arnulfs lidelser i forbindelse med et forgiftningsforsøg blot var Guds retfærdige dom; Arnulf havde hverken æret eller vist Gud taknemmelighed for sin position. Senere hen døde Arnulf ved den væmmeligste sygdom (*turpissima valetudine*). Arnulf plagedes af orme, indtil han opgav at leve. Liudprand anførte endda, at nogle påstod, at sygdommen antog sådanne proportioner, at der ingen medicinsk kur var.¹⁰³ Liudprand fortalte her, at omstændighederne omkring Arnulfs død kunne forstås som om, han blev ramt af et dobbelt slag (*duplici contricione attritus*) for at have ladet ungarene komme ind i landet. Men Liudprand angav også et alternativ, nemlig at Arnulf gennem den udståede straf på jorden opnåede tilgivelse i det kommende liv.¹⁰⁴ Med det dobbelte slag refererede Liudprand sandsynligvis til straf i den materielle verden såvel som den hinsidige. Liudprand foretog ingen endelig konklusion, men det er tydeligt, at Liudprand betragtede både sygdommen og omstændighederne ved Arnulfs død som udtryk for Guds dom. Han antydede endda, at Arnulf ville blive straffet i det hinsides.

Liudprands beskrev og udlagde kong Hugo af Arles' (r. 926-947) død i eksil mere nuanceret. Liudprand anførte eksempelvis, at selvom Hugo skinnede af dyder (*virtutibus clarebat*), så skæmmede han dog dyderne ved sin omgang med kvinder (*mulierum illecebris*).¹⁰⁵ Liudprand vendte flere gange tilbage til Hugos svaghed for kvinder og fortalte fx, hvordan Hugo blev forledt af mange konkubiners tillokkelser (*multarum concubinarum deceptus inlecebris*). Dette førte til, at Hugo ikke elskede sin hustru Bertha længere og forbandede hende på alle måder. Liudprand fortalte videre, at han på et passende sted vil fortælle, hvor retfærdigt Gud straffede dette uden at føle sig irriteret (*non pigebit*).¹⁰⁶ Liudprand tog således stilling til, at det kunne udgøre et irritationsmoment at anføre Guds straf over Hugo. Årsagen er uklar. Men her forholdt Liudprand sig til sin læser og sandsynligvis læserens formodede forventninger til et historisk værk. Det kunne skyldes, at der i Liudprands samtid var en dominerende forestilling om, at det var upassende at berette om, hvorledes Gud straffede konger med en overvejende god karakter for deres fejltrin. Her er i hvert fald en genklang af elementer fra fortalen i *Antapodosis*, hvor Liudprand retfærdiggjorde værdien af at nævne den fresegivende straf, når en hersker havde fejlet.

Hugo begik en utilgivelig handling. Liudprand skildrede, at Hugo skadede sig selv i sin frygt for, at Berengar II skulle erobre hans rige. Hugo accepterede nemlig ifølge Liudprand på

¹⁰³ *Antapodosis*, bog I, kap. 36.

¹⁰⁴ *Antapodosis*, bog I, kap. 36.

¹⁰⁵ *Antapodosis*, bog III, kap. 19.

¹⁰⁶ *Antapodosis* bog IV, kap. 14.

baggrund af dårlig rådgivning at indgå en aftale med saracenerne. Denne handling fordømte og sammenlignede Liudprand med skurkes handlinger i det nye og gamle testamente såsom Herodes. I forlængelse heraf bekendtgjorde Liudprand, at hans pen på et passende sted vil fortælle, hvordan Hugo havde skadet sig selv.¹⁰⁷ Senere omtalte Liudprand kong Hugos straf direkte. Her fortalte han, at Hugo ikke kunne undgå guddommelig straf (*divinam animadversionem*) og formå at blive herre over Berengar. Derfor skilte Hugo sig fra sin søn Lothar og overlod ham i Berengars varetægt for at drage til Provence med al sin ejendom. Senere døde Hugo på Guds bud (*Domino vocante*).¹⁰⁸ Liudprand uddybede ikke sin forståelse af Guds dom over Hugo yderligere.

Som i de byzantinske værker kan man således hos Liudprand genkende en interesse og forståelse af herskerens død som et væsentligt vurderingsparameter. Liudprand forholdt sig her tydeligt til det historiske forløb og vinklede sin tolkning af herskerens endeligt alt efter sit syn på herskerens moral. Liudprand synes primært at uddybe omstændighederne for de herskeres død, som var blevet afsat, døde pludseligt og de herskere, som ifølge Liudprand agerede moralsk forkasteligt. Samtidig med tog Liudprand til forskel fra byzantinske forfattere stilling til, hvorvidt omstændighederne for herskerens død burde skildres, især når den gode hersker døde i eksil eller pludseligt. Muligvis fordi nogle gode herskere led en død, som kunne forlede en potentiel læser til at tro, at herskeren var ond. Og det er måske derfor, at det i det østfrankiske rige som i Byzans heller ikke var anerkendt praksis at skildre heltens, dvs. de berømmelige herskeres, forkastelige handlinger hverken i 950'erne eller 960'erne. Liudprands samtidige, munken Widukind af Corvey, var også optaget af, hvilke af herskerens handlinger en forfatter burde fremstille. I *Rex Gestae Saxonicae* (967-968) pointerede Widukind over for Mathilde, Otto I's datter og abbedissen af Quedlinburg (r. 966-999), at han berettede om hendes meget magtfulde fars og hendes meget glørværdige bedstefars (Henrik I's) handlinger, således at Mathilde både ville blive et endnu bedre menneske og mere glørværdig. Her anførte Widukind også, at han ikke medtog alle herskernes handlinger, således at fremstillingen ville være klar for læserne og ikke afskyvækkende". Desværre uddybede Widukind ikke, hvilke handlinger han udelod, men anførte dog sit fravalg helt eksplicit. Widukind foregreb med sin italesættelse af fravalget vel en mulig kritik. Man kan overveje, om Widukinds udeladelse af visse af herskerens handlinger skyldtes, at Widukind mente, at skildringen af disse handlinger ville undergrave budskabet om herskerens forbilledlighed og dermed være uforståelige og vække afsky hos læseren. Til trods for at Liudprand anførte, at han også ville skildre

¹⁰⁷ *Antapodosis*, bog V, kap. 17.

¹⁰⁸ *Antapodosis*, bog V, kap. 31.

gode herskeres fejlagtige handlinger, så glimrer sådanne kritiske skildringer ved deres fravær i hans repræsentation af de ottonske konger Henrik I og Otto I.¹⁰⁹

Dynastiskift som Liudprands motivation: Helte og antihelte

Liudprand og forfatterne i *Vita Basilii* samt *Theophanus Continuatus I* fremstillede henholdsvis Basileios I og Otto I som helte over for en antihelt. Flere byzantinister mener, at Konstantin VII ophøjede Basileios I og lod Michael III stilisere som amoralsk antihelt for at legitimere sin egen og det makedonske dynastis magtposition.¹¹⁰ Middelalderhistorikere udfolder i lighed hermed, at Liudprand i *Antapodosis* legitimerede ottonernes ret til at herske.¹¹¹ Nogle tolker Liudprands fremstilling af Berengar II som antihelt som udtryk for, at Liudprand ville promovere Otto I som fremtidig kejser, Berengar II var nemlig Otto I's modstander i kampen om Italien.¹¹² Liudprand kunne således i *Antapodosis* have valgt at imitere byzantinsk samtidig forfatterpraksis for at demonstrere Otto I's ret til at herske i det østfrankiske rige såvel som det italienske kongedømme og dermed vise Otto's egnethed til kejserembedet.

Det er muligt, at de byzantinske forfatters skildringer af den første makedonske kejsers succesrige magtovertagelse var af særlig interesse for Liudprand, da han jo netop var i tjeneste hos kongen i et ganske nyt dynasti. I *Antapodosis* demonstrerede Liudprand i hvert fald sin interesse for kejsere i den makedonske herskerslægt og dynastiets begyndelse. Her forholdt Liudprand sig til dynastiskiftet i 867 såvel som Romanos I's magtovertagelse i 920 og afsættelse i 944. Liudprand udtalte sig endda som de byzantinske forfattere om mordet på Michael III, men var langt mere kritisk i sin skildring af Basileios I end selv Genesios. Liudprands anførte eksempelvis, at Basileios I selv udførte mordet på den siddende kejser Michael III på grund af frygt (*terror*) og magtbegær (*regnandi cupiditate*). Videre oplyste han, at Jesus viste sig for Basileios i et syn og holdt den myrdede kejsers hånd i sin højre og udtalte ”hvorfør dræbte du din herre, kejseren”.

¹⁰⁹ Jf. fx Staubach: ”Historia oder Satira?”, s. 169; Leyser: ”Ends and Means”, s. 135; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 24-34.

¹¹⁰ Jenkins: ”Post Theophanem”, s. 18, 23 f, 27 f.; Markopoulos: ”From Narrative Historiography”, s. 698; Featherstone: ”History for the Palace”, i P. Odorico (red.): *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat*, Paris 2012, s. 124; Kazhdan: *History of Byzantine Literature (850-1000)*, s. 137-141. Jf. også Patricia Varona Codeso: ”In Search of a Byzantine Narrative Canon: the Vita Basilii as an Uncanonical work” *Byzantine and Modern Greek Studies* 39, nr.2, 2015, s. 182 f.

¹¹¹ Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 12-35.

¹¹² Jf. overblik hos Staubach: ”Historia oder Satira”, s. 465 f., 469; Karpf: *Herrscherlegitimation*, s. 7-12.

Basileios I indså derefter sin synd og angrede den over for Gud. Liudprand nævnte her, at Basileios byggede en kirke til ærkeenglen Michaels ære for at opnå Guds tilgivelse. Hos Genesios og i *Vita Basilii* er formålet med Basileios' kirkebyggeri at takke Gud, men hos Liudprand at opnå Guds tilgivelse for en syndig handling.¹¹³ Om Michael III oplyste Liudprand, at Gud straffede Michael retfærdigt og ikke lod ham være med sin fulde fornuft til slutningen af sit liv. Her vurderede Liudprand ligesom de byzantinske forfattere Michael III som en amoralsk kejser, som modtog Guds retfærdige straf.¹¹⁴ I lighed med de byzantinske forfattere såede dog Liudprand på intet tidspunkt tvivl om det makedonske dynastis ret til at herske. Liudprand var da også meget positiv i sin omtale af Leo VI og Konstantin VII. Liudprand forklarede også, hvordan Romanos opnåede status som Konstantins medkejser og anerkender hans status. Men samtidig demonstrerede Liudprand, at Konstantin VII rangerede over Romanos I. Fx får vi at vide, at Romanos I lod sig selv og sin søn ære højere end sin kejser Konstantin VII og, at den retfærdige dommers (Guds) hævn ville vise, at handlingen var upassende.¹¹⁵ Og senere i narrativet fortalte Liudprand, hvorledes Romanos I selv blev afsat af sine egne sønner, og endda selv accepterede sit eksil og Konstantins forrang.¹¹⁶ Liudprand brugte altså en del plads på at demonstrere Konstantins retmæssige krav på tronen og viste samtidig sit kendskab til debatten om Basileios' magtovertagelse.

Hovedparten af Liudprands narrativ omhandler dog frankiske forhold. Her demonstrerede han ligeledes sin interesse for herskerdynastiers ophør og begyndelse. Liudprand begyndte sit narrativ om de frankiske herskere med at præsentere de konger og kejsere, som herskede efter den karolingiske hersker Karl d. Tykkes død i 888 i det østfrankiske rige og Italien. Her oplyste Liudprand, at efter Karls død var den magtfulde Arnulf af Kärnten konge over bayrerne, schwaberne, teutonske frankere, lothringerne og de tapre sachsere. Derudover fortalte han, at kejserne Berengar I og Wido kæmpede om herredømmet i Italien.¹¹⁷ I samme kapitel foregreb Liudprand historiens gang og berettede, at han senere ville fortælle udførligt om Otto I's kampe med ungarerne. Her præsenterede han Otto, som den mest uovervindelige og hellige konge, som med Guds hjælp havde nedkæmpet de hedenske ungarer. Liudprand skabte således en ramme om fortællingen om de frankiske herskere og annoncerede, at der senere ville komme en forbilledlig hersker, nemlig Otto I, som havde Gud på sin side. Og denne Otto tilhørte det sachsiske folk. Et

¹¹³ *Antapodosis*, bog I, kap. 9-10, bog 3, kap. 32-34; *Regum libri quattuor*, bog 4, 29; *Vita Basilii* kap. 83.

¹¹⁴ *Antapodosis* bog I, kap. 9, bog 3, kap. 32; *Vita Basilii* kap. 27; Theophanes Continuatus I, bog 4, kap. 21, 36-39, 44.

¹¹⁵ *Antapodosis*, bog II, kap. 45; bog III, kap. 25-30, 35-38.

¹¹⁶ *Antapodosis*, bog V, kap. 20-25

¹¹⁷ *Antapodosis* bog I, kap. 5.

folkeslag, som ifølge Liudprand var tappert. Liudprand iscenesatte således Otto I som værdig arvtager efter den karolingiske kejserslægt. I det frankiske Europa smuldrede karolingernes overherredømme efter kejser Karl d. Tykkes afsættelse i 887 og død i 888. Indtil da havde det i omtrent 140 år været en selvfølge, at kejsere og konger i det frankiske område nedstammede fra den karolingiske herskerslægt. Det var efterhånden umuligt at besætte alle kongeembeder i de frankiske riger med karolingere og i 911 uddøde den karolingiske herskerslægt i det østfrankiske rige. Her kom det ottonske dynasti til magten med Henrik I i 919. Men først efter sønnen Otto I's sejr over de hedenske ungare ved Lech i 955 sikrede han sig overherredømmet i det østfrankiske rige og med Otto I's udnævnelse til kejser i 962 var ottonernes såvel som det østfrankiske riges forrangspøisition et faktum i det frankiske og hele det latinske Europa.¹¹⁸ Liudprands positive omtale af den makedonske herskerslægt såvel som hans interesse for omstændighederne for slægtens overtagelse og bibeholdelse af kejserembedet indikerer om ikke andet, at Konstantin VII og hans forfattere var sandsynlige inspirationskilder til, hvordan man kunne skildre en egnet kandidat til kejserembedet.

Konklusion

De skitserede lignende historiske omstændigheder kan i et vist omfang forklare stilstand og genopblomstring af historieskrivningen i Byzans og det østfrankiske rige såvel som lighedspunkter i skildringen af "nye" dynastier, men samtidig med sandsynliggør dynastiskiftet i det østfrankiske rige, at Liudprand kunne være interesseret i og inspireret af samtidig byzantinsk historieskrivning, for heri viste forfatterne, hvordan den succesrige Basileios I kom til magten og bevarede den. I hvert fald er det påfaldende, at Liudprand brugte så meget plads på at redegøre for flere byzantiske kejseres ret- eller uretmæssige adkomst til tronen. Endda anerkendte Liudprand som de byzantiske forfattere det makedonske dynastis ret til tronen.

Der er flere lighedstræk mellem de byzantiske narrativer og Liudprands *Antapodosis*. En nyfortolkning af passende indhold i historieskrivningen vandt tilsyneladende indpas i Byzans og hos Liudprand. Her står det klart, at forfatterne nu (igen) anså det for nyttigt at skildre onde konger og skildrede omstændighederne for deres død som tegn på guddommelig straf for deres ondskab. Her lagde forfatterne stor vægt på historisk viden og synes her at tillægge omstændighederne for herskerens død særlig betydning for tolkningen af individets værdi som moralsk forbillede eller

¹¹⁸ Reuter: *Germany*, s. 119-122, 137 ff., 160 ff., 170 ff.

modbillede. Her anså de tegn på ondskab for at være, at kongen/kejseren blev afsat, myrdet, døde i eksil eller efter et væmmeligt og uværdigt sygdomsforløb. Imidlertid døde i nogle tilfælde også de ifølge forfatteren gode herskere ved mord, ulykker eller efter et væmmeligt og uværdigt sygdomsforløb. Her gjorde forfatteren en del ud af at forklare, at herskerens død ikke var forårsaget af en guddommelig straf og begrundede de problematiske omstændigheder ved herskerens død med andre årsager. Liudprand og de byzantinske forfattere italesatte herskerens pludselige død og forklarede eller uddybede omstændighederne for dennes død, hvis der var tale om en god hersker. Forfatterens mere nuancerede udlægning af herskerens moral kunne dermed skyldes, at de var nødt til at forholde sig til værdien af den forhåndenværende historiske viden for at fremstå som troværdige i deres vurdering og tolkning af den enkelte herskers moral.

I det byzantinske rige var ikonoklastiske kejsere under den anden ikonoklasme ikke genstand for skildringer fra 843/871-950 og den ikonodule Michael III blev tilsyneladende heller ikke skildret eller kun skildret som en biperson. Og i det østfrankiske rige var ingen hersker genstand for historieskrivning fra det karolingiske dynasti uddøen i 911 indtil etableringen af det næste magtfulde og sejrige dynasti under Otto I. En forklaring på den relative stilhed i historieskrivningen i det byzantinske rige fra slutningen af 800-tallet indtil 950 og tilstanden i historieskrivningen i det østfrankiske rige fra 908-958 kunne være, at potentielle forfattere betragtede de nærsamtidige konger/kejsere som uværdige af forskellige årsager. Fx at herskeren ikke tilhørte den rette herskerslægt, at forfatteren anså herskeren for at være ond og/eller betragtede herskeren som god, men der var tegn på Guds mishag. Dette kan muligvis også forklare, hvorfor forfatterstemmen er så tydeligt til stede i tolkningen af den enkelte herskers endeligt og moral. Muligvis ville forfatterne sikre sig, at læseren gennemskuede, hvem der var god eller ond. Vel ud fra den betragtning, at det var essentielt, at læseren ikke blev forledt af den onde hersker og kunne erkende, hvem den gode hersker var. Det kunne også være en yderligere begrundelse for, hvorfor forfattere fravalgte at skildre den gode herskers problematiske handlinger.

Perspektiver

Hvor står vi så i dag? Det er mit indtryk, at udviklinger i indholdsvalg og herskerrepræsentation i historieskrivningen i 900-tallet var udtryk for forfatterens ændrede holdning til, hvad der udgjorde ”nyttig historie” såvel som en ændret forestilling om, hvordan man som forfatter overbevisende formidlede sin fortolkning af historiske forløb til læser og hjalp ham til at forstå det moralske

budskab i en historisk kontekst. Og det er muligvis også på den baggrund, at vi skal forstå forkærligheden for fortællende historieskrivning i 900-tallet frem for den tællende historieskrivning i det byzantinske og østfrankiske rige. Det moralske budskab var grundlæggende det samme, men forfatteren formidlede nu mere tydeligt sin tolkning af tegn på godhed og ondskab. Yderligere undersøgelser af betydningen af den historiske og teksthistoriske kontekst er nødvendige for at opnå bedre indsigt i årsager til brud og udviklinger i 900-tallets historieskrivning. Her kunne yderligere studier af den tid forfatterne levede i, skrev om såvel som undersøgelser af betydningen af kristne og antikke autoritative forbilleder for tekstfremstilling bevirke en mere nuanceret forståelse af årsager til stilstand, genopblomstring og udviklinger i historieskrivningen i det byzantinske og østfrankiske rige.

RESUMÉ

Forfattere i 900-tallets frankiske Europa levede i en turbulent tid, hvor magt-konstellationerne undergik en markant forandring. Det langvarige karolingiske overherredømme var under afvikling, og efterhånden etablerede et nyt ottonsk dynasti sig som toneangivende i de frankiske riger. Med den østfrankiske hersker Otto I's sejr over de hedenske ungare ved Lechfeld i 955 fik ottonerne momentum. Og med samme Ottos erhvervelse af kejsertitlen i 962 var den karolingiske æra endegyldigt til ende.

Netop i den succesrige Ottos rige blomstrede historieskrivningen op efter et 50-årigt fravær. Inden for en relativt kort periode (ca. 958-970) blev der skrevet fem historiske narrativer om herskeren eller rigets historie. Heri fremstår Otto I's og hans far Henrik I som forbilledlige og uomtvisteligt legitime herskere.

I denne afhandling udforsker jeg mulige årsager til brud og udviklinger i 900-tallets østfrankiske historieskrivning med særligt fokus på herskerrepræsentation. Her undersøger jeg med afsæt i en komparation af 900-tallets byzantinske og østfrankiske historieskrivning, hvorvidt byzantinsk forfatterpraksis tjente som forbillede for østfrankiske forfattere.